

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH DOKTORA PROGRAMI**

**AYNİYAT VE AHKAM DEFTERLERİ IŞIĞINDA İZMİR
KAZASI (1808-1839)**

Zeynep GÜREL

**Danışman
Prof. Dr. Ertan GÖKMEN**

MANİSA-2025

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH DOKTORA PROGRAMI**

**AYNİYAT VE AHKAM DEFTERLERİ IŞIĞINDA İZMİR
KAZASI (1808-1839)**

Zeynep GÜREL

**Danışman
Prof. Dr. Ertan GÖKMEN**

MANİSA-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zekâ ve program kullanmadığımı beyan ederim.

İmza
Zeynep GÜREL

ÖZET
AYNİYAT VE AHKAM DEFTERLERİ IŞIĞINDA İZMİR KAZASI
(1808-1839)

Zeynep GÜREL

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ertan GÖKMEN

Batı Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılın sonlarından itibaren kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşen ilk bölgelerden biri olmuştur. İzmir bu dönemden itibaren Batı Anadolu'nun önemli ihraç limanları arasında yer almıştır. Batı Anadolu ve İzmir'in ticari faaliyetlerde ön plana çıkması İzmir'in yabancı tüccarlar için cazibe merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Ancak İzmir'in aynı zamanda Dersaadet'in iâşesinin sağlanması hususunda önemli merkezlerden biri olması bazı durumlarda merkezi otorite ile yerel görevlileri karşı karşıya getirmiştir. Yerel görevlilerin ya da aracılık yapan bazı kişilerin devletin talep ettiği ürünleri yabancı tüccarlara daha yüksek fiyatlar ile satması İstanbul'un ihtiyaçlarını temin etme hususunda sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Bu tezde, ayniyat ve ahkam defterlerindeki kayıtlar incelenerek merkezi otoritenin İstanbul'un ve gerekli olduğu zamanlarda diğer yerlerin ihtiyaçları için İzmir'den yaptığı talepler incelenmiştir. Merkezi hükümet, ordu ve donanmanın ihtiyaçları için de İzmir'den birtakım taleplerde bulunmuştur. Bu tezde, söz konusu taleplerin İzmir'den karşılanma düzeyi yanında İzmir'de yürütülen ticari faaliyetler ve esnaf gruplarının durumu da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezde, ele alınan dönem II. Mahmud dönemine tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada II. Mahmud döneminde yaşanan önemli siyasi gelişmeler de ayniyat ve ahkam defterlerine İzmir merkezli olarak yansıdığı ölçüde ortaya konulmaya çalışılmıştır. II. Mahmud dönemi aynı zamanda önemli reformların da gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Bu tezde, II. Mahmud'un gerçekleştirdiği reformların taşraya yansımaları da İzmir merkezli olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin giriş bölümünde, İzmir ile ilgili literatür değerlendirmesi yapılmış ve tezin ana kaynaklarını oluşturan ayniyat ve ahkam defterleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Tez giriş bölümü dışında altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde

İzmir'in nüfusu ve idari taksimatı ile İzmir'i etkileyen önemli olaylar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde İzmir'in iktisadi yapısı incelenmiştir. Üçüncü bölümde askeri yapı başlığı altında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasının İzmir'e yansıması ele alınmıştır. Dördüncü bölümde İzmir'deki asayiş ve güvenliğe dair gelişmeler incelenmiş ve kazada işlenen suçlar ve suçlulara verilen cezalara değinilmiştir. Beşinci bölümde merkezi idarenin yerel yöneticilerden talepleri incelenmiş, altıncı bölümde ise 1808-1839 yılları arasında İzmir'de yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıklar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma sonuç ve kaynakça bölümleri ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İzmir, II. Mahmud, Reform, Tüccar, Ticaret, İaşe.

2025, 250 sayfa

ABSTRACT
İZMİR DİSTRİKT İN THE LİGH OF AYNİYAT AND AHKAM BOOKS
(1808-1839)

Zeynep GÜREL

Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Ertan GÖKMEN

Western Anatolia in the Ottoman Empire was one of the first regions to integrate with the capitalist world economy from the late 18th century onwards. From this period onwards, İzmir became one of the most important export ports of Western Anatolia. The prominence of Western Anatolia and İzmir in commercial activities caused İzmir to become a centre of attraction for foreign merchants. However, the fact that İzmir was also one of the most important centres for the provision of food for Dersaadet brought the central authority and local officials into conflict in some cases. The fact that local officials or some intermediaries gave higher prices to foreign merchants for the products demanded by the state caused Dersaadet to face difficulties in supplying the needs of Istanbul. This thesis analyses the records in the books of ayniyat and ahkam to examine the demands made by the central authority from İzmir for the needs of Istanbul and other places when necessary. Dersaadet also made some demands from İzmir for the needs of the army and navy. In this thesis, the degree to which these demands were met in İzmir, as well as the commercial activities carried out in İzmir and the situation of the artisans are also tried to be revealed. The period covered in this thesis corresponds to the Mahmud II period. Therefore, in this study, important political developments during the reign of Mahmud II have been tried to be revealed to the extent that they are reflected in the books of ayniyat and ahkam centred on İzmir. The period of Mahmud II was also a period in which important reforms were attempted to be realised. In this thesis, the reflections of Mahmud II's reforms on the provinces have been tried to be revealed from an İzmir-centred perspective. In the introduction part of the thesis, a review of the literature on İzmir and general information about the ayniyat and ahkam books, which constitute the main sources of the thesis, are given. Apart from the introduction, the thesis consists of six chapters. The first chapter provides information on population and administrative division of

Izmir, as well as important events affecting İzmir. In the second chapter, the economic structure of İzmir is analysed. In the third chapter, under the heading of military structure, the reflections of the abolition of the Janissary Corps and the establishment of the Asakir-i Mansure-i Muhammediye army on İzmir are discussed. In the fourth chapter, the developments regarding public order and security in İzmir are analysed and information is given about the crimes committed in the province and the punishments given to criminals. The fifth chapter analyses the demands of the central administration on local administrators. The sixth chapter provides information on natural disasters and epidemics in İzmir between 1808-1839. The study is concluded with a conclusion and bibliography.

Key Words: Ottoman, İzmir, Mahmud II, Reform, Merchant, Trade, Food.

2025, 250 pages

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tezde, II. Mahmud döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan önemli siyasi gelişmeler, gerçekleştirilen reformların taşra üzerindeki etkisi ayniyat ve ahkam defterlerindeki İzmir ile ilgili kayıtların incelenmesi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde İzmir, Batı Anadolu ticaretinde önemli bir liman şehri konumuna yükselmiştir. İzmir'in Batı Anadolu ticaretinde yükselmesi, yabancı tüccarların da bölgede yoğun ticari faaliyetlerde bulunmalarına neden olmuştur. İzmir'den yapılacak alımlarda, yabancı tüccarların daha yüksek fiyatlar vermesi karşısında bazı durumlarda miri mübayaada birtakım aksaklıklar yaşanmıştır. Devlet, bu tür olumsuzlukları ve bölgede yapılan ticari faaliyetlerde vergi kaçırılması gibi durumları engellemek için bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Tezde, bunların yanında yerli esnafın imal edeceği ürünler için hammadde bulma hususunda sorun yaşamaması için devletin aldığı tedbirlere de yer verilmiştir.

Tezin giriş bölümünde İzmir ile ilgili literatür değerlendirmesi yapılmış ve teze kaynaklık eden ayniyat ve ahkam defterleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ayniyat ve ahkam defterleri kullanılarak yapılan çalışmalar hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Tez, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İzmir'in coğrafyası, tarihçesi, nüfusu ve idari taksimatı hususunda bilgiler verilmiştir. II. Mahmud döneminde yaşanan önemli siyasi gelişmelerin İzmir'e yansımalarına da yine bu bölümde değinilmiştir. Tezin ikinci bölümünde İzmir'in iktisadi yapısı incelenmiş ve bu başlık altında İstanbul'un ve diğer şehirlerin ihtiyaçları için İzmir'den talep edilen ürünler hakkında bilgi verilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının İzmir'e yansımaları ve İzmir'den ordu ve donanmanın ihtiyaçları için talep edilen ürünler incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise İzmir'de eşkıyalık, isyan faaliyetleri, işlenen suçlar ve kamu görevlilerinin görevlerini kötüye kullanmaları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Beşinci bölümde merkezi idarenin İzmir'deki yerel idarecilerden talepleri incelenmiştir. Son bölümde ise İzmir'de görülen salgın hastalıklardan biri olan veba salgını ile yangın olayları hakkında bilgiler verilmiştir. Tezde okunamayan Osmanlıca kelimeler “...” ile gösterilmiş, okunuşundan emin olunamayan kelimelerin sonuna ise “?” konulmuştur.

Çalışma konusunun seçiminden yazım aşamasının tamamlanmasına kadar her türlü desteği veren, bilgi ve birikimlerini paylaşan değerli danışman hocam Prof. Dr. Ertan GÖKMEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez izleme komitesinde

bulunarak değerli görüş ve bilgi birikimleri ile bu çalışmanın şekillenmesine katkı sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Ferhat BERBER’e ve Doç. Dr. Kadir ADAMAZ’a da kıymetli katkıları için şükranlarımı sunarım.

Doktora tez sürecinde tanıştığım ve tezimin tamamlanmasına yardımını ve desteklerini gördüğüm değerli arkadaşım Öğr. Gör. Semra ÖZDEMİR’e, öğrenim süreci boyunca desteklerini gördüğüm aileme, arkadaşlarıma ve bu süreçte yardım ve desteklerini gördüğüm herkese sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Zeynep GÜREL

Manisa, 2025

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.E. SSLM. III. : Ali Emiri, III. Selim

A.E. SMHD. II. : Ali Emiri, II. Mahmud

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

AYN.d. : Ayniyat Defteri

B.k.z. : Bakınız

BEO. : Bab-1 Ali Evrak Odası

BOA. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

C. AS. : Cevdet Askeri

C. BLD. : Cevdet Belediye

C. İKTS. : Cevdet İktisat

C. ML. : Cevdet Maliye

C. ZB. : Cevdet Zabtiye

DVNS.AHK.A.D. : Sadaret, Divan Kalemi Evrakı, Anadolu Ahkam Defteri

DVNS. ŞKT. A.D. : Sadaret, Divan Kalemi Evrakı, Atık Şikayet Defteri

Ed. : Editör

H. : Hicri

HAT. : Hatt-ı Hümayun

M. : Miladi

M.S : Milattan Sonra

No. : Numara

s. : Sayfa

ss. : Sayfa Sayısı

S. : Sayı

T.C : Türkiye Cumhuriyeti

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: 1844/1845 Yıllarında İzmir Sancağına Bağlı Kaza ve Nahiyeler.....	25
Tablo 2: 1853/1854 Yıllarında İzmir Sancağına Bağlı Kazalar.....	25
Tablo 3: 1285/1868 Yıllarında İzmir Sancağına Bağlı Kaza ve Nahiyeler.....	26
Tablo 4: 1830/1832 Yıllarında Nefs-i İzmir'in Mahalleleri.....	27
Tablo 5: Ayniyat ve Ahkam Defterlerinde İzmir'e Bağlı Olarak Zikredilen Mahalle İsimleri.....	29
Tablo 6: 1830/1831 ve 1843/1844 Tarihli Nüfus Sayımlarında İzmir'de Kaydedilen Muhacir Sayıları.....	35
Tablo 7: 1837 Yılında İzmir'de Veba Salgınına Yakalanan Kişiler.....	193

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
TABLolar DİZİNİ.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	IX
GİRİŞ.....	1
Literatür Değerlendirmesi.....	7
Tezin Kaynakları.....	10
1. Ayniyat Defterleri.....	10
2. Ahkam Defterleri.....	14
İzmir'in Coğrafyası.....	17
İzmir'in Tarihçesi.....	18
İzmir'in Nüfusu.....	22
İzmir'in İdari Taksimatı.....	24

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARI VE İZMİR'E YANSIMASI

1.1. 1821 Mora İsyanı.....	32
1.1.1. 1821 Mora İsyanının İzmir'e Yansıması.....	33
1.1.2. Muhacirlerin Yaşadığı Sorunlar.....	39
1.1.3. Muhacirlerin Çıkardığı Sorunlar.....	41
1.1.4. Muhacirlerin Geride Kalan Mallarının Durumu.....	42
1.1.5. Rumların Hazine Tarafından El Konulan Mallarının Durumu.....	43
1.2. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı.....	49
1.3. Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

İZMİR KAZASINDA İKTİSADİ YAPI

2.1. Vergiler.....	56
2.1.1. Öşür (Aşar Vergisi).....	56
2.1.2. Cizye	59
2.1.3. İane-i Cihadiye	62
2.1.4. Ahaliden Fazla Vergi Talebi.....	63

2.1.5. Tüccarlar ve Vergiler.....	65
2.1.5.1. Tüccarlardan Fazla Vergi Talebi.....	65
2.1.5.2. Tüccarların Vergi Ödemede Muhalefetleri.....	69
2.2. Ticari Hayat.....	70
2.2.1. Ticari Ortaklıklardan Doğan Sorunlar.....	70
2.2.2. Ticarete Konu Mallar.....	72
2.3.3. Esnaf Sorunları.....	74
2.3.4. Esnaflar Arası Sorunlar.....	76
2.3.5. Esnafların Talepleri.....	80
2.3.6. Esnaf Düzenine Aykırı Davranışlar.....	82
2.4. Merkezi Hükümetin İzmir’den Talepleri.....	84
2.4.1. İstanbul İçin Yapılan Talepler.....	86
2.4.1.1. Zahir Talebi.....	87
2.4.1.2. Peksimet Talebi.....	91
2.4.1.3. Kahve Talebi.....	92
2.4.1.4. Sabun Talebi.....	93
2.4.1.5. Balmumu Talebi.....	95
2.4.1.6. Afyon Talebi.....	96
2.4.1.7. Çivi, Boya ve Cam Talebi.....	99
2.4.1.8. Kendir Talebi.....	100
2.4.1.9. İstanbul Esnafları İçin Hammadde Talebi.....	101
2.4.1.10. Zahir Nakli İçin Deve Talebi.....	102
2.4.2. İzmir’den Diğer Şehirler İçin Yapılan Talepler.....	104
2.4.2.1. Girit Adası İçin Zahir ve Öküz Talebi.....	104
2.4.2.2. Sakız Adası İçin Zahir Talebi.....	106
2.4.2.3. Balya Badra İçin Peksimet Talebi.....	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ YAPI

3.1. Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İzmir’e Yansımaları.....	109
3.2. Asakir-i Mansure-i Muhammediye İçin Asker Talebi.....	112
3.3. Asakir-i Mansure-i Muhammediye İçin Kışla İnşası.....	113
3.4. Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin Masraflarının Karşlanması.....	117
3.5. Dersaadet’in Ordu ve Donanma İçin İzmir’den Talepleri.....	119

3.5.1. Kalyoncu Talebi.....	119
3.5.2. Süvari Talebi	121
3.5.3. Fes ve Fes Ustası Talebi.....	122
3.5.4. Kılıç Ustası Talebi.....	124
3.5.5. Beldar Talebi.....	124
3.5.6. Barut ve Güherçile Talebi.....	125
3.5.7. Deve Talebi.....	128
3.5.8. Katran Talebi.....	128
3.5.9. Kereste Talebi.....	129
3.5.10. Tüfek Talebi.....	130

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR'DE ASAYİŞ VE GÜVENLİĞE DAİR GELİŞMELER

4.1. Eşkıyalık ve İsyan Faaliyetleri	132
4.2. İşlenen Suçlar ve Verilen Cezalar.....	138
4.2.1. Şahıslara Yönelik Suçlar.....	138
4.2.1.1. Adam Öldürme	138
4.2.1.2. Darp	140
4.2.1.3. Gasp ve Hırsızlık.....	140
4.2.1.4. Kız Kaçırma	142
4.2.1.5. Nikah Akdine Müdahale.....	142
4.2.2. İktisadi Suçlar.....	143
4.2.2.1. Kalpazanlık	143
4.2.2.2. Afyon Kaçakçılığı.....	145
4.2.2.3. Kira Anlaşmazlıkları.....	147
4.2.2.4. Tefecilerin Fazla Nema Talebi.....	150
4.2.2.5. Çalışanların Ücretinin Ödenmemesi.....	151
4.2.2.6. Haksız Para Talepleri.....	152
4.2.2.7. Mera ve Su Kullanımına Müdahaleler	153
4.2.2.8. Ziraat Arazilerinin Sebepsiz Yere Boş Bırakılması	154
4.2.3. Askeri Suçlar.....	156
4.2.3.1. Asker Kaçağı Vakaları.....	156
4.2.3.2. Askerlerin İşlediği Katl Suçları.....	158
4.2.3.3. Askerlerin Ahaliye Zarar Vermesi.....	158

4.3. Kamu Görevlilerinin Görevlerini Kötüye Kullanmaları.....	160
4.3.1. Ayan ve Voyvodaların Usulsüzlükleri.....	160
4.3.2. Naiblerin Usulsüzlükleri.....	164
4.3.3. Kocabaşların Usulsüzlükleri.....	166
4.3.4. Beytülmal Eminlerinin Usulsüzlükleri.....	167
4.4. Sürgün ve Af Talepleri.....	169
4.5. Şehir Güvenliğine Yönelik Faaliyetler.....	171
4.5.1. Mescid-i Şerif Yakınlarına Meyhane Açılmaması.....	171
4.5.2. İzinsiz Kahvehane Açılmaması.....	172
4.5.3. Hane Yakınlarına Fıçı İmalathanesi Açılmaması.....	174
4.5.4. Müslüman Mahallelerinde Gayrimüslimlere Ev Satılmaması.....	175
4.5.5. Rum ve Ermeni Kızlarının Yabancılarla Nikahlanmaması.....	176
4.6. Seyahat İzni Talepleri.....	178
4.6.1. Karaosmanoğulları Hanedanı Üyelerinin Seyahat İzni Talepleri.....	178
4.6.2. Diğer Seyahat İzni Talepleri.....	180

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERKEZİ İDARENİN YEREL İDARECİLERDEN TALEPLERİ

5.1. Vazifesi Dolayısıyla İzmir'e Gelecek Kişilere Yardımcı Olunması Talebi.....	183
5.2. Yabancı Devlet Temsilcilerine Gereken Hürmetin Gösterilmesi Talebi....	185
5.3. Görev Süresi Dolan Kişilerin İstanbul'a Gönderilmesi Talebi.....	186
5.4. İstihdam Talepleri.....	187
5.5. Müsadere ile İlgili Talepler.....	189
5.6. Ahaliden Hediye Alınmamasına Dair Emirler.....	190

ALTINCI BÖLÜM

DOĞAL AFETLER VE SALGIN HASTALIKLAR

6.1. İzmir'de Veba Hastalığının Görülmesi.....	192
6.2. İzmir'de Yangın Olayının Görülmesi.....	196
SONUÇ	198
KAYNAKÇA	203
EKLER	228

GİRİŞ

Eski çağlardan bu yana Ege Bölgesi'nde, doğu-batı yönünde Büyük Menderes ve Gediz vadilerini takip ederek Anadolu'nun iç kesimleriyle Batı Anadolu limanları arasında bağlantı sağlayan önemli ulaşım yolları bulunmaktadır. Eski çağlarda, bu yolların başlangıç noktası Efes (Ephesos) limanıydı.¹ İlk çağda Efes, Batı Anadolu'da bulunan en önemli liman şehirlerinden biri konumundaydı. Roma İmparatorluğu döneminde ise Efes, Roma'nın Asya eyaletleri ile bağlantı kurmasına aracılık eden çok önemli bir kavşak ve ticaret limanı işlevi görmüştür. Anadolu eyaletlerinde yetiştirilen birçok ürün Efes limanında toplanıyor ve bu limandan Batı'ya aktarılıyordu. Efes, Bizans İmparatorluğu döneminde de İzmir, Foça ve Edremit'le beraber Batı Anadolu'nun en önemli ticaret limanlarından biri olma özelliğini korumuştur.

Anadolu Selçuklu döneminde, Karadeniz'in kıyı kesimleri ve İç Anadolu'dan gelerek Batı'ya ulaşan yollar da Efes'te düğümlenmekteydi. Bu dönemde Trabzon, Samsun ve Sinop gibi Karadeniz liman kentlerinden çıkan yollar Sivas'ta birleşerek Kayseri üzerinden Konya'ya ulaşıyordu. Söz konusu yol; Eğirdir, Burdur, Denizli üzerinden Efes'e geliyordu. Bunun yanında Isparta'dan çıkan bir yoldan da Keçiborlu takip edilerek Denizli'ye, oradan da Büyük Menderes Vadisinin geçilmesiyle Efes'e iniliyordu.²

İlk çağlarda Efes adıyla bilinen şehir, Küçük Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar nedeniyle sığ körfezin dolması sonucunda daha batıya günümüzdeki harabelerin bulunduğu yere taşınmak zorunda kalmıştır. Ancak yeni kurulduğu yerdeki liman da kumlarla dolduğu için Efes şehri önemini kaybetmiştir. Efes şehri bu olaydan sonra Orta Çağlarda, ilk kurulduğu tepede yeniden canlanmaya başlamıştır. Yeniden eski konumunda kurulan Efes şehri Orta Çağlarda, Osmanlı ve Arap kaynaklarında Ayasuluk olarak anılmıştır. Ayasuluk, gerek Bizans gerekse Aydınogulları'nın kontrolünde olduğu dönemlerde Batı Anadolu için önemli bir ticaret şehri olma özelliğini devam ettirmiştir. Ayasuluk'ta her milletten tüccar bulunmakla birlikte Müslümanlardan oluşan bir tüccar kolonisi de bulunuyordu. 14. yüzyılda Ayasuluk'ta İtalyanların ticari faaliyetleri ön plandaydı. Ayrıca Ayasuluk, Aydınogulları'nın deniz seferleri için de önemli bir iskele görevi görüyordu.

¹Olca Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, "Batı Anadolu'nun Yol Ağı Araştırmaları- III İzmir'in Ardalanında Kervan Yolları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, S. 2, Aralık 2011, s. 528.

²Zeki Arıkan, "XIV – XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ", *Belleten*, C. 54, S. 209, Nisan 1990, s. 122-123.

Ayasuluk, 1425 yılında II. Murad döneminde Osmanlı hakimiyetine alınmıştır.³ Pamuk üretimi hususunda önemli bir merkez olan Batı Anadolu'nun ürünlerini ihraç etmesinde Ayasuluk ve Balat gibi önemli limanlardan faydalanılmıştır. Kervanlar vasıtasıyla Ayasuluk ve Balat limanlarına getirilen pamuğun alımında en büyük pay Sakız Adası'na yerleşmiş olan Cenevizlilere aitti.⁴ Anadolu kıyıları ile Sakız arasında gerçekleşen ticari münasebetlerde Çeşme limanı ön plana çıkmıştı.⁵ Sakız Adası 1566 yılında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra ticari üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı yöneticilerinin adada nüfus sayımı yaparak ada sakinlerini cizye vergisi ödemeye mecbur etmesi bu durumun belli başlı sebeplerindendi. Bunun yanında Sakız Adası'nın eski önemini kaybetmesindeki bir başka faktör ise Osmanlı yönetiminin adada bulunan yabancılara karşı temkinli bir yaklaşım sergilemesiydi. Osmanlı yönetimin sergilediği bu tutum karşısında Avrupa konsolos ve tüccarları, adada yaşayan Rum aracı ve çevirmenlerle kent surları dışında görüşmek zorunda kalıyordu. Osmanlı yöneticilerinin bu tutumu karşısında Avrupalı tüccarlar Sakız Adası'nın dışında bir deniz yolu bulmak zorunda kalmışlardır. Gerek Osmanlı yönetimin yabancı tüccarlara karşı tutumu gerekse Sakız Adası limanının denizden gelen saldırılar karşısında savunmasız olması nedeniyle Anadolu'dan getirilen ürünlerin Batı'ya ihraç edilmesi hususunda İzmir limanı önem kazanmaya başlamıştır.⁶ İzmir limanının ticaretteki konumunun yükselmesi ve Doğu ticaret yollarının yön değiştirmesi Ayasuluk limanının da ikinci plana atılmasına neden olmuştur.⁷

İzmir'in önemli bir Akdeniz limanı olarak sivrilmesi iki ayrı evrede gerçekleşmiştir. 16. yüzyılın ortasında görülen kısa açılma dönemi İzmir'in yükselmesindeki ilk evredir. İkinci evre ise 18. yüzyılın ortalarında başlayan ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden uzun evredir.

İzmir'in bir liman kenti olarak gelişmesinde her ne kadar 17. yüzyıl önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilse de bu tarihten önce de kentte Akdeniz'deki diğer

³Feridun Emecen, "Ayasuluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 225-226.

⁴Selim Parlaz, "Osmanlı Ceneviz Ticaretinde Sakız Adasının Yeri ve Önemi (1346-1566)", *Ulakbilge*, C. 5, S. 14, 2017, s. 1288.

⁵Cahit Telci, *XV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ Kazası*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1999, s. 18-19.

⁶Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 54-57.

⁷Arıkan, a.g.m., s. 160.

limanlar ile geniş bağlantılar kuran gruplar bulunuyordu. Bu dönemde İzmir ve çevresi, İmparatorluk sistemi içinde Donanma-yı Hümayun'un asker ve diğer ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu tutulmuştu. İzmir bunun dışında Dersaadet'in meyve ve zeytinyağı ihtiyacını karşılamakla da görevliydi.

İzmir'in önemli bir ticaret limanı olarak yükselmesinde birçok faktör etkili olmuştur. Bunların birçoğu İzmir'in dışında gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki 16. yüzyılın sonunda Halep'in, Avrupa ile Asya arasındaki ticaretteki önemini kaybetmeye başlamasıdır. Bu dönemde ilk olarak Erzurum ve Bursa'dan geçerek Balkanlar'a doğru ilerleyen ve Venedik'e kadar ulaşan yol kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra ise bu güzergahın batı kısmı güneye, yani Bursa'dan İzmir'e kaymıştır. Bu şekilde Halep ve Bursa silikleşmiş, İzmir ise Avrupa'nın Asya ile yürüttüğü ticarete önemli bir transit merkezine dönüşmüştür. 17. yüzyıldan sonra, İzmir'in Bursa'yı geri planda bırakmasının çeşitli sebepleri vardı. Bunlardan ilki Bursa ticaretinin daha çok "resmi" denilebilecek bir statüde yapılmasıydı. Bursa ticaretinde Osmanlı ve İranlı yöneticilerin önemli hisseleri bulunuyordu. Bu nedenle Bursa ticareti ani değişimlere ayak uydurabilecek esnekliğe sahip değildi. Bursa tüccarları statükonun korunması ile ilgilendikleri için Avrupalı tüccarların aracıları olmak ya da Ermeni tüccarlarla iş birliği yapmak istemiyorlardı. Ayrıca Osmanlı-İran savaşları nedeniyle ya da diğer bölgesel sorunlar nedeniyle İran'ın ham ipek arzının azaldığı durumlarda, Bursa tüccarları ipeği Avrupa pazarlarına göndermek yerine yerel tüccarlara satıyorlardı. Bu açıdan ele alındığında kıtalar arası ticarete aracı bir rol üstlenmek açısından İzmir'de daha uygun bir ortam bulunmaktaydı. İzmir kozmopolit bir nüfus barındırmaktaydı ve bu nüfus Ermeni ipek tüccarlarıyla daha kolay şekilde uzlaşabilecek nitelikteydi.⁸ İzmir şehri 17. yüzyılın başlarında Ermeni/Acem tüccarları ile tanışmıştır. Bu tüccarların faaliyetleri, İzmir'in uluslararası ticaret alanına taşınmasında etkili olmuştur.⁹ Bunun yanında İzmir'de azalan hammadde için yerli tüccarlarla rekabet edilmesini gerektirecek bir ipekli kumaş üretimi bulunmuyordu. Bütün bu etkenler 17. yüzyılın ilk yarısında İzmir'in önemli bir açılma evresi oluşturmaya neden olmuştur.

İzmir'in büyümesindeki ikinci evre yaklaşık olarak 18. yüzyılın ortalarında başlamış ve 19. yüzyılın son çeyreğine kadar sürmüştür. İzmir'in gerçekleştirdiği

⁸Reşat Kasaba, "İzmir", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 2-5.

⁹Cahit Telci, İrfan Kokdaş, "Anadolu'da "Eramine-i Acem-i Haritalandırmak: Yollar, Hanlar, Mallar ve Gümüş", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVII-2, 2022, s. 711.

ikinci büyüme evresi de ilkinе benzer şekilde İzmir sakinleri ve Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin denetim ve nüfuzunun dışında gerçekleşmiştir. İzmir'in bu dönemde yaşadığı ikinci büyüme dalgasında etkili olan ilk faktör Batı Avrupa devletlerinin sanayilerinde üretimi kesintisiz olarak sürdürebilmeleri için sürekli ve yüksek miktarda hammaddeye ihtiyaç duymalarıydı.¹⁰ Bu anlamda Batı Anadolu, 18. yüzyılın sonlarında kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşen ilk bölgelerden biri olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımın temelini "küçük köylülük" oluştuyordu. Ancak 19. yüzyılın başlarında bu alanda iki önemli değişiklik gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki merkezi hükümetin denetim mekanizmasının zayıflamasıyla birlikte köylülerin pazar koşullarına daha özgür şekilde tepki vermeye başlamasıdır. Köylüler bunun yanında işledikleri topraklarda daha fazla mülkiyet hakkı iddiasında bulunarak, tarım ürünlerinin dönüşümlü ekimi ve mevsimlik göç gibi yöntemleri kullanarak değişen şartlara daha kolay uyum sağlamıştır.¹¹

İzmir'in bu dönemde büyüme evresi yaşamasındaki bir başka etken ise İngiliz yönetimin Hindistan'a kesin bir şekilde yerleşmiş olmasıdır. Bu durum karşısında Osmanlı toprakları, Asya ile iletişimin sürdürülebilmesi açısından daha da önemli bir hale gelmiştir.¹² Bu duruma ek olarak Kırım Savaşı ve Amerikan İç Savaşı (1861) da İzmir gibi uç bölgelerin küresel dünya ekonomisiyle daha çok bütünleşmesine neden olmuştur.¹³ İngiltere Amerikan İç Savaşı karşısında, daha önce Amerika'dan temin ettiği birçok hammaddeyi karşılamak hususunda yeni yerler aramak zorunda kalmıştır.¹⁴ İngiltere'nin ham pamuk ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan üretim bölgeleri Amerikan İç Savaşı nedeniyle üretimlerini durdurmuştur. Bu durum başta İngiltere olmak üzere bütün ülkelerde pamuk sıkıntısı yaşanmasına ve pamuk fiyatlarının aşırı derecede yükselmesine neden olmuştur. İngiltere bu olumsuz durumu aşmak için yeni pamuk üretim merkezleri aramak zorunda kalmıştır. Bu hususta başvurulacak birçok bölge içinde Batı Anadolu da bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda bile İngiliz sanayisinin güvenilir hammadde kaynakları arasında yer alıyordu. İngiltere, Amerikan İç Savaşı'nın neden olduğu pamuk kıtlığı karşısında

¹⁰Kasaba, a.g.e., s. 5-8.

¹¹Reşat Kasaba, *Dünya, İmparatorluk ve Toplum Osmanlı Yazıları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 13.

¹²Reşat Kasaba, "İzmir" ..., s. 8.

¹³Reşat Kasaba, *Dünya, İmparatorluk...* s. 12.

¹⁴Reşat Kasaba, "İzmir" ..., s. 8.

Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda üretilen pamuk miktarını arttırmak için çalışmalara başlamıştır. Batı Anadolu'da Türk pamuğunun başlıca ihraç noktası ise İzmir limanı olmuştur.¹⁵

İzmir limanının yükseliş göstermesindeki bir başka etken ise Fransız İhtilali ve ihtilalin ardından gelen savaşlardı. Fransa içinde bulunduğu durum nedeniyle Yakındoğu'daki ticari menfaatlerinden geçici olarak vazgeçmek zorunda kalmıştı. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun batı eyaletlerindeki yerli tüccarların bölge ihracatında varlık gösterebilmelerine ve konumlarını daha da güçlendirmelerine neden olmuştur.¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi iradesi dışında gelişen bütün bu gelişmeler Osmanlı hammaddelerinin özellikle İngiltere gibi kapitalist devletler için önem kazanmasına neden olmuştur. İngiltere için Osmanlı ekonomisinin büyümesi ve daha fazla tarım ürünü yetiştirerek ihraç etmesi elzem derecede önemliydi. Aynı zamanda bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'den daha yüksek miktarda ithalat yapmasına da sebep olacaktı.¹⁷

İzmir'in Batı Anadolu'dan yapılan ticarete sivrilmesinde bahsi geçen dış etkenlerinin yanında kendi coğrafi konumunun sağladığı avantajlar da bulunuyordu. İzmir geniş bir art bölgeye sahipti. Avrupalı tüccarlar, İzmir'e geldikten sonra tarımsal üretimin zengin olduğu vadilerde bulunan şehirlere doğru yayılmışlardı. Bu ürünlerin ihraç edilmesi hususunda İzmir en yakın ve erişilmesi en kolay liman olarak ön plana çıkıyordu. Özellikle Manisa ve Gediz Irmağı vadisi İzmir'e yakın olması nedeniyle Avrupalı tüccarlar için oldukça önem arz ediyordu. Manisa'da daha 16. yüzyılda hızlı bir şekilde gelişmiş dokuma tezgâhları ve debbağhaneler bulunuyordu. Gediz Irmağının aşağı ve doğu kesimlerindeki sıradağlarda hayvanları için otlat arayan göçerler, bu zanaatkarların ihtiyaç duyduğu ham yün ve derileri sağlıyorlardı. Manisa'nın içinde bulunduğu Gediz Irmağı vadisi İzmir'e zeytin, üzüm ve pamuk gönderiyordu. Devletin 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyılın başında Manisa'da ve çevresinde İstanbul için kurduğu iase ağı 16. yüzyılın sonlarında parçalanmıştı. Artık

¹⁵Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul 2007, s. 124-125.

¹⁶Reşat Kasaba, "İzmir" ..., s. 8-9.

¹⁷Reşat Kasaba, *Dünya, İmparatorluk* ..., s. 16-17.

Manisa vadisinde faaliyet gösteren üreticiler ürünlerini daha yüksek kar oranlarıyla Batılı tüccarlara satabiliyorlardı.¹⁸

İzmir'in 19. yüzyılda büyük gelişme kazanmasındaki bir diğer etken ise İzmir'in daha antik çağlardan beri Akdeniz'le Anadolu'yu birleştiren kervan yolunun başlangıç noktasında olmasıydı.¹⁹ Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde uzak mesafe ticareti yerini büyük oranda Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes vadilerinden Avrupa'nın yeni gelişen sanayi nüfusları ve şehirleri için talep ettiği tarımsal ürünlerinin ticaretine bırakmıştı. Bu dönemde İzmir'den en çok ihraç edilen ürünler buğday ve bakliyattan oluşuyordu.²⁰ İzmir bunun yanında İmparatorluğun diğer kentleri ve dış dünya ile ticari ilişkilerini yürütebilecek kapalı bir limana da sahipti.²¹ Bütün bu etkenler İzmir'in ticari bir liman olarak yükselmesine ve 19. yüzyılın son çeyreğinde İmparatorluğun en büyük ihracat limanı haline gelmesine neden olmuştur.

Çalışmanın Amacı: Bu tezde, Batı Anadolu bölgesinde önemli bir liman kenti olan İzmir'in 1808-1839 yılları arasındaki durumu ele alınmıştır. Bu dönemde İzmir Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli liman kentlerinden biri konumundadır. Bu çalışma ile yabancı tüccarların İzmir'deki faaliyetleri, yabancı tüccarların ticari faaliyetlerini yürütürken yaşadığı sorunlar ve bölgede ticareti yapılan ürünler hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu dönemde yabancı tüccarların dışında merkezi hükümet de İstanbul'un iâşesinin sağlanması hususunda İzmir'den birçok talepte bulunmuştur. Bu çalışma ile merkezi hükümetin İzmir'den talepleri, İzmir'deki yerel görevliler tarafından bu taleplere ne derece cevap verilebildiği, İzmir'den merkeze dönük olarak yapılan talepler, İzmir'de yaşanan ticari sorunlar ve yerel görevlilerin tutumları gibi birçok konu üzerinde durularak merkez-taşra ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

II. Mahmud tahta geçtikten sonra, devletin otoritesini güçlendirmek için birçok yeni tedbir ve kurala başvurmuştur.²² Bu dönemde II. Mahmud'un gerçekleştirmek istediği reformların yanında yeniçeri isyanları, merkezi idarenin zayıflamasına neden olan idarecilerin zorbalıkları, ayanların tedip edilmesi, Sırp- Yunan İsyanları, İran ve Rusya ile savaş, Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı gibi birçok önemli gelişme

¹⁸Goffman, *İzmir ve ...*, s. 62-63.

¹⁹Kurmuş, a.g.e., s. 74.

²⁰Mübeccel Kıray, *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1972, s. 24.

²¹Kurmuş, a.g.e., s. 74.

²²Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 143.

yaşanmıştır.²³ Bu bağlamda çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen reformların ve İmparatorluk'ta yaşanan siyasi olayların etkisi de İzmir merkezli olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. İzmir'in 19. yüzyılın ilk yarısındaki sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgi verecek kaynaklardan biri olan şerhiye sicilleri yandığı için günümüze gelememiştir. Şerhiye sicillerinden doğan kaynak eksikliğinin ayniyat ve ahkam defterlerindeki bilgiler kullanılarak bir nebze de olsa bu çalışma ile giderilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi: Bu çalışma oluşturulurken ilk olarak II. Mahmud dönemini (1808-1839) kapsayan ayniyat ve ahkam defterleri taranmış ve bu defterlerde yer alan İzmir ile ilgili belgeler tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca II. Mahmud dönemine denk gelen şikâyet defterleri de incelenmiş ve bu defterlerde bulunan İzmir ile ilgili hükümler tespit edilmiştir.²⁴ Daha sonra tespit edilen bu belgeler incelenmiş ve konularına göre tasnif edilmiştir. Belgeler, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi'nde yer alan çeşitli belgelerle birlikte değerlendirilerek İzmir'in II. Mahmud dönemindeki sosyal, ekonomik ve idari durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Literatür Değerlendirmesi

İzmir'in tarihsel gelişimi ve zamanla artan önemi birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. İzmir ile ilgili çalışmaları bulunan kişilerden biri Mübahat Kütükoğlu'dur. Mübahat Kütükoğlu'nun eserlerinde İzmir'in nüfusu, temettü sayımları, yerleşim yerleri ve İzmir'de ekonomik yaşama dair unsurlar üzerinde durulmuştur.²⁵ İzmir ile ilgili çalışmaları bulunan kişilerden biri de Necmi Ülker'dir. Necmi Ülker'in İzmir'de ticaretin gelişimi, tüccarların yaşadığı sorunlar ve benzeri konuları ele aldığı *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi* kitabı bulunmaktadır.²⁶ Tuncer Baykara da İzmir ile ilgili çalışmaları bulunan yazarlar arasındadır.²⁷ Nahide Şimşir'in İzmir'deki

²³Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 353.

²⁴Bu defterler Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaflı fonundan Atık Şikâyet defterleri adı ile bulunabilir. Çalışmanın konusu gereği yapılan tarama neticesinde 203, 207, 208 ve 210 numaralı Şikâyet defterlerinde İzmir ile ilgili hükümler tespit edilmiştir.

²⁵Mübahat Kütükoğlu, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2020. Aynı yazar, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000.

²⁶Necmi Ülker, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi*, Akademi Kitapevi, İzmir 1994. Yazarın bu hususla ilgili olan bir başka çalışması ise *Ticaret Limanı: İzmir'in Doğuşu 1688-1740* adlı kitaptır. Bkz. *Ticaret Limanı: İzmir'in Doğuşu 1688-1740*, (Çeviren Nurettin Elhüseyni), T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir 2023

²⁷Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Akademi Kitapevi, İzmir 2001. Tuncer Baykara'nın İzmir'le ilgili bir başka çalışması ise sempozyum bildirilerinden oluşan *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*

yangınlardan, yangınların esnaf ve şehirdeki etnik gruplar üzerindeki etkisinden bahsettiği *İzmir Şehri Araştırmaları 18. ve 19. Yüzyıllar* adlı kitabı da İzmir’le ilgili yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır.²⁸ Abdullah Martal da İzmir ile ilgili önemli çalışmalar yapmış ve İzmir’de sanayinin gelişmesini konu olarak ele almıştır.²⁹

İzmir’de tarımsal üretim ve ticaret konularını Cihan Özgün ve Filiz Çolak doktora tezlerinde konu olarak çalışmışlardır.³⁰ Bu tezlerin dışında Abdullah Mesud Küçükkalay da 19. yüzyılda İzmir’in dış ticaretini konu olarak ele almıştır.³¹

İzmir ile ilgili konsolosluk raporlarının kaynak olarak kullanılması ile hazırlanan çalışmalar da bulunmaktadır. Funda Adıttar’ın *İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914)* adlı doktora tezi bu tür çalışmalara örnek olarak verilebilir.³² Bu tezin dışında aynı yazarın İzmir ile ilgili çeşitli makaleleri de bulunmaktadır.³³

İzmir ile ilgili çalışmaları bulunan kişilerden biri de Rauf Beyru’dur. Rauf Beyru *19. Yüzyılda İzmir Kenti* adlı kitabında İzmir’in 19. yüzyıldaki gelişim sürecini incelemiş ve söz konusu dönemde İzmir’de yaşam, iş, tarım, sanayi ve ticaret alanları gibi hususlara değinerek mekânsal bir analiz yapmıştır.³⁴ Yazarın bu kitabı dışında İzmir’de görülen doğal afetler ve sağlık sorunları ile ilgili bilgilerin yer aldığı kitapları da bulunmaktadır.³⁵

kitabıdır. Bkz. Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri, Akademi Kitapevi, İzmir 1994.

²⁸Nahide Şimşir, *İzmir Şehri Araştırmaları 18. ve 19. Yüzyıllar*, Post Yayınları, İstanbul 2017.

²⁹Abdullah Martal, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1992. Aynı yazar, *Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1999. Aynı yazar, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt Yayıncılık, İzmir 2007.

³⁰Cihan Özgün, *İzmir ve Artalanında Tarımsal Üretim ve Ticareti (1844-1914)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011. Filiz Çolak, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Batı Anadolu’da Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2005.

³¹Abdullah Mesud Küçükkalay, *Osmanlı İzmir’inde İthalat İzmir Efrenc Gümrüğü (1818-1838)*, Dergah Yayınları, İstanbul 2013.

³²Funda Adıttar, *İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011.

³³Funda Adıttar, “İzmir İngiliz Başkonsolosluğunun Askerî İstihbaratı” *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26 (1), 2011 ve “İzmir İngiliz Konsolosluğunun Siyasi Faaliyetleri Kapsamında Ermeni Meselesi”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, No 5, Nisan 2011. Adı geçen makaleler yazarın İzmir ile ilgili olan makalelerine birkaç örnektir.

³⁴Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayınları, İstanbul 2011.

³⁵Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir 2011. Aynı yazar *19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir 2005. Yazarın İzmir’le ilgili diğer kitapları ise *18. ve 19.*

İzmir ile ilgili yapılan çalışmalarda seyyahların notları da önemli kaynaklar arasında zikredilebilir. Seyyahların notlarında yer alan bilgiler değerlendirilerek çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İlhan Pınar,³⁶ Olaf Yaranga³⁷ ve Hasan Zorlusoy'un³⁸ kitapları bu türde yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir. Bu yazarların dışında Abdullah Temizkan ve Mertcan Akan'ın da bu türde ortak bir kitabı literatürde mevcuttur.³⁹

İzmir ile ilgili çalışmaları bulunan yazarlardan biri de Daniel Goffman'dır.⁴⁰ İzmir ile ilgili çalışmaları bulunan bir başka yazar ise Elena Frangakis-Syrett'tir.⁴¹ Bu yazarların dışında Philip Mansel⁴² ve George Horton⁴³ gibi yazarların da İzmir ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır.

Yukarıda İzmir'e dair yapılan kitap, makale ve tezlere değinilmiştir. Bu çalışmalarda tezin ana kaynaklarını oluşturan ayniyat, ahkam ve şikâyet defterleri kullanılmamıştır. Bu çalışmanın ana kaynağını ise ayniyat ve ahkam defterlerindeki kayıtlar oluşturmuştur. Zikredilen bu defter gruplarında İzmir ile ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. İzmir'in şer'iyye sicillerinin önemli bir bölümünün yanmış olması İzmir'in sosyal ve ekonomik tarihini ortaya koyacak önemli bir kaynak grubunun kullanılmaması anlamına gelmektedir. İlçeler dışında, İzmir merkezli şer'iyye sicillerinin en erken tarihlisi 1851/1852 tarihliidir.⁴⁴ İzmir'in şer'iyye sicillerinin erken tarihli olanlarının elimizde bulunmuyor olması bu anlamda önemli kaynak eksikliği meydana getirmektedir. Bu eksikliği bir nebze de olsa giderebilmek için bu çalışmada ayniyat ve ahkam defterleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Yüzyıllarda İzmir ve 19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam'dır. Bkz. 18. ve 19. Yüzyıllarda İzmir, İzmir 1973; 19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam, Literatür Yayınları, İstanbul 2000.

³⁶İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XVIII. Yüzyıl*, Akademi Kitapevi, İzmir 1996.

³⁷Olaf Yaranga, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2000.

³⁸Hasan Zorlusoy, *XVII. Yüzyıldan Günümüze Fransız Gezginlerin Gözüyle İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2013.

³⁹Abdullah Temizkan, Mertcan Akan, *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi-1 (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin İzmir Kısımının Transkripsiyonlu, Sadeleştirilmiş ve Orijinal Metni)*, (Ed. Metin Ekici, Turan Gökçe), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013.

⁴⁰Yazarın İzmir ile ilgili; *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995; "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003; "17. Yüzyıl Öncesi İzmir", *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992 adlı çalışmaları bulunmaktadır.

⁴¹Elena Frangakis-Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2006.

⁴²Philip Mansel, *Levant Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler*, Everest Yayınları, İstanbul 2011.

⁴³George Horton, *The Blight of Asia*, Sterndale Classics, London 2003.

⁴⁴1268-1271 tarihli İzmir Şer'iyye Sicili, Demirbaş No: 2, Mikrofilm No: 6140. Bu şer'iyye sicili Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi şer'iyye sicilleri kataloğundan bulunabilir.

Tezin Kaynakları

1. Ayniyat Defterleri

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda tutulan ayniyat defterleri, sadaretten nezaretlere, çeşitli dairelere ve vilayetlere yazılan tezkirelerin kopyalarının kaydedildiği defterlerdir.⁴⁵ 1812 ile 1903 (H. 1228-1320) yılları arasında yaklaşık bir asırlık zaman diliminde tutulan bu defterlerin sayısı arşivde 1717 adettir.⁴⁶ Ayniyat defterlerinin içeriğine bakıldığında kamu davaları ve şahsi davalarla birlikte resmi makamlar arasındaki anlaşmazlıklar ile idari ve mali konuların yanında çeşitli nizamname ve talimatnamelerin olduğu görülmektedir.⁴⁷ Bu defterler kullanılarak 19. yüzyılda eyaletlerin durumu, Osmanlı kurumları ve bu kurumların işleyişi hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.⁴⁸ Ayniyat defterleri dört ana başlık altında toplanabilir:

1. Yazıldıkları makamlara göre ele alındıklarında; vilayet, nezaret ve daireler alt başlıkları altında değerlendirilebilirler.

Vilayetler olarak ele alındıklarında: Anadolu (Adi, Mühimme, Hafaya) ayniyat defterleri, Rumeli (Adi, Mühimme, Hafaya) ayniyat defterleriyle, Ankara, Konya, Aydın, Amasya, Edirne, Adana, Doğu Rumeli, Bosna, Yenipazar, Cezair-i Bahr-i Sefid, Kıbrıs, Sisam, Cebel-i Lübnan, Halep, Hicaz, Sivas, Trablusgarp, Tuna, Trabzon, Canik, Kastamonu, Kars, Ayvalık, Girit, Mısır, Tunus, Tırhala, Yanya, Arabistan, Kegalık vilayet ayniyat defterleri bulunmaktadır.

Nezaretler olarak ise: Deavi, Bahriye, Ticaret, Nafia, Sıhhiye, Telgraf-Posta, Hariciye Adliye, Defterhane, Rüşumat, Seraskerlik, Maarif, Hazine-i Hassa, Maliye, Meşihat (Şeyhülislamlık), Evkaf, Dahiliye, Harbiye, Zaptiye ve Orman-Maadin defterleri vardır.

Daireler olarak ise Şura-yı Devlet, Şehremaneti, Tekaüt Sandığı defterleri zikredilebilir.

2. Yazıların mahrecine yani çıkışına göre; Müsteşarlık, Meclis-i Muvakkat, Sicill-i Ahval, Vergi Emaneti ve Divan-ı Muhasebat Defterleri bulunmaktadır.

⁴⁵Necati Aktaş, "Ayniyat Defteri," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 277.

⁴⁶Abdülmecit Mutfak, "Osmanlı Arşivindeki Ayniyat Defterleri," *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 7, Ankara 1996, s. 386.

⁴⁷Arzu Taşcan, "1876 Yılında Edirne Vilayeti'ndeki Asayiş Problemleri (826 Numaralı Ayniyat Defteri Verilerine Göre)," *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 2021, s. 180.

⁴⁸Ertan Gökmen, "Ayniyat Defterlerinin Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemi, Bir Numaralı Anadolu Adi Ayniyat Defteri Örneği," *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 4, Aralık 2018, s. 444.

3. Yazılar cinslerine göre gruplandığında ise; Tahrirat-ı Askeriye, Tezkire, Buyruldu, Emr-i Ali, Emirname ve Talimatlar defterleri ortaya çıkmaktadır.

4. Defterler konularına göre ise: Yunan meselesi, Sırp Meselesi, Mısır Meselesi, Bedirhan, Tepedelenli Ali Paşa, Rusya Meselesi, Harcırah ve atıyye, Kürek cezası, Tayinat, Rum fesadı ve Karantina defterleri olarak gruplanabilir.⁴⁹

Ayniyat defterleri ihtiva ettikleri bilgiler nedeniyle Osmanlı tarih araştırmacıları için önemli bilgiler içeren kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayniyat defterleri Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası fonundan Ayniyat Defterleri adı ile bulunabilir.

Ayniyat defterleri kullanılarak çeşitli yüksek lisans tezleri, makaleler ve kitaplar hazırlanmıştır. Ulusal Tez Merkezi'ne bakıldığında 1720,⁵⁰ 831 (Erzurum Ayniyat Defteri),⁵¹ 839 (İşkodra Ayniyat Defteri),⁵² 832 (Erzurum Ayniyat Defteri),⁵³ 1718,⁵⁴ 870 (Halep Ayniyat Defteri),⁵⁵ 826 (Edirne, Adana, Şarki Rumeli Ayniyat Defteri),⁵⁶ 867 (Halep Ayniyat Defteri),⁵⁷ 833 (Erzurum ve Van Ayniyat Defteri),⁵⁸ 830

⁴⁹Mutaf, a.g.m., s. 386-387.

⁵⁰Ayşe Özmen, *1720 numaralı Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

⁵¹Enise Arslan, *831 numaralı Erzurum Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

⁵²Yücel Kaya, *839 numaralı İşkodra Eyaleti Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

⁵³Aleyna Çaluk, *832 numaralı Erzurum Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

⁵⁴Selçuk Aksoy, *1718 numaralı ayniyat defterinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

⁵⁵Zeynep Sümeyye Özdemir, *870 Numaralı Halep Ayniyat Defteri'nin transkripsiyon ve değerlendirilmesi (H. 1295-1296/M. 1878-1879)*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

⁵⁶Anıl Atasoy, *826 numaralı Edirne, Adana, Şarki Rumeli Ayniyat Defterinin Edirne Vilâyeti'ne ait 1291-1292/1874-1875 yıllarındaki kayıtlarının transkripsiyon ve değerlendirilmesi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

⁵⁷Canfeda Öztaş, *867 numaralı Halep Ayniyat Defteri'nin transkripsiyon ve değerlendirilmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

⁵⁸Hatice Aksakal, *833 numaralı Erzurum ve Van Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

(Erzurum Ayniyat Defteri),⁵⁹ 829 (Erzurum Ayniyat Defteri),⁶⁰ 812 (Aydın Ayniyat Defteri),⁶¹ 961 (Karesi Ayniyat Defteri)⁶² numaralı ayniyat defterlerinin transkripsiyon ve değerlendirmelerinin yüksek lisans tezleri olarak çalışıldığı görülmektedir. Ulusal Tez Merkezi'nde bu tezlerin dışında ayniyat defterleri kullanılarak hazırlanan başka tezler de bulunmaktadır. Rumeysa Çiçek, *Ayniyat Defterleri Işığında Selanik, Tırhala, Varna Sancakları (1840-1864)*,⁶³ Özdemir Karabulut, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrası Üzerine Bir Değerlendirme: Ayniyat Defterleri Işığında Ankara, Bursa/Hüdavendigâr ve Kütahya Sancaklarının Sosyal ve İktisadi Tarihi (1839-1864)*,⁶⁴ Mustafa Yağlıdere, *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezası*,⁶⁵ Oğuzhan Günel, *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/1850-1855) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar ve Cezalar (Değerlendirme Metin)*⁶⁶ adlı yüksek lisans tezlerini ayniyat defterlerini kaynak olarak kullanarak hazırlamışlardır. Ayniyat defterlerinin kaynak olarak alınması ile hazırlanan bir başka tez ise Semih Yıldız'a aittir. Semih Yıldız, *Ayniyat Defterleri Işığında II. Mahmud Dönemi Merkez-Taşra İlişkileri: Ankara, Bursa, Kütahya, Selanik, Tırhala Sancakları Örneğinde*⁶⁷ adlı yüksek lisans tezinde bu çalışmanın konusuna benzer şekilde II. Mahmud dönemini 1812 yılından başlamak

⁵⁹Abdulkadir Babalık, *830 numaralı Erzurum Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

⁶⁰İlyas Burulday, *829 numaralı Erzurum Ayniyat Defterinin transkripsiyon ve değerlendirilmesi (H. 2 Muharrem 1283-17 Safer 1295, M. 17 Mayıs 1866-20 Şubat 1878)*, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁶¹Ömür Yazıcı, *812 Numaralı Aydın Ayniyat Defteri'nin transkripsiyon ve değerlendirilmesi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

⁶²Hakan Torun, *961 nolu Karesi Ayniyat Defteri*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

⁶³Rumeysa Çiçek, *Ayniyat Defterleri Işığında Selanik, Tırhala, Varna Sancakları (1840-1864)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

⁶⁴Özdemir Karabulut, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrası Üzerine Bir Değerlendirme: Ayniyat Defterleri Işığında Ankara, Bursa/Hüdavendigâr ve Kütahya Sancaklarının Sosyal ve İktisadi Tarihi (1839-1864)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

⁶⁵Mustafa Yağlıdere, *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezası*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁶⁶Oğuzhan Günel, *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar ve Cezalar (Değerlendirme Metin)*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

⁶⁷Semih Yıldız, *Ayniyat Defterleri Işığında II. Mahmud Dönemi Merkez-Taşra İlişkileri: Ankara, Bursa, Kütahya, Selanik, Tırhala Sancakları Örneğinde*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

üzere beşer yıllık periyotlar halinde incelemiş ve çalışmasında kaynak olarak ayniyat defterlerini kullanmıştır.

Ayniyat defterleri zikredilen tezler dışında çeşitli makale ve kitaplarda da kaynak olarak kullanılmıştır. Abdülmecit Mutfak tarafından hazırlanan “Osmanlı Arşivindeki Ayniyat Defterleri”,⁶⁸ Fatma Akın’a ait olan “Ayniyat Defterleri ve Hafaya Anadolu Tasnifine Dair Bir İnceleme”,⁶⁹ Arzu Taşcan’ın “1876 Yılında Edirne Vilayeti’ndeki Asayiş Problemleri (826 Numaralı Ayniyat Defteri Verilerine Göre)”⁷⁰ adlı makale ile yine aynı yazarın hazırlamış olduğu “XIX. Yüzyıl Sonlarında Edirne Vilayeti’nin İdari, İktisadi ve Sosyal Tarihinden Bir Kesit (826 Numaralı Ayniyat Defteri Kayıtlarına Göre)”⁷¹ ile Özlem Poyraz ve Merve Öner’in hazırlamış olduğu “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”⁷² adlı makaleler ayniyat defterlerinin kaynak olarak kullanılması ile oluşturulan çalışmalara birer örnektir. Yine bu alanda Ertan Gökmen’in “Ayniyat Defterlerinin Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemi, Bir Numaralı Anadolu Ayniyat Defteri Örneği”⁷³ ile Özlem Poyraz ve Cuma Doğan’ın hazırlamış olduğu “22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine Göre Anadolu Eyaleti’nin Merkez Taşra İlişkileri”⁷⁴ adlı makaleler önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Özlem Poyraz ve Cuma Doğan zikredilen makalede 22 Numaralı Ayniyat Defteri (Ekim-Kasım 1829) verilerini kullanarak II. Mahmud dönemi merkez taşra ilişkilerini ele almışlardır. Ayniyat Defterleri kullanılarak hazırlanan kitaplara ise Ertan Gökmen ve Ömür Yazıcı Özdemir tarafından hazırlanmış olan *Ayniyat Defterleri Işığında Aydın Vilayeti’nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1866-1880)*⁷⁵ adlı kitap örnek olarak verilebilir.

⁶⁸Mutfak, a.g.m.

⁶⁹Fatma Akın, “Ayniyat Defterleri ve Hafaya Anadolu Tasnifine Dair Bir İnceleme”, OTAM, 46/Güz 2019.

⁷⁰Taşcan, a.g.m.

⁷¹Arzu Taşcan, “XIX. Yüzyıl sonlarında Edirne Vilayeti’nin İdari, İktisadi ve Sosyal Tarihinden Bir Kesit (826 Numaralı Ayniyat Defteri Kayıtlarına Göre), Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C. 10, S.1, 2021.

⁷²Özlem Poyraz - Merve Öner, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”, Dumlupınar Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 73, 2022.

⁷³Gökmen, a.g.m.

⁷⁴Özlem Poyraz - Cuma Doğan, “22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine Göre Anadolu Eyaletinin Merkez-Taşra İlişkileri”, *Selçuk Türkiyat*, Nisan, (57), 2022.

⁷⁵Ertan Gökmen - Ömür Yazıcı Özdemir, *Ayniyat Defterleri Işığında Aydın Vilayeti’nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1866-1880)*, Libra Kitap, İstanbul 2018.

2. Ahkam Defterleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde divanda görülen işlerle ilgili bütün kararlar mühimme defterlerine kaydedilmekteydi.⁷⁶ Fakat 1649 yılına gelindiğinde Divan'daki iş yükünün artmış olması ve bürolarda ihtisaslaşmaya gidilmesinin sonucunda yeni bir defter serisi olan şikâyet defterleri ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Bu defterlerde arazi, sınır, su, mera ve yaylak kışlak anlaşmazlıkları yanında alacak verecek gibi her türlü şahsi anlaşmazlıklar, mülki ve askeri amir ve memurlardan gelen şikayetler gibi muhtelif konular bulunmaktadır.⁷⁸ 1742 yılına gelindiğinde ise Divan'daki iş yükünün daha da artmasının sonucu olarak yeni bir tedbir alınmış ve şikayet defterleri eyaletlere göre yeniden düzenlenmiştir. Yapılan bu yeni düzenleme ile eyalet ahkam defterleri ortaya çıkmıştır.⁷⁹

Divan-ı hümayundan çıkan hükümlerin kaydedildiği defterler olan ahkam defterleri II. Meşrutiyet dönemine kadar tutulmaya devam etmiştir. Bu defterlerin tutulmasının ana amacı halkın şikâyet ve problemlerini çözmek ve adaleti tesis etmektir.⁸⁰ Ahkam defterlerinde bulunan hükümler incelendiğinde tarihlerinin gün olarak tam yazılmadığı görülmektedir. Hükümlerin tarihleri yazılırken günler “evail”, “evasıt” ve “evahir” ifadeleri kullanılarak yazılmıştır. Tarihlendirmede bu şekilde tam bir gün verilmemesi Divan'dan çıkan hükümlerin günlük olarak deftere kaydedilmediğini, ayın başına, ortasına ya da sonuna kadar kalemde toplandıktan sonra deftere kaydedildiğini göstermektedir.⁸¹

Şikâyet defterlerinde bulunan hükümler kronolojik sıra ile yazılıp imparatorluğun tamamını kapsamakta iken ahkam defterleri bölgelere göre sınıflandırılmış ve on yedi bölgeye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin neredeyse tamamını kapsayan ahkam defterleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

1. Anadolu Ahkam Defterleri	3. Trabzon Ahkam Defterleri
2. Sivas Ahkam Defterleri	4. Diyarbakır Ahkam Defterleri

⁷⁶Necati Aktaş, “Atik Şikâyet Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 68.

⁷⁷Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 7.

⁷⁸Aktaş, “Atik Şikâyet...”, s. 68.

⁷⁹Tuğluca, a.g.e., s. 8.

⁸⁰Sait Öztürk, “Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkam Defterleri”, *Pax Ottomana (Nejat Göyünç'e Armağan)*, C. 1, S. 1, Ankara 2001, s. 611-614.

⁸¹Feridun Emecen - İlhan Şahin, *II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 9.

5. Şam-ı Şerif Ahkam Defterleri	12. Rakka Ahkam Defterleri
6. Adana Ahkam Defterleri	13. Rumeli Ahkam Defterleri
7. Karaman Ahkam Defterleri	14. İstanbul Ahkam Defterleri
8. Halep Ahkam Defterleri	15. Özü ve Silistre Ahkam Defterleri
9. Erzurum Ahkam Defterleri	16. Bosna Ahkam Defterleri
10. Maraş Ahkam Defterleri	17. Mora Ahkam Defterleri
11. Cezayir Ahkam Defterleri	

Anadolu’da bulunan çeşitli yerleşim birimlerindeki şikayetleri ve devletin bu şikayetlere yönelik çözümlerini içeren ahkam defterleri sosyal tarih araştırmacıları için son derece önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın konusu gereği ana kaynak olarak Anadolu Ahkam Defterleri kullanılmıştır. Arşivde kayıtlı Anadolu Ahkam Defterleri 185 adet olup, 1742 ile 1889 (H. 1155-1306) yılları arasında kapsamaktadır.⁸² Bu defterler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaî fonunda Anadolu Ahkam Defterleri adı ile kayıtlıdır.

Ahkan defterleri kullanılarak birçok yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezlerin bir kısmında transkripsiyon ve değerlendirme çalışması yapılmıştır. 44 Numaralı Rumeli Ahkâm-ı Şikâyet,⁸³ H. 1095/1684 Tarihli Ahkam Defteri,⁸⁴ 2 Numaralı Karaman Ahkam Defteri,⁸⁵ 095/2 Numaralı Ahkam Defteri,⁸⁶ 2 Numaralı Sivas,⁸⁷ 8 Numaralı Bosna,⁸⁸ 15 Numaralı Sivas⁸⁹ ve 28 Numaralı Rumeli Ahkam

⁸²Nahide Şimşir, “Ahkam Defterleri’nin Tarihi Kıymeti ve 107 No’lu Ahkam Defteri’ndeki İzmir ile İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S. 1, Yıl 1994, s. 360-361.

⁸³Gizem Tunç, *44 Numaralı Rumeli Ahkâm-ı Şikâyet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

⁸⁴Muhittin Akbaş, *H.1095/1684 Tarihli Ahkam Defteri (Mad 2931) s. 168-332 (Metin ve Değerlendirme)*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı/Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

⁸⁵Mert Çakır, *2 Numaralı Karaman Ahkam Defteri’nin (S. 1-149) Transkripsiyonu*, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

⁸⁶Ramazan Karakaş, *094/1 Numaralı Sırbistan Nişan Defteri ve 095/2 Numaralı Ahkam Defterleri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁸⁷Fadime Şeker, *2 Numaralı Sivas Ahkam Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 51-100)*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁸⁸Nihal Altunç, *8 Numaralı Bosna Ahkam Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁸⁹Feray Bıçakçı, *15 Numaralı Sivas Ahkam Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Defteri⁹⁰ transkripsiyon ve değerlendirmesi yapılan ahkam defterlerine örnek olarak verilebilir. Transkripsiyon ve değerlendirme çalışması yapılan bu tezlerin dışında ahkam defterlerinin kaynak olarak kullanılmasıyla hazırlanan muhtelif tezler de bulunmaktadır. Canan Kara, *13/1 Nolu Dubrovnik Ahkam Defterine Göre Osmanlı Venedik İlişkilerinde (1603/4-1613/14) Diplomasi ve Ticaret (1-100. Sayfalar)*,⁹¹ Ayşe Kandemir, *İstanbul Ahkam Defterine Göre Sultan II. Mahmud Döneminde İstanbul Esnafı*,⁹² Umutcan Delice, *İstanbul Ahkam Defterine Göre Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul Esnafı*,⁹³ Fulya Özdemir, *Eyalet-i Sivas'ta Ekonomik ve Sosyal Hayat (1 No'lu Sivas Ahkam Defterine Göre)*⁹⁴ adlı tezlerde ahkam defterleri kullanılarak çeşitli konular ele alınmıştır. Ulusal Tez Merkezi'nde bu örnekler dışında ahkam defterleri kullanılarak hazırlanmış başka tezler de bulunmaktadır.

Ahkam defterleri yüksek lisans tezlerinin dışında çeşitli makale ve kitaplarda da kaynak olarak kullanılmıştır. Feridun Emecen'in "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet",⁹⁵ Ramazan Günay'ın "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi",⁹⁶ Nahide Şimşir'in "Ahkam Defterleri'nin Tarihi Kıymeti ve 107 No'lu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir ile İlgili Hükümler"⁹⁷ ile yine aynı yazara ait olan "103 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir ile İlgili Hükümler",⁹⁸ Sait Öztürk'ün "Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkam Defterleri",⁹⁹ yine aynı

⁹⁰Minibe Çakar, *28 Numaralı Rumeli Ahkam Defteri S. 1-40 (1777) (İnceleme Metin)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁹¹Canan Kara, *13/1 Nolu Dubrovnik Ahkam Defterine Göre Osmanlı Venedik İlişkilerinde (1603/4-1613/14) Diplomasi ve Ticaret (1-100. Sayfalar)*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

⁹²Ayşe Kandemir, *İstanbul Ahkam Defterine Göre Sultan II. Mahmud Döneminde İstanbul Esnafı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

⁹³Umutcan Delice, *İstanbul Ahkam Defterine Göre Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul Esnafı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

⁹⁴Fulya Özdemir, *Eyalet-i Sivas'ta Ekonomik ve Sosyal Hayat (1 No'lu Sivas Ahkam Defterine Göre)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

⁹⁵Feridun Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, 2005.

⁹⁶Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, 2013.

⁹⁷Şimşir, a.g.m.

⁹⁸Nahide Şimşir, "103 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir ile İlgili Hükümler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S. 1, 1995.

⁹⁹Öztürk, a.g.m.

yazarın “Kayseri ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Karaman Ahkam Defteri”,¹⁰⁰ Çiğdem Kavak Çeken’in “İstanbul Ahkam Defterlerinde Yer Alan Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Hükümlerin Tahlili”,¹⁰¹ İlhan Gök’ün “Eyalet Ahkam Defterleri Çerçevesinde Akçaabat’ın Sosyal ve Hukuki Durumu (1742-1800)”,¹⁰² Ahmet Keleş’in “1765-1768 Yılları Arası Kadınların Şikayet Hakkını Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme (3 Numaralı Bosna Ahkam Defterine Göre)”¹⁰³ ve Arzu Taşcan’ın “XIX. Yüzyılda Saruhan Sancağı’nda Meydana Gelen Mera Anlaşmazlıkları”¹⁰⁴ adlı makaleleri ahkam defterleri kullanılarak hazırlanmış çalışmalara örnek olarak verilebilir. İlhan Şahin ve Feridun Emecen tarafından hazırlanan *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*¹⁰⁵ ile yine Feridun Emecen ve İlhan Şahin tarafından hazırlanan *II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri*¹⁰⁶ adlı çalışmalar ahkam defterleri kullanılarak hazırlanan kitaplara birer örnektir.

İzmir’in Coğrafyası

İzmir şehri, kendisi ile aynı adı taşıyan ve karaların içine derin bir şekilde sokulan korunaklı bir körfezin sonunda kurulmuştur.¹⁰⁷ İzmir şehri, kuzeydoğuda Manisa Dağı (Spylus), kuzeyde Yamanlar Dağı, doğuda Kemalpaşa (Nif) Dağı, güneyde Kızıldağ, batıda Karaburun Yarımadası arasında yerleşmiş konumdadır. Bu dağlar, alçak eşiklerle İzmir şehrini civar bölgelere bağlamaktadır.¹⁰⁸

İzmir şehri, Adalar denizi kıyısında neredeyse bütün yolların düğümlendiği bir konumda kurulmuştur. İzmir şehri, Anadolu’nun içlerine açılan vadilerin (Gediz ve Büyük Menderes) sonunda olmamasına rağmen bu vadilerle kolaylıkla münasebet kurabilecek bir niteliktedir. Kemer deresi vadisinden 130 metrelik bir eşik ile Küçük Menderes vadisine ulaşılabilirdiği gibi, buradan da 230 metrelik bir başka geçit ile

¹⁰⁰Sait Öztürk, “Kayseri ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Karaman Ahkam Defteri”, *III. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 2000.

¹⁰¹Çiğdem Kavak Çeken, “İstanbul Ahkam Defterlerinde Yer Alan Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Hükümlerin Tahlili (1800-1875), Dicle Üniversitesi, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 32, 2015.

¹⁰²İlhan Gök, “Eyalet Ahkam Defterleri Çerçevesinde Akçaabat’ın Sosyal ve Hukuki Durumu (1742-1800)”, *History Studies*, 12/6, 2020.

¹⁰³Ahmet Keleş, “1765-1768 Yılları Arası Kadınların Şikâyet Hakkını Kullanmaları Üzerine Bir Değerlendirme (3 Numaralı Bosna Ahkâm Defterine Göre)”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (6), 2020.

¹⁰⁴Arzu Taşcan, “XIX. Yüzyılda Saruhan Sancağı’nda Meydana Gelen Mera Anlaşmazlıkları”, *Tarih Okulu Dergisi*, 15 (60), 2022.

¹⁰⁵İlhan Şahin - Feridun Emecen, *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

¹⁰⁶Emecen-Şahin, a.g.e.

¹⁰⁷Mübahat Kütükoğlu, “İzmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s. 515.

¹⁰⁸Kütükoğlu, 15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazasının..., s. 9.

Büyük Menderes vadisine geçilmektedir. Gediz Irmağı vadisine ise bugün demiryolunun geçtiği yol dışında Sabuncubeli ve Belkahve geçitleri ile bağlıdır. Kuzeyde sahili takip eden bir yoldan Bergama ve Edremit taraflarına, güneyde ise kıyıyı takiben Muğla (Menteşe) yöresine ulaşılır. Ayrıca Batıdaki Urla yarımadası ile de kolaylıkla münasebet kurabilecek durumdadır.¹⁰⁹ İzmir körfezinin çok korunaklı olması, dağlar arasında sıkışmış bir halde olmasına rağmen hinterlandı ile bağlantıyı sağlayan doğal yolların bulunması, şehrin korunaklı bir körfezin sonunda yer alması ve doğal bir limana sahip olması İzmir şehri için büyük bir avantaj olmuştur.¹¹⁰

İzmir'in Tarihçesi

İzmir kenti ilk olarak M.Ö. 3000 yılları civarında Bayraklı yakınlarında kurulmuştur.¹¹¹ İzmir şehrinin adının bir amazon olan Symirna'dan geldiği kabul edilmektedir. Symirna kelimesinin aslı Tismurna olup, "ti" ön ekinin düşmesi ile Smurna ya da Smyrna şekline gelmiştir.¹¹² Eski İzmir'in harabeleri Bayraklı'nın kuzeydoğusundaki Spylus Dağı kenarında yer alan büyük kale diye tabir edilen Akropolis, Tantalos mezarı, güneydoğudaki harabelerle birlikte Hacı Mutso Tepesi (Tepekule) üzerinde yer almaktaydı.¹¹³ Milattan önce 3000 yılından itibaren varlığı tespit edilen İzmir şehri 2700 sene varlığını korumuştur. Milattan önce 1050 ile 1000 yılları arasında Aiolisler tarafından iskân edilmiş olan şehrin Aiolisler'den sonraki sakinleri Kolophonlu İonlar olmuştur.

Smyrna, milattan önce VII. yüzyılda Lidyalılar'ın hedefi haline gelmiştir. Milattan önce 575 yılında tahribata uğramış ve halkının bir kısmı katledilmiştir. Milattan önce 541 tarihinde ise Pers Kralı Kurus ile Lidya Kralı Krezüs arasındaki savaş sonucunda diğer Ege şehirleri ile birlikte Smyrna da Persler'in hakimiyetine girmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁹Baykara, *İzmir Şehri...*, s. 33-34.

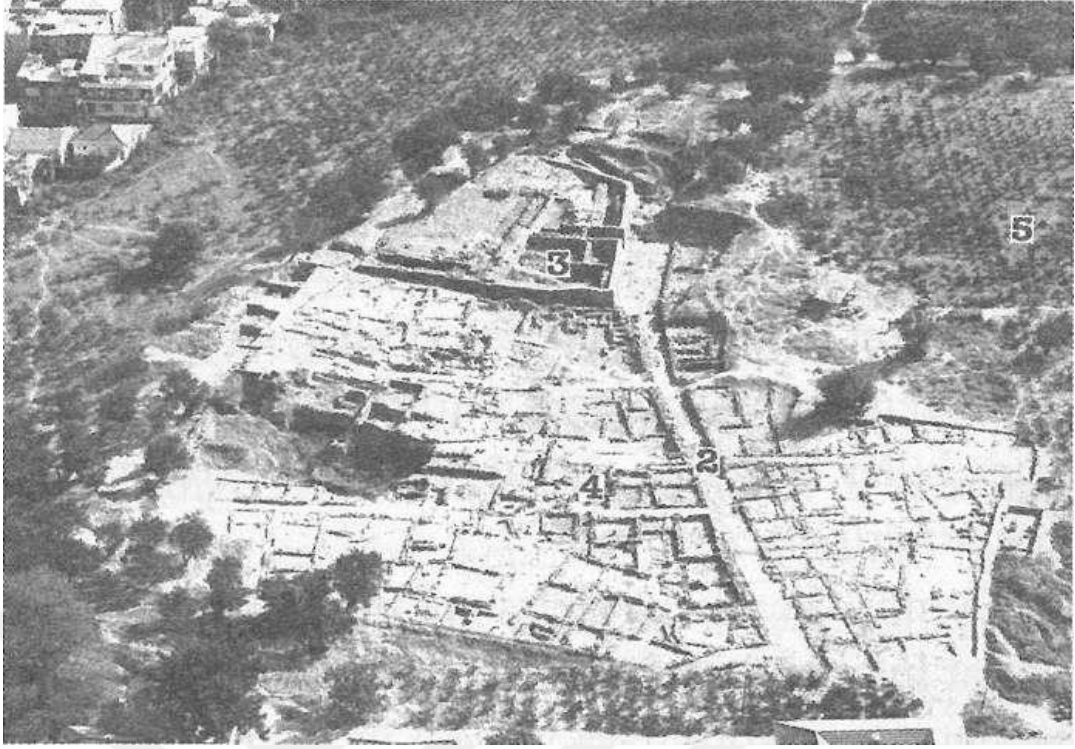
¹¹⁰Kütükoğlu, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazasının...*, s. 11.

¹¹¹Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, s. 1.

¹¹²Kütükoğlu, "İzmir", s. 515.

¹¹³Kütükoğlu, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazasının...*, s. 11.

¹¹⁴Kütükoğlu, "İzmir", s. 515.

Görsel 1: Eski İzmir'in Havadan Fotoğrafı¹¹⁵

Milattan önce 344'de Perslere karşı savaşmak için Anadolu'ya geçen Büyük İskender Efesos'a kadar ilerlemiş ve eski adı Pagus olan Kadifekale'de yeni bir şehir kurulması tavsiyesinde bulunmuştur.¹¹⁶ Büyük İskender'in kumandanı Lysimakhos'un kurduğu yeni şehir, Kadifekale'yi iç kale (akropol) kabul etmekle birlikte, tepenin batı yamaçlarını kaplıyordu. Kadifekale'nin kuzeyi ile batıya bakan iki yerinden başlayan ve İçliman ağzında zincirle kapanan surlar ve bu zincirlere bağlı tahkimat, İzmir şehrinin dış kalesini meydana getiriyordu.¹¹⁷ Milattan önce III. yüzyılın ilk çeyreğinde Lysimakhos'un Seleukos'a yenilmesinin ardından şehir el değiştirmiştir. Smyrna, Seleukoslar döneminde muhtar bir idareye kavuşmuştur. Smyrna, III. Antiohos'a karşı mücadele etmek için Roma'dan yardım istemiştir. Milattan önce 190 yılında Roma Amiralî Gaius Livius idaresinde olan donanmaya yardım etmişler ve daha sonra III. Antiohos Smyrna'dan çekildiğini bildirmiştir. Smyrna bu olaydan sonra bir Roma şehri haline gelmiştir.

¹¹⁵Fikret Yılmaz-Sabri Yetkin, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2002, s. 17'den alınmıştır.

¹¹⁶Kütükoğlu, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazasının...*, s. 12.

¹¹⁷Baykara, *İzmir Şehri...*, s. 37. Tuncer Baykara, surların sınırları hakkında aynı kitabın 37. sayfasında bilgi vermiştir.

İzmir, Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra Bizans topraklarında kalmıştır.¹¹⁸ 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türkler Anadolu'ya akın etmiş ve doğudan batıya doğru bir yerleşim politikası yürütmüşlerdir. Bu yerleşim politikasının bir sonucu olarak Anadolu'da, Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra kurulan ilk beylik Çaka Bey'in kurmuş olduğu İzmir Beyliği olmuştur. 1081 yılında kurulan bu beylik, Çanakkale'den Kuşadası'na kadar uzanan sahillerle Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adalarını sınırları içine almaktaydı.¹¹⁹ Çaka Bey, Bizans İmparatorluğu topraklarını ele geçirerek Türk ülkesi haline getirmeyi planlıyordu. Çaka Bey, bu amacını gerçekleştirmek için Bizans'ın deniz gücünün kırılması gerektiğini düşünüyordu.¹²⁰ Bu nedenle Çaka Bey'in İzmir'e yerleştikten sonraki ilk işi donanma yaptırmak olmuştur.¹²¹ Ancak Çaka Bey'in İzmir'deki hakimiyeti uzun sürmemiştir.¹²² Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos Çaka Bey'i tek başına durdurabilecek güce sahip olmadığı için Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ı kayınpederi Çaka Bey'e karşı kışkırtmaya karar vermiştir. Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, kayınpederi Çaka Bey'in Marmara kıyılarına kadar ilerlemesini kendi hakimiyeti için tehdit olarak görmüş ve Bizans'la münasebetlere girişmiştir. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, İzmir tarafında baş gösteren tehlikenin bizzat Kılıçarslan'a karşı olduğu hususunda sultanı ikna etmiştir.¹²³ İmparator I. Aleksios Komnenos'un, Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ı kayınpederi Çaka Bey'e karşı kışkırtmasının da etkisiyle Çaka Bey bir ziyafet sırasında sarhoş edilip öldürülmüştür (1093).¹²⁴ Çaka Bey'in ölümünden sonra da Türkler İzmir ve çevresinde hakimiyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Fakat 1097 yılından sonra Haçlı seferlerinin Anadolu Selçuklu Devleti üzerindeki etkisinden faydalanan Bizanslılar, Çaka Bey'in kızı olan Sultan Kılıçarslan'ın eşini de yanlarına alarak şehri kuşatmışlardır. Bu durum karşısında hiçbir yerden yardım gelemeyeceğini anlayan şehir teslim olmuştur (1098). İzmir, Haçlıların İstanbul'da hakimiyet kurdukları tarih olan 1204 yılına kadar oldukça sönük bir hayat yaşamıştır. Ancak 1204 yılından sonra Bizans'ın merkezinin Anadolu'ya,

¹¹⁸Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

¹¹⁹Mübahat Kütükoğlu, "XVI. Yüzyıl İzmir Kazasında Cemaat Adını Taşıyan Köyler", *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000, s. 1.

¹²⁰İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Bey'inin Adı: Çaka Mı, Çağa Mı, Çakan Mı?", *Tarih Dergisi*, S. 34, Haziran 2011, s. 56.

¹²¹Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 24, Ankara 1966, s. 27.

¹²²Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

¹²³Kurat, a.g.e., s. 50-51.

¹²⁴Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

İznik'e taşınmasından sonra Bizans İmparatorları İzmir ile ilgilenmeye başlamışlardır. 13. yüzyılın başlarında İzmir'deki tersanede bir donanma yaptırılmıştır. Bu dönemde İzmir limanı Bizans filosunun üssü konumunda olmuştur.

İzmir, İznik İmparatorluğu döneminde (1204-1261) gelişerek büyük bir şehir haline gelmiştir. Ancak 1261 yılında İstanbul'un geri alınmasından sonra Batı Anadolu ve İzmir'de Bizans İmparatorluğu'nun etkisi azalmıştır. Türkler bu tarihlerden itibaren Batı Anadolu'da yeni fetih hareketleri başlatmışlardır. Türkler 14. yüzyıl başlarında Ege Adalar Denizi kıyılarına kadar gelmişlerdi. Bu tarihlerde Kadifekale (Yukarı Kale) Bizans, Aşağı Kale (Yeni Kale, Liman Kale, Gavur İzmir) ise Cenevizlilerin hakimiyeti altında bulunuyordu.¹²⁵ Germiyanogulları'nın ordusunda subaşı olan Mübârizüddin Gazi Mehmed Bey tarafından 13. yüzyılın sonlarında kurulan Aydınoğulları Beyliği, 14. yüzyılın başlarında İzmir'i de sınırları içine almıştır. Ancak İzmir'in Türklerin eline geçmesi tek seferde gerçekleşmemiştir. Aydınoğulları ilk olarak 1317 yılında Kadifekale'yi ele geçirmiştir.¹²⁶ Aydınoğlu Mehmed Bey, Kadifekale'yi almış olmasına rağmen deniz kıyısında yer alan Aşağı Kale'yi ele geçirememiştir. Aydınoğlu Mehmed Bey, 1327 yılında elinde bulunan Aydın ili topraklarını oğulları arasında paylaştırmış ve bu paylaşımda İzmir Umur Bey'e verilmiştir.¹²⁷ Umur Bey, İzmir'e geldikten sonra hemen gazaya başlayarak Aşağı Kale'yi kuşatmıştır. İki buçuk yıl süren bir mücadelenin ardından Aşağı Kale'nin fethi tamamlanmıştır (1329).¹²⁸ Bu tarihten sonra İzmir tamamen Türklerin eline geçmiştir.¹²⁹ Umur Bey'in başarıları karşısında bunalan Hristiyanlar, Papa'nın önderliğinde bir Haçlı Seferi düzenlemişlerdir. 1343 yılının sonlarında çeşitli ülkelerden toplanan gemiler İzmir'e doğru harekete geçmiştir. Haçlı donanması 28 Ekim 1344 yılında Aşağı Kale'yi ele geçirmiştir.¹³⁰ Müttefik Haçlı Donanması 1346 baharında Yukarı Kale'yi de almak için hücum etmişlerse de bu girişimlerinde başarılı olamayıp geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Osmanlılar İzmir'i ilk olarak 1390 yılında ele geçirmişlerdir. Yıldırım Bayezid tahta geçtikten sonra aleyhinde olan diğer beyliklerle birlikte Aydınoğulları Beyliğini de ülkesine katmıştır. Ancak bu dönemde Aşağı Kale hala Hristiyanların hakimiyeti altında bulunuyordu. 1402 yılında Ankara

¹²⁵Baykara, *İzmir Şehri...*, s. 97-98.

¹²⁶Kütükoğlu, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazasının...*, s. 15.

¹²⁷Melih Gürsoy, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz*, MG Yayınları, İstanbul 2013, s. 19.

¹²⁸Baykara, *İzmir Şehri...*, s. 98.

¹²⁹Kütükoğlu, *15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazasının...*, s. 15.

¹³⁰Baykara, *İzmir Şehri...*, s. 101.

Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'ı mağlup eden Timur, Aydın'a geldiğinde İzmir'in bu durumunu öğrenince Aşağı Kale'nin kuşatılması emrini vermiştir. İki üç hafta süren kuşatmanın ardından Timur Aşağı Kale'yi zapt etmiştir.¹³¹ Daha sonra Timur Aydın ilini eski sahiplerine vererek Semerkant'a dönmüştür. Bu olaydan sonra İzmir, Umur Bey'in kardeşi İbrahim Bey'in oğlu Cüneyt Bey tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti II. Murad döneminde Cüneyt Bey ve ailesini bertaraf ederek İzmir'i kesin olarak hakimiyeti altına almıştır (1424).¹³²

İzmir'in Nüfusu

İzmir'in Osmanlı hakimiyetinde bulunduğu dönemdeki nüfusu ile ilgili ilk bilgiler Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan 1528 tarihli tahrir ile başlamaktadır. Bu dönemde İzmir'de 225'i Müslüman, 31'i gayrimüslim olmak üzere toplamda 256 hane bulunmaktadır. Her hanede beş kişi bulunduğu kabul edildiğinde İzmir'in nüfusunun 16. yüzyılın başında 1300 civarında olduğu söylenebilir.¹³³ 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise 1575 tarihli tahrirlere göre İzmir'in nüfusu yaklaşık 2672 civarındadır.¹³⁴ Resmi kayıtlardaki bilgiler, 16. yüzyılın son çeyreğine kadar İzmir'deki gayrimüslim nüfusun Rumlardan meydana geldiğini göstermektedir.¹³⁵ 16. yüzyıl İzmir tahrir defterlerinde Ermeni ve Yahudi nüfustan bahsedilmemektedir.¹³⁶

17. yüzyıla gelindiğinde ise 1659 tarihli mufassal avarız defterine göre İzmir'de 15 Müslüman mahallesinde yaklaşık 6600 Müslüman nüfus yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu dönemde gayrimüslim nüfusta da değişiklik olmuş ve İzmir'de Ermeni ve Yahudi nüfustan da söz edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1500 Rum, 1350 Yahudi ve 300 Ermeni nüfus, Müslüman nüfusa eklendiğinde İzmir'in nüfusunun toplam 10000 civarında olduğu söylenebilir.¹³⁷

¹³¹Gürsoy, a.g.e., s. 20-21.

¹³²Kütükoğlu, "İzmir", s. 516-517.

¹³³Mübahat Kütükoğlu, "İzmir Şehri Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler", *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000, s. 11.

¹³⁴Nejdet Bilgi, "İşgal Öncesi İzmir Nüfusu", *İnternational Aegean Conferences on Social Sciences&Humanities-VI*, December 20-22, 2022/ İzmir, s. 160.

¹³⁵Kütükoğlu, "İzmir Şehri Nüfusu...", s. 11.

¹³⁶Tahrir defterlerinde İzmir'in nüfusu verilirken gayrimüslim nüfus olarak sadece Rumların yazılmış olması bu dönemde İzmir'de Rumlardan başka azınlık yaşamadığı şeklinde düşünülmemelidir. Bu dönemde, İzmir'de geçici olarak ikamet eden Yahudilerin bulunduğunu gösteren bazı bulgular bulunmaktadır. İzmir Bahribaba'daki Yahudi mezarlığında 1565 tarihli bir mezar taşının bulunması bu hususa bir örnektir. Bkz. Kütükoğlu, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının...*, s. 29.

¹³⁷Kütükoğlu, "İzmir Şehri Nüfusu...", s. 12.

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra idaresinde birtakım yapısal değişimler meydana gelmiştir. II. Mahmud döneminde, Yeniçeri Ocağının kaldırılması (1826) ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni ordunun kurulması karşısında devlet beşerî ve mali kaynaklarını seferber etmek zorunda kalmıştır. Devlet, nüfus ve vergi kayıtlarını tespit etmek için 1830 yılında “ilk modern nüfus sayımı” olarak tabir edilen nüfus sayımını gerçekleştirmiştir.¹³⁸ Söz konusu nüfus sayımı verilerine göre 19. yüzyıla gelindiğinde, İzmir ve İzmir'e bağlı köy ve kasabaların nüfusu 9430'u Müslüman, 6637'si reaya, 35'i Kıpti, 3530'u Yahudi ve 2205'i Ermeni olmak üzere toplamda 21837'dir.¹³⁹ 1830 nüfus sayımı, vergi ve askerlikle yükümlü kişilerin tespit edilmesine yönelik olduğu için bu sayıma kadınlar dahil edilmemiştir.¹⁴⁰

Mithat Paşa'nın 4 Ağustos 1880 yılında İzmir Valiliğine atanmasından sonra, vilayetteki nüfus hareketlerini tespit etmek için 1877/1878 (1293), 1878/1879 (1294) ve 1879/1880 (1295) yıllarını içeren vukuat icmal defterleri hazırlanmıştır. Bu defterlerden elde edilen bilgilere göre İzmir'de 1876'da 135848, 1877'de 136757, 1878'de 135798, 1879 yılında ise 136110 erkek nüfus bulunmaktadır.¹⁴¹ Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise 1890 tarihli salnameye göre şehrin nüfusunun 145813'e yükseldiği görülmektedir.¹⁴²

İzmir'in nüfus verileri hesaplanırken kaynak olarak kullanılan avarız, nüfus ve icmal defterleri gibi kaynaklardan elde edilen veriler ile seyyahların verdiği rakamlar arasında büyük farklar bulunmaktadır. Seyyahların vermiş olduğu veriler değerlendirildiğinde İzmir'in nüfusu 17. yüzyılda 27200 ile 90000 arasında değişmektedir. 18. yüzyıla gelindiğinde yüzyılın ilk yarısında İzmir'in nüfusunun 28000 ile 300000, yüzyılın ikinci yarısında ise 102200 ile 150000 arasında değiştiği görülmektedir. 19. yüzyılın başında ise İzmir'in nüfusunun 100000 civarında olduğu, yüzyılın sonuna doğru ise (1890'larda) 200000'i geçtiği seyyahların verdiği rakamlardan anlaşılmaktadır.¹⁴³

¹³⁸Funda Adıatar, “On Dokuzuncu Yüzyılda Aydın Vilayetinin Mülki Teşkilatı ve Nüfusu”, *OTAM*, 51, Bahar 2022, s. 7.

¹³⁹Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1997, s. 207.

¹⁴⁰Nüfus sayımı verilerine kadınlar da dahil edildiğinde bu dönemde İzmir'in nüfusunun yaklaşık 44000 olduğu söylenebilir.

¹⁴¹Adıatar, “On Dokuzuncu...”, s. 8-16.

¹⁴²Bilgi, a.g.m, s. 160.

¹⁴³Baykara, *İzmir...*, s. 76-79.

İzmir'in İdari Taksimatı

İzmir, Osmanlı Devleti idaresine geçtikten sonra ilk olarak Aydın sancağına bağlı bir kazanın merkezi konumundaydı. Kazanın sınırları kuzeyde Karşıyaka, doğuda Bornova, Buca, güneyde Torbalı, batıda ise Çeşme, Seferihisar ve Karaburun'dan oluşuyordu. Kazanın merkezi İzmir kadısının da ikamet ettiği İzmir şehriydi.

İzmir, 1573 yılında Kaptanpaşa eyaletine bağlı olan Sığla sancağına katılmıştır.¹⁴⁴ Sığla sancağı bu tarihlerde (1575) İzmir, Çeşme, Ayasuluk ve Akçaşehir kazalarından oluşmaktaydı.¹⁴⁵ 19. yüzyıla gelindiğinde ise İzmir, Aydın eyaletine bağlanmış ve 1841 yılından itibaren de zaman zaman eyaletin merkezi konumunda olmuştur.¹⁴⁶ 1841-1843 yılları arasında devam eden bu durum, 1843-1850 yılları arasında yeniden değişmiştir. Bu dönemde Aydın yeniden eyaletin merkezi olmuştur. 1850 yılına gelindiğinde ise II. Abdülmecit'in iradesi ile İzmir eyalet merkezi olmuş ve Aydın eyaletinin merkezi İzmir'e taşınmıştır. İzmir, 1850 yılından sonra hem Aydın eyaletinin merkezi konumunda olmuş hem de çoğu zaman Sığla sancağına merkezlik yapmıştır. 1867 yılında İzmir'in bugünkü idari taksimatının temeli atılmıştır. 1890 yılına gelindiğinde ise Bergama yöresi ve Balıkesir'den alınan Karesi İzmir sancağına katılmıştır.¹⁴⁷

İzmir'in 19. yüzyıldaki idari teşkilatı hakkında bilgi sahibi olmak için nüfus defterleri kaynak olarak kullanılabilir. 1831 tarihli nüfus defteri verilerine göre İzmir'in kazaları; Urla, Ayasefid, Birunabad, Tiryanda ve Cumaabad'tır. Bunlar defterde İzmir'e tabi nahiyeler olarak zikredilmiştir. İzmir bu dönemde Sığla livasına bağlı olarak yazılmıştır.¹⁴⁸ 1844/1845 tarihli nüfus defterinde ise İzmir sancağı Aydın eyaletine bağlı olarak zikredilmiştir. İzmir sancağının bu dönemdeki kaza ve nahiyeleri aşağıdaki tablodaki gibidir.

¹⁴⁴Kütükoğlu, "İzmir", s. 519.

¹⁴⁵Mehmet Akif Erdoğru, "Onaltıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*, Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri, (Hazırlayan: Tuncer Baykara), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 223.

¹⁴⁶Kütükoğlu, "İzmir", s. 519.

¹⁴⁷Baykara, *İzmir...*, s. 74.

¹⁴⁸BOA. NFS.d.02902, s. 1.

Tablo 1 1844/1845 Yıllarında İzmir Sancağına Bağlı Kaza ve Nahiyele¹⁴⁹

Kazaları	Nahiyeleri
İzmir	Urla
Karaburun	Ayasefid
Çeşme	Birunabad
Kuşadası	Tiryanda
Seferihisar-ı Çeşme	Cumaabad
Akçaşehir-i Aydın (nam-ı diğer Söke)	
Mandice	
Balat	
Kızılhisar (nam-ı diğer Torbalı)	
İneabad	
Çanlı	
Menemen	

1844/1845 tarihli nüfus defteri verilerine göre İzmir sancağına bağlı 12 kaza ve 5 nahiye bulunduğu görülmektedir. 1853/1854 (1270) tarihli Nüfus defterinde İzmir sancağına bağlı olarak zikredilen kazalar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2 1853/1854 Yıllarında İzmir Sancağına Bağlı Kazalar¹⁵⁰

İzmir	Söke	Mandice
Urla	Seferihisar-ı Çeşme	Balat
Karaburun	Kızılhisar (Torbalı)	Menemen
Çeşme	İneabad	
Kuşadası	Çanlı	

1853/1854 tarihli Nüfus defteri verileri incelendiğinde, İzmir'in kazaların 1844/1845 Nüfus defterinde zikredilen kazalarla büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde, mevcut kazalara Urla eklenmiş ve İzmir'e bağlı kaza sayısı 13'e çıkmıştır.

¹⁴⁹BOA. NFS.d.03188, s. 102-132.

¹⁵⁰BOA. NFS.d.03868, s. 5.

İzmir'in kaza ve nahiyeleri ile ilgili bilgi sahibi olunabilecek kaynaklardan biri de salnamelerdir. Bu bağlamda; 1867 (1284) tarihli Osmanlı Devlet Salnamesine göre İzmir Sancağına bağlı kazalar; İzmir (nahiyeleri ile birlikte), Urla, Kuşadası, Çanlı, Karaburun, Çeşme, Seferihisar, Akçaşehir-i Aydın (Söke), Mandice, Balat, Kızılhisar (Torbalı), İneabad, Nahiye-i Alaçatı ve Menemen'dir.

1868 (1285) tarihli Osmanlı Devlet Salnamesine göre ise İzmir sancağına bağlı kaza ve nahiyeler aşağıdaki tablodaki gibidir.¹⁵¹

Tablo 3 1285/1868 Yıllarında İzmir Sancağına Bağlı Kaza ve Nahiyeler

İzmir Sancağı	
Kazalar	Kazalara Bağlı Nahiyeler
İzmir	Birunabad
	Seydiköy
	Torbalı
	Tiryanda
	Nif
Urla	Seferihisar
	Kilizman
Menemen	Yamanlar
	Karşıyaka
Foçateyn	Güzelhisar-ı Menemen
Kuşadası	Çanlı
	Ayasuluğ
Çeşme	Alaçatı
	Karaburun
Tire	Bayındır
Ödemiş	Birgi
	Keles
	Balyanbolu

¹⁵¹Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 160, Ankara 2000, s. 120.

1879 (1296) yılına gelindiğinde ise İzmir Sancağının kazaları; Menemen, Foçateyn, Urla, Çeşme, Kuşadası, Tire, Ödemiş ve Bayındır'dır.¹⁵²

1890/1891 (1308) tarihli nüfus defteri verilerine göre ise İzmir sancağına bağlı kazalar İzmir, Bergama, Ödemiş, Kuşadası, Foçateyn, Çeşme, Menemen, Bayındır, Seferihisar, Urla ve Tire'dir. Bu dönemde İzmir kazasına bağlı nahiyeleler ise Karşıyaka, Buca, Ayasefid, Kösten Adaları (Uzunada), Bornova, Seydiköy, Nif, Karaburun ve Tiryanda'dır.¹⁵³

İzmir'in mahallerine dair başvurulabilecek kaynaklardan biri tahrir defterleridir. 1528 tarihli tahrir defterine göre İzmir'in beş mahallesi bulunmaktadır. Bunlardan biri gayrimüslim mahallesidir. Söz konusu tahrir defterinde Rumlardan ibaret olarak kaydedilen bu mahallenin adı ve yeri belirtilmemiştir. Diğer dört Müslüman mahallesi ise bugünkü Basmahane civarında yer alan Faik Paşa, Han Bey (Pazaryeri), Mescid-i Selatinzade ve sahilde yer alan Liman (Limon) Kalesi'dir. 16. yüzyılın son çeyreğine girerken ise Müslüman mahallerine Şeyhler, Yazıcı ve Ali Çavuş olmak üzere üç mahalle daha eklenmiştir.

İzmir'in 17. yüzyıldaki mahalleleri hakkında ise 1659 tarihli avarız defterinde bilgi bulunmaktadır. 1659 tarihli avarız defterine göre İzmir'in Müslüman mahallelerinin sayısında artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde İzmir'in Müslüman mahalleleri arasına Hatuniye, Hasan Hoca, Yayıclar, Cami-i Atik, Cedide, Kefeli, Çiçek, Kasap Hızır ve Kala-i Bâlâ mahalleri de eklenmiştir. 16. yüzyılda İzmir'in Müslüman mahalleleri arasında bulunan Ali Çavuş mahallesine söz konusu avarız defterinde rastlanmamaktadır. Bu defterde Ali Çavuş mahallesi yerine Mir Ali ve Ali Reis adlarında iki mahalleden bahsedildiği görülmektedir.¹⁵⁴

Nüfus defterlerinde yer alan bilgilerden de İzmir'in mahalleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. 1830/1831 (1246) ve 1831/1832 (1247) tarihli nüfus defterlerinde İzmir'e ait olarak geçen mahalle isimleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4 1830/1832 Yıllarında Nefs-i İzmir'in Mahalleleri¹⁵⁵

	Mahalle
1	Şeyh Mahallesi

¹⁵²Salname-i Vilayet-i Aydın, Sene-i Hicri 1296 (1879), İzmir Aydın Vilayeti Matbaası, s. 77.

¹⁵³BOA. NFS.d.03189, s. 3.

¹⁵⁴Kütükoğlu, "İzmir Şehri Nüfusu...", s. 11-12.

¹⁵⁵BOA. NFS.d.02902, s. 1-75; BOA. NFS.d.02934, s. 1-194.

2	Pazar/Pazaryeri Mahallesi
3	Ali Reis Mahallesi
4	Çiçek Mahallesi
5	Selatinoglu Mahallesi
6	Mir Ali Mahallesi
7	Hatuniye Mahallesi
8	Faik Paşa Mahallesi
9	Cedid Mahallesi
10	Kefeli Mahallesi
11	Cami-i Atik Mahallesi
12	Kasap Hızır Mahallesi
13	Hasan Hacı/Hoca Mahallesi
14	Liman Kalesi Mahallesi (Nam-ı Diğer Hisar İçi)

1830/1831 (H. 1246) ve 1831/1832 (H. 1247) tarihli nüfus defterlerinde yer alan bilgilerden bu dönemde İzmir'in 14 mahallesi olduğu tespit edilmektedir. Söz konusu nüfus defterlerindeki veriler incelendiğinde 16. yüzyılın sonunda İzmir'in mahalleri arasına eklenen Yazıcı mahallesi ile 17. yüzyılda İzmir'in mahalleri arasında zikredilen Yayıncılar ve Kala-i Bâlâ mahallerinin 1830/1831 (H. 1246) ve 1831/1832 (H. 1247) nüfus sayımlarında İzmir'in mahalleleri arasında yer almadığı görülmektedir.

1844-1845 yılına ait icmal defterine göre İzmir'in nüfus olarak en büyük mahallesi Cami-i Atik'ti. Cami-i Atik mahallesi o dönemde Beyler Sokağı'ndan başlayıp İkiçeşmelik'e kadar uzanmaktaydı. İzmir'in ikinci büyük mahallesi ise Kefevi Mahallesi'ydi. Kefevi Mahallesi, Cami-i Atik Mahallesi'nin doğusunda yer almaktaydı.¹⁵⁶

Nüfus defterlerinde İzmir'e tabi olan köylerin isimleri belirtilmemiş olmakla birlikte salnamelerde yer alan bilgilerden İzmir'in köyleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu anlamda 1889/1890 (1307) tarihli Aydın Vilayet Salnamesindeki veriler incelendiğinde; Abdullah Ağa Çiftliği, Yıkık Köy, Yeni Kale, Uzundere, Tırazlı Kara Tekkesi, Kösten Adası, Karşıyaka, Buca, Narlıdere Tahtacı, Narlı Bayatlı ve Narlı

¹⁵⁶Kütükoğlu, "İzmir Şehri Nüfusu...", s. 13-14.

Rum'un İzmir'e tabi köyler arasında zikredildiği görülmektedir.¹⁵⁷ 1908/1909 (1326) yılı salnamesinde ise İzmir kazasının köyleri Balçova, Tırazlı, Narlıdere, Tahtacı, Narlıdere Bayatlı, Abdullah Ağa Çiftliği, Yeni Kilise, Buca, Mersinli, Yeniköy, Karşıyaka, Sıralı, Yamanlar, Sancaklı, Alurca Tahtacı, Şemikler, Çiğli, Boşnak, Seki, Naldöken, Hamidiye-Bayraklı olarak zikredilmiştir.¹⁵⁸

Tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde de İzmir'e bağlı bazı mahalle ve köy isimlerin zikredildiği tespit edilmiştir. Ayniyat ve ahkam defterlerinde İzmir'e bağlı olarak zikredilen mahalle isimleri aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 5 Ayniyat ve Ahkam Defterlerinde İzmir'e Bağlı Olarak Zikredilen Mahalle İsimleri

Kasap Hızır ¹⁵⁹	Cami-i Atik ¹⁶⁰	Şeyh ¹⁶¹
Hasan Hoca ¹⁶²	Hatuniye ¹⁶³	Kasap Cafer ¹⁶⁴
Frenk ¹⁶⁵	İki Çeşmeli/Çeşmelik ¹⁶⁶	Efenc ¹⁶⁷

¹⁵⁷Salname-i Vilayet-i Aydın, Sene-i Hicri 1308 (1890/1891), Sene-i Mali 1307 (1892/1893), Vilayet Matbaası, s. 460.

¹⁵⁸Simge Sarçın, *1913-1914 Yıllarında Ahenk ve Köylü Gazetelerinde İzmir Merkezin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 10.

¹⁵⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 2, s. 6, (9 Cemaziye'l-Evvel Sene 1227/21 Mayıs 1812); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 15, s. 20, (16 Şevval Sene 1242/13 Mayıs 1827); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 74, Hüküm No: 186, (Evail-i Şaban Sene 1223/22 Eylül-1 Ekim 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 141, s. 204, Hüküm No: 540, (Evahir-i Zilkade Sene 1222/20 Ocak-29 Ocak 1808).

¹⁶⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 78, (5 Cemaziye'l-Ahir Sene 1238/17 Şubat 1823); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 53, s. 136, (13 Safer Sene 1254/8 Mayıs 1838); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 147, s. 115, Hüküm No: 374, (Evail-i Receb Sene 1225/2 Ağustos-11 Ağustos 1810); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 217-218, Hüküm No: 533, (Evail-i Cemaziye'l-Evvel Sene 1227/13 Mayıs-22 Mayıs 1812).

¹⁶¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 141, s. 243, Hüküm No: 634, (Evasıt-ı Zilhicce Sene 1222/9 Şubat-18 Şubat 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 143, s. 7, Hüküm No 13, (Evasıt-ı Muharrem Sene 1223/9 Mart-18 Mart 1808).

¹⁶²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 3, s. 29, (8 Rebiü'l-Ahir Sene 1228/10 Nisan 1813); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 152, s. 94, Hüküm No: 337, (Evahir-i Receb Sene 1230/29 Haziran-8 Temmuz 1815).

¹⁶³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 41, s. 25, (18 Cemaziye'l-Ahir Sene 1251/11 Ekim 1835); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 56, s. 110-111, (26 Zilkade Sene 1254/10 Şubat 1839); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 184, Hüküm No: 439, (Evail-i Rebiü'l-Evvel Sene 1224/16 Nisan-25 Nisan 1809); BOA. DVNS.AHK.A.D. No 146, s. 204, Hüküm No: 502, (Evasıt-ı Safer Sene 1226/7 Mart-16 Mart 1811).

¹⁶⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 142, s. 199, Hüküm No: 498, (Evahir-i Şevval Sene 1222/22 Aralık 1807-30 Aralık 1807).

¹⁶⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 3, s. 136, (21 Şevval Sene 1228); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 15, s. 24-25, (19 Şevval Sene 1242/16 Mayıs 1827); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 150, s. 61-62, Hüküm No: 204, (Evail-i Rebiü'l-Evvel Sene 1229/21 Şubat-2 Mart 1814).

¹⁶⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 53, s. 106, (5 Safer Sene 1254/30 Nisan 1838); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 168, s. 94, Hüküm No: 182, (Evasıt-ı Receb Sene 1242/8 Şubat-17 Şubat 1827).

¹⁶⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 146, s. 53-54, Hüküm No: 125, (Evasıt-ı Safer Sene 1225/18 Mart-27 Mart 1810); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 149, s. 251, Hüküm No: 585, (Evail-i Receb Sene 1227/11 Temmuz-20 Temmuz 1812).

Ermeni ¹⁶⁸	Arap Fırını ¹⁶⁹	Cedid ¹⁷⁰
Selvili Mescit ¹⁷¹	Kefeli ¹⁷²	Halkapınar ¹⁷³
Asmalı Mescit ¹⁷⁴	Taşlı Çeşme ¹⁷⁵	Kozluca ¹⁷⁶
Kızlar ¹⁷⁷	Pazaryeri ¹⁷⁸	Yeni ¹⁷⁹
Bölükbaşı ¹⁸⁰	Fasulye ¹⁸¹	Hasan Çavuş ¹⁸²

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde İzmir'e bağlı 24 mahalle isminin zikredildiği görülmektedir. Tablodaki verilerden ayniyat ve ahkam defterlerinde, 1830/1832 tarihli nüfus defterlerinde¹⁸³ geçen mahalle isimlerinin dışında da mahallelerin zikredildiği görülmektedir. Bunlar; Kasap Cafer, Frenk, İki Çeşmeli/Çeşmelik, Efenc, Ermeni, Arap Fırını, Selvili Mescit, Halkapınar, Asmalı Mescit, Taşlı Çeşme, Kozluca, Kızlar, Yeni, Bölükbaşı, Fasulye ve Hasan Çavuş mahalleridir.

¹⁶⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 167, s. 121, Hüküm No: 224, (Evasıt-ı Zilkade Sene 1242/6 Haziran-15 Haziran 1827).

¹⁶⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 151, s. 19, Hüküm No: 61, (Evail-i Şevval Sene 1229/16 Eylül-25 Eylül 1814); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 152, s. 259, Hüküm No: 990, (Evahir-i Cemaziye'l-Evvel Sene 1231/19 Nisan-28 Nisan 1816).

¹⁷⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 146, s. 235, Hüküm No: 572, (Evasıt-ı Rebiü'l-Evvel Sene 1226/5 Nisan-14 Nisan 1811); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 170, s. 235-236, Hüküm No: 543, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Ahir Sene 1248/5 Kasım-14 Kasım 1832).

¹⁷¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 143, Hüküm No: 337, (Evasıt-ı Zilkade Sene 1226/27 Kasım-6 Aralık 1811).

¹⁷²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 149, s. 201, Hüküm No: 468, (Evahir-i Rebiü'l-Ahir Sene 1227/4 Mayıs-12 Mayıs 1812); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 155, s. 87, Hüküm No: 225, (Evail-i Safer Sene 1233/11 Aralık-20 Aralık 1817).

¹⁷³BOA. DVNS.AHK.A.D, No 156, s. 148-149, Hüküm No: 427, (Evail-i Cemaziye'l-Evvel Sene 1233/9 Mart-18 Mart 1818); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 158, s. 34-35, Hüküm No: 102, (Evail-i Zilhicce Sene 1233/2 Ekim-11 Ekim 1818).

¹⁷⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 157, s. 110, Hüküm No: 353, (Evail-i Cemaziye'l-Evvel Sene 1234/26 Şubat-7 Mart 1819); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 162, s. 133-134, Hüküm No: 344, (Evahir-i Safer Sene 1237/17 Kasım-25 Kasım 1821).

¹⁷⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 164, s. 108, Hüküm No: 279, (Evasıt-ı Cemaziyel Evvel Sene 1239/13 Ocak-22 Ocak 1824).

¹⁷⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 36, Hüküm No: 116, (Evasıt-ı Zilkade Sene 1250/11 Mart-20 Mart 1835).

¹⁷⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 41, Hüküm No: 130, (Evail-i Zilhicce Sene 1250/31 Mart-9 Nisan 1835).

¹⁷⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 12, Hüküm No: 35, (Evail-i Cemaziyel Evvel Sene 1250/5 Eylül-14 Eylül 1834).

¹⁷⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 107, Hüküm No: 355, (Evasıt-ı Zilhicce Sene 1251/29 Mart-7 Nisan 1836).

¹⁸⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 29, s. 52, (2 Receb Sene 1247/7 Aralık 1831).

¹⁸¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 32, s. 52, (19 Şaban Sene 1248/11 Ocak 1833).

¹⁸²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 100, Hüküm No: 330, (Evasıt-ı Şevval Sene 1251/30 Ocak-8 Şubat 1836).

¹⁸³Bkz. Tablo 3. BOA. NFS.d.02902, s. 1-75; BOA. NFS.d.02934, s. 1-194.

Ayniyat ve ahkam defterlerinde İzmir'e tabi olarak geçen köy isimleri ise; Karabirun,¹⁸⁴ Birunova,¹⁸⁵ Tiryanda,¹⁸⁶ Ayazmend,¹⁸⁷ Buca,¹⁸⁸ Pınarbaşı,¹⁸⁹ Şeyhlü,¹⁹⁰ Hacılar,¹⁹¹ Karakuyu,¹⁹² Eceler,¹⁹³ Seydi,¹⁹⁴ Yelki,¹⁹⁵ Çamlı,¹⁹⁶ Köprü¹⁹⁷ ve Sindelli'dir.¹⁹⁸

¹⁸⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 63, s. 90, (14 Zilkade Sene 1255/19 Ocak 1840).

¹⁸⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 54, Hüküm No: 144, (Evasıt-ı Zilhicce Sene 1223/28 Ocak-6 Şubat 1809). Birunova, ahkam defterlerinde bazı kayıtlarda nahiye bkz. BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 51, Hüküm No: 146, (Evasıt-ı Zilhicce Sene 1223/28 Ocak-6 Şubat 1809), bazı kayıtlarda ise kaza olarak zikredilmiştir bkz. BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 90, Hüküm No: 214, (Evail-i Ramazan Sene 1223/21 Ekim-30 Ekim 1808).

¹⁸⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 146, s. 218, Hüküm No: 533, (Evahir-i Safer Sene 1226/17 Mart-25 Mart 1811), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 151, s. 14, Hüküm No: 48, (Evahir-i Ramazan Sene 1229/6 Eylül-15 Eylül 1814). Tiryanda'nın nahiye olarak zikredildiği kayıtlar da bulunmaktadır. Bkz. BOA. DVNS.AHK.A.D, No 143, s. 82, Hüküm No: 190, (Evasıt-ı Rebiü'l-Evvel Sene 1223/7 Mayıs-16 Mayıs 1808).

¹⁸⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 155, s. 35, Hüküm No: 88, (Evail-i Şevval Sene 1232/14 Ağustos-23 Ağustos 1817).

¹⁸⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 161, s. 19, Hüküm No: 47, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Ahir Sene 1236/16 Mart-25 Mart 1821); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 162, s. 15, Hüküm No: 40, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Ahir Sene 1236/16 Mart-25 Mart 1821).

¹⁸⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 53, Hüküm No: 153, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Ahir Sene 1223/4 Ağustos-13 Ağustos 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 146, s. 155, Hüküm No: 385, (Evasıt-ı Şevval Sene 1225/9 Kasım-18 Kasım 1810).

¹⁹⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 184-185, Hüküm No: 414, (Evahir-i Rebiü'l-Evvel sene 1224/6 Mayıs-15 Mayıs 1809).

¹⁹¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 141, s. 192, Hüküm No: 503, (Evahir-i Şevval Sene 1222/22 Aralık-30 Aralık 1807).

¹⁹²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 280, Hüküm No: 679, (Evasıt-ı Şaban Sene 1227/20 Ağustos-29 Ağustos 1812).

¹⁹³BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 313, Hüküm No: 746, (Evail-i Zilkade Sene 1227/6 Kasım-15 Kasım 1812).

¹⁹⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 149, s. 226, Hüküm No: 523, (Evail-i Cemaziye'l-Evvel Sene 1227/13 Mayıs-22 Mayıs 1812); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 150, s. 133, Hüküm No: 451, (Evail-i Rebiü'l-Evvel Sene 1228/4 Mart-13 Mart 1813).

¹⁹⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 167, s. 343-344, Hüküm No: 642, (Evasıt-ı Şevval Sene 1244/16 Nisan-25 Nisan 1829).

¹⁹⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 167, s. 343-344, Hüküm No: 642, (Evasıt-ı Şevval Sene 1244/16 Nisan-25 Nisan 1829).

¹⁹⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 170, s. 9, Hüküm No: 20, (Evail-i Ramazan Sene 1245/24 Şubat-5 Mart 1830).

¹⁹⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 173, s. 24, Hüküm No: 56, (Evasıt-ı Zilkade Sene 1255/16 Ocak-25 Ocak 1840).

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARI VE İZMİR'E YANSIMASI

II. Mahmud döneminde yaşanan bazı siyasi gelişmeler İzmir'i de etkilemiştir. 1821 Mora İsyanı ve bu isyan nedeniyle yaşanan göçler, 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanının İzmir üzerinde birtakım etkileri olmuştur. II. Mahmud döneminde yaşanan bazı siyasi gelişmelerin İzmir üzerindeki etkisi ayniyat ve ahkam defterlerinde yer alan bilgiler kullanılarak aşağıdaki alt başlıklarda ele alınmıştır.

1.1. 1821 Mora İsyanı

18. yüzyılda Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'nin yarattığı ortam içinde gelişen bağımsızlık ve milliyetçilik fikirleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda isyan süreçlerinin yaşanmasına ve imparatorluktan ayrılmalara sebep olmuştur.¹⁹⁹ Dış tesirlerin etkisiyle yayılan milliyetçilik akımı ve Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin kurulmasıyla, Rumlar arasında devlete karşı isyan hareketi başlamıştır. İlk isyan hareketi 1820 yılında Etnik-i Eterya Cemiyeti'nin başında bulunan Aleksandır İpsilanti idaresinde Eflak ve Boğdan'da başlatılmıştır. Ancak bu hareket başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁰⁰ Bu isyanın bastırılmasından sonra Rumlar, vakit geçirmeden isyanı Mora Yarımadası'na yaymışlardır (1821).²⁰¹ 1821 yılında başlayan Mora İsyanının etkisi, Yunanistan'ın sınırlarının kesin bir şekilde belirlendiği tarih olan 1832 yılına kadar devam etmiştir.²⁰² Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın devre dışı bırakılması ve Mora'daki Osmanlı askeri gücünün Ali Paşa'nın üzerine gönderilmesi nedeniyle bölgede isyancılar için oldukça uygun bir ortam oluşmuştur. Mora Rumlarının üzerine yeterli sayıda askeri birlik gönderilemediği için isyanın ilerleyen süreçlerinde papaz ve kocabaşların da desteğiyle Türklerin içinde bulunduğu bütün kaleler kuşatılmıştır. Avrupa'dan alınan destekle isyan kısa bir süre içinde Mora'nın yönetim merkezi olan Tripoliçe'ye kadar yayılmıştır. İsyan kısa süre içinde yarımadayı aşmış ve Rumeli'de

¹⁹⁹Metin Menekşe, "Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyan, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XLV, Nisan 2020, s. 784.

²⁰⁰Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 133.

²⁰¹Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, S. 11, Kasım 2011, s. 10.

²⁰²Ali Fuat Örenç, "1821 Mora İsyanı Sürecinde İzmir", *Şehir Kültür Medeniyet Çaka Bey'den Günümüze İzmir*, C. 3, (Ed. Turan Gökçe, Mahmut Halef Cevrioğlu), İzmir 2022, s. 1073.

Tırhala ve Selanik dolaylarına kadar etkili olmuştur. Ege ve Akdeniz Adaları'nda bulunan Rumlar da bu isyana katılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu her türlü zorluğa rağmen isyanı bastırmak için elinden gelen gayreti göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Mora isyanının bastırılması için Avrupa tarzında yetiştirilmiş ordu ve donanması bulunan Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiştir.²⁰³ Osmanlı ordusu, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan alınan yardım ile takviye edilmiştir.²⁰⁴ Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan alınan yardım sayesinde isyan geniş ölçüde durdurulmuştur.²⁰⁵ Fakat 1827 yılında İngiliz, Fransız ve Rus donanmalarından oluşan müttefik donanmasının limanda bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını Navarin'de yok etmeleriyle şartlar değişmiştir.²⁰⁶ 1827 Navarin baskını ile donanmasını kaybeden Osmanlı Devleti, 1828-1829 yıllarında Rusya ile savaşa girişmiş ve aldığı ağır yenilgi sonrasında 1829 yılında imzalanan Edirne Anlaşması ile Yunanistan'ın imparatorluktan ayrılmasını ve bağımsız Yunanistan Krallığı'nın kuruluşunu kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.²⁰⁷

1.1.1. 1821 Mora İsyanının İzmir'e Yansıması

İzmir, coğrafi konumu ve bünyesinde barındırdığı Rum ve Avrupalı nüfus nedeniyle, 1821 yılında çıkan Mora isyanından olumsuz şekilde etkilenen Batı Anadolu şehirleri arasında yer almıştır. İzmir'de yaşanan şiddet olaylarında Türk ve Rumlardan bazı kişiler hayatlarını kaybetmişlerdir. Devlet olayların daha fazla büyüyüp kontrolden çıkmasını önlemek için bazı önlemler almıştır.²⁰⁸ Daha önce Kayseri Muhafızlığı görevinde olan Hasan Paşa'nın İzmir'e muhafız olarak görevlendirilmesi bu hususta alınan önlemlerden biridir.²⁰⁹ İzmir muhafızlığına tayin edildikten sonra Hasan Paşa'ya bir talimatname gönderilmiştir. Bu talimatname ile İzmir'in büyük bir şehir ve reayasının çok olduğu Hasan Paşa'ya hatırlatılmıştır. Bu durum karşısında Hasan Paşa'nın şehirde görevli herkes ile ittifak ederek güvenliği sağlaması istenmiştir.²¹⁰

²⁰³Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 115.

²⁰⁴Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde...", s. 7-11.

²⁰⁵Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yunan İhtilali ve II. Mahmud'un Politikaları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 12, Ekim 2004, s. 56.

²⁰⁶İdris Bostan, "Navarin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 442.

²⁰⁷Seyitdanlıoğlu, a.g.m. s. 56.

²⁰⁸Örenç, "1821 Mora İsyanı...", s. 1073.

²⁰⁹Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi* (1223-1237/1808-1821), C. 2, (Hazırlayan: Ziya Yılmaz), Çamlıca Basım Yayın Kitapları, İstanbul 2008, s. 1177-1178.

²¹⁰Örenç, "1821 Mora İsyanı..." s. 1078.

Mora isyanının İzmir'e bir başka etkisi ise isyan bölgelerinden İzmir'e yapılan göçlerle ilgilidir. Yunanistan coğrafi konum itibarıyla Attik, Mora ve bu kara parçasının çevresinde bulunan Eğriboz yarımadası, Kuzey Sporad ile Kiklad takımadalarından oluşan bir sahada kurulmuştur. Bu bölgenin nüfusu 1821 yılında 938765 civarındaydı ve nüfusun en az %10'u (63000-90830) Müslümanlardan oluşmaktaydı. Fakat 1821 ile 1833 yılları arasında yaşanan savaşlarda Türklerin bir kısmı katledilmiş bir kısmı da memleketlerini terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak 1838 yılına gelindiğinde Yunanistan'ın nüfusu 752077'ye düşmüştür. Mora, Attik ve Ege adalarında yaşayan ve asi Rumların giriştikleri katliamlardan kurtulmayı başarabilen Türkler Anadolu sahilleri başta olmak üzere daha güvenli buldukları yerlere göç etmişlerdir.²¹¹

Yunanistan 3 Şubat 1830 Londra Protokolü ile bağımsızlığını kazanmıştır.²¹² Yunanistan'ın kesin sınırları ise 21/22 Temmuz 1832 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile belirlenmiştir. Bu antlaşma ile Yunanistan, Mora ve Attik Yarımadalarının yanı sıra Eğriboz Adası başta olmak üzere güneyde Kiklad, kuzeyde ise Selanik Körfezi'ne bakan 80 adadan oluşan Kuzey Sporadları sınırlarına içine almıştır.²¹³ 21/22 Temmuz 1832 antlaşması Yunanistan'ın sınırları içinde kalan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tahliye edeceği arazide ikamet eden Müslümanlara gayrimenkullerini tasfiye etmeleri için 18 ay süre tanıyordu.²¹⁴

Rum İsyanının başladığı tarih olan 1821 yılından, 1832 anlaşmasında yer alan Türklerin bölgeyi terk etmesi için tanınan sürenin dolmasına kadar geçen dönemde Mora, Eğriboz, Atina ve civarlarında hayatta kalabilen Türkler birbirlerinin ardı sıra göç etmeye başlamışlardır. İsyan sürecinde hayatını kaybeden Müslümanların sayısı tam olarak bilinemediği gibi, bölgeden ayrılarak imparatorluğun muhtelif yerlerine yerleşen Mora Türklerinin de sayısı tam olarak bilinmemektedir. Göçü ve göç eden kişileri organize edecek resmi bir kurumun olmaması bu durumun en önemli sebebidir.

Mora ve civarından göç eden Türk muhacirlerin önemli bir bölümü İstanbul'a yerleşmiştir. Mora'daki isyan nedeniyle en büyük göç hareketlerinden biri 1824 yılında yaşanmıştır. Muhacirlerin önemli bir bölümü İstanbul'a ulaşmıştır.

²¹¹Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-26, Samsun 2013, s. 62-63.

²¹²Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2011, s. 187.

²¹³Menekşe, "Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi...", s. 804.

²¹⁴İpek, a.g.e., s. 61.

Muhacirlerin yerleştirilecekleri yerlerin tespit edilmesi ve iaşelerinin sağlanması hususlarında sadrazama tam yetki verilmiştir. Bu kişiler o zaman için uygun görülen yerlere dağıtılmış ve İzmir, Edirne, Bursa ve Kuşadası'na yerleştirilmişlerdir. Muhacirlerin gönderildikleri kazaların idarecilerine emirler yazılarak bunların refah ve güvenliklerinin sağlanması istenmiştir.²¹⁵

1831 yılında yapılan nüfus sayımı verileri Sığla sancağına bağlı İzmir, Seferihisar, Çeşme, Söke ve Kuşadası kazalarında 1413 Mora muhacirinin kayıtlı olduğunu göstermektedir. 1843/1844 Nüfus sayımı verilerine göre ise İzmir ve kazalarına kayıtlı muhacir sayısı 1241'dir. İzmir ve İzmir'e bağlı kazalarda ikamet eden muhacirlerin sayıları ve ikamet ettikleri yerler aşağıdaki tablodaki gibidir.²¹⁶

Tablo 6 1830/1831 ve 1843/1844 Tarihli Nüfus Sayımlarında İzmir'de Kaydedilen Muhacir Sayıları

	1830/1831 Nüfus Sayımı		1843/1844 Nüfus Sayımı	
Muhacirler	Hane Sayısı	Erkek Nüfus Sayısı	Hane Sayısı	Erkek Nüfus Sayısı
Nefs-i İzmir'de İkamet Eden Mora Muhacirleri	61	119	61	120
Çeşme Kazasında İkamet Eden Kızılhisar Muhacirleri	78	142	30	70
Çeşme Kazasına Bağlı Alaçatı Kasabasında İkamet Eden Kızılhisar Muhacirleri	20	48	4	9
Seferihisar Kasabasında İkamet Eden Kızılhisar Muhacirleri	96	220	96	216
Seferihisar Kazasına Bağlı Sığacık Kalesinde İkamet Eden Kızılhisar Muhacirleri	76	156	74	148
Seferihisar Kazasının Tepecik Köyünde İkamet Eden Kızılhisar Muhacirleri	2	3	2	3

²¹⁵Örenç, *Balkanlarda İlk Dram...*, s. 253-255.

²¹⁶Metin Menekşe, "Mora İsyanı Sonrasında İzmir (Sığla) Sancağı'na Gelen İlk Türk Muhacirlerinin Nüfus Bilgileri (H.1246/M.1830-31-H.1259/1843-1844 Yıllarına Ait Nüfus Kayıtlarına Göre)", *Mora Katliamı ve Anadolu'da Yunan Mezalimi Sempozyumu (15-16 Kasım 2021) Bildiriler Kitabı*, s. 240-256.

Seferihisar Kazası Hereke Civarında Muvakkaten İskân Edilmiş Kızılhisar Muhacirleri	27	64	21	49
Kuşadası'nda İkamet Eden Benefşe Muhacirleri	252	536	243	513
Söke Kasabasında İkamet Eden Mora Muhacirleri	29	57	29	55
Nüfus Defterlerine Sonradan Kaydedilen Muhacirler				
Anadolu Muhacirleri	4	9	2	3
Muhacirin-i Gastonlu der canib-i Mora	10	20	8	17
Kızılhisar Muhacirleri	22	39	21	38
Toplam	677	1413	591	1241

1830-1831 ve 1843-1844 nüfus sayımlarında sadece erkek nüfusun sayımı yapılmıştır. Erkek nüfus kadar kadın nüfusun da olduğu göz önüne alındığında bu dönemde İzmir kazası genelinde 1830-1831 sayımında 2826, 1843-1844 sayımında ise 2482 civarında Mora muhacirinin bulunduğu sonucuna ulaşılabilir.

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerinde 1821 yılında başlayan Mora İsyanı ve bu isyanın yol açtığı sorunlar karşısında İzmir'e göç eden kişilerin olduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili 1238/1823 tarihli bir belgede Mora'da ikamet eden Saliha, Ümmühan, Fatma ve Fatma Kamile adlı kadınlar ile bu kadınlara ait dört çocuğun İstanbul'a göç ettiği belirtilmiştir. Sadaret, bu kişileri İzmir'e nakletme kararı almış ve zikredilen kişilerin memleketleri istiladan kurtuluncaya kadar kendilerine gerekli yardımın yapılmasını İzmir muhafızından talep etmiştir. Sadaret, ayrıca bu kişilerin zengin ve Müslüman olan kişilerin evlerine yerleştirilmesini ve kendileri için gerekli olan nafakanın sağlanmasını İzmir muhafızından talep etmiştir.²¹⁷

Sadaret, İzmir'deki görevlilere muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve nafakalarının verilmesi talebinde bulunsa da söz konusu ihtiyaçların karşılanmasında birtakım aksaklıkların yaşandığı zamanlar da oluyordu. Ayniyat defterlerinde yer alan belgeler devletin bazı durumlarda muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için ilgili kişileri uyardığını göstermektedir. Bu hususla ilgili 1239/1824 tarihli bir belgede Mora ve Atina'dan İzmir'e göç eden kişilerin memleketleri istiladan kurtuluncaya kadar İzmir'de misafir olarak ikamet edecekleri belirtilmiştir. Sadaret aynı belgede

²¹⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 9, s. 123, (27 Cemaziye'l-Evvel Sene 1238/9 Şubat 1823).

muhacirlerin İzmir’de ikamet ettikleri süre boyunca ihtiyaçlarının verilmesi hususunda İzmir muhafızını uyarmıştır.²¹⁸

Devlet muhacirlerin uygun yerlere yerleştirilmeleri, nafaka ve ev döşeme eşyası ücreti gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını ilgili kişilerden talep etse de defterlerde yer alan belgeler bazı durumlarda bu tür taleplerin bölge halkını zora soktuğunu göstermektedir. 1239/1824 tarihli bir belgede İzmir muhafızının Mora ve Atina’dan İzmir’e gelen muhacirlerin bir kısmının Manisa’ya nakledilmesini istemesi bu duruma bir örnektir. Belgede, Mora ve Atina ahalisinden olan ve İzmir’e göç eden kişilerin yevmiye ve ev döşeme eşyası ücretleri olan haftalık 1915 kuruşun, İzmir ahalisi ve reayasının ödediği tekalif akçesinden verildiği belirtilmiştir. İzmir muhafızı, bu durumun İzmir ahalisini çok zor duruma düşürdüğünü belirtmiş ve zikrolunan muhacirlerin bir kısmının Manisa’ya nakledilmesini talep etmiştir. Sadaret, İzmir muhafızının talebini kabul etmemiş ve söz konusu muhacirlerin memleketleri istiladan kurtuluncaya kadar misafir edilmesi ve yevmiyelerinin verilerek sıkıntı çektilerilmemeleri hususunda İzmir muhafızına kaime göndermiştir.²¹⁹

Ayniyat defterlerindeki bilgiler 1245/1829 yılında Mora yarımadasında bulunan Moton kalesinden erkek ve kadınlardan oluşan 600 kişilik bir muhacir grubunun İzmir’e geldiğini göstermektedir. Mora’dan gelen bu kişiler sadarete yazdıkları dilekçelerinde kalacakları yerlerde kira verecek durumları olmadığını belirtmiş ve nafaka ve iskanları için kendilerine yardımcı olunmasını talep etmişlerdir. Muhacirlerin bu talebi karşısında sadaret, zikrolunan muhacir grubunun istila edilen yerlerden geldiğini ve mal ve emlaklarının haczolunduğunu belirtmiştir. Bu yüzden sadaret, bu muhacir grubunun da diğer muhacirler gibi uygun yerlere yerleştirilmesi ve nafakalarının sağlanması hususunda İzmir muhafızından talepte bulunmuştur.²²⁰ Muhacirlere yardım edilmesi ile ilgili 1245/1829 tarihli bir başka belgede ise İzmir’e gelen Mora muhaciri Şevki Ağa’nın eşi Kamile Hatun ile kızı Rukiye ve oğulları Yusuf ve Raşid’in İzmir’de nafaka ve idarelerine yardımcı olunması için İzmir muhafızına sadarettten mektup gönderildiği bilgisi bulunmaktadır.²²¹

Söz konusu örnekler Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin Mora ve civarından İzmir’e göç etmiş kişilere yardımcı olunması ve bu kişilerin uygun yerlere

²¹⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 10, s. 32, (5 Receb Sene 1239/6 Mart 1824).

²¹⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 10, s. 43, (13 Receb Sene 1239/14 Mart 1824).

²²⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 121, (23 Muharrem Sene 1245/25 Temmuz 1829).

²²¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 22, s. 40, (25 Cemaziye’l-Evvel Sene 1245/22 Kasım 1829).

yerleştirilip nafakalarının sağlanması hususunda gereken özenin gösterilmesi için İzmir'deki yerel görevlileri uyardığını göstermektedir. Sadaret tarafından İzmir'deki yerel görevlilere yazılan yazılar incelendiğinde muhacirlerin İzmir'deki iskanlarının devlet nezdinde geçici olarak kabul edildiği sonucuna varılmaktadır. Belgelerde yer alan ve yukarıda zikredilen örnekler Osmanlı yöneticilerinin, isyan bölgelerindeki olayların yatıştırılacağı ve isyan bölgelerinde yeniden Osmanlı kontrolünün sağlanacağı düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Bu düşüncenin bir yansıması olarak sadaret, muhacirlerin İzmir'de misafir olarak kabul edilmesini sık sık yerel görevlilere hatırlatmıştır.

Ayniyat defterlerinde yer alan belgeler Mora İsyanının uzun sürmesi ve isyan sürecinde yaşanan gelişmelerin devletin muhacirlere yönelik politikasını etkilediğini de göstermektedir. Muhacirlerin geçici olarak iskân edildikleri yerlerdeki ikamet sürelerinin uzaması nedeniyle o bölgelerde yaşayan ahaliler maddi açıdan zor durumda kalmıştır. Bu durum karşısında devlet muhacirlerin nafakalarının sağlanması hususunda ahalinin maddi yükünü hafifletecek birtakım değişikliklere gitmiştir. Bu husus ile ilgili 1246/1830 tarihli bir belgede Osmanlı reayasının asayiş ve istirahatini sağlamak için her mahalden olduğu gibi İzmir'de ikamet eden Rum, Ermeni ve Yahudi ileri gelenlerinden kalyoncu ve gabyar bedeli ile birlikte mübaşiriye hizmeti de dahil olmak üzere dört yük²²² altmış bin beş yüz kuruş alındığı belirtilmiştir. Bir Osmanlı kuruşunun 120 akçeye tekabül ettiği göz önüne alındığında İzmir'de ikamet eden Rum, Ermeni ve Yahudi ileri gelenlerinden kalyoncu, gabyar bedeli ve mübaşiriye hizmeti olarak toplamda 63833,33 kuruş talep edilmiştir.²²³ Belgede bu meblağı daha önceden Müslümanlar ile Rumi Ermeni ve Yahudilerin birlikte ödediği zikredilmiştir. Ancak Mora İsyanı nedeniyle Rumların bir kısmının ihtilal sırasında firar etmesi, bir kısmının ise ölmesi nedeniyle İzmir'de kudret sahibi fazla kişinin kalmadığı bilgisi zikrolunan belgede belirtilmiştir. Belgede aynı zamanda İzmir tüccarının çoğunun Efrenc tüccarı ile Rumeli ve Anadolu'dan gelen Müslüman ve reayadan oluştuğu ve bu kişiler de misafir olarak hanlarda kaldıkları için vergi konusunda devlete bir yardımlarının dokunmadığı zikredilmiştir. Devlet, bu durum karşısında vergi görevi asıl ahaliye kaldığı için zikrolunan bedeliyenin seneden seneye ahaliye yük olmayacak şekilde ve bir miktarının affedilerek alınmasına karar vermiştir. Yine aynı belgede Mora'dan

²²²Bir yük, yüz bin akçeye karşılık gelmektedir. Bkz. Ömer İşbilir, "Yük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s. 48.

²²³Şevket Pamuk, "Kuruş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 458.

gelen muhacirlere “taamiye” adıyla çok para verildiği ve bir müddetten beri de bu muhacirlerin İzmir’de fukara ve reayayı rencide edici saldırılarda bulundukları belirtilmiştir. Bu muhacirlerin bundan sonraki süreçte başka yerlere nakledileceği ve artık çoğu bir iş ile meşgul olduğu için kendilerine bundan sonra aylık ve taamiye verilmeyeceği de belgede yer alan bilgiler arasındadır. Yine aynı belgede bundan sonraki süreçte muhacirlerden kadın ve erkeklerin iş göremez olanları dışındakilere herhangi bir ödeme yapılmayacağı da zikredilmiştir. Söz konusu belge sadaretin muhacirlerle ilgili yürüteceği politikaya yönelik olarak İzmir ihtisap nazırının fikrini aldığı da göstermektedir. Bu hususla ilgili olarak sadaret İzmir’de biriken muhacirlerin adalarına gönderilmelerinin mi yoksa İzmir’e yerleştirilerek içlerinde çalışabilecek durumda olanlarının çalışmasının mı memleket için daha iyi olacağı konusunda İzmir ihtisap nazırının görüşüne başvurmuştur.²²⁴

İncelenen defterler 1821 yılında başlayan Mora isyanının İzmir’e göç dışında etkilerinin olduğunu da göstermektedir. Ahkam defterlerine yansıyan 1236/1821 tarihli bir belgede İzmir’de çıkan ihtilalde İzmir’in başayarı olan Sabık Filibe Kadısı Çelebizâde es-Seyyid Mustafa’nın öldürüldüğü bilgisi bulunmaktadır. Belgede, başayan es-Seyyid Mustafa öldürüldükten sonra miktarı bilinen altınları ile beyaz akçesinin ve bir çift piştov ile bir adet kılıcının isimleri bilinen kişiler tarafından gasp edildiği zikredilmiştir. Bu durum karşısında öldürülen ayanın oğlu İzmir Müftüsü ve müderrislerden Mehmed Said adlı kişi babasına ait gasp edilen nakit ve silahların araştırılmasını ve açığa çıkarılmasını talep etmiştir. Sadaret, ayanın oğlunun söz konusu talebi karşısında gasp edilen nakit ve silahlar kimin eline geçtiyse açığa çıkarılıp oğluna verilmesi hususunda İzmir Muhafızı Hasan Paşa’ya, Sipah Ağası olan ve İzmir’e memur edilen Mustafa Bey’e ve İzmir naibine hüküm göndermiştir.²²⁵

1.1.2. Muhacirlerin Yaşadığı Sorunlar

Mora isyanı nedeniyle göç eden muhacirlerin büyük bir çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşmaktaydı ve geçimlerini sağlayacak durumda değillerdi. II. Mahmud büyük eziyetlerle karşı karşıya kalmış, katliamlara uğramış, mal ve mülklerini kaybetmiş olan muhacirlerin sorunları ile yakından ilgilenmiştir. II. Mahmud muhacirlerin sıkıntı çekmemesi için ilgili devlet görevlilerine sık sık uyarılarda

²²⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 24, s. 6-8, (2 Safer Sene 1246/23 Temmuz 1830).

²²⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 162, s. 57-58, Hüküm No: 150, (Evail-i Şevval Sene 1236/2 Temmuz-11 Temmuz 1821).

bulunmuştur.²²⁶ Bu husus ile ilgili verilen emirlerde, Mora isyanı bastırıldıktan sonra muhacirlerin memleketlerine geri dönecekleri belirtiliyordu. Bu yüzden isyan bastırılınca kadar muhacirlerin bulundukları yerlerde bekletilmeleri devlet yetkililerinden talep ediliyordu. Devlet, muhacirlerin iskân edildiği kazaların idarecilerine emirler göndererek bunların refah ve asayişlerinin sağlanmasını istiyordu.²²⁷ Fakat devletin muhacirlere yönelik sistemli bir organizasyonu ve bunun için ayrılmış bir bütçesi olmadığı için sorunlar çok uzun müddet devam etmiştir.²²⁸

Devlet her ne kadar muhacirleri naklettiği bölgelerdeki yerel görevlilere yazılar göndererek muhacirlerin ihtiyaçlarının ve nafakalarının sağlanmasını talep etse de bu hususlarda birtakım sorunlar yaşanabiliyordu. Ayniyat ve ahkam defterlerinde yer alan belgelerde İzmir'e nakledilen muhacirlerin de birtakım sorunlarla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. İzmir'e gönderilen muhacirlerin yaşadığı sorunlarla ilgili olan belgelerden biri muhacirlere tahsis edilen yevmiyelerle ilgilidir. Bu hususla ilgili 1241/1825 tarihli bir belgede, Mora ve Atina'dan gelen ve İzmir'de iskân edilen muhacirlerin yetişkin olanlarına 20, küçük olanlarına ise on para yevmiye tahsis edildiği belirtilmiştir. Belgede, İzmir ayanı ve diğer memurların muhacirlerin yevmiyelerini vaktinde vermediği bilgisi bulunmaktadır. Bunun dışında yine aynı belgede muhacirlere tahsis edilen yevmiyenin yetişkinlere verilenin beş, küçüklere verileninin ise iki buçuk paraya düşürüldüğü bilgisi de yer almaktadır. Muhacirler bu durum karşısında durumlarını İzmir ayanına anlatmalarına rağmen sorunun çözülmediğini ve bunun yanında bazen kendilerine kızıldığını bazen de darp edildiklerini ifade etmişlerdir. Muhacirler düşük miktarda verilen yevmiyeler karşısında mağdur olduklarını ve içlerinden bazılarının yevmiye karşılığı palamut işinde çalışmak zorunda kaldıklarını da sadarete bildirmişlerdir. Sadaret muhacirlerin beyan ettiği durum karşısında muhacirlerin rencide edilmemesi ve yevmiyelerinin vaktinde ve kendilerine eziyet edilmeden ödenmesi hususunda İzmir muhafızına kaime göndermiştir.²²⁹

Muhacirlerin İzmir'de yaşadığı bir başka sorun ise yangın olayının görülmesi ile ilgilidir. 1241/1825 tarihli bir belgede İzmir'de çıkan yangında 1000'den fazla evin yandığı ve evleri yanan kişilerin perişan halde olduğu zikredilmiştir. Bu durum

²²⁶Menekşe, "Mora Müslümanlarının...", s. 806.

²²⁷Örenç, *Balkanlarda İlk Dram...*, s. 255.

²²⁸Menekşe, "Mora Müslümanlarının...", s. 806.

²²⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 15-16, (9 Muharrem Sene 1241/24 Ağustos 1825).

karşısında İzmir’de muhacirlere ev tedarik edilemeyeceği ve bazı muhacirlerin Bayındır, Ödemiş, Aydın ve Manisa taraflarında iskân edilmesi hususunda İzmir’den sadarete ilam ve mahzar gönderilmiştir. Sadaret, İzmir’den gelen bu talebi olumlu karşılayarak muhacirlerin bir kısmının başka mahallere gönderilmesine onay vermiştir. Fakat sadaret muhacirlerin asla İstanbul’a gönderilmemesi ve yine bu muhacirlerden İzmir’de kalan olursa ihtiyaçlarının eskisi gibi karşılanması hususunda İzmir muhafızını uyarmıştır.²³⁰

1.1.3. Muhacirlerin Çıkardığı Sorunlar

Mora İsyanı nedeniyle İzmir’e gelen muhacirler, bölgede geçimlerini sağlamaları için kendilerine tahsis edilen yevmiyelerin verilmemesi ve İzmir’de görülen yangından dolayı barınma hususlarında sorunlar yaşamışlardır. Ancak bazı belgeler İzmir’e nakledilen muhacirlerin bölgede doğrudan doğruya birtakım karışıklıklar çıkararak bölge ahalisini rahatsız ettiklerini göstermektedir. Ayniyat defterlerine muhacirlerin çıkardığı sorunlar ile ilgili yansıyan belgeler Kızılhisarlı muhacirler ile ilgilidir. Bâbıâlf, Eğriboz’a tabi Kızılhisar kasabasından gelen Türkleri ilk olarak Kıbrıs’a yerleştirmeyi planlamıştır. Ancak Kızılhisar Türkleri mal varlıklarını kaybetmiş olmalarını ve maddi imkansızlıklarını gerekçe göstererek İzmir ve civarına yerleşmeyi ve devletin kendilerine maddi yardımda bulunmasını talep etmişlerdir. Kızılhisar ahalisinin ısrarı karşısında herhangi bir uygunsuz harekette bulunmamaları şartıyla bu muhacir grubunun Çeşme ve Seferihisar taraflarına yerleştirilmesine izin verilmiştir.²³¹

Anadolu ve Rumeli’ye yerleşen muhacirlerin herhangi bir sorunu olduğunda, yerel idareciler bu sorunları çözmeye çalışıyorlardı. Muhacirlere gittikleri yerlerdeki Müslüman ahalinin yardımcı olması sorunları az da olsa hafifletmekteydi.²³² Ancak kimi zaman bazı muhacirlerin yerel halk için sorun teşkil ettiği durumlar da oluyordu. Bu hususla ilgili olan 1246/1831 tarihli belgelerde Kızılhisar’dan gelen bazı muhacirlerin gittikleri yerlerdeki asayiş bozdukları, ahali ve fukaraya zulmettikleri zikredilmiştir. Bu durum karşısında sadaret, Seferihisar-ı Çeşme nahiyesinde ikamet etme amacında olan ve ahali için sorun teşkil eden Kızılhisarlı üç muhaciri başka sancaklara dağıtmayı düşünmüştür. Sadaret, bu kişileri ilk olarak Aydın, Saruhan ve

²³⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adı, No 11, s. 88, (28 Safer Sene 1241/12 Ekim 1825).

²³¹İpek, a.g.e., s. 66.

²³²Örenç, *Balkanlarda İlk Dram...*, s. 256.

Sıgla sancaklarına dağıtmayı planlamıştır. Fakat bu kişilerin gittikleri her yerde sorun çıkaran kişiler oldukları bilindiği için bunların uygun bir sefineye bindirilip Mısır'a sürgün edilmeleri daha uygun görülmüştür. Sadaret bu durumu Aydın Muhassılı Eyüp Ağa ve İzmir ihtisap nazırına kaime ile bildirmiştir.²³³

1.1.4. Muhacirlerin Geride Kalan Mallarının Durumu

4 Nisan 1826 tarihindeki Petersburg Protokolü, Mora'dan Türklerin tahliye edilmesini öngören ilk uluslararası metindir. Petersburg Protokolü'nün ilk maddesinde kurulması planlanan Yunan Prensiğinin topraklarında Türkler ile Rumların birlikte yaşamasının önlenmesi için tedbirler alınacağı belirtilmiştir. Buna göre Mora ve adalardan ayrılacak Müslümanların mal varlıkları Rumlar tarafından satın alınacaktı. Yunanistan'ın bağımsızlığına giden süreçte önemli aşamalardan birini oluşturan 6 Temmuz 1827 Londra Protokolü'yle bu ilke daha belirgin hale gelmiştir.

22 Mart 1829 Londra Protokolü'nün ikinci maddesine göre ise Yunanistan'ı oluşturacak sınırların içinde bulunan Müslümanlara ait emlak ve arazi, tımar ve zeamet arazileri ve yine bu sınırlar içinde kalan camilere bağlı olan emlak ve arazi vakıflarının satılması kararlaştırılmıştır.²³⁴ 3 Şubat 1830 Protokolü de tahliye ile ilgilidir. Bu protokole göre savaş kuralları çerçevesinde kaybedildiği iddia edilen Mora ve adalarda yaşayan Türklerin gayrimenkulleri tazmin edilmeyecekti. Buna karşılık Türk askeri birliklerinin kontrolü altında iken tahliye edilmiş ve Yunanistan'a devredilecek Eğriboz ve Attik adalarında yaşayan toprak sahiplerine ise mallarının bedeli ödenecekti.²³⁵ 1832 İstanbul Antlaşması'nın 4. ve 5. maddeleri de bölgenin tahliye edilmesi ile ilgiliydi. Bu antlaşmaya göre 21 Aralık 1832 tarihine kadar, mümkün olması halinde ise daha önce, Yunanistan sınırları içinde kalan bölgelerden Osmanlı asker ve memurlarının çekilmesi gerekiyordu.²³⁶

Tahliye işleminin yapılacağı bölgelerdeki Türkler, uzun süre düşmana karşı savaştıkları ve ellerinde olan varlıkları harcadıkları için geriye kalan mallarını değerinde tasfiye etmek istiyorlardı. Bu yüzden söz konusu bölgelerdeki Türkler Bâbîâlî'den yardım istemişlerdir. Bâbîâlî, malların değerinde satılmasına yardım etmesi ve satış işlemi için gerekli olan şer'i hüccetleri düzenlemesi için el-Hac İsmail

²³³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 66, (13 Zilkade Sene/25 Nisan 1831); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 66, (13 Zilkade Sene/25 Nisan 1831).

²³⁴Örenç, *Balkanlarda İlk Dram...*, s. 240.

²³⁵İpek, a.g.e., s. 67.

²³⁶Örenç, *Balkanlarda İlk Dram...*, s. 241.

Bey'i kadı tayin etmiştir. İsmail Bey, bu görevde bulunmuş olmasına rağmen Yunanistan'ın çıkardığı zorluklar karşısında İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. İsmail Bey'den sonra sırasıyla Şekip Efendi ve Said Efendiler kadı olarak atanmışlardır. Bu kişiler de Yunanistan'ın çıkardığı zorluklar nedeniyle görevlerini yapamadıkları için İstanbul'a dönmek zorunda kalınca emlak sahibi Türkler Bâbîâlî'den yeni bir memur talep etmişlerdir. Bu durum karşısında Bâbîâlî Eğriboz, İstefe, Atina ve terkedilmiş diğer yerlerde Müslümanlara ait olan emlak ve çiftliklerin değerinde satılması için maliye eski tezkirecisi Kudsi Efendi'yi memur, satış işlemlerinde hüccet vermesi için ise Müderrisin-i Kiramdan Said Efendi'yi tayin etmiştir. Aynı zamanda Bâbîâlî Midilli tarafında emlak ve çiftlikleri olan muhacirlere vaziyetin ilan edilmesi ve bir an önce işlerinin başlarında bulunmaları hususunda gerekli tembihin yapılması için Midilli nazırı ve İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.²³⁷

1.1.5. Rumların Hazine Tarafından El Konulan Mallarının Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum isyanına katılanları cezalandırmak amacıyla birtakım önlemler alınmıştır. Devletin isyana yönelik aldığı önlemlerin yasal çerçevesini ise 26 Nisan 1821 tarihinde çıkarılan bir fetva oluşturmaktadır. Bu fetva ile isyan eden kişiler katledilebildiği gibi esaret altına da alınabiliyordu. Söz konusu fetva ile aynı zamanda isyana katılan kişilerin mal ve mülklerine el de konulabiliyordu. Bu fetva ile isyana katılıp katledilenlerle birlikte isyanın yol açtığı olumsuzluklar karşısında korkarak veya isyana katılmak için kaçanların mallarına da hazine tarafından el konulmaya başlanmıştır. Müsadere isyana katılan ya da destek veren manastır ve kiliselerin emlaklarını da içermekteydi. Devlet, el konulan mülkleri tespit etmek için merkezden bu iş ile görevli mübaşir ve yazıcılar gönderiyordu.²³⁸

Tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde Rum isyanı sırasında bazı kişilerin mal ve emlaklarına el konulduğu tespit edilmiştir. Ayniyat defterlerinde yer alan 1238/1823 tarihli bir belgede İzmir'de Rum isyanı nedeniyle firar etmiş ya da isyan sırasında öldürülmüş olan Rumların terekelerinde bulunan bir buçuk varil çiviye hazine adına el konulması bu duruma örnek olarak verilebilir.²³⁹

²³⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 42, s. 36, (20 Şevval Sene 1251/8 Şubat 1836).

²³⁸Veli Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/2, 2018, s. 324.

²³⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 9, s. 41, (16 Ramazan Sene 1238/27 Mayıs 1823).

Bunun dışında 1241/1825 tarihli bir belgede Limni Adası sakinlerinden Nikola ve Panayot adlı kişilerin sadarete yazmış oldukları dilekçelerinden babalarının ve kendilerinin firari kabul edildikleri için mallarına hazine adına el konulduğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler dilekçelerinde kendilerinin ve babalarının firari kabul edildiği için İzmir’de babalarının Derviş Ağa Hanı içinde mutasarrıf olduğu ve babalarının ölümü ile kendilerine intikal eden oda gediği ile Nikola’nın mutasarrıf olduğu bir bab oda gediğine hazine adına el konulduğunu zikretmişlerdir. Nikola ve Panayot adlı kişiler firari olmadıklarını ve babalarının da on sene evvel öldüğünü Limni Adası hâkimi önünde ispat ettiklerini ve bu hususta kendilerine ilam verildiğini söyleyerek zikrolunan oda gediklerinin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Nikola ve Panayot adlı kişilerin söz konusu talepleri karşısında sadaret durumun araştırılmasını istemiş ve bu hususta İzmir muhafızına kaime göndermiştir.²⁴⁰

Bu hususla ilgili olan 1250/1834 tarihli bir başka belgede ise İzmir’de bulunan bir dükkânın kiracısının kaçtığı ve bu kişi firari olduğu için kiraladığı dükkâna hazine adına el konulduğu bilgisi bulunmaktadır. Bu durum karşısında Rum Patriği, dükkânın kiracısının kaçtığını, dükkânın firari malı olmadığını belirtmiş ve dükkânın asıl sahibine geri verilmesini istemiştir. Sadaret, Rum Patriği’nin talebini dikkate almış ve durumun araştırılmasını ilgili kişilerden talep etmiştir. Belgede yer alan bilgilerden söz konusu araştırmanın yapıldığı ve araştırmanın sonucunda dükkânın kirada olmadığı, kaçan kişinin ise dükkânın sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Sadaret, bu tarz olayların başka yerlere sıçramasını önlemek ve bu olayın diğerleri için caydırıcı olmasını sağlamak amacıyla zikrolunan dükkânın satılması ve peşin ödenen paralarının Darphane-i Amire’ye gönderilmesi hususunda İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.²⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu’nda 1821’li yılların sonlarında isyan nedeniyle korkup kaçan ve etrafa dağılan suçsuz reayanın affedilmesi düşünülmeye başlanmıştır. 1822 Ağustos’unda benzer bir teklif İngiltere elçisi Strangford’dan da gelmiştir. İngiliz elçisi Osmanlı yönetiminden kaçan reayanın geri dönmesine izin verilmesini istemiştir. İngiliz elçisinin yanı sıra İstanbul Rum Patriği de isyan nedeniyle kaçan

²⁴⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 124-125, (Selh-i Rebiü’l-Evvel Sene 1241/12 Kasım 1825).

²⁴¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 36, s. 125, (20 Cemaziye’l-Evvel Sene 1250/24 Eylül 1834).

reayanın affedilmesi talebinde bulunmuştur. Bu durum karşısında devlet isteyenlerin geri dönmesine izin verildiğini belirten irade çıkarmıştır.

Osmanlı yönetimi isyan nedeniyle kaçan Rumları affedip geri dönmelerine izin vermiş olsa da geri dönen Rumlar için mesele tamamen halledilmiş olmuyordu. Bu kişilerin mal ve mülklerine devletçe el konulduğu için yurtlarına dönseler bile oturacak bir yerleri ve geçimlerini sağlayacak bir gelir kaynakları kalmamıştı. Bu yüzden af nedeniyle geri dönen Rumlar emlak ve arazilerinin kendilerine iade edilmesi için padişahın lütuf ve merhametini istemişlerdir. Devlet bu kişilerin mallarını iade etmek için belli şartları sağlamalarını talep etmiştir:

1. Geri dönen Rumların sadece Osmanlı tâbiyetini kabul eden ve cizye kâğıdı alanlarının malları iade edilecekti. Pasaport ve patente kâğıdı alan Rumların malları iade edilmeyecekti.

2. Devlet tarafından el konulan malların ilk sahipleri ya da bunların gerçek varisleri gelip iki sene içinde müracaat ederlerse malları geri verilecekti. İki sene dolduktan sonra sahibi tarafından talep edilmeyen emlak hazineye kalacaktı.

3. Af nedeniyle geri dönen Rumların ev, dükkân, arsa, tarla, bağ ve benzeri mallarının satılmış olması durumunda, satılan malın bedeli ile o ana kadar yapılmış olan masrafları ödenmedikçe söz konusu mal eski sahibine verilmeyecekti.²⁴²

Tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde Mora İsyanı nedeniyle İzmir'den kaçan ve daha sonraki süreçte İzmir'e geri dönmek isteyen Rumların olduğu tespit edilmiştir. İzmir'den kaçan Rumların bazıları miri tarafından satılmış olan mallarının bedelini satın alan kişiye ödemelerine rağmen mallarını geri alma hususunda sorun yaşamışlardır. İzmir'e geri dönen Rumlar bu durum karşısında mağdur olduklarını sadarete bildirerek kendilerine yardımcı olunmasını talep etmişlerdir. Bu hususla ilgili olan 1251/1835 tarihli belgelerde Eci Yorgi Afalonlu adlı kişinin Rum isyanı nedeniyle korktuğu için eşi ve çocuğunu alarak İzmir'den kaçtığı belirtilmiştir. Bu kişi firari zannedildiği için İzmir'de bulunan evi miri tarafından zapt edilmiş ve Sakızlı Fastalı adlı kişiye peşin para ile satılmıştır. Eci Yorgi adlı kişi beş sene evvel İzmir'e geri dönmüş ve evini geri almak için Fastalı'nın hazineye ödediği parayı ona ödemiştir. Ancak Fastalı adlı kişinin evi kendisine vermediğini belirtmiş ve

²⁴²Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu...", s. 152-155.

bu konuda kendisine yardımcı olunmasını talep etmiştir. Bu durum karşısında meselenin araştırılması ve İstanbul'a bildirilmesi için İzmir naibine hüküm gönderilmiştir.²⁴³

Ayniyat ve ahkam defterlerine yansıyan belgeler firari Rumların mal ve emlaklarını geri isteme taleplerinin devlet tarafından dikkate alındığını ve araştırıldığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde bazı taleplerin aslının olmadığı, firarilerin gerçekçi talepte bulunmadığı tespit edilmiştir. İsyan nedeniyle kaçmış olan ve daha sonraki süreçte geri dönmüş olan bazı firarilerin ise emlaklarını geri almada sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır. Devlet bu tür durumlar karşısında oluşabilecek mağduriyetleri engellemek için yine öncelikle meselenin araştırılmasını ilgili kişilerden talep etmiştir.

İncelenen belgelerde devletin İzmir'e tereke zaptı ile görevli olarak gönderdiği bazı kişilerin de usulsüz davranışlarda bulunduğu görülmüştür. İzmir'de tereke zaptına memur olan Ahmed Ağa'nın İzmir'de bulunan Saçmahane Hanı'ndaki alışveriş ve diğer işlere karışması ve müdahale etmesi bu hususa bir örnektir. Bu durum üzerine sadaret, İzmir ve civarındaki kasaba ve köylerde bulunan yerli, Sakızlı ve diğer Rum milletinden idam edilen ya da firar eden gayrimüslimlerin mal, mülk ve eşyalarını hazine için zapt etmek dışında bir iş ile ilgilenmemesi için Ahmed Ağa'ya kaime göndermiştir.²⁴⁴

Firari Rumların malları ile ilgili olan bir başka belgede ise firari Rumların hazine adına zapt edilen malları ve emlakları için Seyyid Mehmed Sadık Efendi'nin kadı tayin edildiği bilgisi bulunmaktadır. Seyyid Mehmed Sadık Efendi'nin vefat etmesi üzerine, İzmir'de satılacak fazla emlak kalmadığı için yeni bir kadı tayin edilmemiştir. Hazineyi masraftan kurtarmak amacıyla bu işin bundan sonra İzmir'de şer'i mahkeme kararı ile yapılmasına karar verilmiştir. Sadaret almış olduğu bu kararı Ömer Lütfü Efendi'ye kaime göndererek bildirmiştir.²⁴⁵

Muhacirlerle ilgili olarak incelenen belgelere yansıyan bir başka husus ise muhacirlerin çeşitli yerlere gitmek için seyahat izni talep etmeleridir. Osmanlı

²⁴³BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 64, Hüküm No: 202, (Evail-i Rebiü'l-Ahir Sene 1251/27 Temmuz-5 Ağustos 1835); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 172, s. 60, Hüküm No: 183, (Evahir-i Rebiü'l-Evvel Sene 1251/17 Temmuz-26 Temmuz 1835).

²⁴⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 9, s. 7-8, (8 Şaban Sene 1238/20 Nisan 1823).

²⁴⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 164, (24 Safer Sene 1245/25 Ağustos 1829).

İmparatorluğu'nda iç güvenliği sağlamak ve başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere kırsal bölgelerden yapılan göçü önlemek amacıyla birtakım önlemler alınmıştır. Yolculuk yapacak kişilerin ikamet ettikleri yerin yetkili kişilerinden izin aldıktan sonra başka bir kente gitmelerine izin verilmesi bu hususta alınan önlemlerden biridir.²⁴⁶ 16. yüzyılda seyahat etmek isteyen yerli ve yabancılara verilen izin tezkiresine “yol hükmü” denilmekteydi. 19. yüzyılda ise bu belgeye “mürur tezkiresi” adı verilmiştir.²⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nda mürur tezkiresi, 1831 yılına kadar kadı ve naipler tarafından düzenlenerek verilmiştir. Mürur tezkiresi almak isteyen kişi ilk olarak ikamet ettiği mahallenin imamından nereye, hangi amaçla gideceğini ve ne kadar kalacağını belirten bir “pusula” almaktaydı. Bu pusula seyahat edecek olan kişi tarafından mahkemeye götürülüyor ve kadıya ibraz ettiriliyordu. Bu işlemin ardından gerekli olan ücret ödendikten sonra “mürur tezkiresi” alınıyordu. Mahallelerde muhtarlık teşkilatı kurulduktan sonra “pusula” verme işi imamlardan alınarak muhtarlara verilmiştir.

1830 yılında yapılan genel nüfus sayımından sonra ise sancak merkezlerinde “Defter Nazırlığı” oluşturulmuştur. Bu teşkilat kurulduktan sonra “mürur tezkiresi” verme işi defter nazırlarına bırakılmıştır. 10 Şubat 1841 tarihinde çıkarılan “Men-i Mürûr Nizâmnamesi” ile ise uygulanan kurallara uygun hükümler getirilmiştir.²⁴⁸

İncelenen belgelerde, Mora ve civarından gelen muhacirlerden bazılarının İstanbul'a ya da başka bir şehre gitmek için izin istediği tespit edilmiştir. İstanbul'a gelen beş Mora muhacirinin İzmir'de kardeşleri olduğunu gerekçe göstererek İzmir'e gitmeyi ve orada oturmayı istemeleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Sadaret, istila edilen yerlerden gelen bu kişilerin taleplerini olumlu karşılamış ve İzmir'de uygun bir yerde iskân edilmeleri ve nafakalarının sağlanması için İzmir muhafızına mektup göndermiştir.²⁴⁹

Seyahat izni ile ilgili bir başka belgede ise Mizan-ı Harir Mültezimi Abdülfettah Efendi'nin Mora muhacirlerinden halasının oğlu Seyyid Arif Efendi ile

²⁴⁶Musa Çadircı, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizâmnâmeleri”, *TTK Belgeler*, C. XV, S. 19, Ocak 1993, s. 169.

²⁴⁷Mübahat Kütükoğlu, “Mürur Tezkiresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 60.

²⁴⁸Çadircı, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan...”, s. 171-172.

²⁴⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 22, s. 23, (14 Cemaziye'l-Evvel Sene 1245/11 Aralık 1829).

eşinin, iki küçük çocuğunun ve yeğeni Ebubekir'in birkaç seneden beri İzmir'de misafir olarak kaldığı belirtilmiştir. Seyyid Arif Efendi Bursa mizanı kitabesinde görevli olduğu için eşi, çocukları ve yeğeninin de Bursa'ya gelmesi için seyahat izni talep etmiştir. Sadaret bu taleple ilgili olarak söz konusu kişilerin Bursa'ya gelmesi için seyahat izni verilmesi hususunda İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi'ye mektup göndermiştir.²⁵⁰

Sadaret İstanbul'a yapılacak göçler konusunda temkinli davranmış ve bazı kişilerin İstanbul'a gelmesine olumlu bakarken bazılarına menfi bakmıştır. Hükümetçe eskiden olduğu gibi III. Selim döneminde de İstanbul'a ev göçünün yasak olduğu belirtilmiş ve İzmir'den bu hususta yapılacak taleplere izin verilmemesi istenmiştir.²⁵¹ Mora muhacirlerinin İstanbul'a yapmak istedikleri göçlerle ilgili belgelerde ise sadaretin bazı durumlarda göç taleplerine olumlu cevap verdiği bazı durumlar da ise cevabının olumsuz olduğu görülmüştür. Çıldır Valisi Ahmed Paşa'nın tatarlarından olan Moralı Ahmed tatarın ailesiyle beraber İzmir'e gelmesi ve sonrasında yaşananlar bu duruma örnek olarak verilebilir. Moralı Ahmed ve ailesi İstanbul'a ev göçü yasak olduğu için İzmir'de ikamet etmek zorunda kalmıştır. Sadaret bu durum karşısında bu kişilerin Mora muhacirlerinden olduğunu belirtmiş ve zikrolunan kişilerin İstanbul'a gelmelerine izin verilmesi hususunda İzmir muhafızına mektup göndermiştir.²⁵²

1241/1825 tarihli bir diğer belgede ise Mora ve civarından erkek, kadın, kız ve erkek çocuklardan oluşan 45 kişilik bir grubun İstanbul'a gelme talebinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Bu kişiler İstanbul'da ikamet etmeyi ve nafakalarının sağlanmasını sadareten talep etmişlerdir. Sadaret, İstanbul'a muhacir yerleştirecek yer kalmadığını belirterek muhacirlerin İstanbul'a iskân talebini reddetmiştir. Bu durum karşısında muhacirler İzmir'e gitmek zorunda kalmışlardır. Sadaret söz konusu muhacir grubunun İzmir'de uygun mahallerde iskân edilmeleri ve içlerinden İstanbul'a gelmek isteyenler olursa bu hususta kendilerine izin verilmemesi için İzmir muhafızına uyarıcı nitelikte kaime göndermiştir.²⁵³

²⁵⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 24, s. 24-25, (11 Safer Sene 1246/1 Ağustos 1830).

²⁵¹A.E.SSLM.III 83/5011 (20 Mayıs 1797).

²⁵²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 9, s. 123-124, (27 Cemaziye'l-Evvel Sene 1238/9 Şubat 1823).

²⁵³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 48, (5 Safer Sene 1241/19 Eylül 1825).

1.2. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı

Mora isyanının devam ettiği sırada İngiltere ve Rusya 4 Nisan 1826 tarihinde Saint-Petersburg Protokolü'nü imzalamışlardı. Bu anlaşmaya göre Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi yolu ile bağlı özerk bir devlet haline gelecekti. Ayrıca Türkler, Yunanistan'ın sınırları dışına çıkarılacaktı. Bu protokolün hükümleri Avusturya, Prusya ve Fransa'ya da bildirilmiştir. Avusturya, milliyetçilik akımının kendi topraklarına da sıçramasından korktuğu için protokolü reddetmiştir. Prusya'da Avusturya gibi yaparak protokolü kabul etmemiştir.²⁵⁴

Saint-Petersburg Protokolü'nden sonra İngiltere, Rusya ve Fransa arasında 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra Antlaşması imzalanmıştır.²⁵⁵ İngiltere, Rusya ve Fransa bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Saint-Petersburg Protokolü'nü kabul etmesini istemiştir. Osmanlı İmparatorluğu, söz konusu protokolü kabul ettiği takdirde asilerle ateşkes yapılacaktı ve ardından Yunanistan devleti kurulacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun protokol hükümlerini kabul etmediği takdirde ise zikredilen üç devlet Yunan isyancılarına yardım edecekti ve bunun yanında Osmanlı hükümetini baskı altında tutacaklardı.²⁵⁶

Osmanlı hükümeti, Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya yetkileri olmadığını belirterek Londra Antlaşması hükümlerini kabul etmemiştir.²⁵⁷ Osmanlı hükümetinin bu tutumu üzerine, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın ortak donanması, Navarin'de padişahın ve Mehmed Ali Paşa'nın savaş gemilerini batırmıştır (20 Kasım 1827). Osmanlı-Mısır donanmasının Navarin'de batırılmasından sonra Mora'daki Türk kuvvetleri üstünlüklerini kaybetmiştir. Osmanlı hükümeti, İngiltere, Rusya ve Fransa ile savaş halinde olmadığı halde, bu devletlerin Navarin'de gerçekleştirdikleri saldırı karşısında özür ve tazminat talep etmiştir. Osmanlı hükümetinin talebi ilgili devletler tarafından kabul edilmemiştir. Osmanlı hükümetinin bu tutumu karşısında İngiltere, Rusya ve Fransa elçileri İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere, Rusya ve Fransa arasında gerçekleşen siyasi münasebetlerin kesilmesine neden olmuştur. İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşmak istemiyordu. İngiltere ve Fransa, Mora isyanının tasfiyesi

²⁵⁴Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 117.

²⁵⁵Şerafeddin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), s. 113-114.

²⁵⁶Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 117.

²⁵⁷Turan, a.g.m., s. 113.

hususunda anlaştılar. Rusya ise Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmıştır (Nisan 1828).

Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut durumu Rusya ile savaş yapılmasına elverişli değildi. Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra yeni bir ordu kurulması için yapılan hazırlıklar henüz yeterli gelmemişti. Osmanlı İmparatorluğu İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Navarin'de gerçekleştirmiş olduğu saldırı nedeniyle deniz gücünü de kaybetmiş durumdaydı. Osmanlı İmparatorluğu, kara ve deniz gücü hususunda elverişsiz durumda iken Rusya ise fetih politikası gütmediği, amacının sadece Londra Protokolü'n Türklere kabul ettirmek olduğu hususunda İngiltere, Fransa ve Avusturya'yı ikna etmiş ve bu devletlerin savaşta tarafsız kalmalarını sağlamıştı.

Rus kuvvetleri 1828 yılında yaptıkları saldırılar sonucunda, Tuna'yı aşmayı başarmış ve İsakı, Main, Tulı, İbrail ve Hırşova kalelerini ele geçirmişlerdir. Ruslar 1829 yılına gelindiğinde ise yeni başarılar kazanmış ve Silistre ve Edirne'yi almışlardır. Anadolu tarafında ise Anapa, Erzurum, Kars ve Ahıska Rusların eline geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu kayıplar karşısında harbi kazanamayacağını anlayarak barış istemek zorunda kalmıştır. Rusya'da belli birtakım kargaşalıklar yaşanmasının yanında, İngiltere ve Avusturya Rusya'nın ilerleyişinden rahatsız olduğu için Rusya da barış teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Savaşın sonunda Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829) imzalanmıştır. Edirne Antlaşması'na göre:

1. Rusya, Tuna nehrinin ağzındaki adalar hariç olmak üzere Rumeli'de işgal ettiği yerleri geri verecekti. Prut nehri savaştan önce olduğu gibi iki devlet arasında sınır olacaktı.

2. Rusya, Doğu Anadolu'da Anapa, Poti ve Ahıska'yı alacaktı.

3. Boğazlar, Rus ticaret gemilerinin geçişine açık olacaktı. Rus tüccarlar, Osmanlı sınırları içinde serbestçe ticaret yapabileceklerdi.

4. Eflak ve Boğdan'a yeni haklar verilecekti. Eflak ve Boğdan beylerinin atamaları, ömür boyu görevde kalmaları şartı ile gerçekleştirilecekti.

5. Akkerman Antlaşması ile Sırbistan'a verilen imtiyazlar bu antlaşma ile bir kez daha teyit edilmiştir.

6. Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'ya on bir buçuk milyon duka altın tazminat ödemeyi kabul etmiştir.

7. Osmanlı İmparatorluğu, bu antlaşma ile Saint-Petersburg protokolü hükümlerini tanımayı kabul etmiştir.²⁵⁸

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili ayniyat ve ahkam defterlerinde İzmir'le doğrudan bağlantılı bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak bu savaş II. Mahmud döneminde gerçekleşen siyasi olaylardan biri olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanının çıkmasında etkili olmuştur.

1.3. Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı

Rumların 1821 yılında Mora'da başlattıkları isyan kısa sürede Ege adalarına kadar yayılmıştır. Osmanlı yöneticileri bu isyanı bastırmak için büyük çaba sarfetmiştir. Bu çabalar isyanı bitirme hususunda sonuç vermeyince Osmanlı yönetimi 1824 yılında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmed Ali Paşa'nın Avrupalı uzmanlar tarafından yetiştirilmiş düzenli bir ordusu ve güçlü bir donanması bulunmaktaydı. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı yönetiminin yardım talebini Girid ve Mora valiliklerinin de kendi yönetimine verilmesi şartıyla kabul etmiştir. Mısır ve Osmanlı ortak ordusu 1825 yılından itibaren birlikte hareket etmiş ve isyanı bastırma hususunda büyük başarılar elde etmiştir. Bu durum İngiltere, Rusya ve Fransa'nın harekete geçmesine neden olmuştur. Bu üç devlet Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Londra Protokolü'nü imzalamıştır. Londra Protokolü ile Osmanlı İmparatorluğu ile isyancılar arasında ateşkes antlaşması imzalanması ve ateşkesin ardından Yunanistan Devleti'nin kurulacağı Osmanlı'ya bildirilmiştir. Osmanlı hükümeti Londra Protokolü'nün kararlarını tanımayınca 1827 yılında Osmanlı-Mısır ortak donanması, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu ortak donanma tarafından Navarin'de batırılmıştır. Mehmed Ali Paşa bu baskından sonra Mora'nın kaybedileceğini anladığı için 6 Ağustos 1828 tarihinde İngiltere ile anlaşmış ve ordusunu Mısır'a çekmeyi kabul etmiştir.²⁵⁹ II. Mahmud, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kendisine danışmadan böyle bir karar alması karşısında çok kızmıştır. Bunun yanında Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında da Osmanlı ordusuna yardım etmemiştir. II. Mahmud, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın bu

²⁵⁸Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 118-121.

²⁵⁹Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6, S. 6, Temmuz 1995, s. 196-199.

tutumu karşısında alınan yenilginin sorumlusu olarak Mehmed Ali Paşa'yı görmüştür.²⁶⁰ Mehmed Ali Paşa, Osmanlı-Rus savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşmasından sonra kendisine daha önce vaat edilmiş olan Girid ve Suriye valiliklerini istemiştir. II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'nın istediği Girid ve Suriye valiliklerini kendisine vermediği gibi onu Mısır valiliğinden almayı da düşünmüştür.²⁶¹ Bu durum üzerine Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa Suriye'ye saldırmıştır (1831).²⁶²

Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa ile Süleyman Paşa'yı 24000 kişilik bir ordu ile Akka üzerine göndermiştir (1831). Mehmed Ali Paşa'nın kuvvetleri tarafından Yafa, Gazze, Hayfa ve Akka ele geçirilmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın kuvvetleri, Akka valisi Abdullah Paşa'yı esir alarak İstanbul'a göndermiştir. Ardından da Şam'da ihtilal çıkarılmış ve Şam valisi Selim Paşa öldürtülmüştür. Bu olaylardan sonra Şam halkı da Mehmed Ali Paşa'yı tanımak zorunda kalmıştır.

II. Mahmud, bu gelişmeler karşısında Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa'yı serdar-ı ekrem ve Mısır valisi tayin etmiş ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın üzerine göndermiştir. Mehmed Ali Paşa, Ağa Hüseyin Paşa'nın komutası altındaki Osmanlı ordusunu da büyük oranda etkisiz hale getirmiştir. Mehmed Ali Paşa kazandığı bu başarılar karşısında Suriye'nin kendisine verildiği takdirde savaşı durduracağını belirtmiştir. II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'nın bu teklifini reddetmiş ve Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'yı İbrahim Paşa'nın üzerine göndermiştir. Bu sırada İbrahim Paşa'nın kuvvetleri Torosları aşmış ve Konya'ya gelmiştir.²⁶³ İki ordu 21 Aralık 1832 tarihinde Konya muharebesinde karşı karşıya gelmiştir.²⁶⁴ Bu savaşta Sadrazam Reşid Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi almış ve bununla birlikte sadrazam da esir edilmiştir. Konya muharebesi, İbrahim Paşa'ya İstanbul'un yolunu açmıştır. Bu durum Anadolu ile birlikte Osmanlı saltanatının da tehlikeye girmesine neden olmuştur.²⁶⁵

Konya muharebesindeki başarının ardından Mısır kuvvetleri 2 Şubat 1833'te Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. İbrahim Paşa, yaklaşık üç ay Kütahya'da kalmıştır. Bu

²⁶⁰Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 209.

²⁶¹Kocaoğlu, a.g.m., s. 199.

²⁶²Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi (1831-1841)*, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 41.

²⁶³Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 129.

²⁶⁴Armaoğlu, a.g.e., s. 211.

²⁶⁵Altundağ, a.g.e., s. 64.

süre zarfında İbrahim Paşa, çeşitli sancaklardaki mütesellimleri görev bölgelerinden uzaklaştırarak yerlerine yeni mütesellimler atamıştır.²⁶⁶

II. Mahmud isyanın gelişmesi ve kendi kuvvetlerinin yetersiz kalması karşısında Avrupalı devletlerin yardımına başvurmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu isyanın ilk aşamasında kendisine yardımcı olarak Rusya'yı bulmuştur. Rus kuvvetlerinin İstanbul'a gelmesi, 30000 kişilik Rus askerinin ise Tuna sahillerinde İstanbul'u korumak için bekletilmesi İngiltere ve Fransa'yı telaşa düşürmüştür. Fransız ve İngiliz elçilerin baskıları neticesinde Bâbîâlî ile Mehmed Ali Paşa arasında Kütahya Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya Mısır ve Girid valiliğinin yanında Şam valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya ise Cidde valiliği ile Adana valiliği verilmiştir. Kütahya Antlaşmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında sekiz yıl geçerli olmak üzere altı açık ve bir gizli maddeden oluşan Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın üçüncü maddesine göre herhangi bir saldırıya uğraması durumunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun talep etmesi durumunda Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na kara ve deniz kuvvetleriyle yardımda bulunacaktı. Rusya'nın bu yardımına karşılık Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın herhangi bir saldırıya uğraması durumunda Çanakkale Boğazı'nı Rusya'nın çıkarlarına uygun olarak kapatacak ve Boğazdan yabancı devletlerin savaş gemilerinin geçmesine izin vermeyecekti.

Kütahya Antlaşması, Bâbîâlî ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturamamıştır.²⁶⁷ Bu antlaşma, ne II. Mahmud ne de Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından sürekli bir antlaşma olarak kabul edilmemiştir.²⁶⁸ Taraflar arasında ilk anlaşmazlık Mehmed Ali Paşa'nın Bâbîâlî'ye göndermekle yükümlü olduğu para yüzünden çıkmıştır. Mehmed Ali Paşa'nın göndermek istediği 32000 kese Bâbîâlî tarafından az bulunmuştur. Ayrıca 1834 yılında Lübnan'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya karşı çıkan isyanda II. Mahmud'un isyancıları desteklemesi, bu duruma karşılık olarak İbrahim Paşa'nın Fırat'ın ötesinde Urfa yakınlarına Mısır kuvvetlerini yerleştirmesi ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Bunların yanında Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa'nın Mısır'ın tam

²⁶⁶Fatma Katırcı, *Taşra İdaresinde Merkezi Otoritenin Sağlanması Sürecinde Manisa Kazası Örneği (1808-1861)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2024, s. 119.

²⁶⁷Karal, a.g.e., s. 134-137.

²⁶⁸Armaoğlu, a.g.e., s. 221.

bağımsızlığını kazanması için diplomatik girişimlerde bulunması da taraflar arasında ilişkilerin gerginleşmesine neden olan bir başka faktördür. Ayrıca İbrahim Paşa, Mısır'ın egemenliği sağlandıktan sonra halifeliği de İstanbul'dan Kahire'ye getirmeyi planlıyordu.²⁶⁹

Osmanlı İmparatorluğu ile Mehmed Ali Paşa kuvvetleri 24 Haziran 1839 yılında Nizip'te tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Bu savaş da Osmanlı kuvvetlerinin hezimetini sonuçlandırmıştır.²⁷⁰ Bu durum Avrupalı devletlerin tekrardan meseleye dahil olmalarına neden olmuştur. Avrupalı devletler sorunun milletler arası bir konferansta görüşülüp çözüme kavuşturulmasını ve bu konferansa Osmanlı İmparatorluğu'nun da bir temsilci göndermesini istemişlerdir. Bâbîâlî, Avrupalı devletlerin bu talebi karşısında Mehmed Şekib Efendi'yi konferansa temsilci olarak göndermiştir.²⁷¹ 15 Temmuz 1840 tarihinde İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı İmparatorluğu temsilcileri arasında Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Mısır valiliği babadan oğula geçmek üzere Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya verilecekti. Ayrıca kaydı hayat şartı ile Akka valiliği de Mehmed Ali Paşa'nın idaresine verilecekti. Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Fransa'ya güvenerek antlaşmanın şartlarını kabul etmemiştir. Bu durum üzerine İngiltere, Avusturya ve Osmanlı ortak donanması Suriye açıklarına gelmiş ve Sayda, Beyrut ve Hayfa'yı ele geçirmiştir. 4 Kasım'da da Akka düşürülmüştür. İngiltere, Avusturya ve Osmanlı müttefik donanmasının kazandığı bu başarılar karşısında Mehmed Ali Paşa Mısır'ın idaresinin babadan oğula geçmesi şartıyla kendisine verilmesi durumunda Suriye'yi boşaltmayı kabul edeceğini bildirmiştir. Bu durum üzerine 24 Mayıs 1841 tarihinde çıkarılan bir fermanla Mısır'ın idaresinin veraset yoluyla, babadan en büyük oğula geçmek şartıyla Mehmed Ali Paşa'nın soyundan gelenlere verileceği ilan edilmiştir. Mehmed Ali Paşa bu fermanı kabul etmiş ve bu şekilde Mısır Meselesi kesin çözüme kavuşturulmuştur.²⁷²

Tez kapsamında İzmir ile ilgili incelenen belgelerde Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı ile ilgili bilgilerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu husus ile ilgili 1251/1835 tarihli bir belgede Arabistan tarafından alınan haberlerin Bâbîâlî'ye bildirildiği belirtilmiştir.

²⁶⁹Karal, a.g.e., s. 139-140.

²⁷⁰Armaoğlu, a.g.e., s. 222.

²⁷¹Ahmet Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Devletlerarası Hukuka ve Avrupa Diplomasisine Uyum Süreci: Londra Konferansı ve Mehmed Şekib Efendi (1840-1841)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 2024, s. 112.

²⁷²Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, s. 64.

Sadaret bundan sonraki süreçte de Arabistan tarafından alınan haberlerin kendisine bildirilmesi için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.²⁷³ Sadaret, bu şekilde isyan hakkında istihbarat toplayarak isyanın durumundan ve gelişiminden haberdar olmak istemiştir.

²⁷³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 40, s. 105-106, (18 Cemaziye'l-Evvel Sene 1251/11 Eylül 1835).

İKİNCİ BÖLÜM

İZMİR KAZASINDA İKTİSADİ YAPI

2.1. Vergiler

Osmanlı İmparatorluğunda ahali şer'i ve örfi olmak üzere iki tür vergi öderdi. Bunlardan ilki şeri kaynaklı olup, bunların hangileri olduğu ve nasıl tahsil edileceği fıkıh kitaplarında belirtilmiştir. Şeriatın öngördüğü bu vergiler “Tekalif-i Şer'iyye” diye adlandırılmıştır.²⁷⁴ Tekalif-i şer'iyye zekât, öşür, haraç ve cizye olmak üzere dört vergiden oluşmaktadır.²⁷⁵ Ayrıca resm-i çift, resm-i ağnam gibi vergiler ile şehirlerde yapılan ticari faaliyetlerden alınan vergiler de bu vergi türüne dahildir.

Osmanlı İmparatorluğunda şeri vergiler dışında alınan ikinci tür vergiler örfi olanlardır. Bu vergi çeşidi “Tekalif-i Örfiyye” diye adlandırılmaktadır. Tekalif-i örfiyyenin çeşidini ve toplanma biçimini kamu otoritesi belirliyordu. Tekalif-i örfiyye, devletin kamu hizmetlerini yerine getirmek ve kamu görevlilerinin ücretlerini ödemek ve savaş giderlerini karşılamak için alınmaktaydı.²⁷⁶ Örfi vergiler daha çok savaş yıllarında ihtiyaca göre hane, aile, çift, ocak gibi esaslara bağlı olarak dağıtılan vergilerdir.²⁷⁷ Örfi vergi çeşitleri; imdadiye (imdadiye-i seferiye, imdadiye-i hazariyye), iane-i cihadiye, avarız, harçlar, harc-ı ferman ve resm-i derbenttir.²⁷⁸ Ayniyat ve ahkam defterlerinde zikredilen bu vergi çeşitlerinden şer'i öşür ve cizye, örfi vergilerden ise iane-i cihadiye ile ilgili kayıtlara rastlanmaktadır.

2.1.1. Öşür (Aşar Vergisi)

Osmanlı İmparatorluğu'nda fethedilen yerlerin idaresi devlete geçtikten sonra bu topraklar miri hale getirilmiş ve çiftçiler devletin topraklarının daimî ve irsî kiracısı konumunda olmuşlardır.²⁷⁹ Öşür ya da diğer ismi ile aşar vergisi miri statüde olan eyaletlerdeki tımar, mukataa ve vakıf arazilerden genel itibari ile 1/10 oranında tahsil edilen bir vergi çeşididir. Öşür bir nevi zirai ürünlerin zekâtı olarak

²⁷⁴Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 105.

²⁷⁵Ahmet Tabakoğlu, “Tekalif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 336.

²⁷⁶Çadircı, a.g.e., s. 105.

²⁷⁷Tabakoğlu, a.g.m., s. 336.

²⁷⁸Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, İstanbul 1986, s. 292-306.

²⁷⁹Mübahat Küçüköğlü, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 301.

değerlendirilebilecek olmakla birlikte mülk araziden de tahsil edilmekteydi.²⁸⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslümanlarla birlikte gayrimüslim tebaa da öşür/haraç mükellefiydi.

Tımar sisteminin iyi işlediği dönemde öşrün toplanması devlete yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak sipahilere verilmişti.²⁸¹ Reaya hasat zamanında öşrü sipahinin ambarına yıkar ya da sipahinin isteği doğrultusunda pazar yerine kadar taşırdı. Reaya ve reaya çiftlikleri devletin ekonomisinin temelini oluşturuyordu. Devlet koyduğu kanunnamelerle sipahinin keyfi şekilde davranıp, reayayı sömürmesini engellemeye çalışmıştır. Devletin bu çabalarına rağmen merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde reayanın üzerindeki baskılar artmış ve sipahiler keyfi davranışlarda bulunmuşlardır.²⁸² İktisadi şartlar bozulup yeni gelir kaynakları bulma ihtiyacı ortaya çıkınca tımarlar mukataa haline getirilmiş ve gelirinin toplanması işi mültezimlere verilmiştir. Mültezimler en yüksek meblağı vermeyi taahhüt eden kişiler olduklarından devlete ödedikleri vergi dışında olan meblağ kendilerine kalacağı için fazla kazanç sağlamak istemişler ve zaman zaman köylüden tahammülünün üstünde haksız vergi tahsil etmeye çalışmışlardır. Köylüyü mültezimlerin bu tarz keyfi davranışlarından kurtarmak için öşrün toplanması işi devlet memuru statüsünde olan muhassıllara verilmiştir. Muhassıllar mahsullerin pazara sevkinde ağır davrandığı için hazine ciddi kayıplara uğramıştır. Bu yüzden vergilerin toplanmasında devlet tarafından atanan bir eminle idare anlamına gelen emanet usulleri tekrar denenmişse de bundan da beklenen sonuç alınamamıştır. Öşür, Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1925 yılında çıkarılan bir kanun ile kaldırılmıştır.²⁸³

Tezde kullanılan ayniyat ve ahkam defterlerinde öşür vergisi ile ilgili kayıtların bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu defterlerde öşür vergisini toplamakla görevli kişilerin birtakım usulsüzlüklerde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Birunova köyü zabitanın yapmış olduğu usulsüzlük bu hususa örnek olarak verilebilir. Belgede köy ahalisinin yaptıkları ziraattan elde ettikleri hasılat için sekizde bir öşür verdikleri ve üzerlerine düşen salariye gibi diğer vergileri ödemede muhalefet etmedikleri belirtilmiştir. Köy zabiti buna rağmen kanunda olandan fazla vergi almış ve atlı

²⁸⁰ A. Mesud Küçükcalay, "Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1632.

²⁸¹ Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel...*, s. 301-302.

²⁸² Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 45-46.

²⁸³ Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel...*, s. 302-303.

adamları ile zaman zaman ahalinin evlerine gidip ahaliden parasız yem, yiyecek, koyun, kuzu, bal, yağ, tavuk, yumurta, arpa ve saman almıştır. Köy zabiti ücretsiz olarak talep ettiği bu ürünlerin dışında ahaliden katibiyye, hüddamiye ve ağalık akçesi adı ile para talep etmiştir.²⁸⁴ Bu konuya dair bir başka belgede ise Birunova nahiyesinde bulunan köy ahalilerinin yaptıkları ziraat için sekizde bir öşür verdikleri ve bu vergiyi ödemede herhangi bir kusurları bulunmamasına rağmen köy mültezimlerinin kendilerinden fazla akçe talep ettikleri ifade edilmiştir.²⁸⁵

Belgelerde öşrün toplanması hususunda usulsüzlüğü bulunan kişilerden biri de havas-ı hümayun voyvodasıdır. Defterlere bu konu ile ilgili olarak yansıyan belgelerde İzmir kazasına tabi olan Hoca Ataullah Vakfı köylerinden Pınarbaşı ve Şeyhlü köyleri ahalileri, Birunova’da tasarruflarında bulunan yerlerdeki ziraatları için sekizde bir öşürlerini verdiklerini belirtmişlerdir. Köylerinde mutasarrıf oldukları bağlarda yetişen üzümler ve yine köylerinde yetişen meyve ve sebzenin satışından ise onda bir öşürlerini verdikleri halde havas-ı hümayun voyvodasının kendilerinden fazla akçe talep ettiklerini belirtmişlerdir.²⁸⁶

Defterlerde “sahib-i arz” diye ifade edilen kişilerin de bazı usulsüzlüklere başvurduğu tespit edilmiştir. Sahib-i arz (sahib-i raiyyet) tımar sahibi olan kişilere denilmekteydi.²⁸⁷ Osmanlı’da tımar tasarruf eden askeri zümrelere sipahi adı veriliyordu. Sipahiler kendilerine dirlik olarak verilmiş olan arazilerden topladıkları vergiler karşılığında atı ve yardımcısı ile sefere katılmakla mükellefti ve sipahiler sahib-i arz tabiriyle de anılıyordu.²⁸⁸ Tımar topraklarını işleme hak ve görevi bulunan reayanın idare edilmesi, işletmeye nezaret ve vergilerin tahsil edilmesi sahib-i arz denilen dirlik sahiplerinin görevleri arasındaydı.²⁸⁹ Ancak sipahiler zaman zaman kanunsuz davranışlarda bulunmuş ve tapulu toprakları köylülerin elinden almaya çalışmışlardır. Toprak başka birisinin tasarrufuna tapu ile verilirken yeniden tapu resmi

²⁸⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 50, Hüküm No: 144, (Evasıt-ı Zilhicce Sene 1223/28 Ocak-6 Şubat 1809).

²⁸⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 29, Hüküm No: 146, (Evasıt-ı Zilhicce Sene 1223/28 Ocak-6 Şubat 1809).

²⁸⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 53, Hüküm No: 153, (Evasıt-ı Cemaziye’l- Ahir Sene 1223/4 Ağustos-13 Ağustos 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 184-185, Hüküm No: 414, (Evahir-i Rebiü’l-Evvel Sene 1224/6 Mayıs-15 Mayıs 1809).

²⁸⁷Halil İnalcık, “Tımar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul 2012, s. 170.

²⁸⁸Erhan Afyoncu, “Sipahi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 256.

²⁸⁹Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s. 315.

alınması gerekmekteydi. Dolayısıyla yeni gelir sağlama düşüncesi sipahilerin bu tür usulsüzlüklere başvurmalarına sebep olmuştur.²⁹⁰

Ahkam defterlerine bu hususla ilgili yansıyan belgede sahib-i arz diye ifade edilen kişinin İzmir’de ikamet eden bir kişinin tarlalarına haksız şekilde müdahale ederek usulsüz bir şekilde başka bir kişiye satmaya çalıştığı bilgisi bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olan belgede İzmir kazasından Seyyid Abdullah bin Hüseyin adlı kişinin İzmir kazasının dışına gidecek olmasından dolayı tarlalarını her sene zapt ve ziraat etmesi için belgede ismi belirtilmeyen kişiye²⁹¹ sipariş ettiği bilgisi bulunmaktadır. Bu kişi tarlaları her sene zapt ve ziraat edip öşür ve resmini sahib-i arza vermiş olmasına ve her sene sağlık haberini mektup ile bildirmesine rağmen sahib-i arz olan kişi usulsüzlüğe başvurmuştur. Sahib-i arz, bu kişinin çocuksuz olarak vefat ettiğini söyleyerek zikrolunan tarlaları başkasına ferağ etmiştir. Bu durum karşısında Seyyid Abdullah bin Hüseyin’in şehir dışından gelip tarlaların kendisine verilmesini talep ettiği bilgisi belgede zikredilmektedir.²⁹²

2.1.2. Cizye

Osmanlı İmparatorluğu’nda cizye, Müslüman olmayanlardan alınan şeri bir vergiydi. Bu vergi gayrimüslimlerin devlet tarafından korunması ve savaşa katılmamaları karşılığında alınmaktaydı. Cizye 14-75 yaş arasındaki sıhhatli ve çalışabilecek güçte olan erkeklerden alınan bir baş vergisiydi. Kadınlar, çocuklar, hasta ve sakat olanlar, çalışacak güçte olmayan erkekler, sadece hibe ile geçimlerini sağlayan rahipler (büyük manastırlarda yaşayanlar hariç), köle ve dilenciler cizyeden muaftı. Ayrıca herhangi bir işte çalışmadığı halde cizye ödeyebilecek kadar servete sahip olan kişilerden de cizye alınmaktaydı. Yine eşlerinden arazi kalmış olan dul kadınlar da cizye mükellefiydi.²⁹³

Osmanlı’da 16. yüzyıla kadar cizyeyi ifade ederken genellikle haraç kelimesi kullanılmıştır. Daha sonra ise cizye veya cizye-i şer’i kelimeleri yaygınlaşmıştır.²⁹⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda cizyenin miktarı fıkıhtaki cizye ile ilgili hükümlere uygun

²⁹⁰Halil İnalcık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk” *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVI. Dizi-S. 4, Ankara 1990, s. 11.

²⁹¹Belgede bu kişinin ismi belirtilmemiş, boşluk bırakılarak verilmiştir.

²⁹²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 156, s. 104, Hüküm No: 302, (Evasıt-ı Safer Sene 1233/21 Aralık-30 Aralık 1817).

²⁹³Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel...*, s. 304.

²⁹⁴Halil İnalcık, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 45.

olarak düzenlenmeye çalışılmış ve cizye ile mükellef olan zimmiler “alâ, evsat ve edna” olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda cizye genel itibariyle devlet tarafından tayin edilen memurlar tarafından toplanıyordu. Bu memurlar çoğunlukla özel olarak cizye toplamakla görevli olan mültezimler oluyordu ve bunlara cizyedar denilmekteydi. Cizye, Osmanlı İmparatorluğu’nda önceleri herhangi bir devlet memuru tarafından toplanıyorken, II. Mahmud döneminde yolsuzlukları önlemek amacıyla, iltizam yolu ile mültezimlere verilmiştir. Bu görev cizyedarlar dışında silahtar, diğer cizye kalemi memurları, ummal (amiller) ve muhassıllara da verilebiliyordu. Devlet, cizye toplayacak memuru özenle seçiyordu. Memur vergi toplanacak yerlerdeki vergi verebilecek durumda olan zimmilerin tespitini yapıp isimlerini tek tek deftere kaydediyordu.²⁹⁵

Ayniyat defterlerinde cizye ile ilgili belgelerin de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu belgelerden bazıları vergi toplamakla görevli kişilerin vergi toplanması sırasında yaptıkları usulsüzlükler ile ilgili iken bazıları ise reayadan bazı kişilerin patente kâğıdı alarak yabancı devletlerin himayesine girdiğini iddia ederek cizye vergisi ödemekten kaçınması ile ilgilidir. Bu hususla ilgili 1246/1831 tarihli bir belgede cizye toplanması sırasında reayanın cizyedarların aç gözlülüğünden ve rüşvet yemesinden dolayı zulüm gördüğü belirtilmiştir. Bu soruna çare olarak reayanın cizyelerini hak ve tahammüllerine göre vermesi gösterilmiştir. Belgede cizye herkesin mali durumuna göre verilir ise hem reaya zulümden kurtulur hem de devlet cizyeden menfaat sağlar denilmiştir. Bu yüzden 1247/1831 senesi muharrem (haziran/ temmuz) ayından itibaren tahrir-i cedide uygun olarak her kaza için cizye maddesinin ayrı ayrı bağlandığı belirtilmiş ve vergi toplama mevsimi yaklaştığı için vergi mükelleflerini gösteren defterlerin bir an önce İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir. Hâlâ bitmeyen defterler varsa bunların da zilkade (nisan/mayıs) ayına kadar tamamlanarak İstanbul’a gönderilmesi talep edilmiştir.²⁹⁶

Ayniyat defterlerine cizye ile ilgili yansıyan bir başka belgede ise İzmir’de ikamet eden reayadan bazısının düvel-i ecnebiye konsoloslarından, bazısının da Yunanlılardan patente kâğıdı almak suretiyle cizyeden ve diğer vergilerden muaf

²⁹⁵Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, C. 55, S. 213, 1991, s. 373-375.

²⁹⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 25, s. 90-91, (15 Ramazan Sene 1246/27 Şubat 1831).

olmaya çalıştıkları belirtilmiştir.²⁹⁷ Belgede bahsedilen patente kâğıdı yabancı devletler tarafından istedikleri kişilere veriliyordu. Patente kâğıdı alan kişiler, patente kâğıdı aldıkları yabancı devletin himayesinde ticaret yapabiliyorlardı. Yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu tebaasına para karşılığı sattığı koruma patentlerinin hukuki bir dayanağı olmayıp tamamen keyfi belgelerdi.²⁹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun cizye ödemekle mükellef olan reayasından bazı kişiler patente ve pasaport kağıtları sayesinde müste'men taifesi statüsüne girmek ve ödemekle yükümlü oldukları cizye ve gümrük gibi vergileri ödemekten kurtulmayı amaçlıyorlardı.²⁹⁹ Bu durum devleti her geçen gün ciddi vergi kayıplarına uğratiyordu.³⁰⁰ Devlet bu mali kayıptan kurtulmak için yerli reayadan olup düvel-i ecnebiye ya da Yunanlılardan patente kâğıdı alanların raiyyet yükümlülüklerine aykırı davranmalarına izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Patente kâğıdı alan kişilerin Osmanlı memleketini terk etmeleri, bundan sonraki süreçte almak isteyenlere ise engel olunması için İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey'e ve Saruhan Mütesellimi Karaosmanzâde Mehmed Ağa'ya uyarıcı nitelikte kaime gönderilmiştir.³⁰¹

Zikredilen örnekler cizye vergisi toplanması ile görevli kişilerin çeşitli usulsüzlüklere başvurarak reayayı zor duruma düşürdüğünü göstermektedir. Devlet bu durumla baş edebilmek için her kaza için cizye vergisinin ayrı ayrı belirlendiğini belirtmiş ve cizye vergisini herkesin mali durumuna uygun olarak tahsil etmek istemiştir. Bunun yanında reayadan bazı kişilerin yabancı devletlerin himayesine girerek cizye vergisi ödemekten muaf olmaya çalışması ise devletin ekonomik açıdan zarar görmesine neden olmuştur. Devlet söz konusu maddi kayıpları engellemek için raiyyet hükmünü kabul etmeyen reayanın Osmanlı sınırlarını terk etmesini istemiş ve bundan sonraki süreçte bu tarz olayların yaşanmaması için yerel görevlilerin tedbirli davranmasını istemiştir.

²⁹⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 25, s. 58, (20 Şaban Sene 1246/3 Şubat 1831).

²⁹⁸Mehmet İhsan Cantemir, "Müste'menlerden Mültecilere Ahidnâmeliler (Berathılar, Patenteliler, Mahmiller)", *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Yayını, 2020/I, s. 2109.

²⁹⁹Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar-Berathı Tüccarlar- Avrupa Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s. 87.

³⁰⁰Cantemir, a.g.m., s. 2109.

³⁰¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 25, s. 58, (20 Şaban Sene 1246/3 Şubat 1831).

2.1.3. İane-i Cihadiye

İane-i cihadiye II. Mahmud döneminde, 1834 yılında Redif askeri teşkilatının kurulmasından sonra bu askerlerin giderlerini karşılamak için getirilmiş bir vergidir.³⁰² Bu verginin miktarı toplandığı zamana ve duruma göre değişkenlik göstermiştir.³⁰³ İane-i cihadiye, ahaliye kolaylık sağlamak amacıyla diğer avarız vergilerinden farklı olarak avarız hanesi esas alınarak değil her kazanın geliri ve mali gücü dikkate alınarak toplanmıştır. Ayrıca iane-i cihadiye toplanırken has, evkaf, muaf, gayri muaf ayrımı yapılmamıştır. Sadece Rumeli’de bulunan evlad-ı fatihan gruplarıyla, Anadolu’daki Hacı Bektaş-i Veli Vakfı bu verginin dışında tutulmuştur.³⁰⁴

Ayniyat defterlerinde 8 Cemaziye’l-Ahir Sene 1250 (12 Ekim 1834) tarihli bir belgede Redif Asakir-i Mansure-i Muhammediye taburlarının masraflarının tamamının Mansure hazinesinden karşılanamayacağı belirtilmiştir. Bu yüzden zikrolunan taburların zabıt ve askerlerinin elbise, aylık ve diğer zorunlu ihtiyaçları için iane-i cihadiye adlı bir verginin senede iki taksit halinde (ruz-ı kasım ve ruz-ı hızır) dağıtılmasına karar verildiği belirtilmiştir. İane-i cihadiyenin halka yük olmayacak şekilde dağıtımının yapılması istenmiş ve İzmir kazasına bu dağıtımdan 350 kese hisse düşmüştür. Bu meblağın ilk taksitinin bir an önce tahsil edilmesi için İzmir ihtisap nazırına kaime gönderilmiştir.³⁰⁵

Devlet bu vergiyi ahaliye yük olmayacak şekilde dağıtsa da bazı durumlarda ahalinin ödemede zorlandığı görülmüştür. 1250/1834 tarihli bir belgede Karabirun kazasının iane-i cihadiyeden hissesine düşen 100 kese akçeyi ödemekte zorlandığı bilgisi zikredilmiştir. Bu durum karşısında İzmir nahiyelerinden olan Urla’nın durumunun Karabirun’dan biraz daha iyi olduğu belirtilerek zikrolunan 100 kese akçenin 50 kesesinin Karabirun, 50 kesesinin ise Urla’dan tahsil edilmesi için emr-i ali gönderilmiştir.³⁰⁶

1836 yılında redif askeri teşkilatında bazı düzenlemeler yapılmış ve “münavebe (nöbetleşme) usulü” getirilmiştir. Bu durum giderlerin artmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Kasım 1836 vergi döneminden itibaren sancak ve kazalardan

³⁰²Çadırcı, a.g.e., s. 144.

³⁰³Kazıcı, a.g.m., s. 294.

³⁰⁴Abdülkadir Özcan, “İâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 1999, s. 229.

³⁰⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 37, s. 6-8 (8 Cemaziye’l-Ahir Sene 1250/12 Ekim 1834).

³⁰⁶HAT 318/18694 (19 Receb Sene 1250/21 Kasım 1834).

tahsil edilecek olan iane-i cihadiyelere yaklaşık %50 civarında zam yapılmıştır.³⁰⁷ Çalışmanın konusu gereği incelenen defterlerde redif taburlarının masrafları için Anadolu ve Rumeli'den toplanan iane-i cihadiyenin yetersiz kaldığı ve önceki miktarların üzerine yarısı kadar zam yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu bağlamda İzmir kazasından toplanan 350 kese miktarındaki iane-i cihadiyenin üzerine 150 kese zam yapıldığı hususunda İzmir kazası voyvodasına kaime gönderilmiştir.³⁰⁸

İncelenen defterlerde Redif Asakir-i Mansure-i Muhammediye taburlarının masraflarının karşılanması dışında Mehterhane-i Amire'ye kirpas gönderilmesi için de iane-i cihadiye talep edildiği bilgisi bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olan belgede Mehterhane-i Amire'de hayme (çadır) üretmek için yüksek miktarda kirpasa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Kirpas, pamuk ipliğinden üretilen ham beze denilmekte olup, Osmanlı donanmasında gemilerin yelkenlerinde, kara ordusunda ise en çok sefer zamanında askerlerin çadırları için kullanılmıştır.³⁰⁹ Bu husus ile ilgili olan belgede, Mehterhane-i Amire'de çadır üretmek için gerekli olan kirpasın imal edilip gönderilmesinin Soma, Akhisar, Saruhan, Gördük, Marmaracık, Kayacık, Bergama ve Başkilise'den toplanan iane akçesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bu yüzden her bir kazaya isabet eden hissenin yerinden tahsil edilip memura verilmesi ve bu şekilde talep edilen kirpasın bir an önce Mehterhane-i Amire'ye gönderilmesi için İzmir muhafızına kaime gönderilmiştir.³¹⁰

2.1.4. Ahaliden Fazla Vergi Talebi

Ayniyat ve ahkam defterlerine vergilere dair yansıyan hususlardan biri ahaliden ödemesi gerekenden fazla vergi talep edilmesidir. 1242/1826 tarihli bir belgede seferiye ve hazariye vergilerinin toplanması hususunda ilgili kişilere yönelik olarak yapılan uyarılar bu duruma örnek olarak verilebilir.³¹¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda seferiye (imdad-ı seferiye), savaşlar nedeniyle devletin boşalan hazinesinin ihtiyacı olan parayı karşılamak ve askerlerin donatılmasını sağlamak için konulmuş bir vergidir. Defterlerde bahsedilen diğer bir vergi olan hazariye (imdad-ı hazariye) ise

³⁰⁷Mübahat Kütükoğlu, "Redif Askeri Giderlerini Karşılamak Üzere Alınan Bir Vergi İâne-i Cihadiyye", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara 1983, s. 152.

³⁰⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 37, s. 73-75, (15 Rebiü'l-Ahir Sene 1252/30 Temmuz 1836).

³⁰⁹Burak Kocaoğlu, "Osmanlı Kara Ordusunda Kirpas Kullanımına Genel Bir Bakış (1752-1836)", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Erzurum 2019, s. 35.

³¹⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 34, (19 Zilhicce Sene 1244/22 Haziran 1829).

³¹¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 34-35, (11 Safer Sene 1242/14 Eylül 1826).

seferiyeden farklı olarak ileride çıkması muhtemel olan sefer ve savaşların giderleri dikkate alınarak barış zamanında toplanan bir vergidir.³¹²

Zikrolunan belge İzmir muhafızıyla birlikte Anadolu ve Rumeli’de bulunan bütün vali, mutasarrıf, muhafız ve bu iş ile ilgili olan tüm görevlilere hitap etmektedir. Belgede vergi toplamakla görevli olan kişilerin, vergi toplanması sırasında yolsuzluklara başvurmamaları, ahaliden seferiye ve hazariye dışında, kudumiye,³¹³ cerime³¹⁴ ve benzeri adlarla vergi talep etmemeleri istenmiştir. Bu usule uymayıp, fazla vergi talep edenlerin ise cezalandırılmaları için isimlerinin ve şöhretlerinin İstanbul’a bildirilmesi talep edilmiştir.³¹⁵

Ahaliden fazla vergi talep edilmesine dair bir başka belgede ise İzmir ihtisap nazırı tarafından Ezine ve Bayramiç taraflarına tayin edilen memurun ahaliden kanunda olandan birkaç kat fazla vergi aldığı zikredilmiştir. Söz konusu belgede, bu memurun özellikle koyun, kuzu, keçi ve oğlakların her birinden 40’ar para aldığı bilgisi yer almakla birlikte, bu miktarı talep ederken elinde bulunan tarife defterini meydana çıkarıp ahaliye göstermediği de belirtilmiştir. Bu durum karşısında sadaret, Ezine ve Bayramiç taraflarında görevli bu memuru usulsüz davranışlarından vazgeçmesi için İzmir ihtisap nazırının uyarmasını istemiştir.³¹⁶

Vergi konusunda belgelere yansıyan bir başka husus ise vergisini ödeyen kişilerden tekrardan vergi talep edilmesi ile ilgilidir. Osmanlı’da reaya, devlet tarafından belirlenen miktardaki vergiyi ödediği ve devlet tarafından ayrıca herhangi bir ek vergi istenmediği halde bazı yerlerin mirлива, voyvoda, mütesellim gibi ehl-i örf taifeleri kendi nam ve hesaplarına yiyecek ve para talebinde bulunabiliyorlardı. Bunlar genel olarak “tekalif-i şakka” olarak adlandırılan haksız vergilerdi.³¹⁷ Çalışma dolayısı ile incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde İzmir’de görevli kocabaşların vergilerini daha önce vermiş olan kişilerden tekrardan vergi talep ettiği görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak 1253/1837 tarihli bir belgede Midilli adasında sıvacı, dülger, nakkaşlık

³¹²Kazıcı, a.g.m., s. 293.

³¹³Bir yere uzak mesafeden gelen büyük/büyüklerle, o yerin ahalisi tarafından verilen hediyelere denir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2007, s. 525.

³¹⁴Osmanlı İmparatorluğu’nda belirli suçları işleyenlerden alınan para cezasını ifade etmektedir. Bkz. Nezif Cıkay, “Osmanlı’da Cerime Uygulaması ve İstismarı”, *MECMUA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, 2021, s. 272.

³¹⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 34-35, (11 Safer Sene 1242/14 Eylül 1826).

³¹⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 28, s. 4-5, (1 Muharrem Sene 1247/12 Haziran 1831).

³¹⁷Tuğluca, a.g.e., s. 204.

işleri ile meşgul olan ve İzmir'e gelerek ticaret yapan kişilerin vergilerini Midilli'de verdikleri ve İzmir'de ev, dükkân ve arazileri bulunmadığı halde kocabaşların vergi talep ettiği ve bu kişileri İzmir'den kovdukları belirtilmiştir. Bu kişiler vergilerini Midilli adasında ödediklerine dair ellerinde emr-i âlî olduğunu beyan ederek kendilerine yapılan bu haksız müdahalenin engellenmesini talep etmişlerdir.³¹⁸

Kocabaşların vergilerini daha önce ödeyen kişilerden tekrardan vergi talep ettiğine dair bir başka belge ise Sakız adası reayasından olup İzmir'de ticaret ile uğraşan kişilerle ilgilidir. Sakız adasından gelen kişiler İzmir'de ticaret ile uğraşmakta ve hanlarda kira ile kalmaktadır. Bu kişilerin İzmir'de emlak ve arazileri olmayıp, emlak ve arazileri ölçüsünde vergilerini Sakız adasında vermektedirler. Buna rağmen İzmir kocabaşları bu kişilerden hisse-i tekalif talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine sadaret Sakız adasından gelen bu kişilerin gerçekten hisse-i tekalif verecek emlak ve arazisi olup olmadığı hususunun araştırılmasını İzmir mollasından talep etmiştir.³¹⁹

2.1.5. Tüccarlar ve Vergiler

2.1.5.1. Tüccarlardan Fazla Vergi Talebi

Osmanlı İmparatorluğu kendi topraklarında ticaret yapmak ve topraklarından geçmek için birçok ülkeye kapitülasyonlarla imtiyaz tanımıştır.³²⁰ Kelime anlamı olarak Osmanlı'da yabancı devletlere tanınan ticari imtiyazları ve barış antlaşmalarını içeren belge olan ahitnamelerin veriliş tarihi 14. yüzyıla kadar indirgenebilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Bizans ve Memlûkler'in Ceneviz ve Venediklilere verdiği imtiyazları 14. yüzyıldan itibaren yenilemiştir. Benzer ahitnameler 16. yüzyılda Fransa (1536) ve İngiltere (1580), 17. yüzyılda Hollanda (1612) ve Avusturya (1616), 18. yüzyılda ise İsveç (1737), Sicilyateyn (1740), Danimarka (1756), Prusya (1761) ve İspanya'ya (1783) verilmiştir.³²¹

Ahitnameli devletler ve bu devletlere tabi olanların bayraklarını taşıyan gemiler kendilerine verilen imtiyazlar doğrultusunda Osmanlı su ve limanlarında

³¹⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 50, s. 124, (11 Şaban Sene 1253/10 Kasım 1837).

³¹⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 129-130, Hüküm No: 307, (Evahir-i Zilkade Sene 1223/8 Ocak-17 Ocak 1809). BOA. DVNS.AHK.A.D, No 145, s. 149-150, Hüküm No: 379, (Evahir-i Şaban Sene 1224/1 Ekim-9 Ekim 1809).

³²⁰Gülnehal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 139.

³²¹Mübahat Kütükoğlu, "Ahidnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 536-538.

serbestçe hareket etme hakkına sahip oluyorlardı.³²² Ahitnamelerde, Osmanlı ülkesine gelen müste'menlerin mallarından sadece bir defa karaya çıktıkları ilk iskelede ya da kara yolu ile gelmişse sınırı geçtikten sonraki ilk gümrükte resim alınması kararlaştırılmıştı. Malların gümrüğü ödendikten sonra satılmayıp başka bir Osmanlı şehrine götürülürse tekrardan ikinci kez gümrük istenmezdi.³²³ Ahitnamelerde böyle bir hüküm olmasına rağmen bazı görevlilerin usulsüz davranışlar sergileyerek bazı yabancı tüccarlardan ikinci kez gümrük vergisi istediği oluyordu. 1241/1825 tarihli bir belgede İngiltereli Gota ve Caksom adlı tüccarlar 5000 vukiyye³²⁴ haririn (ipek) resm-i gümrüğünü İstanbul'da vermiş ve İngiltereli kaptan Fanton'un sefinesi ile İzmir'e göndermişlerdir. Bu kişiler ellerinde olan tezkireleri İzmir gümrükçüsüne gösterip mallarını memleketlerine götürmek istemişlerdir. Fakat İzmir meyve-i ter gümrükçüsü bu kişilerden tekrardan gümrük vergisi talep etmiştir. Bu durum karşısında, İstanbul'da gümrüğü alınan bu mallar doğrudan Frengistan'a gidecek ise söz konusu mallar için tekrardan gümrük vergisi talep edilmemesi hususunda İzmir meyve-i ter gümrükçüsü uyarılmıştır.³²⁵

Bu konu ile ilgili başka bir belgede ise Fransa tüccarlarının Avrupa'ya götürmek için İzmir'de ikamet eden ortakları Madis adlı Fransalı tacire 100 torba içinde 5901 vukiyye mazı gönderdikleri belirtilmiştir. Bu mazıların resm-i gümrüğünü Halep'te ödediklerini gösteren eda tezkireleri ellerinde olmasına rağmen İzmir Gümrükçüsü Katipzade Ahmed Efendi bu tezkirelere itibar etmeyip tekrardan gümrük resmi talep etmiştir. Katipzade Ahmed Efendi bununla da yetinmeyip tacirlerin yanlarında bulunan 12 torba maziya el koymuştur. Bu durum karşısında Fransa devletinin İstanbul'da bulunan büyük elçisi ahitname-i hümayuna uyulması talebinde bulunmuştur. Sadaret, tüccarların ellerinde bulunan eda tezkirelerine itibar edilip tekrar gümrük vergisi talep edilmemesi ve gümrükçünün el koyduğu 12 torba mazının sahiplerine teslim edilmesi için İzmir kadısı ve ayanına mektup göndermiştir.³²⁶

Osmanlı İmparatorluğu, daha kuruluş döneminden itibaren yabancı devletlere verdiği ve ticari hayatı düzenleyen ahitnamelerde ithal ve ihraç mallarından alınacak

³²²Cantemir, a.g.m., s. 2102.

³²³Kütükoğlu, "Ahidnâme", s. 539.

³²⁴Vukiyye; okka, okıyye, vakıyye, kıyye ve hokka isimleriyle de anılmaktadır. Bir vukiyye 1282,945 gram gelmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 338.

³²⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 12, s. 46, (9 Cemaziye'l-Evvel Sene 1241/20 Aralık 1825).

³²⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 2, s. 72, (14 Şevval Sene 1227/21 Ekim 1812).

olan gümrük vergisi oranını tespit etmiştir. Gümrük vergisi, başlangıçta %5 iken, 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başından itibaren %3 seviyesine indirilmiştir. Bu oran ilk olarak İngiltere için kabul edilmiş, daha sonra ise diğer devletler için de geçerli olmuştur. 1740 yılındaki Fransız ahitnamesinden sonra ise tüm yabancı devlet tüccarları, Osmanlı sınırları dahilinde yaptıkları ticaretlerinde %3 gümrük vergisi öder duruma gelmişlerdir.³²⁷

Ayniyat ve ahkam defterlerinde gümrükçülerin dışında, İzmir’de görevli mütesellim ve voyvoda gibi mahalli görevlilerin de bazı usulsüz davranışlara giriştikleri ve tüccardan fazla vergi ya da kendi hesaplarına para istedikleri vakidir. 1227/1812 tarihli bir belgede İzmir’de bulunan İngiltere tüccarının İzmir’den aldığı meyve-i huşkun³²⁸ %3 hesabı ile gümrük vergisini ödemesine rağmen İzmir müteselliminin bu meyvelerin her kantarından³²⁹ 15 para istemesi bu duruma bir örnektir.³³⁰ Bu husus ile ilgili bir başka belgede ise İzmir voyvodasının Rusya tüccarının mallarından olan pamuktan resm-i bidat adı altında vergi talep ettiği görülmektedir. Söz konusu durum karşısında devlet, Rusya tacirinin satın aldığı pamuktan ahitname ve tarife gereği %3 hesabı üzerinden gümrük alınmasını istemiştir. Aynı belgede, tarifenin öngördüğü oran dışında resm-i bidat adı altında vergi talep etmemesi için de İzmir voyvodası uyarılmıştır.³³¹

Ayniyat defterlerine Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında faaliyet gösteren İranlı tüccarların yaşadığı problemlerle ilgili belgeler de bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olan belgelerde Osmanlı sınırları dahilinde faaliyet gösteren İranlı tüccarlardan da ahitname hükmünce gümrük resmi alınması, İran tüccarına gümrük vergileri konusunda Osmanlı tebaasından olan İslam tüccarı gibi muamele edilmesi ve ticaret mallarından bir kez yüzde dört kuruş gümrük alındıktan sonra tekrar gümrük talep edilmemesi gerektiği bilgisi bulunmaktadır.³³² İncelenen belgelerde İran tüccarından Hacı Gulam adlı kişiden 768, Hacı Ali’den 638 ve Mehmed Sadık’tan 112 kuruş ihtisap vergisi alındığı belirtilmiştir. Bu durum karşısında İstanbul’da bulunan İran Müdürü Ağa Mehmed İran tüccarından fazla gümrük alındığını iddia etmiş ve bu

³²⁷Mübahat Kütükoğlu, “Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5, İstanbul 1974, s. 335.

³²⁸Kuru yemiş. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 386.

³²⁹Bir İstanbul kantarı = 44 Okka = 56,449329 kiloya tekabül etmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, “Kantar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 319.

³³⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 2, s. 47, (7 Cemaziye’l-Evvel Sene 1227/19 Mayıs 1812).

³³¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 10, (29 Muharrem Sene 1232/19 Aralık 1816).

³³²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 50, s. 104-105, (4 Şaban Sene 1253/3 Kasım 1837).

paranın geri verilmesini talep etmiştir. İran Müdürü Ağa Mehmed'in bu iddiası karşısında sadaret konunun aslının araştırılması için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.³³³

Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında imzalanan Erzurum Antlaşması (31 Mayıs 1847) ile iki devlet arasında yapılan ticari faaliyetlerin düzenlenmesini ve gümrük hukukunun yürütülmesini sağlayan şehbenderliklerin açılmasına karar verilmiştir. Bu antlaşmaya göre İran Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde konsolosluklar, İran sınırları içinde de uygun yerlere Osmanlı İmparatorluğu şehbenderlikler açabilecekti.³³⁴ Bu hususla ilgili olan ve İzmir gümrüğünde, İran tüccarından fazla vergi alındığı ile ilgili yukarıda zikredilen örnekten de bu dönemde İran'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda konsolosluk düzeyinde görevlilerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıda isimleri geçen İranlı tüccarların haklarını bu dönemde İstanbul'da İran Müdürü diye tabir edilen Ağa Mehmed adında bir kişi savunmuş ve İzmir gümrüğünde İranlı tüccarlardan fazla vergi alındığını sadarete bildirmiştir.

Zikredilen örnekler İzmir gümrüğünde zaman zaman usulsüzlükler yapıldığını ve tüccardan ahitnamelerde olandan fazla vergi alındığını göstermektedir. Sadaret tüccarlardan ahitnameye aykırı alındığı iddia edilen gümrük vergileri ve yerel görevlilerin yapmış olduğu usulsüz istekler karşısında gerek ilgilileri uyarmış gerekse iddiaların aslının araştırılmasını isteyerek olayı çözüme kavuşturmak istemiştir. Devlet için ticari faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesi, vergilerin düzenli ve eksiksiz olarak toplanması son derece önemli bir husustur. Bu yüzden Osmanlı yöneticileri de vergi hususunda kontrolü sağlayabilmek için birtakım tedbirlere başvurmuşlardır. Sadaretin 1242/1827 yılında taşra gümrükçülerine mektup göndererek taşra gümrüklerinin İslam ve reaya tüccarının getirip götürdüğü mallardan ne kadar gümrük vergisi aldıklarını bildiren defterleri İstanbul'a göndermeleri talebi bu tedbirlerden biridir.³³⁵ Devlet bu şekilde hem tüccar kesimini gümrükçülerin yapmış oldukları usulsüzlükler karşısında himaye etmeye hem de bu anlamda hazinenin maddi açıdan kayba uğramasını önlemeye çalışmıştır.

³³³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 29, s. 67, (27 Receb Sene 1247/1 Ocak 1832).

³³⁴Şennur Şenel – Hülya Terzi, "Trabzon'daki İran Konsolosluğu Faaliyetleri (1877-1923), *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1), Ankara 2019, s. 87.

³³⁵BOA. BEO. AYN.d Anadolu Adi, No 15, s. 8-9, (9 Şevval Sene 1242/6 Mayıs 1827).

2.1.5.2. Tüccarların Vergi Ödemede Muhalefetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı tüccarların ticari faaliyetleri sırasında gümrükçü, voyvoda ve mütesellim gibi yerel görevlilerin suistimalleri olmuş ve bahsi geçen görevliler yabancı tüccarlardan fazla vergi talebinde bulunmuştur. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı tüccarlar ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken sadece gümrükçü ya da voyvoda ve mütesellim gibi görevlilerin suistimalleri olmamıştır. Bazı durumlarda yabancı tüccarlar da gümrük vergisi ödememek için birtakım usulsüz davranışlara başvurmuştur. Gümrükçüler ile Avrupalı tüccarlar arasında ticarete konu olan malların vergilendirilmesi hususunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır.³³⁶ Yabancı tüccarın devleti en fazla meşgul eden usulsüzlüklerinin başında kaçakçılık geliyordu. Yabancı tüccarlar, Osmanlı'da diğer memleketlerde uygulananlardan daha düşük oranda gümrük vergisi vermelerine rağmen gümrük vergisi ödememek için çeşitli yollara başvuruyordu.³³⁷ İzmir ile ilgili belgelerde de yabancı tüccarların bu tutumları ile ilgili örnekler bulunmaktadır. 1225/1810 tarihli bir belgede İzmir'e gelen bazı yabancı tüccarların hileye başvurduğu ve “yanımda bulunan eşyalar kendi malım ve onları dışarıya göndereceğim” diyerek ya da söz konusu malları başkasına satmalarına rağmen kendilerinden gümrük istendiğinde vermek istemedikleri görülmektedir.³³⁸ Bu husus ile ilgili 1243/1827 tarihli bir başka belgede ise İzmir'de ikamet eden müste'men taifesinin Anadolu'dan, İslam ve reaya tüccarı aracılığı ile aldıkları mal ve eşyalara vergi ödememek için söz konusu malları müste'men malı hükmüne koyduğu ve bu malların asıl satıcılarının Müslüman ve reaya olduğunu sakladıkları belirtilmiştir.³³⁹ Müste'men tüccarın vergi kaçırma girişimleri karşısında, Avrupa tüccarının “diyar-ı efrencden” İzmir'e getirip sattıkları ve İzmir'den alıp Avrupa'ya götördükleri mal ve eşyalardan %3 hesabı ile gümrük vergisi alınması hususunda Avrupa tüccarının uyarılması, gümrük ödemede muhalefet etmeleri durumunda ise ellerinde olan beratların alınması hususunda hüküm verilmiştir.³⁴⁰

³³⁶Erkan Işıktaş, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Gümrük Merkezlerinde Avrupalı Tüccarların Karşılaştıkları Sorunlar”, *Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret*, Sonçağ Yayıncılık, Ankara 2021, s. 53.

³³⁷Kütükoğlu, “Ahidnâme”, s. 539.

³³⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 147, s. 35-36, Hüküm No: 118, (Evasıt-ı Muharrem Sene 1225/16 Şubat-25 Şubat 1810).

³³⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 39-40, (25 Muharrem Sene 1243/18 Ağustos 1827).

³⁴⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 147, s. 35-36, Hüküm No: 118, (Evasıt-ı Muharrem Sene 1225/16 Şubat-25 Şubat 1810).

Yabancı tüccarların İzmir’de yürüttüğü ticari faaliyetlerle ilgili söz konusu örnekler incelendiğinde bazı durumlarda gümrüklerde görevli olan gümrükçülerin bazen de mütesellim, voyvoda gibi yerel görevlilerin yabancı tüccarlardan ahitname dışında ya da kanunda olandan fazla vergi talep ettiği görülmektedir. Devlet bu tür olaylar karşısında yabancı tüccarları koruyucu politikalar sergilemiş ve usulsüz davranışlarda bulunan görevlileri uyararak ahitname hükümlerine uyulmasını istemiştir. Belgelerde zikredilen bilgilerden yabancı tüccarların da zaman zaman usulsüz davranışlarda bulunabildiği tespit edilmiştir. Devlet, bu tür durumlarda yabancı tüccarların uyarılmasını istemiş, usulsüz davranışlarını sürdürmeleri durumunda ise ellerindeki beratlarının alınacağını bildirerek caydırıcı önlemler almaya çalışmıştır. Devlet bu şekilde davranarak yapılan ticaretten hazine için gelir sağlamaya çalışmıştır.

2.2. Ticari Hayat

2.2.1. Ticari Ortaklıklardan Doğan Sorunlar

Ahkam defterlerinde İzmir’de ticaret ile uğraşan kişilerin “şirket-i inan” ile ticari ortaklıklar kurdukları görülmektedir. Şirket-i inan kelime anlamı olarak ortaklar arasında sermaye, kâr ve zarara katılımda eşitliğin ve tasarruf ehliyetinde denkliğin aranmadığı şirket tiplerini ifade etmektedir.³⁴¹ Bu ortaklık çeşidinde sermaye ve kâr oranları şirket sözleşmesinde tespit edilmiştir. Dolayısıyla ortaklığın kuruluşu esnasında kâr oranlarının belirlenmiş olması gerekmektedir.³⁴² Şirket-i inanda ortaklar oluşacak herhangi bir zarara sermayeleri oranında katlanmak zorundadır.³⁴³

Ahkam defterlerindeki şirket-i inan ile ilgili belgelerde ortaklar arasında alacak meseleleri nedeniyle anlaşmazlıklar olduğu görülmektedir. Bu husus ile ilgili 1234/1819 tarihli bir belgede İzmir’de ikamet eden Panayot adlı “zimminin” yine İzmir sakinlerinden Hancı Panayot adlı zimmi ile şirket-i inan ile ortak oldukları ve ortaklık akdini feshettiklerinde aralarında 4000 kuruş alacak hakkı doğduğu belirtilmiştir. Panayot adlı zimmi alacağını Hancı Panayot’tan talep etmiş olmasına rağmen ortağının zikrolunan meblağı ödemede muhalefet ettiğini bildirmiştir. Bu

³⁴¹Beşir Gözübenli, “İnan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 260.

³⁴²Halil Cin - Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, C. 2, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 329-330.

³⁴³Ümit Elsöz, *İslam Hukukunda Şirket Ortaklarının Hakları, Sorumlulukları ve Şirketlerin Tasfiyesi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2002, s. 15.

durum karşısında meselenin mahallinde şer'le görülmesi için İzmir naibine hüküm gönderilmiştir.³⁴⁴

Şirket-i inan nedeniyle doğan bir başka alacak meselesinde ise Avanes adlı zimmi ile İzmir sakinlerinden İvanoğulları Artin ve Erbar adlı zimmilerin 1225/1810-1811 senesinde şirket akdi kurdukları belirtilmiştir. Bu ortaklıkta pamuk satışından elde edilen kazançtan Avanes adlı kişi hissesine düşen payı talep etmiş olmasına rağmen ortakları “senin hissene 10000 kuruş düştü” diyerek hesabın görülmesinden kaçmışlardır. Bu durum karşısında Avanes, ortakları ile olan hesabının şer'le görülmesini ve hissesine düşen miktarın tahsil edilmesi için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir.³⁴⁵

İnan şirketi kurulurken ortaklar arasında din birliği olması zorunluluğu yoktur.³⁴⁶ İnan ortaklığı Müslüman ile gayrimüslimler arasında da caizdir.³⁴⁷ Ahkam defterlerinde Müslüman ve gayrimüslimler arasında kurulan ortaklıklar ile ilgili belgeler de bulunmaktadır. 1224/1809 tarihli bir belgede Salih adlı kişi ile Nikola adlı tacirin şirket-i inan ile ortak oldukları ve Salih adlı kişinin Nikola'nın İzmir'de bulunan mahzenine 651 kantar asfur³⁴⁸ koyduğu belirtilmiştir. Salih adlı kişi ortağından bu asfurları talep ettiğinde 270 kantar asfuru eksik teslim ettiğini belirterek kalan asfurların da kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Nikola adlı kişi görülen dava neticesinde asfurları Salih adlı kişiye eksiksiz olarak teslim ettiğini elinde bulunan senet ve şahitler aracılığıyla ispat etmiştir.³⁴⁹

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında kurulan ortaklıkla ilgili bir başka belgede ise İzmir sakinlerinden Abdullah adlı kişi ile Rasel adlı zimminin şirket-i inan ile ortak oldukları ve Abdullah adlı kişinin Rasel adlı zimmi ile hesabını görmek

³⁴⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 157, s. 253, Hüküm No: 796, (Evahir-i Zilhicce Sene 1234/11 Ekim-19 Ekim 1819).

³⁴⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 158, s. 163, Hüküm No: 471, (Evail-i Şaban Sene 1234/26 Mayıs-4 Haziran 1819).

³⁴⁶Gözübenli, a.g.m., s. 260.

³⁴⁷Elsöz, a.g.e., s. 15.

³⁴⁸Asfur tıp alanında ve Osmanlı saray mutfağında kullanılan bir bitkidir. Bkz. Paki Küçükler, “Kitâb-ı Güzide-i ‘İlm-i Tıbb’da (Sultâniyye İngiltere Nüshası) Tespit Edilen Bitki Adları, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, C. 4, S. 1, 2020, s. 62; Zeliha Buket Kalaycı, *Osmanlı Sarayında İlaç ve Tüketim (1680-1730)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023, s. 181.

³⁴⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 149, Hüküm No: 332, (Evail-i Muharrem Sene 1224/16 Şubat-25 Şubat 1809).

istediğinde Rasel adlı kişinin muhasebeden kaçmasından bahsedilmektedir. Abdullah adlı kişi mahallinde mahkeme olunarak alacağının tahsil edilmesini talep etmiştir.³⁵⁰

2.2.2. Ticarete Konu Mallar

Osmanlı İmparatorluğu'nda İzmir merkezli olan ithalat ve ihracat mallarına bakıldığında 18. yüzyılda Batı'ya ilk olarak batılı üreticiler için hammadde, ikinci olarak ise gıda maddesi gibi ürünlerin ihraç edildiği görülmektedir. İpek, pamuk, pamuk ipliği, moher ipliği ve yün İzmir'in temel ihraç mallarıydı. Buğday ve zeytin İzmir'den ihraç edilen temel gıda maddeleri olmakla birlikte sınırlı miktarda incir, üzüm ve kurutulmuş meyve ihracatı da yapılıyordu. 18. yüzyılda Osmanlı'nın İzmir merkezli ithal mallarına bakıldığında Batı Avrupa'dan tekstil ürünleri, üretilmesi yüksek derecede ustalık ve ileri teknoloji gerektiren diğer endüstriyel ürünler ile kahve, şeker, baharat ve boya maddeleri gibi sömürgelerden elde edilen malların ticaretinin yapılmakta olduğu görülmektedir.³⁵¹ 19. yüzyıla gelindiğinde de Osmanlı ithal malları arasında dokuma mallarının (londrin, çuka gibi yünlüler ile şeytan bezi, mermer ve tülbent gibi pamuklu kumaşlar) ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.³⁵²

Tez kapsamında incelenen defterlerde de İzmir'de yabancı tüccarların ticaretini yaptığı mallar ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili 1227/1812 tarihli bir belgede Fransız tüccarların İzmir'den mazı, kuru üzüm, incir ve tarçın satın aldığı belirtilmiştir.³⁵³ Yine bu hususla ilgili bir başka belgede ise İngiltere tüccarının İzmir'den meyve-i huşk satın aldığı bilgisi yer almaktadır.³⁵⁴

İzmir gerek konumu gerekse doğal bir limana sahip olması ve Anadolu hinterlandı sayesinde dış ticarete önemli bir pazar konumundaydı.³⁵⁵ Bu yüzden belgelere sadece İzmir'den satın alınan ya da İzmir'de tüccar tarafından satılan mallar değil aynı zamanda İstanbul ve taşradan satın alınıp İzmir gümrüğüne gelen mallar da yansımıştır. İngiltereli tüccarların İstanbul'dan satın alıp memleketlerine götürecekleri ipeği İzmir gümrüğüne getirmeleri³⁵⁶ ile Rus tüccarının İzmir'e taşradan pamuk getirmesi³⁵⁷ bu hususa örnek olarak verilebilir. Rusya tüccarı aynı zamanda bir miktar

³⁵⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 156, s. 84, Hüküm No: 242, (Evail-i Muharrem Sene 1233/11 Kasım-20 Kasım 1817).

³⁵¹Frangakis-Syrett, a.g.e., s. 173-197.

³⁵²Küçükcalay, *Osmanlı İzmir'inde İthalat...*, s. 64.

³⁵³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 1, s. 56, (15 Safer Sene 1227/29 Şubat 1812).

³⁵⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 2, s. 47, (7 Cemaziye'l-Evvel Sene 1227/19 Mayıs 1812).

³⁵⁵Frangakis-Syrett, a.g.e., s. 34.

³⁵⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 12, s. 46, (9 Cemaziye'l-Evvel Sene 1241/20 Aralık 1825).

³⁵⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 10, (29 Muharrem Sene 1232/19 Aralık 1816).

pirinç de almış ve satın aldığı bu pirinçleri memleketine götürmesine İzmir gümrükçüsünün engel olmamasını talep etmiştir.³⁵⁸

Ayniyat ve ahkam defterlerindeki bilgiler bazı kişilerin İzmir’de ticari ortaklıklar kurarak pamuk,³⁵⁹ asfur³⁶⁰ ve fes³⁶¹ ticareti yaptığını da göstermektedir. İzmir’de ticarete konu olan bir başka madde ise Avrupalı tüccarların getirdiği ve İstanbul’a gönderilmesi istenen Frenk kahvesidir.³⁶²

Belgelerde ayrıca İzmir’de beratlı ve müste’men taifesine verilmesi yasak olan buğday, arpa, zeytinyağı ve nohut gibi malların yabancı tüccara verilerek ticaretinin yapıldığı görülmüştür.³⁶³ Bunların dışında Siyam ve İpsara adasından gelen bazı kişilerin kıyafet değiştirerek İzmir’den kavsale,³⁶⁴ tuzlu deri, peynir, iplik ve pamuk satın aldığı tespit edilmiştir. Belgede bu kişilerin ticaretlerini akçe değiştirmek için yaptıkları zikredilmiştir.³⁶⁵ Ayniyat defterlerinde ayrıca Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa için İzmir’de ikamet eden Mıgırdıç adlı zımmi aracılığı ile 8000 kıyye kök boya tohumu satın alınacağı ve Mısır’a gönderileceği bilgisi yer almaktadır.³⁶⁶

Ayniyat defterlerinde aynı zamanda muhtekirin gizlice afyon mübayaa edip müste’men taifesine sattığı belirtilmiştir.³⁶⁷ İzmir’de zikredilen bu ürünler dışında ticareti yapılan başka ürünler de bulunmaktadır. Tavşan derisi, pamuk ipliği, alaca, sahtiyan, kilim, bogasi, astar bu ürünlerden bazılarıdır.³⁶⁸

İncelenen belgelerde geçen ve yukarıda zikredilen ticari mallarının çeşitliliği Avrupa sanayilerinin ve ahalilerinin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda İzmir ve limanının önemini ortaya koymaktadır. İzmir, İstanbul ve Anadolu hinterlandı sayesinde sadece kendi bünyesinde üretilen malların değil aynı zamanda İstanbul ve taşradan gelen malların ticaretine de konu olmuştur. Bunun dışında İstanbul’un ve

³⁵⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 26, (11 Rebiü’l-Evvel Sene 1232/29 Ocak 1817).

³⁵⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 158, s. 163, Hüküm No: 471, (Evail-i Şaban Sene 1234/26 Mayıs-4 Haziran 1819).

³⁶⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 149, Hüküm No: 332, (Evail-i Muharrem Sene 1224/16 Şubat-25 Şubat 1809).

³⁶¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 166, s. 108, Hüküm No: 246, (Evasıt-ı Şevval Sene 1240/29 Mayıs-7 Haziran 1825).

³⁶²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 3, s. 18, (10 Rebiü’l-Evvel Sene 1228/13 Mart 1813).

³⁶³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 44, (12 Cemaziye’l-Evvel Sene 1232/30 Mart 1817).

³⁶⁴Sığır ve beygir gibi büyük hayvanların derisi için kullanılır. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2009, s. 1204.

³⁶⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 131-132, (22 Safer 1242/25 Eylül 1826).

³⁶⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 25, s. 28, (25 Receb Sene 1246/9 Ocak 1831).

³⁶⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 74-75, (17 Rebiü’l-Ahir Sene 1248/13 Eylül 1832).

³⁶⁸BOA. C.İKTS 5/240

taşranın ihtiyaçlarının karşılanması hususunda İzmir önemli merkezlerden biridir. Ancak yukarıdaki örnekte de bahsedildiği üzere İstanbul ve taşranın temel gıda ihtiyaçları olması nedeniyle ihracatı yasak olan buğday, arpa, zeytinyağı, nohut gibi gıda maddelerinin İzmir’de gizlice yabancı tüccarlara verildiği durumlar da olmuştur. Bu durumun yaşanmasında devletin yaptığı miri alımlarda verilen fiyat ile yabancı tüccarların verdiği fiyatlar arasında önemli farklar olması etkili olmuştur.

2.3.3. Esnaf Sorunları

Osmanlı’da esnaf el sanatlarıyla uğraşan, mal ve hizmet üretimi yapan, bunların alımı ve satımı ile uğraşan kişiler için kullanılan bir terimdir. Osmanlı’da devlete ait iş yerlerinde çalışanlar ve serbest çalışanlar olmak üzere iki çeşit esnaf grubu bulunmaktaydı. Devlete ait iş yerlerindeki esnaf maaş karşılığı çalışmakta olup bunlara “ehl-i hiref-i hâssa” denilmekteydi. Devletin kendisine ait iş yerlerinde çalışan esnaf grupları üzerinde doğrudan, diğer esnaf grupları üzerinde ise loncalar kanalıyla dolaylı kontrol sistemi bulunuyordu.³⁶⁹

Osmanlı loncalarını en fazla ilgilendiren konulardan biri üretim için ihtiyaç duyulan hammaddenin uygun fiyatlarla temin edilmesi ve lonca üyesi olan kişiler arasında dengeli biçimde dağıtımının yapılmasıydı.³⁷⁰ Ancak yabancı devletlere tanınan kapitülasyonlar ve Avrupa ülkeleri ile yapılan ticari antlaşmalar sonucunda yabancı tüccarlar büyük çıkarlar elde etmişlerdi. Yabancı tüccarlar özellikle 18. yüzyılda Osmanlı ülkesinin hammaddelerini kendi ülkelerine çektikleri için Osmanlı İmparatorluğu’ndaki esnaf ciddi anlamda hammadde sıkıntısı yaşıyordu. Hammaddeler vurguncular tarafından toplanıp yabancı tüccara daha yüksek fiyatlar ile satılıyordu.³⁷¹

Ayniyat ve ahkam defterlerinde yer alan belgelerden İzmir’deki esnafın da hammadde bulma konusunda sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır. 1223/1808 ve 1224/1809 tarihli belgelerde İzmir kazasına tabi Birunova kazasında ikamet eden Yorgi ve Dimitri adlı iki ekmekçi (habbazan) esnafının buğday temin ederken yaşadıkları sorun bu hususa örnek olarak verilebilir. Bu kişiler Birunova’da voyvodalık iddiasında bulunan kişilerden rayici üzere buğday satın almak

³⁶⁹Ahmet Kal’a, “Esnaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 423-424.

³⁷⁰Pamuk, *Osmanlı-Türkiye ...*, s. 60.

³⁷¹Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları”, *9. Türk Tarih Kongresi*, C. 2, Ankara 1981, s. 1037-1044.

istemişlerdir. Birunova’da voyvodalık iddiasındaki kişiler ise buğdayı rayicinden yüksek fiyat ile kile başına üçer dörder kuruş fazla fiyat ile bunlara satmışlardır.³⁷² Osmanlı’da rayiç mübayaada fiyatın esas itibari ile gerçek piyasa fiyatı ile eşdeğer olması gerekiyordu. Ancak uygulamada rayiç fiyat gerçek piyasa fiyatını yansıtmıyordu.³⁷³ Bu durumda üretim için gerekli olan hammaddenin temin edilmesinde aksaklıklar yaşanıyordu. Yaşanan bu sorun karşısında ekmekçi esnafı fazladan alınan akçelerin kendilerine teslim edilmesi için emr-i şerif gönderilmesini talep etmişlerdir.³⁷⁴

İzmir’deki esnafların hammadde konusunda yaşadıkları bir başka sorun ise debbağ esnafı ile ilgilidir. Osmanlı’da sığır, öküz, inek, koyun, kuzu ve keçi başta olmak üzere eti yenen hayvanların derilerinin kullanılabilir hale gelmesi için bazı kimyevi maddelerle işlemler görmesi gerekmektedir. Osmanlı’da derinin terbiye edilmesine debâgat (sepicilik), deri terbiyesi yapan esnafa ise debbağ denilmekteydi. Osmanlı debbağ esnafının hammadde sıkıntısı çekmemesi için salhanelerde ve kasap dükkanlarında kesilen hayvanlardan elde edilen derilerin debbağ esnafına satılması gerekiyordu.³⁷⁵ Bu hususla ilgili 1234/1819 tarihli bir belgede, İzmir’deki kasap taifesinin kestikleri koyun, keçi, sığır ve su sığır gibi hayvanların derileri ile taşradan gelen bezirgânların satmak için İzmir’e getirdiği derilerden İzmir’de bulunan debbağ esnafı narh-ı cari üzere yeterli miktarda almadan dışarıya satılamayacağı belirtilmiştir. Fakat debbağ esnafı İzmir’e dışarıdan bazı kişilerin tavuk satın alma bahanesi ile geldiklerini ve zikrolunan derileri kendilerinden önce satın aldıklarını dilekçe ile belirtmiştir. Bu durum karşısında İzmir ahalisinin ayakkabı hususunda sıkıntı çekmemesi için daha önce gönderilmiş olan padişah emrinin hükümlerinin uygulanması ve İzmir’deki debbağ esnafının ihtiyacı karşılanmadan dışarıya deri satılamayacağı hususunda İzmir naibine hüküm gönderilmiştir.³⁷⁶

³⁷²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 90, Hüküm No: 214, (Evail-i Ramazan Sene 1223/21 Ekim-30 Ekim 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 71, Hüküm No: 177, (Evahir-i Receb Sene 1223/12 Eylül-21 Eylül 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 145, s. 24, Hüküm No: 55, (Evail-i Cemaziye’l-Ahir Sene 1224/14 Temmuz-23 Temmuz 1809).

³⁷³Tevfik Güran, “İstanbul’un İâşesinde Devletin Rolü (1793-1839)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2011, 44/1-4, s. 251.

³⁷⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 90, Hüküm No: 214, (Evail-i Ramazan Sene 1223/21 Ekim-30 Ekim 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 71, Hüküm No: 177, (Evahir-i Receb Sene 1223/12 Eylül-21 Eylül 1808); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 145, s. 24, Hüküm No: 55, (Evail-i Cemaziye’l-Ahir Sene 1224/14 Temmuz-23 Temmuz 1809).

³⁷⁵Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel...*, s. 432.

³⁷⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 157, s. 182, Hüküm No: 568, (Evasıt-ı Şaban Sene 1234/5 Haziran-14 Haziran 1819).

İncelenen defterlerde İzmir’de bulunan şerbethane esnafının İzmir voyvodası ile sorun yaşadığı bilgisi de bulunmaktadır. Osmanlı’da voyvoda, sancaktan küçük olan gelir bölgesinin hem yöneticisi hem de hazine gelirlerini toplayan kişidir. Voyvodalar vergi toplama ve asker yazma gibi işler nedeniyle sık sık halkla karşı karşıya geliyorlardı. Kendi zimmetleri için para alanları olduğu gibi hazineye ödemeleri gereken vergi ve diğer gelirleri zimmetlerine geçirdikleri de oluyordu.³⁷⁷ Voyvoda ile şerbetçi esnafı arasındaki sorunu ele alan belgede şerbetçi esnafının İzmir voyvodasına uzun müddetten beri toplu olarak yıllık 12500 kuruş verdiği belirtilmiştir. Fakat şerbetçi esnafı 1232/1817 senesine gelindiğinde İzmir voyvodasının kendilerinden 25000 kuruş talep ettiğini dilekçelerinde belirtmişlerdir. Şerbetçi esnafının dilekçesi üzerine İzmir’deki şerbetçi esnafının voyvodalara önceki yıllarda kaç kuruş verdiğinin ve esnaftan fazla para alındığı iddiasının doğru olup olmadığının araştırılması için İzmir naibi ve voyvodasına hüküm gönderilmiştir.³⁷⁸

2.3.4. Esnaflar Arası Sorunlar

Osmanlı İmparatorluğu’nda esnafın iktisadi ve hukuki gelişmelerine bakıldığında esnaf sistemi içerisinde gediklerin önemli bir müessese olarak kurulduğu görülmektedir. Gedik sistemi, iktisadi açıdan bir esnaf ya da zanaatkarlığın belirli bir yerde ve belirli sayıda dükkân tarafından yürütülmesi anlamına gelmektedir.³⁷⁹ 18. yüzyılda getirilen gedik sistemi ile gedik sahibi olmayan kişiler dükkân açıp zanaat icra edemeyecekti.³⁸⁰

Osmanlı’da esnaf gruplarının dahil olduğu ve uygulamaları gereken nizamlar vardı. Esnaf grupları arasında geçerli olan ilk nizam, bazen aynen bazen de birtakım değişiklikler yapılarak onaylanıp genellikle kadı, bazı durumlarda da doğrudan sadrazamın onayı sonrasında Divan-ı Hümayun kalemlerinden birine kaydedilmekteydi. Daha sonra söz konusu nizamı içeren ferman esnafa verilerek nizama resmi bir kimlik kazandırılıyordu.³⁸¹ Belirli bir nizama sahip olarak teşkilatlı bir esnaf birliği haline gelmiş olan esnaf gruplarının üretim faaliyetlerine girişebilmesi

³⁷⁷Çadırcı, a.g.e., s. 30.

³⁷⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 42, (7 Receb Sene 1232/23 Mayıs 1817).

³⁷⁹Nuran Koyuncu, “Osmanlı Hukukunda Esnaf Gediki”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi, C. 1, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul, s. 366.

³⁸⁰Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel...*, s. 57.

³⁸¹Kal’a, a.g.m., s. 427.

için faaliyet göstereceği yerde aynı üretimi yapan ve aynı tekel haklarına daha önce sahip olmuş başka bir esnaf grubunun olmaması gerekiyordu.³⁸²

Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan esnaf nizamı gereği, esnaf/esnaf lar üretim ve satış yetkisi kendilerinde olmayan mal veya hizmeti üretip satamazlardı. Ayrıca esnaf ya da esnaf harici kişiler kendi meslekleri dışında bir alanda üretim gerçekleştiremezlerdi.³⁸³ Osmanlı esnaf nizamında böyle bir kural olmasına rağmen tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde farklı esnaf grupları olmalarına rağmen bazı esnaf ların bir diğerinin üretim alanına izinsiz şekilde dahil olduğunu gösteren belgeler bulunmaktadır. 1249/1833 tarihli bir belgede İzmir'de Halim Ağa Çarşısı civarında ve diğer yerlerde bulunan kutucu esnaf ının talepleri bu duruma örnektir. Bu bölgedeki kutucu esnaf ının tamamının Müslümanlardan oluştuğu ve 35 dükkândan ibaret olduğu belgede zikredilmiştir. Kutucu esnaf ı eskiden beri üzüm mevsiminde satmak için kutu imal etmekteydi. Fakat İzmir'de bulunan doğramacı ve marangoz esnaf ından bazı kişiler açgözlülük yaparak kutu imal etme işine başlamışlardır. Bir esnaf grubunun diğer bir esnaf grubunun tekelinde olan alanda faaliyet gösterdiği durumlarda o alanda tekel sahibi olan esnaf birliğinin kadıya veya doğrudan Divan-ı Hümayuna başvurarak kendi tekelindeki faaliyet alanına müdahale eden esnaf grubunun bu faaliyetten menedilmesini talep etme hakkı bulunuyordu.³⁸⁴ Kutucu esnaf ı da kendi alanlarına yapılan söz konusu müdahalenin engellenmesi için talepte bulunmuştur. Bu durum karşısında kutu imalinin kutucu esnaf ı tarafından yapılması, diğer esnaf gruplarının bu alana müdahale etmemesi için İzmir Voyvodası ve İhtisap Nazırı olan Tahir Bey'e ve İzmir naibine hüküm gönderilmiştir.³⁸⁵

Esnaf ların gedik sistemi hususunda problem yaşadıklarını gösteren bir başka belge ise İzmir'deki ipekçi (kazzaz) esnaf ı ile ilgilidir. Söz konusu belgede ipekçi esnaf ının imal ettiği malları boyatmak istemeleri üzerine, İzmir'deki boyacı esnaf ının bu işin kendilerine mahsus olduğunu söyledikleri belirtilmiştir. İpekçi esnaf ı ise boyacı esnaf ının boyama işini çok yüksek fiyat ile yaptığını iddia etmiş ve ellerindeki ipekleri başka yerde boyatmak için ruhsat talep etmişlerdir. İpekçi esnaf ının talepleri, boyama işinin İzmir'de Hayriye tüccarından Kapanizade el-Hac İbrahim'in sahip olduğu

³⁸²Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2012, s. 107.

³⁸³Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, s. 143.

³⁸⁴Kal'a, a.g.m., s. 427.

³⁸⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 169, s. 273, Hüküm No: 695, (Evail-i Rebiü'l-Evvel Sene 1249/19 Temmuz-28 Temmuz 1833).

İzmir’de çarşı içinde Leblebiciler Hanı yakınındaki üç adet dükkânda 50 nefer ustaya ait olduğu gerekçesi ile reddedilmiş, al boyama dışındaki boyaların başka yerde yapılabileceği hususunda İzmir naibine hüküm gönderilmiştir.³⁸⁶ Yine bu hususla ilgili olan bir başka belgede ise Hacı İbrahim adlı kişi İzmir’de sahip olduğu üç adet al boyacı dükkanından başka yerde al boyatmanın yasak olmasına rağmen boyacı esnafından bazı kişilerin bazen gizli bazen de açık şekilde al boyadıklarını belirtmiş ve bu durumun kendisine haksızlık olduğunu söyleyerek bu haksız müdahalenin menedilmesini istemiştir.³⁸⁷

İzmir’de esnafılık yapmak için devletten izin alan bazı kişilere daha önce aynı alanda esnafılık yapmak için izin alıp faaliyet gösteren bazı esnaf gruplarının karşı çıktığı durumlar da olmuştur. Bu hususla ilgili belgede İzmir’de Kasap Hızır mahallesinde ikamet eden Mariko Manaksa’nın eşi Lodenco adlı kadına Kasap Hızır mahallesinde börekçi fırını inşa etmesi hususunda ruhsat verildiği belirtilmiştir. Ancak buna rağmen İzmir’de börekçi esnafılığı yapan kişiler Lodenco adlı kadına müdahalede bulunmuşlardır. Lodenco adlı kadın börekçi esnafının ödemesi gereken vergiden hissesine düşeni ödemeyi kabul etmesine rağmen kendisine bu haksız müdahalenin yapıldığını iddia etmiştir. Bu durum karşısında Lodenco’ya yapılan söz konusu müdahalenin mahkemece engellenmesi için İzmir ihtisap nazırına kaime gönderilmiştir.³⁸⁸

Osmanlı’daki gedik uygulaması zamanla piyasayı bozmuş ve bazı kesimlerin mağdur olmasına yol açmıştır. Gedik uygulamasının ürünler üzerindeki enflasyonist etkisi III. Selim döneminde fark edilmiştir.³⁸⁹ Esnaf birliklerine tanınmış olan tekellerden gıda maddeleri dışında olanlar III. Selim döneminde kaldırılmaya başlanmıştır. II. Mahmud döneminde ise gıda maddeleri ile ilgili hammadde ve ürün temini tekelleri ilk olarak bakkallardan başlanmak üzere kaldırılmıştır.³⁹⁰

İzmir’deki esnaflar kendileri ile aynı alanda faaliyet gösterecek dükkân/dükkânlara kendi menfaatlerine ters düşeceği gerekçesi ile karşı çıkmışlar ve bu alanda gerçekleştirilmesi düşünülen girişimleri engellemeye çalışmışlardır. Ancak defterlerde yer alan belgeler halkın menfaatine olan durumlarda devletin esnaf

³⁸⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 91, Hüküm No: 306, (Evahir-i Şaban Sene 1251/12 Aralık-20 Aralık 1835).

³⁸⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 53-54, (5 Rebiü’l-Evvel Sene 1248/2 Ağustos 1832).

³⁸⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 30, s. 104, (4 Zilhicce Sene 1247/5 Mayıs 1832).

³⁸⁹Koyuncu, a.g.m., s. 386.

³⁹⁰Kal’a, a.g.m., s. 429.

kesiminin bu alandaki yeni girişimleri engelleyici tutum ve taleplerini dikkate almadığını göstermektedir. İzmir'deki sığır kasaplarının durumu bu hususa örnek olarak verilebilir. Belgelerde yer alan bilgiler İzmir'de önceleri 30'dan fazla sığır kasabı dükkânı olduğunu göstermektedir. Fakat bazı sığır kasaplarının açgözlülük yaptıkları ve sığır kasaplığı işinin kendilerine has olmasını istedikleri için İzmir'de sığır kasaplığı 17 dükkâna has hale getirilmiştir.³⁹¹ Fakat bu hususla ilgili olarak defterlere yansıyan belgelerden söz konusu durumun ahalinin yararına olmadığı bilgisine ulaşılmaktadır. 1224/1809 tarihli bir belgede İzmir'in büyük bir şehir olması nedeniyle 17 adet sığır kasabı dükkânının ahalinin et ihtiyacını karşılamada yeterli olmayacağı zikredilmiştir.³⁹² Sadaret bu durumu göz önüne alarak İzmir'de ikamet eden Şerif Hüseyin ve Mehmed adlı kişilerin Efenc mahallesinde iki adet sığır kasabı dükkânı açma isteklerini olumlu karşılamıştır. Sadaret zikrolunan kişilere sığır kasabı açmaları için ruhsat verildiğini belirtmiş ve açılacak bu dükkânlara hiç kimsenin sebepsiz müdahale etmemesi hususunda İzmir kadısına hüküm göndermiştir.³⁹³ Yine İzmir kazasından Hacı Davudzade el-Hac Hüseyin'in sığır kasabı dükkânı açma isteği de ahaliye faydalı olacağı gerekçesi ile kabul edilmiş ve bu hususta kendisine izin verilmiştir. Yeni açılacak bu dükkâna da sebepsiz yere hiç kimsenin müdahalede bulunmaması için İzmir mollasına hüküm gönderilmiştir.³⁹⁴

Defterlerde yer alan belgeler fiçı üretiminde de bir tekelleşme oluştuğunu ve bu işin İzmir'de Esbak Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa Vakfı müsakkafatından olan Fasulye Hanındaki fiçici esnaflarına has olarak kabul edildiğini göstermektedir.³⁹⁵ Fiçı imal edilmesi hususunda bu tarz bir kural bulunmakta iken Çeşme Yakalı Kaptan Nikola adlı zimmi ortaya çıkmış ve Çeşme kasabasındaki varil ve üzüm fiçici başılığının kendisine verilmesini talep etmiştir.³⁹⁶ Sadaret, İzmir'deki Fasulye Hanı içinde bulunan fiçici esnafı dışındaki yerlerde fiçı imal edilmesinin nizama aykırı olduğunu belirten hatt-ı hümayun bulunduğunu gerekçe göstererek Çeşme Yakalı Nikola'nın söz konusu talebini reddetmiştir.³⁹⁷

³⁹¹AE.SSLM.III/267-15440 (21 Rebiü'l-Ahir Sene 1219/30 Temmuz 1804).

³⁹²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 145, s. 123-124, Hüküm No: 302, (Evail-i Şaban Sene 1224/11 Eylül-20 Eylül 1809).

³⁹³BOA. DVNS.AHK.A.D, No 149, s. 251, Hüküm No: 585, (Evail-i Receb Sene 1227/11 Temmuz-20 Temmuz 1812).

³⁹⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 149, s. 288, Hüküm No: 672, (Evahir-i Şaban Sene 1227/30 Ağustos-7 Eylül 1812).

³⁹⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 37, s. 66, (6 Receb Sene 1250/8 Kasım 1834).

³⁹⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 34, s. 41, (20 Zilkade Sene 1249/31 Mart 1834).

³⁹⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 35, s. 20, (14 Safer Sene 1250/22 Haziran 1834).

Ayniyat defterlerinde geçen belgeler Fasulye Hanı dışında fıçıcı dükkânı açılması taleplerinin kabul edilmediğini göstermektedir. Ancak süreç içerisinde Fasulye Hanı içinde bulunan fıçıcı esnafının ürettiği fıçı ve variller bölgenin ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığı için devletin bu hususta takip ettiği politika da değişmiştir.³⁹⁸ Bu hususla ilgili olan 1253/1837 tarihli belgelerde sadaret, İzmir ve körfezinde fıçı imal edilmesi işinin Fasulye Hanı içindeki fıçıcı esnafına mahsus olması ile ilgili nizamın İzmir ve körfezinde bulunan mahallerde uygulandığını belirtmiştir. Söz konusu belgelerde Çeşme kasabasının İzmir körfezinin dışında kalan bir yer olduğu ve Çeşme kasabasında öteden beri yedi adet dükkânda İslam ve reayadan yedi kişinin varil ve fıçı imal ettiği zikredilmiştir. Bu yüzden sadaret, Nikola'nın Çeşme kasabası varil ve üzüm fıçıcı başılığı isteğinin İzmir'de bulunan fıçıcı esnafının nizamına aykırı bir durum olmadığını belirtmiş ve söz konusu yedi gedikten biri usta başı olarak Nikola'ya verilmiştir. Söz konusu belgelerde diğer altı gedığın ise İslam ve reayadan bu işe uygun olan kişilere verileceği belirtilmiştir. Sadaret, Fasulye Hanı içindeki fıçıcı esnafının zor durumda kalmaması için Çeşme kasabasında üretilen fıçı ve varillerin İzmir ve körfezinde satılmasına ve ilave bir gedik açılmasına izin verilmeyeceğini de belirtmiştir. Sadaretin Çeşme kasabasında üretilen fıçı ve varillerden alacağı rüsum-ı ihtisabiye miktarı da yine bahsi geçen belgelerden tespit edilmektedir. Buna göre Çeşme kasabasında üretilen fıçı ve varillerin büyük olanlarından ikişer, orta boy olanlarından birer buçuk, küçüklerinden ise birer kuruş rüsum-ı ihtisabiye alınması planlanmıştır.³⁹⁹

2.3.5. Esnafların Talepleri

Ayniyat defterlerinde esnafların devletten birtakım taleplerde bulunduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmı yaptıkları iş ile ilgili kendilerine müdahale olunmaması ve üretimleri için gerekli olan hammaddenin sağlanması ile ilgili olurken biri de “pasbanbaşılık” görevi ile ilgilidir. Pasbanbaşı çarşılarında insanların mal ve eşyalarını korumakla görevli olan kişiydi. Çarşıdaki esnaf ve zanaatkarların mal ve eşyalarının kaybolması durumunda pasbanbaşı onları tazmin etme konusunda taahhüt vererek göreve geliyordu. Pasbanbaşılar görevlerini ihmal ettiklerinde esnafın kararı

³⁹⁸Nahide Şimşir, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Çeşme ve İzmir Fıçıcı Esnafı”, *Türkiye'nin Mirası Somut Olmayan Kültürel Miras Serisi I*, Lale Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 94.

³⁹⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 45, s. 13-14, (2 Muharrem Sene 1253/8 Nisan 1837), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 48, s. 93-95, (19 Cemaziye'l-Evvel Sene 1253/21 Ağustos 1837).

ile görevlerinden alınıp yerlerine başkası getirilebiliyordu.⁴⁰⁰ Ayniyat defterlerine pasbanbaşılık ile ilgili olarak yansıyan belgede Mustafa Ağa tarafından yürütülen İzmir pasbanbaşılığı görevinin başka bir kişiye verildiği belirtilmiştir. Bu durum karşısında İzmir'deki esnaf kethüdaları, Mustafa Ağa'nın çarşı ve pazarı layıkıyla koruduğunu düşündükleri için pasbanbaşılık görevinin yeniden Mustafa Ağa'ya verilmesini talep etmişlerdir. Sadaret, esnaf kethüdalarının söz konusu talepleri karşısında bu mukataa ve iltizamın diğerleri gibi olmadığını belirterek esnaf kimi isterse onun görevlendirilmesi hususunda İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁴⁰¹

Ayniyat defterlerinde devletin de esnaflardan birtakım talepleri olduğu görülmektedir. Bu taleplerden biri II. Mahmud döneminde kurulmuş olan jurnal teşkilatı ile ilgilidir. Jurnal teşkilatı memleketin ve milletin asayiş ve ahvalinin bilinmesi amacıyla kurulmuştur. Bu teşkilat, büyük yerleşim yerleri olan vilayetlerden başlayıp beldele (nahiyelere) kadar yaygınlaştırılmıştır. Jurnal teşkilatının kurulduğu yerlerdeki her türlü değişme ve gelişmeleri kaydetme görevi jurnal katibine verilmiştir. Jurnal katipleri bulundukları yerlere gelip gidenleri, gelip giden kişilerin seyahat amaçlarını, bulundukları yerlerdeki her türlü doğa olayını, doğal, ekonomik ve sosyal olayları, doğum ve ölümleri, olağanüstü durumları, resmî kurumlardaki değişim ve gelişmeler ile mahkemelerdeki her türlü hukuki işlemlerin özetini jurnal defterlerine kaydetmekle görevliydi.⁴⁰² Bu defterler belli aralıklarla merkeze gönderilmekteydi.⁴⁰³ Jurnal defterleri, jurnal nizamnamesinin gereği olarak haftada veya 15 günde bir sancağın merkezine oradan da ayda bir İstanbul'a gönderilmek zorundaydı.⁴⁰⁴

Ayniyat defterlerine yansıyan 1250/1834 tarihli bir belgede sancağın merkezinde oturan vali, mutasarrıf ve mütesellimin kazadaki nüfus miktarı ile kazaya her gün gelen giden kişi sayısını bilme görevi olduğu belirtilmiştir. Bu bilginin sağlanması hususunda esnaf kethüdasına da görev verildiği söz konusu belgede zikredilmiştir. Esnaf kethüdası, esnafların yolsuzluk yapmasını önleme, esnaflar arası sorunları çözme ve esnaflar arası sorunları gerektiğinde İstanbul'a bildirmekle

⁴⁰⁰İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2, Güz 2000, s. 137.

⁴⁰¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 52, s. 93, (8 Zilhicce Sene 1253/5 Mart 1838).

⁴⁰²Mehmet Zahit Yıldırım, "Jurnal Defterleri ve Jurnal Defterlerinde Menteşe Sancağı", *OTAM*, 43, Bahar 2018, s. 319-321.

⁴⁰³Yunus Emre Çakır, *Tarih Kaynağı Olarak Jurnal Defteri ve Çankırı Jurnal Defterlerinin Değerlendirilmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 15.

⁴⁰⁴Yıldırım, a.g.m., s. 319.

sorumlu olan ve esnafı yöneten kişiydi.⁴⁰⁵ Söz konusu belgede merkez kazada bulunan mahalle muhtarları, esnaf ve hancı kethüdaları ve kiracıbaşlarının kazaya her gün gelen giden kişilerin günlük jurnalini tutma ve zabite teslim etme görevi olduğu belirtilmiştir. Merkez kazada olmayıp sancak dahilinde bulunan kaza ve kasaba mahalle muhtarları, esnaf ve hancılar kethüdaları da kaza ve köylerine gelen giden kişilerin kayıtlarını tutmakla görevli olmakla beraber bu kayıtları haftada bir merkez sancakta bulunan vali ve mütesellime göndermekten sorumludur. Belgede vali ve mütesellimlerin de kaza jurnallerini ayda bir kez İstanbul'a göndermeleri gerektiği belirtilmiştir.⁴⁰⁶

2.3.6. Esnaf Düzenine Aykırı Davranışlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda hem İstanbul hem de taşra esnafının en çok sorun yaşadığı hususlardan biri hammadde yokluğu idi.⁴⁰⁷ Gerek doğal afetler gerekse yasaklı olduğu durumlarda bile hammaddelerin yabancı tüccarlara satılması ve stokçuluk gibi durumlar nedeniyle esnaf ve zanaatkarlar üretimleri için hammadde bulamıyordu.⁴⁰⁸ Hammadde sıkıntısının yaşandığı durumlarda loncalar devletten tüccarların denetlenmesini talep ediyorlardı. Devletin belirli hammaddelerin ihraç edilmesini yasakladığı veya bunların ticaret tekeli belirlenmiş loncalara bıraktığı durumlarda bile hammadde sıkıntısının tamamı ile çözüldüğünü söylemek mümkün değildir.⁴⁰⁹

Esnafın üretimlerini sağlamak ve devam ettirmek için hammaddeye ihtiyaç duymaktaydı. Ancak üretimlerini devam ettirmek için gerekli olan hammaddenin temin edilmesi hususunda birçok sorunla karşılaşılıyorlardı. Bu tür durumlarda hammadde ihtiyaçlarının karşılanması için devletten yardım istedikleri durumlar oluyordu. Ancak incelenen defterlerde yer alan belgeler İzmir'deki esnafın hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için bazı usulsüz davranışlara yöneldiklerini de göstermektedir. Avakim ve ortağı Eci Suva adlı zimmilerin İstanbul'a nakletmek ve orada ahaliye satmak amacıyla Aydın tarafından 200 kile susam satın almaları ve sonrasında yaşananlar bu hususa bir örnektir. Avakim ve Eci Suva, satın aldıkları susamları İzmir iskelesine indirdiklerinde İzmir'deki yağcı esnafı ihtiyaçları olduğunu

⁴⁰⁵Özkaya, a.g.m., s. 1040.

⁴⁰⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 38, s. 33-34, (29 Şaban Sene 1250/31 Aralık 1834).

⁴⁰⁷Özkaya, a.g.m., s. 1044.

⁴⁰⁸Güler, a.g.m., s. 136.

⁴⁰⁹Pamuk, *Osmanlı-Türkiye...*, s. 60.

gerekçe göstererek susamlara el koymuştur.⁴¹⁰ Yağcı esnafı dışında habbazan esnafının da üretimleri için gerekli olan hammaddeyi sağlamak hususunda usulsüz davranışlarda bulunduğu görülmüştür. Bu hususla ilgili olan belgede beratlı Avrupa tüccarından Hanafhazı adlı tüccarın dört ay önce İstanbul’da Rusya tüccarından 10000 kile buğday satın aldığı ve sefinelere yükleyerek satmak için Beyrut ve Trablusşam iskelelerine gönderdiği zikredilmiştir. Sefineler İzmir’e geldiğinde tamire ihtiyaç duyulmuş ve içindeki buğdaylar da dışarıya çıkarılmak zorunda kalmıştır. Sefine tamir edilip buğdaylar tekrar yüklenmek istendiğinde İzmir’deki habbazan esnafı buğdaylara ihtiyaç duyduklarını söyleyerek buğdayların gemiye yüklenmemesini istemişlerdir. Habbazan esnafının talebi karşısında buğdaylar bir süre iskelede tutulmuştur. Fakat daha sonra habbazan esnafı buğdayları almaktan vazgeçmiştir. Bahsi geçen buğdaylar İzmir’de tutulduğu ve bu durum da tüccarın zararına olduğu için tüccarın zararını karşılamak amacıyla sadaret habbazan esnafının rayici üzere buğdayları satın alması gerektiğini belirten bir kaimeyi İzmir muhafızına göndermiştir.⁴¹¹

Defterlerdeki bilgiler boyacı esnafının da esnaf düzenine aykırı davranışlar sergilediğini göstermektedir. Söz konusu belgede boyacı esnafının ipekçi esnafının ürettikleri ürünleri boyamak için değerinden yüksek fiyat talep ettiği ve dolayısıyla da narha dikkat etmediği bilgisi bulunmaktadır.⁴¹² Osmanlı’da narh mal ve hizmetlerin fiyatlarında devlet tarafından tespit edilen üst sınırı ifade etmektedir.⁴¹³ Ancak bazı durumlarda bu örnekte görüldüğü gibi narha dikkat edilmediği ve mal ya da hizmetin karşılığında belirlenen fiyatın üstünde değer talep edildiği durumlar yaşanmaktaydı.

Esnaf düzenine aykırı bir başka davranış ise İzmir’e bağlı olan Birunabad nahiyesinde açılmış olan sabunhaneye yapılan müdahale ile ilgilidir. Bu hususla ilgili 1235/1820 tarihli bir belgede Birunabad nahiyesinde sabunhane olmadığı ve İzmir’den Birunabad’a sabun naklinin zor ve sıkıntılı olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden de Birunabad nahiyesi ahalisinin sabun konusunda sıkıntı çektiği ifade edilmiştir. Bu durum karşısında, sabun sıkıntısını gidermek ve bu alanda yapılacak üretimden kazanç sağlamak amacıyla İzmir sakinlerinden Müftizade es-Seyyid Mustafa Hasib adlı kişi Birunabad’da bir sabunhane inşa etmiş ve orada sabun imal etmeye başlamıştır. Fakat

⁴¹⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 169, s. 3, Hüküm No: 12, (Evahir-i Şaban Sene 1245/15 Şubat-23 Şubat 1830).

⁴¹¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 150, (14 Cemaziye’l-Ahir Sene 1242/13 Ocak 1827).

⁴¹²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 91, Hüküm No: 306, (Evahir-i Şaban Sene 1251/12 Aralık-20 Aralık 1835).

⁴¹³Mübahat Küttükoğlu, “Narh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 390.

kendisine İzmir’de bulunan sabunhane sahipleri sebepsiz yere müdahalede bulunmuşlardır. Bu durum üzerine söz konusu müdahalenin sebebinin ve kurulmuş olan sabunhanenin ahaliye zararının olup olmadığının araştırılması için İzmir voyvodasına, İzmir ve Birunabad naiplerine ve voyvodasına hüküm gönderilmiştir.⁴¹⁴

2.4. Merkezi Hükümetin İzmir’den Talepleri

Osmanlı İmparatorluğu’nda 15. ve 16. yüzyıllarda şehrin ileri gelen kişileri için ayan kelimesi kullanılıyordu.⁴¹⁵ 16. ve 17. yüzyıllarda ulema ve kapıkullarına mensup olan ya da bu görevlerden azledilmiş veya emekli edilmiş kişiler ile esnaf ve tüccarların önde gelenleri ayandan sayılırdı. Bu kişiler genel olarak ayan-ı memleket, ayan-ı belde, ayan-ı vilayet, ayan ve eşraf adlarıyla anılıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu’nun klasik döneminde, kurumlarının işleyişinde herhangi bir aksaklık olmadığı için ayanların nüfuzları oturdukları yerleşim merkezlerinin sınırları içinde kalmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise memleketin idare ve düzeninde birtakım aksaklıkların görülmeye başlamasıyla birlikte ayanlık önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde ayanlar, devlet ile halk arasındaki işlerin yürütülmesinde aracı ve iş takipçisi olarak faaliyet göstermişlerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ayanlar; bulundukları yerleşim yerinin çeşitli ihtiyaçlarının temin edilmesi, vakıfların tevliyet ve nezaret işlerinin yürütülmesi, satılan malların fiyatlarının tespit edilmesi, bilirkişilik, bazı vergilerin toplanacağı zamanın belirlenmesi, kötü yöneticilerin görevden alınması ve yerlerine yenilerinin tayin edilmesi için şehir sakinlerinin isteklerinin İstanbul’a bildirilmesi gibi görevleri yürütmüşlerdir.

Ayanlar, 16. yüzyılın ikinci yarısında, iltizama katılmak ve çiftçilere borç para vermek gibi yollara başvurarak servetlerini ve topraklarını genişletmişlerdir. Ayanların güçlenmesindeki bir başka sebep ise suhte ve levent isyanlarının yaşandığı sırada ehl-i örfe karşı isyancılara destek vermeleridir. Bunun yanında bazı durumlarda zorba yöneticilere karşı mücadele ederek halkı korumaları da ayanların güçlenmesine neden olan bir başka sebeptir.

⁴¹⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 159, s.142-143, Hüküm No: 322, (Evail-i Ramazan Sene 1235/12 Haziran-21 Haziran 1820); BOA. DVNS.AHK.A.D, No 159, s. 149, Hüküm No: 340, (Evasıt-ı Ramazan Sene 1235/22 Haziran-1 Temmuz 1820).

⁴¹⁵Yücel Özkaya, “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 165.

17. yüzyılda ortaya çıkan Celali İsyanları ve tımarlı sipahiliğin ihmal edilmesi nedeniyle boş kalan tımarların iltizama verilmesi de ayanların güçlenmesinde etkili olan faktörlerdendir. Boş kalan tımar topraklarını mültezimlik yoluyla ele geçiren ayanlar köylüye karşı hâkim bir konuma gelmişlerdir. Bunun yanında işledikleri toprakları terk eden çiftçilerin ve leventlerin de kendilerine katılması ile ayanlar, çalışan ve savaşan kişi bakımından daha kuvvetli hale gelmişlerdir.

Ayanlığın yükselmesindeki bir başka sebep ise merkezi hükümetin eyaletlerdeki beylerbeyi ve sancakbeylerinin yetkilerini daraltmak istemesidir. Ayanlar özellikle asker toplama ve askeri komutanlık yetkileri kendilerine verildikten sonra devletin otoritesini aileleri adına sahiplenmeye başlamış ve adeta derebeyi durumuna gelmişlerdir.⁴¹⁶

Ayanlığın ortaya çıkmasında sancak idarelerinde görülen değişikliklerin de etkisi bulunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren vezirlerin sayısı gitgide artıyordu. Vezirlerin sayısı devamlı arttığı için vezirlerin gelirleri yeterli gelmiyordu. Bu yüzden vezirlere geçim kaynağı olarak “arpalık” adı verilen sancaklar verilmeye başlanmıştır. Başlangıçta arpalık olarak verilen sancakların sayısı az iken 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın başlarında birçok sancak arpalık olarak verilmiştir.⁴¹⁷ 17. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bu uygulamada arpalıklara genellikle yerli ayanlar voyvoda ve mütesellim olarak tayin edilmiştir. Bu durum ayanların itibarlarının artmasına ve idari yönden kuvvetlenmelerine neden olmuştur.⁴¹⁸

18. yüzyılda beylerbeyleri ile sancakbeyleri görevli oldukları yerlere gitmeyip yerlerine vekilleri konumunda olan mütesellim tayin ediliyorlardı. Vekil konumunda olan bu kişiler kazalara tayin edildiklerinde ise voyvoda adını alıyorlardı. Bu kişiler 18. yüzyılda yerli hanedanlardan tayin edilmekteydi. Çünkü İstanbul’dan tayin edilen kişiler gönderildikleri yerlerde kuvvetli olmadıkları ve mal, eşya ve servet açısından şehir hanedanlarına göre düşük durumda oldukları için devletin ve sancakbeylerinin gelirlerini toplama konusunda yetersiz kalıyorlardı. Bu durum Anadolu’da ayanlığın yükselmesinin bir başka sebebidir.

⁴¹⁶Özcan Mert, “Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 174-175

⁴¹⁷Özkaya, “Merkezi Devlet Yapısının...”, s. 167.

⁴¹⁸Mert, “Osmanlı Devleti Tarihinde...”, s. 175.

18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ayanlar birçok konuda, Anadolu'da devletin dayanağı olarak görülmeye başlanmıştır. Devlet, kendisine isyan eden kişilerin cezalandırılması, eşkıyaların yakalanması, orduya asker temin edilmesi, askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması, İstanbul'a erzak ve zahire gönderilmesi, Anadolu'daki karışıklıkların önlenmesi, vergilerin toplanması, gemi yapımı gibi birçok konuda ayanların yardımına başvurmuştur. Bu durum 19. yüzyılda da devam etmiş ve devlet birçok konuda ayanlardan yardım istemiş, bazı durumlarda da bunların kuvvetlerinden faydalanmıştır.⁴¹⁹

Tezin kapsadığı dönem olan II. Mahmud döneminde de devlet İstanbul'un ve diğer şehirlerin ihtiyaçları için taşradaki idarecilerden birçok talepte bulunmuştur. Bu dönemde İstanbul ve diğer şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda başvurulacak yerlerden biri de İzmir'dir. Devlet, İstanbul ve diğer şehirlerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için İzmir'deki yerel yöneticilerden birçok talepte bulunmuştur. Merkezi yönetimin İstanbul ve diğer şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda İzmir'deki yerel yöneticilerden talep ettiği ürünler hakkında aşağıdaki alt başlıklarda bilgi verilmiştir.

2.4.1. İstanbul İçin Yapılan Talepler

İstanbul, imparatorluğun başkenti olduğu için diğer kentlerle kıyaslandığında bünyesinde büyük bir nüfus barınmaktaydı. İstanbul'un nüfusunun büyük bir kısmının askeri sınıf olması nedeniyle imparatorluğun başkenti için gerekli olan yiyecek ve hammaddenin kesintisiz bir şekilde sağlanması gerekiyordu.⁴²⁰ Gıda maddesi üretiminde hiçbir zaman kendi nüfusunu doyurmada yeterli olamayan başkent İstanbul'a kırsal kesimlerden başta buğday olmak üzere birçok gıda maddesi nakliyatı yapılmıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi hayatı ile ilgili politikasına bakıldığında 1500 ile 1800 yılları arasında iaşecilik (provizyonizm) ilkesinin uygulandığı görülmektedir.⁴²¹ İaşecilik ilkesine göre iktisadi faaliyetler insanın ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yapılmalı ve piyasadaki mal ve hizmetler mümkün olduğu

⁴¹⁹Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 101-167.

⁴²⁰Mehtap Özdeğer, "İstanbul'un İaşe ve Malzeme İkmalinde Vize Sancağı'nın Yeri ve Önemi (XVI. – XVII. Yüzyıllar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 214, Şubat 2015, s. 43-44.

⁴²¹Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul İaşesi", *Bildiriler*, Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu II, 2014, s.100-102.

kadar bol, kaliteli ve ucuz olmalıydı.⁴²² Osmanlı merkezi yönetimi, hangi eyaletin başkente hangi zorunlu gıda ve hammaddeyi göndereceğini belirlemişti. İstanbul'un ihtiyacı olan hububat Eflak ve Boğdan eyaletleri, Tuna iskeleleri ile Karadeniz'in Rumeli yakasındaki iskelelerden, Trakya'dan, Ege'nin Rumeli sahillerinden ve Anadolu'da Kocaeli ve Karesi illerinden karşılanmaktaydı.⁴²³ İstanbul'un kesimlik canlı hayvan ihtiyacı ise Balkanlar'dan ve Anadolu'dan kara yolu ile sağlanmaktaydı.⁴²⁴ Devlet, 19. yüzyıl öncesinde İstanbul'un iâşesinin sağlanması işini kapan tüccarına vermişti.⁴²⁵ Kapan tüccarı, 19. yüzyıldan önce İstanbul'un zahire ihtiyacını eksiksiz bir şekilde karşılayabiliyordu.⁴²⁶ Fakat 18. yüzyıldan sonra taşradan yapılan göçler sonucunda İstanbul'un nüfusu artmıştır. Bu durum İstanbul'un yiyecek, içecek ve yakacak hususunda sıkıntı yaşamasına neden olmuştur.⁴²⁷ İstanbul'un iâşesinin sağlanmasında karşılaşılan aksaklıklar karşısında devlet bu alana doğrudan müdahale etmek zorunda kalmıştır. Devlet, zahirenin üretildiği yerlerden alınıp İstanbul'a ulaştırılması hususunda etkin rol almak amacıyla kendi kadro ve hazinesini kurmak istemiştir. İstanbul'un iâşe işlerini yürütmek amacıyla 1793 yılında Zahire Nezareti, 1795 yılında ise Zahire Hazinesi kurulmuştur.⁴²⁸ Zahire Nezareti'nin devlet adına doğrudan satın alım yapma ve satın aldığı hububatları İstanbul'daki depolarda stoklama ve buradan fırıncılara dağıtma görevi bulunuyordu. Bunun dışında Zahire Nezareti, kapan tüccarının yürüttüğü faaliyetleri düzenlemek ve desteklemekle de görevlendirilmişti. Zahire Nezaretinin kurulması ile İstanbul'un iâşesinin sağlanmasında devletin rolü artmış durumdaydı. Bu durum Tanzimat'a kadar devam etmiş, Tanzimat'tan sonra ise İstanbul'un hububat iâşesi esas itibari ile piyasaya bırakılmıştır.⁴²⁹

2.4.1.1. Zahire Talebi

Merkezi hükümet, İstanbul ahalisinin gıda ihtiyacını karşılamak için İzmir'den zahire talebinde bulunmuştur. "Zahire" sözcük anlamı olarak ihtiyaç duyulduğu

⁴²²Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 62.

⁴²³Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde...", s. 103.

⁴²⁴Suraiya Faroqhi, "İstanbul'un İâşesi ve Tekirdağ-Rodosculuk Limanı (16. ve 17. Yüzyıllar)", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II, 1980, s. 139.

⁴²⁵Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde...", s. 132.

⁴²⁶Tevfik Güran, "Zahire Nezareti ve İstanbul'un İâşesindeki Rolü", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.6, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., İstanbul 2015, s. 63.

⁴²⁷Poyraz-Doğan, a.g.m., s. 52.

⁴²⁸Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde...", s. 132.

⁴²⁹Ahmet Uzun, "İstanbul'un İâşesi", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 6, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., İstanbul 2015, s. 62.

zamanlarda kullanılmak amacıyla ambarlarda saklanmış olan hububat ve yiyecekleri ifade etmektedir.⁴³⁰ İstanbul'un iâşesinin sağlanmasında en önemli meselelerden biri zahirenin temin edilmesi idi.⁴³¹ Merkezi hükümet, İstanbul'un gıda ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak İzmir'deki yerel görevlilere yazılar göndererek birçok talepte bulunmuştur. Bu hususla ilgili olan belgeler incelendiğinde merkezi hükümetin İzmir'den zahire adı altında buğday, arpa, zeytinyağı, nohut, un ve tahıl talep ettiği tespit edilmektedir.⁴³²

Devlet kendisi için gerekli olan zahirenin temin edilmesi için mübayaacı denilen kişileri görevlendiriyordu. Mübayaacı olarak görevlendirilen kişiler ayan, mütesellim gibi yerel güç sahibi kişiler arasından ya da merkezde görevli memurlar arasından tayin ediliyordu.⁴³³ Bu husus ile ilgili olarak 1247/1832 tarihli bir belgede İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'deki (Galata, Üsküdar, Eyüp) halkın ihtiyaçları için yüksek miktarda zahirenin mübâyaa edilmesi ve Ambar-ı Amire'ye gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Zikrolunan zahirenin İzmir iskelesi ve civarında bulunan kazalardan rayiç fiyat üzerinden mübâyaa edilmesi için Yozgatlı Ahmed Ağa adlı kişi görevlendirilmiştir. Yozgatlı Ahmed Ağa'ya görevi konusunda yardımcı olmaları için İzmir ihtisap nazırı ve Saruhan mütesellimine şukka gönderilmiştir.⁴³⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda zahirenin ihraç edilmesi ya da bir yerden başka bir yere nakledilmesi ve satılması için hükümetten izin alınması gerekiyordu.⁴³⁵ Devlet, İstanbul ahalisi için gerekli olan zahireyi sağlama hususunda sıkı tedbirler uygulasa da bazen zahirenin müste'men taifesine satıldığı durumlar olmuştur. Rayiç mübâyaa fiyatının gerçek piyasa fiyatlarının aşağısında olması nedeniyle bu tür kaçakçılık olayları yaşanıyordu.⁴³⁶ Ayniyat defterlerinde müste'men taifesine zahire satıldığına dair belgeler bulunmaktadır. 1232/1817 tarihli bir belgede bu husus ile ilgili olarak İzmir limanında iki adet Sakız kayığına yaklaşık 350 kile buğday yüklendiği belirtilmiştir. Aynı belgede bu gemilerin gümrük emini tarafından yakalandığı

⁴³⁰Devellioğlu, a.g.e., s. 1165.

⁴³¹Kaya Göktepe, "İstanbul'un İâşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İâşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII. – XIX. Yüzyıllar), *Belleten*, C. 81, S. 292, 2017, s. 863.

⁴³²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi No 4, s. 44, (12 Cemaziye'l-Evvel Sene 1232/30 Mart 1817); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi No 4, s. 51 (27 Cemaziye'l-Evvel Sene 1232/14 Nisan 1817); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi No 31, s. 91-92, (7 Cemaziye'l-Evvel Sene 1248/2 Ekim 1832).

⁴³³Güran, "İstanbul'un İâşesinde...", s. 254.

⁴³⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 30, s. 143, (25 Zilhicce Sene 1247/26 Mayıs 1832).

⁴³⁵Lütfi Güçer, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, 1952, s. 79.

⁴³⁶Göktepe, a.g.m., s. 868.

zikredilmiş, beratlı ve müste'men taifesine zahire verilmemesi için İzmir ayanı ve voyvodası uyarılmıştır.⁴³⁷ İstanbul için zahire sürekli bir ihtiyaç olduğu için ilgili kişilere sık sık uyarılar yapılarak müste'men taifesine zahire verilmesinin yasak olduğu hatırlatılmıştır.⁴³⁸

Tezde kullanılan ayniyat defterlerindeki bilgiler devletin zahire kaçakçılığını önlemek amacıyla bazı durumlarda piyasa fiyatında alım yaptığını da göstermektedir. Mesela 1246/1831 tarihli bir belgede İstanbul halkının zahire ihtiyacını karşılamak için Anadolu ve Rumeli'nin münasip mahal ve iskelelerinden zahire mübâyaasına başlandığı ve bu zahire mübâyaasının eskisi gibi rayiç fiyat üzerinden yapılmayacağı belirtilmiştir. Zahire alımı yapılırken söz konusu zahirenin devlete değil devlet harici kişilere satılacak mal gibi muamele göreceği belirtilerek, zahirenin önce tartılacağı ve tüccara satılır gibi alınıp parasının terazi başında verileceği ifade edilmiştir. Belgede bu durumun hem ahalinin hem de devletin yararına olduğu ifade edilmiş ve durumun bu şekilde ahaliye anlatılması hususunda İzmir ihtisap nazırına kaime gönderilmiştir.⁴³⁹

Devlet, İstanbul'un zahire ihtiyacını karşılamak için zahirenin dışarıya satılmasını önlemeye çalışmıştır. Devletin alımları rayiç fiyat üzerinden yapması, yabancı tüccarın ise zahireye daha yüksek fiyat vermesi zahirenin dışa satılmasındaki önemli etkenlerden biri olmuştur. Fakat defterlerdeki bilgiler zahirenin temin edilmesindeki tek sorunun zahirenin yabancı tüccara satılması olmadığını göstermektedir. Devletin talep ettiği zahirenin, bazen eksik bazense hiç gönderilmediği durumların da olduğu tespit edilmiştir. 1243/1827 tarihli bir belgede Sığla sancağında bulunan kazalardan Ömer Ağa aracılığı ile İstanbul'un ihtiyaçları için 1242/1826-1827 senesine mahsup olmak üzere mübâyaa olunan zahireden tek bir tane bile gelmediği belirtilmiştir.⁴⁴⁰ Bu hususa dair olan başka bir belgede ise merkezi hükümet, Mısır ve Sayda tarafından İzmir'e gelen zahirenin İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Mısır ve Sayda tarafından gelen zahire merkezi hükümetin talep ettiği şekilde gönderilmemiş, gönderilen miktar ise çok az bulunmuştur. Bu durum karşısında İzmir muhafızına,

⁴³⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 62, (26 Cemaziye'l- Ahir Sene 1232/13 Mayıs 1817).

⁴³⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 44, (12 Cemaziye'l- Evvel Sene 1232/30 Mart 1817); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 51, (27 Cemaziye'l-Evvel Sene 1232/14 Nisan 1817); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 125, (21 Zilhicce Sene 1246/2 Haziran 1831).

⁴³⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 43, (29 Şevval Sene 1246/12 Nisan 1831).

⁴⁴⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 66, (19 Safer Sene 1243/11 Eylül 1827).

İstanbul halkının sıkıntı çekmemesi için gerekli olan zahirenin bir an önce gönderilmesini talep eden kaime gönderilmiştir.⁴⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin talep ettiği ürünün aynen tahsil edilemediği durumlarda bedeli isteniyordu. Talep edilen ürünün bedele çevrildiğindeki fiyatı ile mübâyaa için belirlenen fiyat farklı olup, bedel olarak tahsil edilen ücret mübâyaa fiyatının çok üstünde oluyordu. Piyasadan alınacak zahirenin fiyatının miri ve rayiç fiyat üzerinden alınandan çok yüksek olması nedeniyle, devlet bedel olarak yapılan tahsillerde daha yüksek fiyat talep ediyordu. Devlet bu şekilde hazinenin ürün tahsil edilememesinden kaynaklanan zararını karşılamaya çalışıyordu.⁴⁴² İstanbul'un ihtiyacı için 1242/1826-1827 senesine mahsuben Saruhan ve Aydın sancağında bulunan kazalardan zahire mübâyaa edilmesi isteği ve bu isteğin karşılanmasının mümkün olmaması üzerine bedele çevrilmesi isteği bu hususa örnek verilebilir. Zikrolunan sancak ahalileri zahirenin kıt olduğunu gerekçe göstererek zahireyi aynen değil bedelini vermek istemişlerdir. Devlet zahire bedeli olarak Saruhan sancağından bir yük⁴⁴³ yetmiş dört bin altı yüz elli sekiz buçuk kuruş talep etmiştir. Bir Osmanlı kuruşunun 120 akçeye⁴⁴⁴ denk olduğu dikkate alındığında Saruhan sancağının toplamda 75491,83 kuruş zahire bedeli göndermesi istenmiştir. Saruhan sancağı bu meblağın 45000 kuruşunu göndermiş, bir yük yirmi dokuz bin altı yüz elli sekiz buçuk kuruş (bu meblağ kuruş olarak hesaplandığında 30491,83 kuruş) borçları kalmıştır. Aydın sancağının ise ödemesi gereken iki yük bin beş yüz kuruş ki bu bedel de kuruş olarak hesaplandığında 3166,66 kuruş zahire bedeli bulunmaktadır. Devletin, her iki sancaktan toplamda üç yük otuz bir bin kuruş (33658,49 kuruş) zahire alacağı bulunmaktadır. Merkezi hükümet, zahire hazinesinin yüksek miktarda zahire satın alması için paraya ihtiyaç duyduğunu belirterek zikrolunan miktardaki zahire bedellerinin bir an önce tahsil edilip hazineye gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁴⁴⁵

⁴⁴¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 42, (22 Şevval Sene 1244/27 Nisan 1829).

⁴⁴²Güran, "İstanbul'un İâşesinde...", s. 253-254.

⁴⁴³Bir yük, yüz bin akçeye karşılık gelmektedir. Bkz. Ömer İşbilir, "Yük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s. 48.

⁴⁴⁴Şevket Pamuk, "Kuruş", s. 458.

⁴⁴⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 76, (4 Zilkade Sene 1243/18 Mayıs 1828).

2.4.1.2. Peksimet Talebi

Osmanlı'da peksimet, savaş dönemlerinde askerlere verilen önemli gıda maddelerindendi.⁴⁴⁶ Peksimet, bir tür kurutulmuş ekmek olup uzun süre bozulmadan muhafaza edilebiliyordu.⁴⁴⁷ Ekmek pişirmek için yeterli vaktin olmadığı yerlerde ya da ekmek yapımı için gerekli zahire olmadığı durumlarda peksimet askerin en önemli yiyeceğiydi.⁴⁴⁸

Ayniyat defterlerinde yer alan belgeler İstanbul'un ihtiyaçları için İzmir'den peksimet talebinde bulunulduğunu göstermektedir. Bu hususla ilgili olan 1247/1832 tarihli bir belgede İstanbul'un yüksek miktarda peksimete ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Merkezi hükümet, peksimet ihtiyacının karşılanması için İzmir'de 5000 kantar peksimet pişirilmesini İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir. İzmir ihtisap nazırı bu istek üzerine İzmir'e gelen zahirenin ancak 1000 kantar peksimet pişirmeye yeteceğini belirterek kendisinden istenilen miktardaki peksimetin İzmir'de pişirilip gönderilmesinin mümkün olmadığını sadarete bildirmiştir. İzmir ihtisap nazırı geriye kalan 4000 kantar peksimetin pişirilmesi için gerekli olan buğday ve unun İzmir'e sevk edilmesi için Saruhan mütesellimine İstanbul'dan tahrirat gönderilmesini istemiştir. Merkezi hükümet, İzmir ihtisap nazırının beyan ettiği durum karşısında İzmir ahalisinin zahire ihtiyacını da dikkate alarak İzmir'e gelen zahirenin tamamının mübâyaa edilmemesini, Saruhan müteselliminin İzmir'e zahire sevk etmesini istemiştir. Merkezi hükümet bu hususta İzmir ihtisap nazırına bir kaime göndermiş ve Saruhan'dan sevk edilen zahire kullanılarak geriye kalan 4000 kantar peksimetin de acilen pişirilerek İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir.⁴⁴⁹

İstanbul'un peksimet ihtiyacının karşılanmasına yönelik olan 1248/1832 tarihli bir başka belgede ise İzmir'den İstanbul'a 4093 kantar peksimet gönderildiği bilgisi bulunmaktadır. Ancak zikrolunan miktardaki peksimet İstanbul kantarı ile ölçüldüğünde, peksimetlerin 373 kantarı ile 245 çuvalının eksik olduğu tespit edilmiştir. Merkezi hükümet bu durum üzerine eksik çıkan peksimetin akıbetinin araştırılmasını istemiş ve eksik çıkan peksimetlerin akıbetini sefineye tayin olunan mübaşire sormuştur. Merkezi hükümet bunun dışında İzmir ihtisap nazırına gönderdiği

⁴⁴⁶Gökmen, a.g.m., s. 471.

⁴⁴⁷İbrahim Sezgin, "XVII-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Şehirlerinden Donanma İçin Peksimet Tedariki", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 7, Ağustos 2009, s. 27.

⁴⁴⁸Gökmen, a.g.m., s. 471.

⁴⁴⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 29, s. 124, (8 Ramazan Sene 1247/10 Şubat 1832).

kaimede peksimetlerin yüklendiği sefinenin İzmir’de kimin kefaletiyle kiralandığının belirlenmesini ve bu hususta gerekenin yapılmasını İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir.⁴⁵⁰

2.4.1.3. Kahve Talebi

Kahve günümüzde esas çıkış noktası olan Doğu ülkelerinde olduğu kadar Batı ülkelerinde de vazgeçilmez bir içecektir. Kahvenin ana vatanı Habeşistan’dır. Bu tüketim maddesi Habeşistan’dan Arap Yarımadası’na geçmiş ve Yemen dağlarında yetiştirilmiştir. Türkler, Mısır’ın fethinden sonra kahve ile tanışmışlardır.⁴⁵¹ Kahve ilk olarak orta sınıfa mensup olan belirli birkaç grup tarafından tüketilmiş, 1600’lü yıllara gelindiğinde ise zengin sınıflar arasında da yayılmıştır. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kahve birçok sosyal grup için vazgeçilmez bir tüketim maddesi haline gelmiştir.⁴⁵²

II. Mahmud döneminde, merkezi hükümetin İstanbul’un ihtiyaçlarını karşılamak için İzmir’den talep ettiği ürünler arasında kahve de bulunmaktaydı. Merkezi hükümet 1235/1820 tarihli bir belgede ramazan ayının da yaklaşması sebebiyle İstanbul ahalisinin kahveye olan ihtiyacının arttığını belirterek İstanbul’a fazla miktarda kahve gönderilmesini İzmir voyvodası ve naibinden talep etmiştir. Aynı belgede Mısır’dan gelen kahve ve diğer Mısır menşeli erzakın yüksek fiyat ile satılmak için vurguncu taifesinin eline geçmesine izin verilmemesi de İzmir voyvodası ve naibinden talep edilmiştir.⁴⁵³

Ayniyat defterleri İstanbul’un kahve ihtiyacının karşılanması hususunda karşılaşılan tek problemin kahvenin vurguncu taifesinin eline geçip yüksek fiyat ile satılmak için saklanması olmadığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. yüzyıldan itibaren gümrük vergileri, belli tarihlerdeki mal fiyatlarına göre tespit edilmiş olan tarifeler üzerinden alınmaya başlamıştır.⁴⁵⁴ Buna rağmen 1242/1826 tarihli bir belgede İzmir’den İstanbul’a gelecek olan kahve ve diğer erzaklardan İzmir gümrükçüsünün bir buçuk kat fazla vergi istediği bilgisi bulunmaktadır. Bu durum kahve ve diğer erzakların İstanbul’a gönderilememesine sebep olmuştur. Bu nedenle

⁴⁵⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 126, (4 Cemaziye’l-Ahir Sene 1248/29 Ekim 1832).

⁴⁵¹Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel...*, s. 135.

⁴⁵²Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023, s. 129.

⁴⁵³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 5, s. 109-110, (4 Receb Sene 1235/17 Nisan 1820).

⁴⁵⁴Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlılar’da Gümrük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 263.

merkezi hükümet, tüccar taifesinin himaye edilmesi ve kanuna aykırı davranışından vazgeçmesi için İzmir gümrükçüsü Süleyman Ağa'ya kaime göndermiştir.⁴⁵⁵

Tez kapsamında incelenen defterlerde, İstanbul'un kahve ihtiyacının 1821'de başlayan Yunan İsyanı nedeniyle firar eden gayrimüslimlerin mallarına el koyularak karşılanmaya çalışıldığı bilgisi de yer almaktadır. Osmanlı'da isyan edenler katledilebildiği ya da esaret altına alınabildiği gibi isyancıların mal ve mülklerine el de koyulabiliyordu. Yunan isyanına katılıp ölen, korkarak ya da isyancılara katılmak amacıyla İzmir'den kaçan kişilerin mallarına mirice el koyulmuştur.⁴⁵⁶ Bu husus ile ilgili olarak 1236/1821 tarihinde ayniyat defterlerine yansıyan bir belgede İstanbul'un kahve ihtiyacının karşılanması ve halkın kahve sıkıntısı çekmemesi için İzmir'de firar eden gayrimüslimlerin mühürlenmiş dükkân ve mahzenlerinde bulunan kahvelerin tamamının İstanbul'a gönderilmesi İzmir muhafızından talep edilmiştir.⁴⁵⁷

2.4.1.4. Sabun Talebi

Sabun, çok eski dönemlerden beri bilinen bir temizlik malzemesidir. Sabunun ilk kullanımı milattan önce 4000'li yıllara kadar gitmektedir. Sabun bu dönemde Mezopotamya'da dokuma sanayiinde potas ve şapla beraber iplik ve kumaşların temizlenmesinde ve sağlık alanında bazı hastalıkların tedavi edilmesinde kullanılmıştır. Sabunu bugünkü şekliyle ise ilk kez Araplar denemiştir.⁴⁵⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda sabun zaruri ihtiyaçlar arasında olduğundan Osmanlı yöneticileri İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılama işini piyasanın işleyişine bırakmayarak sabun imal ve ticaretini kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Bu şekilde İstanbul'da sabun sıkıntısı yaşanmasını engellemeye gayret sarf etmişlerdir.⁴⁵⁹ Merkezi hükümet, İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamak için çeşitli bölgelerden sabun talebinde bulunmuştur. İstanbul'un sabun ihtiyacı genel itibarıyla Atina, Ayazmend, Ayvacık, Edremid, Emrudabad, Girid, Hanya, İzmir, Kandiye, Kazdağı, Kemer-i Edremid, Kızılcatuzla, Kuşadası, Midilli, Molova, Resmo ve Yunda Adası'ndan karşılanmaktaydı.⁴⁶⁰ Sabunun birinci derecedeki hammaddesi

⁴⁵⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 87, (23 Rebiü'l-Evvel Sene 1242/25 Ekim 1826).

⁴⁵⁶Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında...", s. 324.

⁴⁵⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 7, s. 45, (1 Zilkade Sene 1236/31 Temmuz 1821)

⁴⁵⁸Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel...*, s. 226.

⁴⁵⁹Gülten Sarıyıldız, "İstanbul Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Etnaf ve Ekonomi Semineri, Bildiriler*, C. 1, 2002, s. 364.

⁴⁶⁰ Sait Öztürk, "Osmanlı'da Sabun Sanayi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1448-1451.

zeytinyağıydı. Bu yüzden zeytin ağaçlarının yetiştiği Ege, Akdeniz bölgeleri ile Ege adalarında sabun imal edilirken zeytinyağı, diğer bazı bölgelerde ise içyağı hammadde olarak kullanılmıştır.⁴⁶¹

Merkezi hükümetin İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamak için başvurduğu yerler arasında İzmir de bulunmaktaydı. Merkezi hükümet, İstanbul için istenen sabunların başka bir yere nakledilmeden doğrudan ve düzenli aralıklarla İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir.⁴⁶² Merkezi yönetim İstanbul için sabun talep ederken "nöbet" tabir olunan bir usulü benimsemiştir. Nöbet usulünde üretilen her kazan sabun için İstanbul'a belirli oranda sabun gönderilmesi gerekmekteydi. Bu bağlamda, 1216/1802-1803 yılında nöbet usulü gereği sabuncu esnafından ürettikleri her kazan sabun için 20'şer kantar sabun göndermeleri istenmiştir.⁴⁶³ 1232/1817 yılına gelindiğinde ise sabuncu esnafından kazan başına istenen sabun miktarı artmış ve her nöbette ürettikleri sabun için kazan başına 30'ar kantar sabun göndermeleri talep edilmiştir.⁴⁶⁴

Ayniyat defterlerine yansıyan 1235/1820 tarihli bir belgede, 1234/1818-1819 senesine mahsup olarak İzmir'den İstanbul'a 1469 kantar sabun gönderildiği ve 647 kantar daha gönderilmesi gerektiği bilgisi yer almaktadır. Aynı belgede sabun ve zeytinyağının İstanbul'da üretilen şeyler olmadığı belirtilmiş ve bu yüzden kalan sabun miktarının da acilen gönderilmesi İzmir naibi ile voyvodasından talep edilmiştir.⁴⁶⁵

19. yüzyılın başlarında İstanbul'un sabun ve zeytinyağına olan ihtiyacı yaklaşık 100000 kantar civarındaydı. İstanbul'un sabun hususundaki talepleri bu konuda yasaklar konulmasına ve önlemler alınmasına rağmen tam ve düzenli olarak karşılanamıyordu.⁴⁶⁶ Bu durum karşısında merkezi hükümet İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamak ve ahalisinin sabun hususunda sıkıntı ve darlık çekmesini engellemek için sabun tedarik edilmesinde ısrarcı davranıyordu. Merkezi yönetimin 1232/1817 yılında İzmir'den talep ettiği sabunu sabuncu esnafının imal edip gönderememesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Sabuncu esnafı, zeytinyağı fiyatlarının 90 kuruşa yükseldiğini gerekçe göstererek sabun üretemediklerini beyan

⁴⁶¹Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel...*, s. 226.

⁴⁶²BOA. C.İKTS. 17/835.

⁴⁶³BOA. C.BLD 47/2320.

⁴⁶⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 102, (12 Şevval Sene 1232/25 Ağustos 1817).

⁴⁶⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 5, s. 37, (22 Rebiü'l-Evvel Sene 1235/8 Ocak 1820).

⁴⁶⁶Sarıyıldız, a.g.m., s. 370.

etmiştir. Merkezi hükümet bu duruma rağmen İstanbul'a sabun gönderilmesi hususunda ısrarcı davranmış ve istenilen sabun miktarı karşılanmadıkça mübaşirin bu bölgeden çekilmeyeceğini belirtmiştir. Merkezi hükümetin bu ısrarı karşısında İzmir voyvodasının gayreti üzerine birkaç nöbet sabun üretilmiş ve İstanbul'a gönderilmiştir.⁴⁶⁷

Tez kapsamında incelenen defterlerde İstanbul'a sabun gönderilmesini aksatan durumlardan birinin İzmir'e dışarıdan getirilen sabunların İstanbul'a gönderilmek için bekletilmesi yerine, İstanbul dışında başka yerlere satılmak amacıyla mübayaa için gelen tüccarlardan saklanması olmuştur. Bu hususa dair belgede uzun müddetten beri Girid, Bayındır ve diğer yerlerden İzmir'e gelen sabun sahiplerinin sabunlarını İzmir'de Küçük Han diye bilinen Darüssaade Ağası Hanı'na koydukları ve sabunların oradan İstanbul'a nakledildiği belirtilmiştir. Fakat bazı sabun sahipleri bu usule uymayıp sabunlarını zikredilen hana koymayıp farklı yerlere nakletme düşüncesinde oldukları için İstanbul'a göndermek amacıyla İzmir'e sabun mübayaa etmeye gelen tüccarlar satın alınacak fazla sabun bulamamışlardır. Bu durum ise İstanbul'da sabunun kıt olmasına ve ahalinin sabun sıkıntısı çekmesine neden olmuştur.⁴⁶⁸

Tez kapsamında incelenen belgeler 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın da İstanbul'a sabun naklini engellediğini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki ilişkiler Navarin Olayı nedeniyle bozulmuş ve bu durum 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur.⁴⁶⁹ 1244/1829 tarihli bir belgede Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı Bahr-i Sefid Boğazı'nın Rusya tarafından abluka altına alındığı ve Midilli adasından deniz yoluyla İstanbul'a gönderilmekte olan zeytinyağı ve sabunun kara yoluyla Mihaliç ve Bandırma iskelelerine nakledilerek gönderilmesi gerektiği hususunda İzmir Muhtesibi Ömer Lütfü Efendi'ye kaime gönderilmiştir.⁴⁷⁰

2.4.1.5. Balmumu Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda balmumu ve mum, uzun süre aydınlatma amacıyla kullanılan temel ihtiyaç maddelerindendir. Balmumu, mumcu esnafı tarafından

⁴⁶⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 102, (12 Şevval Sene 1232/25 Ağustos 1817); (BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 122, (19 Zilkade Sene 1232/30 Eylül 1817).

⁴⁶⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 170, s. 346-347, Hüküm No: 845, (Evahir-i Safer Sene 1250/29 Haziran-7 Temmuz 1834).

⁴⁶⁹Armaoğlu, a.g.e., s. 194.

⁴⁷⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 77-78, (14 Zilkade Sene 1244/18 Mayıs 1829).

işlenerek muma dönüştürülmektedir.⁴⁷¹ Devlet ve toplum hayatına elektrik enerjisinin girişine kadar mum, Osmanlı’da saraylarda, askeri ve sivil kuruluşlarda, devlete veya özel sektöre ait imalathane ve ticarethanelerde, köy, şehir ve kasaba meydan, sokak ve caddelerinin aydınlatılmasında, hastane, medrese ve okullarda, halkın günlük ihtiyaçları nedeniyle evler ve ibadethanelerde sıklıkla tüketilen bir madde olmuştur.⁴⁷²

İncelenen defterlerde merkezi hükümetin cami ve mescitlerde kullanılmak üzere Menteşe sancağından 1500 kıyye balmumu⁴⁷³ talep ettiği bilgisi yer almaktadır. Rodos Mutasarrıfı Şükrü Paşa, Menteşe sancağından balmumu mübayaası için mübaşir tayin edilmiştir. Menteşe sancağının mahsullerinin tezkire ile gelen tüccardan başkasına verilmesi yasak olduğu için Şükrü Paşa’ya karşı herhangi bir müdahale yapılmaması için İzmir ihtisap nazırı uyarılmıştır. Ayrıca ramazan ayının da yaklaştığı belirtilerek mübayaa işinin bir an önce yapılması ve balmumlarının İstanbul’a gönderilmesi İzmir ihtisap nazırından talep edilmiştir.⁴⁷⁴ 1252/1836 yılında yine İstanbul için yapılan bir başka balmumu talebinde ise Menteşe Sancağı Mütessellimi Osman Ağa’nın hazineye göndereceği 3000 kıyye balmumundan ihtisap vergisi talep edilmemesi için İzmir ihtisap Nazırı Hüseyin Bey’e kaime gönderilmiştir.⁴⁷⁵

2.4.1.6. Afyon Talebi

Afyon, Anadolu topraklarında Hititler döneminden beri ekimi yapılan bir bitkidir. Anadolu’da yetişen afyonun içinde bulunan morfin miktarı diğer bölgelerde yetişenlerden fazla olduğu için Anadolu kökenli afyonlar dünya pazarında daha fazla ilgi görmüştür. Bu yüzden afyon, yerel ihtiyaçlara yönelik bir iç ticaret maddesi olmayıp, neredeyse tamamen ihracata yönelik bir ticaret maddesidir.⁴⁷⁶ Ayniyat defterlerinde afyon ile ilgili belgelerde afyonun “yed-i vahid” ile mübayaa olunacağı belirtilmiştir. Osmanlı’da yed-i vahid uygulaması, bazı ürünlerin üreticilerden satın alınarak büyük mübadele merkezlerine nakledilmesi ve orada genellikle ihraç edilmek amacıyla yabancı tüccarlara ve bazı durumlarda perakende satıcılara toptan satılması

⁴⁷¹Neslihan Ünal, “Osmanlı Şem’haneleri ve Mumcu Esnafı”, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2(3), 2020, s. 232.

⁴⁷²Güler Yarcı, “Osmanlı’da Mum ve Beykoz İspemeçet Mumu Fabrikası”, *Mum Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 6.

⁴⁷³Ayniyat defterlerinde şem-i asel olarak geçmektedir. BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 41, s. 67-68, (14 Receb Sene 1251/5 Kasım 1835).

⁴⁷⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 41, s. 67-68, (14 Receb Sene 1251/5 Kasım 1835).

⁴⁷⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 44, s. 108-109, (4 Cemaziye’l-Evvel Sene 1252/17 Ağustos 1836).

⁴⁷⁶Filiz Çolak, “Anadolu’da Afyon Ziraatı ve Ticaretine Dair İzlenimler”, *International Journal of Social Science*, C. 6, S.1, Ocak 2013, s. 514.

işinin kısmen ya da tamamen devletin kontrolü ve sermayesi ile örgütlenmesi şeklinde ifade edilebilir. Yed-i vahid Osmanlı'da 1826-1838 yılları arasında uygulanmış bir ticaret tekeli rejimidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Mahmud döneminde, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adında yeni bir ordu kurulmuştur. Bu durum devletin harcamalarında artış olmasına neden olmuştur. Yine buna ek olarak Yunan isyanı, Osmanlı donanmasının 1827 yılında Navarin'de imha edilmesi, Rusya ile yapılan savaşın kaybedilmesi ve bu savaşın sonucunda ödenmesi gereken yüksek miktardaki tazminat gibi unsurlar giderleri önemli ölçüde arttırmıştır. Devlet yed-i vahid uygulaması ile hazineye gelir sağlamayı amaçlamıştır.

Devletin aktif bir şekilde ticarete girmesinde etkili olan sebeplerden biri harcamalardaki büyük artış iken, bu hususta etkili olan bir diğer faktör ise iç ve dış ticaret sektöründe yaşanan yeni gelişmelerdir. Devlet, dış ticarete yaşanan gelişmeleri, özellikle de ticaretteki artışı hazine gelirlerini arttırmak için önemli bir potansiyel olarak görmüştür.⁴⁷⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılın başlarında Avrupa'da ilaç sanayisinde yaşanan gelişmeler neticesinde başta afyon olmak üzere esrar maddesi sağlık alanında önem kazanan bir ürün haline gelmiştir. 19. yüzyılın başlarında ilaç sanayisindeki gelişmelerle birlikte morfin, eroin ve esrar gibi maddeler Avrupa'da tedavi alanında uyuşturucu ve ağrı kesici olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁷⁸ Ayniyat defterlerine afyon ile ilgili yansıyan belgelerde, afyon satın alımlarının devletin kontrolünde yapılacağı belirtilmiştir. Bu husus ile ilgili 1246/1830 tarihli bir belgede Midilli Nazırı Mustafa Ağa'nın idaresinde olan Menemen Güzelhisarı, Foçateyn, Çandarlı, Kayakum, Ayazmend, Ayvalık, Yunda, Armut Adası, Edremid ve Kemer Edremid iskelelerinden vurguncu taifesinin afyon kaçırmasını engellemek ve hazineye gelir sağlamak için zikrolunan iskelelerin İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi'ye ihale edildiği bilgisi bulunmaktadır. Ömer Lütfü Efendi, bu görev doğrultusunda sadaretle iletişim halinde bulunmuş ve İzmir'de satın alınıp toplanan afyonun her çekisinin⁴⁷⁹ 80, 82 ve 83'er kuruştan satılmasının mı yoksa biraz daha beklenmesinin mi daha iyi olacağı hususunda sadarete tahrirat yazmıştır. Bu durum üzerine sadaret

⁴⁷⁷Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi II*, s. 163-168.

⁴⁷⁸Kaya Göktepe, "Osmanlı Sosyoekonomik Hayatında Uyuşturucu Madde Kaynaklarının Arz Boyutu: Haşhaş ve Kenevir Bitkisi", *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, s. 3037.

⁴⁷⁹Bir çeki 225,798 kilograma eşittir. Bkz. Cengiz Kallek, "Çeki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 251.

Ömer Lütfü Efendi'ye afyonun belirtilen fiyattan satılmaya başlanabileceği, sonrasında ise hazine için nasıl daha faydalı olacaksa öyle hareket edilmesi gerektiğini belirten bir kaime göndermiştir.⁴⁸⁰

Ömer Lütfü Efendi'nin ölümünden sonra onun üzerinden boşalan afyon nezaretinin mansure hazinesi tarafından idare edilmesine karar verilmiştir.⁴⁸¹ Bu hususla ilgili olarak ayniyat defterlerine yansıyan bilgiler afyon ticaretinin İstanbul merkezli yapılmak istendiğini ve bu işe başka kimsenin karışmasının istenmediğini göstermektedir. 1246/1831 tarihli bir belgede İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey'in sadarete afyon ticaretinin İstanbul'da yapılmasının rüsumat-ı cihadiye ve gümrük gelirlerini düşüreceğini belirten bir mektup yazdığı belirtilmiştir. Bu durum üzerine sadaret, Tahir Bey'e kendinden önce İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi aracılığıyla afyon ticaretine kısa bir süre teşebbüs edildiğini fakat daha senesi dolmadan bu işin ardının alınamadığını belirten bir kaime göndermiştir.⁴⁸² Zira 1247/1832 tarihli bir belgede, 1245/1829-1830 ve 1246/1830-1831 senelerinden 26522 çeki satılamamış afyon kaldığı bilgisi yer almaktadır. Yine aynı belgede afyon alım satımı ile görevli olan Ömer Lütfü Efendi'nin bu afyonları 1247/1832 yılında çekisini 83 kuruş fiyat ile satabildiği belirtilmiştir.⁴⁸³ Sadaret afyon alım satımlarında yaşanan bu sorunlar karşısında bu işe başka bir el karışmamasını istemiş ve bu işin tekrardan İzmir'e dönmesinin uygun olmayacağını kaime ile İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey'e bildirmiştir.⁴⁸⁴

Ayniyat defterlerine afyon ile ilgili olarak yansıyan bir başka belgede ise Osmanlı topraklarında yetişen afyonun tamamının yed-i vahid usulü ile satın alınacağı ve bu afyonların en azının bile başka yerlere gönderilmeyip tamamının İstanbul'a gönderilmesi gerektiği zikredilmiştir. İstanbul'a gönderilen afyonların ise devlet tarafından satılacağı belgede ifade edilmiştir. Yine aynı belgede bir önceki senenin mahsulü olarak İzmir'de kalan afyonu bazı tüccar kesiminin düşük fiyat ile satın almak istediği belirtilmiştir. Sadaret bu durum karşısında İzmir ihtisap nazırına afyonun İstanbul'da daha yüksek fiyat ile satıldığı ve 5000 akçeye kadar müşterileri çıktığını belirten bir kaime göndermiştir. Aynı kaimede sadaret afyonun yağmur ve çamurdan

⁴⁸⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 24, s. 27, (12 Safer Sene 1246/2 Ağustos 1830).

⁴⁸¹Vak'anüvis Ahmed Lütfü Efendi Tarihi, C. 4-5, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 889.

⁴⁸²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 25, s. 92, (15 Ramazan Sene 1246/27 Şubat 1831).

⁴⁸³AE.SMHD.II. 28/1728 (26 Zilhicce Sene 1247/27 Mayıs 1832)

⁴⁸⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 25, s. 92, (15 Ramazan Sene 1246/27 Şubat 1831).

zarar görmeyecek şekilde muhafaza edilmesi hususunda da İzmir ihtisap nazırını uyarmıştır.⁴⁸⁵

Afyonla ilgili olan bir diğer belgede ise Osmanlı topraklarında yetişen afyonun nizam gereği Tophane-i Amire Müdürü Mazlum Bey aracılığı ile yed-i vahid usulüyle satın alınacağı belirtilmiştir. 1254/1838 senesi mahsulünün orak vakti yaklaştığı ve satın alma için gelecek memura yardımcı olunması için İzmir ihtisap nazırı ve İzmir mütesellimine kaime gönderilmiştir.⁴⁸⁶

2.4.1.7. Çivi, Boya ve Cam Talebi

Osmanlı'da Divan-ı Hümayun, padişahın hükümeti anlamına gelmekte olup, saraya dahil olan bir kurumdur. Divan-ı Hümayun Birun'da, padişahın kapısının önünde “divanhane” adlı salonda toplanmaktaydı. 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise hükümet için Bâb-ı Alî veya Bâb-ı Asâfî denilen ayrı bir konak yapılmıştır. Bu binaya daha sonra ise Bâb-ı Alî denilmeye başlanmıştır.⁴⁸⁷

İstanbul'da 2 Ağustos 1826 yılında Elvan Mahallesi'ndeki bir evde yangın çıkmış ve bu yangın kısa bir süre içinde genişleyerek İstanbul'un büyük kısmını tahrip etmiştir. “1826 Büyük Hocapaşa Yangını” olarak bilinen bu yangın rüzgâr ve yeniçeri teşkilatı ile birlikte tulumbacı teşkilatının da kaldırılmış olması dolayısıyla yangına müdahale edecek görevli olmadığından büyümüştür. 36 saat süren bu yangından Demirkapı, Salkımsöğüt, Cağaloğlu, Bayezıt, Kumkapı, Yenikapı ve Bâb-ı Alî etkilenmiştir.⁴⁸⁸ Bu hususa dair 1242/1826 tarihli bir belgede, bu yangında Bâb-ı Alî binasının da yandığı belirtilmiş ve binanın yeniden inşa edilmesi için gerekli olan malzemelerin etraftan toplanması gerektiği zikredilmiştir. Bu amaçla İzmir'den İzmir meyve-i ter (yaş meyve) gümrükçüsünün aracılığı ile çeşitli çivi, boya ve cam talebinde bulunulmuştur. Dersaadet talep ettiği eşyaların miktarını belirten defteri İzmir'e göndermiş ve bu eşyaların İzmir'de tedarik edilerek satın alınmasını İzmir Meyve-i Ter Gümrükçüsü Süleyman Ağa'dan talep etmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 35-36, (25 Şevval Sene 1246/8 Nisan 1831).

⁴⁸⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 54, s. 74-75, (21 Rebiü'l-Evvel Sene 1254/14 Haziran 1838).

⁴⁸⁷Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2010, s. 52-53.

⁴⁸⁸Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, s. 695.

⁴⁸⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 28, (6 Safer Sene 1242/9 Eylül 1826).

2.4.1.8. Kendir Talebi

Kendir (kenevir) bitkisinin ekim alanı Uzakdoğu'dan batıya kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bununla birlikte bu bitki Anadolu coğrafyasında da çok eski zamanlardan beri bilinmekteydi. Kendir yetiştigi bölge ve kimyasal özellikleri bakımından lif kendiri ve Hint kendiri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Kuzey Avrupa ve Amerika ülkelerinde yetiştirilen lif kendirinin uyuşturucu etkisi zayıftır. Bu nedenle lif kendiri daha ziyade lif ve tohum elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Uyuşturucu etkisi yüksek olan Hint kendirinin ise özellikle Güney Asya, Afrika ile Orta ve Güney Amerika'da ziraatı yapılmaktadır. Osmanlı'da bu iki tür kendir içerisinde lif kendiri daha yaygın bir şekilde tekstil ve dokumacılık alanında kullanılmıştır.⁴⁹⁰ Osmanlı'da lifli yapısı nedeniyle kendir gemicilikte kullanılan çok önemli bir ihtiyaç malzemesi olmuştur.⁴⁹¹ Gemilerin donatılması için gerekli olan halat ve bezler kendirden elde ediliyordu.⁴⁹²

Merkezi hükümetin İzmir'den yapmış olduğu kendir talebinde, kendirin İstanbul'daki su yolları borularının tamiri için gerekli olduğu belirtilmiştir. Belgede, bu iş için Ünye tarafından 3000 vukiyye yüksek kalitede kendirin uygun fiyat ile satın alınacağı zikredilmiştir. Merkezi hükümet, İstanbul için gerekli olan kendirin bir an önce satın alınıp gönderilmesi hususunda Trabzon valisi ve İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁴⁹³

Zikredilen bu örnekler merkezi hükümetin İstanbul'un ihtiyaçları için İzmir'den birçok talepte bulunduğunu göstermektedir. Merkezi hükümetin ihtiyaç duyduğu ürünlerin bir kısmı İzmir'de üretilebiliyor iken bir kısmının ise İzmir'e dışarıdan geldiği söz konusu belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela İzmir iskelesi ve civarındaki kazalardan zahire istenmesi söz konusu yerlerde bu ürünlerin üretiminin yapıldığını düşündürmektedir. Ancak İstanbul'a gönderilmek için İzmir'e Mısır ve Sayda tarafından zahire gönderildiği de zikredilen bilgiler arasındadır. Bu hususta verilebilecek bir başka örnek ise sabundur. Sabun ile ilgili olarak verilen örneklerden İstanbul'a gönderilmek için İzmir'de sabun üretimi yapıldığı tespit edilmektedir. Ancak İzmir'e İstanbul'a gönderilmek için dışarıdan da sabun geldiği söz konusu

⁴⁹⁰Göktepe, "Osmanlı Sosyoekonomik Hayatında...", s. 3040.

⁴⁹¹Nuran Taşlıgil - Güven Şahin, "Türk Tarım Hayatında Kenevir/Kendir (Cannabis sativa L.) Yetiştiriciliğinin Yeniden Başlaması ve Yaşanan Gelişmeler", *İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 20-22 Haziran 2019, s. 457.

⁴⁹²Gökmen, a.g.m., s. 469.

⁴⁹³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 51, s. 19, (12 Şevval Sene 1253/9 Ocak Sene 1838).

belgelerden anlaşılmaktadır. İzmir'e İstanbul'a nakledilmek için dışarıdan gelen ürünlere verilebilecek bir başka örnek ise kahvedir. Bu örnekler İzmir ve limanının İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanmasındaki yerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

2.4.1.9. İstanbul Esnafları İçin Hammadde Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda iâşe politikası halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması yanında üretimin sağlanması için gerekli olan hammaddeleri de kapsıyordu. İstanbul'a gelen temel ihtiyaç maddelerini, esnaflar üretimlerinde hammadde olarak kullanıyorlardı.⁴⁹⁴ Ancak devletin idaresinde ve değişik alanlarda yaşanan aksaklıklar esnaf ve zanaatkarlara da yansıyor, onların meslek ve ticaret hayatlarında birtakım sorunlar yaşamalarına neden oluyordu. Osmanlı esnafı ve zanaatkarları için önemli meselelerden biri gerekli mal veya hammaddenin temin edilememesiydi.⁴⁹⁵ Devlet, kendi ihtiyaçları için alım yaparken genellikle fiyatları düşük tutuyordu. Bu durum üreticileri tatmin etmediği için üreticiler kaçakçılık yoluna başvurabiliyorlardı. Yine “madrabaz/vurguncu” diye tabir edilen kişiler malları iskeleye gelmeden önce alıp depoluyor ve sonra daha yüksek fiyatlarla satıyordu.⁴⁹⁶ Bu olumsuz durumlar Osmanlı esnafının hammadde sıkıntısı çekmesine ve üretimlerinin aksamasına neden oluyordu.

Ayniyat defterlerinde, İstanbul esnafının üretimleri için gerekli olan hammaddenin sağlanması hususunda sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu husus ile ilgili olarak 1241/1825 tarihli bir belgede İstanbul'daki debbağ esnafına ürettikleri kavsale ve meşin için palamut gerekli olduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁷ Meşe palamudu kabuklarından deri tabaklamanın zorunlu maddesi tanen çıkarılmaktaydı.⁴⁹⁸ Bu yüzden debbağ esnafı için palamut önemli bir ihtiyaçtı. Zikredilen belgede İzmir kazasında bulunan bazı kişilerin kaliteli palamutları topladıkları, işe yaramayanlarını ise İstanbul'a gönderdikleri ifade edilmiştir. Merkezi hükümet, bu tarz kalitesiz palamut ile üretilen kavsale ve meşinin de kalitesinin düşük olacağını belirtmiştir. Bu durum halkın zararına olacağı için palamut hususunda hileye başvuran kişilerin

⁴⁹⁴ Ahmet Tabakoğlu - Büşra Karataşer, “İstanbul'un İâşesinde Trakya Bölgesinin Rolü”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017/1, (Haziran 2017), s. 3.

⁴⁹⁵ Güler, a.g.m., s. 133.

⁴⁹⁶ Cafer Çiftçi, “Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 16, Ankara 2004, s. 156.

⁴⁹⁷ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 31-32, (21 Muharrem Sene 1241/5 Eylül 1825).

⁴⁹⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 197.

yakalanması ve ellerindeki âlâ palamutlara el konulup İstanbul'a gönderilmesi için İzmir muhafızına mektup gönderilmiştir.⁴⁹⁹

Ayniyat defterlerinde İstanbul esnafı için İzmir'den yapılan bir başka talep ise kazancı esnafı ile ilgilidir. Bu hususla ilgili belgede Tokat'taki bakır sarrafi aç gözlülük yaptığı ve Tokat'ta mevcut olan bakırın başka yerlere gönderilmesine engel olduğu için İstanbul'daki kazancı esnafının elinde külçe bakır kalmadığı belirtilmiştir. Bu durum karşısında Tokat voyvodası, Tokat'ta mevcut bakırın doğrudan İstanbul'a gönderilmesi hususunda uyarılmıştır. Bu bağlamda İzmir muhafızına da benzer bir uyarı yapılmış ve Tokat'tan gelen ve bundan sonraki süreçte gelecek olan bakırın başka yere satılmadan İstanbul'a gönderilmesi hususunda İzmir muhafızına kaime gönderilmiştir.⁵⁰⁰

Merkezi hükümet, İstanbul esnafının hammadde sıkıntısı çekmemesi için gerekli olan hammaddeyi ilgili yerlerden talep etmiştir. Devlet bu şekilde esnaf kesiminin üretimlerini devam ettirmesini ve halkın mağdur olmamasını istemiştir. Ancak, bu hususla ilgili bazı belgeler bazen İstanbul esnafının belirli hammaddelere ihtiyaç duymadığını da göstermektedir. Mesela 1242/1827 tarihli bir belgede, İstanbul esnafının palamuda ihtiyaç duymadığı belirtilmiştir. İstanbul'daki debbağ esnafının palamut ihtiyacının karşılanması amacıyla palamudun İstanbul dışında başka bir yere ya da tüccara satılması yasaklanmıştır. Ancak bu durum ihtiyaç fazlası olan palamudun tüccar ve fukaranın elinde kalmasına ve tüccar ve palamut üreticisinin mağdur olmasına neden olmuştur. Hükümet yetkilileri bu durumu hem tüccara hem de fukaraya haksızlık olarak değerlendirmiştir. Bu mağduriyeti önlemek için İstanbul'daki debbağ esnafının ihtiyacı kadar yüksek kalitede palamut gönderildikten sonra kalanlarının her birinden 60'şar para vergi alınarak başka yerlere satılmasına izin verilmiştir.⁵⁰¹ Palamudun tüccara satışına izin verilmesi ile hem İstanbul esnafının üretimlerini devam ettirmesine hem de palamut tüccarının ve üreticisinin mağduriyetinin önlenmesine çalışılmıştır.

2.4.1.10. Zahire Nakli İçin Deve Talebi

Merkezi hükümet, İstanbul'un ve diğer şehirlerin ihtiyaçları için çeşitli bölgelerden zahire talebinde bulunmuştur. Merkezi hükümet için zahirenin temin

⁴⁹⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 31-32, (21 Muharrem Sene 1241/5 Eylül 1825).

⁵⁰⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 37, (25 Muharrem Sene 1241/9 Eylül 1825).

⁵⁰¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 194-195, (29 Receb Sene 1242/26 Şubat Sene 1827)

edilmesi kadar bu zahirenin gerekli yerlere nakledilmesi de önemli bir konuydu. Osmanlı İmparatorluğu'nda zahire pahada hafif, yükte ağır olması nedeniyle nakliyesi masraflı bir maddeydi. Zahirenin nakli kara yoluyla genellikle hayvan sırtında yapılmaktaydı. Zahire naklinde deve, at ve katır kullanılmaktaydı.⁵⁰² Ancak kara taşımacılığında yük hayvanı olarak en fazla deveden faydalanılmaktaydı. Devenin nakliyede daha fazla tercih edilmesinin belli başlı sebepleri bulunmaktaydı. Bunlardan ilki yük taşımaya mahsus olan at cinslerinin Türklerde bulunmamasıydı. At ve katırın beslenme ve donanım giderlerinin deveye göre daha yüksek olması da devenin nakliyede daha sık tercih edilmesinde etkili olan bir başka sebepti. Bunların dışında devenin nakliyede daha sık tercih edilmesindeki bir başka sebep ise taşıma kapasitesinin at ve katıra nazaran daha fazla olmasıydı.⁵⁰³

İncelenen defterlerde, sadaret çeşitli yerlerden İzmir'e gelen ve buradan İstanbul'a gönderilecek olan zahirenin naklinde kullanılmak üzere İzmir civarındaki birçok sancaktan deve talebinde bulunmuştur. Bu hususla ilgili 1244/1829 tarihli bir belgede İskenderiye'den gelen zahirenin İstanbul'a gönderilmesi için nakliye işinde kullanılmak üzere her kazadan deve gönderilmesi ve gönderilecek bu develere kaza ileri gelenlerinden seçilmiş birer kişinin görevlendirilmesi istenmiştir. Sadaret nakliye işi bitinceye kadar tek bir devenin bile kaçırılmaması ve zahirenin düzenli bir şekilde İstanbul'a gönderilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁵⁰⁴

İncelenen defterlerde İstanbul'a zahire nakli hususunda sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Bu sıkıntılar zahire naklinde kullanılacak yük hayvanlarının temin edilmesiyle ilgilidir. Devlet, kendisine ait ve çeşitli yerlerde bulunan kışlaklarda bakımları yapılan hayvanları nakliye işinde kullanabiliyordu. Bunun dışında kiralama yoluyla ya da bazı vergilere karşılık olarak halktan da hayvan talebinde bulunabiliyordu.⁵⁰⁵ Ancak Osmanlı sınırlarında herhangi bir savaş tehlikesi olduğunda yük hayvanları bu bölgelere seferber ediliyordu. Yük hayvanlarının bu şekilde askeri amaçlar için seferber edilmesi zahire naklinde kullanılacak hayvan sıkıntısına neden oluyordu. Bununla birlikte kiralık hayvanların çoğunun aşiretlerin elinde olması ve

⁵⁰²Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, Sermet Matbaası, İstanbul 1964, s. 28-29.

⁵⁰³Arif Sarı, "Osmanlı Kara Taşımacılığında Deve ve Türkmen Deveciler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 1, 2019, s. 305.

⁵⁰⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 16-17, (9 Zilhicce Sene 1244/12 Haziran 1829); BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 60, (25 Zilhicce Sene 1244/28 Haziran 1829).

⁵⁰⁵Ümit Ekin, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten*, C. 81, S. 291, Ağustos 2017, s. 405.

aşiretlerin de yaylak kışlak arasında sürekli hareket halinde olması nedeniyle ellerindeki yük hayvanlarından faydalanılamadığı zamanlar oluyordu.⁵⁰⁶ Bu hususla ilgili 1244/1829 tarihli bir belgede Mısır ve Akka tarafından İstanbul'a gönderilmek üzere gelen zahirenin nakledilmesi hususunda sorun yaşandığı görülmektedir. Belgede söz konusu zahirenin Aydın, Saruhan ve diğer birkaç sancak ahalisi tarafından nakledilmesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat zahirenin çoğu Aydın ve Saruhan ahalisinin develeri ile nakledilmiştir. Diğer sancakların göndermesi gereken develerin sadece üçte biri gelmiş, bunlar da birer sefer taşıma yaparak kaçmışlardır. Bu durum üzerine Mısır tarafından ikinci bir zahirenin geleceği ve bu zahirenin nakledilmesi için diğer sancakların da kalan develeri göndermesi İzmir muhafızından talep edilmiştir.⁵⁰⁷ Bu husus ile ilgili 1245/1829 tarihli bir başka belgede ise Aydın ve Saruhan sancaklarının İzmir'den zahire naklinde üzerlerine düşen hissenin çoğunluğunu naklettikleri, diğer sancakların ahalilerinin ise üzerlerine düşen hisseyi kaldırmadıkları belirtilmiştir. Bu durum karşısında zahire nakline katılmayan sancakların ahalilerinin de nakliye işine katılmalarının sağlanması istenmiştir. Bu amaçla vilayet, devletin zahire nakli için belirlemiş olduğu dörder kuruş nakliye ücretine ek olarak kile başına üçer kuruş zam yapmıştır. Sadaret, nakliye işinde kullanılacak hayvanları tedarik etmeleri ve İzmir'e göndermeleri için nakliye işine katılmayan sancakların mütesellim ve ayanlarına mektup göndermiştir.⁵⁰⁸ Bu şekilde devlet nakliye işinde görevli herkesin üzerine düşeni yapmasını, zahirenin nakledilmesinde herhangi bir aksaklığın olmamasını ve İstanbul'un zahire hususunda sıkıntı çekmemesini istemiştir.

2.4.2. İzmir'den Diğer Şehirler İçin Yapılan Talepler

2.4.2.1. Girid Adası İçin Zahire ve Öküz Talebi

Ayniyat defterlerindeki bilgiler merkezi hükümetin farklı şehirlerin iâşesi için de İzmir'den farklı taleplerde bulunduğunu göstermektedir. İzmir'den diğer şehirlerle ilgili yapılan taleplerden biri Girid ile ilgilidir. Girid coğrafi konum itibarıyla Akdeniz'de Avrupa, Asya ve Afrika kara parçaları arasında uzanmış bir konumda bulunmaktadır.⁵⁰⁹ Girid Anadolu'ya, Yunanistan'a ve Kuzey Afrika'ya yakın olması nedeniyle özel ve stratejik bir öneme sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'un

⁵⁰⁶Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı...*, s. 30-31.

⁵⁰⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 17-18, (12 Zilhicce Sene 1244/15 Haziran 1829).

⁵⁰⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 115, (26 Muharrem Sene 1245/28 Temmuz 1829).

⁵⁰⁹Cemal Tukin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları 1821 Yılına Kadar Girit", *Belleten*, C. IX, S. 34, Nisan 1945, s. 163.

fethinden sonra Akdeniz’de egemenlik kurma süreci başlatmış ve bu sürecin son halkası Girid olmuştur.⁵¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu, Venediklilerle yaklaşık 25 yıl süren savaştan sonra, 5 Eylül 1669 yılında yapılan antlaşma ile Girid’i topraklarına katmıştır. Girid Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Kandiye merkez olmak üzere Kandiye, Hanya ve Resmo sancaklarını içine alan imtiyazlı bir eyalet olmuştur. Girid yaklaşık 250 yıl Osmanlı’nın idaresi altında kalmıştır. Girid, engebeli bir arazi yapısına sahip olmakla birlikte, yoğun bir nüfusu besleyip, kendi başına yeterli olacak kapasiteye sahiptir.⁵¹¹ Sahip olduğu bu potansiyele rağmen zaman zaman İzmir’den Girid için de zahire talebinde bulunulduğu görülmektedir. 1235/1820 tarihli bir belgede, İstanbul’da bulunan Girid tüccarı dilekçelerinde Girid adasında yaşayan Müslümanların harmanlarında bulunan zahireyi eşkıyaların yaktığını ve bu yüzden ahalinin zahire sıkıntısı çektiğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Girid tüccarı, ücretini ödeyerek İzmir’den 10000 kile arpa satın almak ve bu arpaları İngiltere tüccarlarından kiraladıkları sefinelere yükleyerek Hanya ve Resmo iskelelerine nakletmek için sadareten izin istemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda, mahsulün İstanbul’dan başka yere nakli yasak olmasına rağmen Girid ahalisinin zahire sıkıntısı çekmesi nedeniyle bu hususta gerekenin yapılması için izin verilmiştir.⁵¹²

Girid adasının zahire ihtiyacı ile ilgili bir başka belgede ise Girid tüccarının açgözlülük yapması nedeniyle ada sakinlerinin zahire sıkıntısı çektiği belirtilmiştir. Sadaret, Girid halkının zahire ihtiyacını gidermek için zahire satın alınması, gemi ve zahire ücretlerinin kesilerek Girid’e gönderilmek üzere Girid tüccarına teslim edilmesi için İzmir Gümrükçüsü Süleyman Ağa’ya mektup göndermiştir.⁵¹³ Girid’e zahire gönderilmesi ile ilgili olan bir başka belgede Giridî Mehmed Ragıb Bey adlı kişiye Kuşadası ve İzmir civarından miktarı bilinen ölçüde zahire satın alması için ruhsat verildiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede Ragıb Bey’in daha önce satın aldığı zahireden gümrük vergisi alınmamış iken bu sefer satın aldığı zahireden İzmir meyve-i ter gümrükçüsünün gümrük vergisi talep ettiği belirtilmiştir. Sadaret, İzmir meyve-i ter gümrükçüsünün bu davranışı karşısında Ragıb Bey’in Girid adası için satın aldığı

⁵¹⁰Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1994, s. 11.

⁵¹¹Metin Menekşe, “Girit’teki Muhtacîn-i İslamiye’ye Yönelik Aydın Vilayeti’nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37, s. 433-447.

⁵¹²HAT 653/31948 (29 Zilhicce Sene 1235/7 Ekim 1820).

⁵¹³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 10, s. 100, (3 Ramazan Sene 1239/2 Mayıs 1824), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 10, s. 114, (3 Ramazan Sene 1239/2 Mayıs Sene 1824).

zahireden iskele vergisi ve başka aidatlar adı altında vergi istememesi konusunda İzmir meyve-i ter gümrükçüsünü uyarmıştır.⁵¹⁴

Ayniyat defterlerinde Girid adası için İzmir'den öküz satın alınacağı bilgisi de bulunmaktadır. Belgede bu iş için İzmir'e gelen kişilerin fukaranın hayvanlarını ücretini ödeyerek satın alacağı belirtilmiştir. Bu yüzden öküz satın almaya gelen kişilere engel olunmaması ancak ziraatla uğraşan kişilerin üretimleri için gerekli olan hayvanların mübayaacılara verilmemesi için İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey'e şukka gönderilmiştir.⁵¹⁵

2.4.2.2. Sakız Adası İçin Zahire Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sakız Adası, 14 Nisan 1566 tarihinde Piyale Paşa tarafından zaptedilmiş ve bu fetih ile Sakız'da 220 yıldan beri devam eden Ceneviz ve Maona idaresi son bulmuştur. Sakız, Piyale Paşa'nın arzı üzerine Kaptan Paşa (Cezayir) eyaletine bağlı bir sancak haline getirilmiş ve sancakbeyliği Kırşehir Beyi olan Gazanfer Bey'e 50000 akçe bedelle tevcih edilmiştir.⁵¹⁶

Sakız Adası'nın arazi yapısının çok az bir kısmı tarıma elverişliydi. Adanın en önemli zirai ürünlerini sakız, turunç, limon ve portakal ağaçları oluşturmaktaydı. Sakız adaya özgü en önemli üründü.⁵¹⁷ Sakız adasının ahali zahire hususunda zaman zaman sıkıntı çekmekteydi. Adanın zahiresi ahalisine yeterli gelmemekteydi. Sakız ahalesinin zahire sıkıntısı karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nda zahirenin İstanbul dışında bir yere gönderilmesi yasak olmasına rağmen adanın zahire ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak sahil bölgelerinden zahire satın alınması için devletten izin istendiği durumlar oluyordu.⁵¹⁸ Bu husus ile ilgili 1244/1828 tarihli bir belgede Sakız Muhafızı Yusuf Paşa, Sakız Adası'nda zahire kıtlığı olduğunu bildirmiştir. Bu durum karşısında sadaret, ahalinin zahire sıkıntısı çekmesini önlemek amacıyla ada sakinlerinin ücretini ödemesi şartıyla zahire satın alması hususunda Ömer Lütfü Efendi'ye bir kaime göndermiştir. Sadaret zahire satın almak için gelen kişiye yardımcı olunmasını da söz konusu kaime Ömer Lütfü Efendi'den talep etmiştir.⁵¹⁹

⁵¹⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 12, s. 77, (7 Cemaziye'l-Ahir Sene 1241/17 Ocak Sene 1826).

⁵¹⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 82-83, (20 Zilkade Sene 1246/2 Mayıs 1831).

⁵¹⁶Şerafettin Turan, "Sakız'ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4, S. 6, Mayıs 1966, s. 187-189.

⁵¹⁷Ali Fuat Örenç, "Sakız Adası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, s. 9.

⁵¹⁸HAT 244/13766 (18 Rebiü'l-Evvel Sene 1227/1 Nisan 1812), HAT 1291/50136 (29 Zilhicce Sene 1229/12 Aralık 1814).

⁵¹⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 18, s. 94, (5 Rebiü'l-Ahir Sene 1244/15 Ekim 1828).

Sakız'a zahire nakli ile ilgili bir başka belgede ise Sakız adasının taşlık olduğu ve bu yüzden kendilerine gerekli olan zahireyi etraftan almak zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Sakız Adası reayası 2000 kile zahire satın alması için Petro İstefani adlı kişiyi göndermiş ve bu kişinin zahire satın alması için ruhsat talep etmiştir. Belgede Osmanlı İmparatorluğu'nun sahil kazalarından İstanbul dışında bir yere zahire gönderilmesi yasak olmasına rağmen ahalinin zahire sıkıntısı çekmemesi için talep ettikleri zahireyi rayiç fiyatı ile İzmir, Kuşadası ve Çandarlı taraflarından satın almalarına, zahirenin doğru Sakız'a gitmesi kaydı ile ruhsat verildiği belirtilmiştir. Belgede satın alım işini yapacak kişilere engel olunmaması için İzmir ihtisap nazırı, Kuşadası ve Çandarlı mütesellimlerine mektup gönderilerek uyarıldıkları bilgisi de bulunmaktadır.⁵²⁰

2.4.2.3. Balya Badra İçin Peksimet Talebi

Mora, Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildikten sonra Elvanoğlu Sinan Bey'in idaresi altında bir sancağa dönüştürülmüş ve Mora toprakları Balya Badra, Vostiça, Hulumiç, Krevukor, Arkadya, Leondar, Vumero, Korintos, Kalavrita, Minhalu, Bezenik, Kalandriça, Sandomiri, Grebena, Ayo İlia, Gardiçko ve Mistra olmak üzere 17 nahiyeye ayrılmıştı. Günümüzdeki Patra/Patras şehri Osmanlı İmparatorluğu döneminde Balya Badra olarak adlandırılmaktaydı.⁵²¹

II. Mahmud döneminde, merkezi yönetim İstanbul'un ihtiyaçları dışında Balya Badra için de İzmir'den peksimet talebinde bulunmuştur. Balya Badra için İzmir'den yapılan peksimet talebi ile ilgili 1241/1826 tarihli belgede, 1239/1823-1824 senesinde pişirilmiş ve miktarı bilinen peksimetin Saruhan Sancağı eski mütesellimi Ali Bey marifetiyle müste'men sefinesine yüklenip Balya Badra'ya gönderilmesi hususunda padişah emri gönderildiği belirtilmiştir. Sadaret, zikredilen peksimetlerin Balya Badra'ya gönderilip gönderilmediğini, gönderildi ise kimin sefinesi ile gönderildiğini ve bu peksimetlerin mahalline ulaşp ulaşmadığını araştırması için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁵²²

Osmanlı İmparatorluğu için İstanbul'un iaşesinin sağlanması elzem derece önemliydi. Bu yüzden İmparatorluk sınırları içinde yetişen zahirenin İstanbul dışında

⁵²⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 32, s. 67-68, (22 Ramazan 1248/12 Şubat 1833).

⁵²¹Ayşe Kayapınar, "Osmanlı Döneminde Mora'da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1 Temmuz 2015, s. 67.

⁵²²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 13, s. 95, (4 Zilkade Sene 1241/10 Haziran 1826).

bir yere gönderilmesi yasaklanmıştı. Ancak zikredilen örnekler ihtiyaç duyulması durumunda İmparatorluğun İstanbul dışındaki bölgelerine de zahire gönderilebildiğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ YAPI

3.1.Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İzmir’e Yansımaları

Yeniçeri Ocağı, I. Murad döneminde kurulmuş olmakla birlikte kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir.⁵²³ Yeniçeri Ocağı, Osmanlı İmparatorluğu’nun genişlemesinde önemli rol oynamış bir askeri birliktir. Yeniçeri Ocağı iki yüz yıldan fazla bir süre sorunsuz bir şekilde vazifesini yerine getirmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise teşkilat nizamının ihlal edilmesi ve dışarıdan -esnaf ve reayadan- asker alımı yapılmasıyla birlikte ocak bozulmaya başlamıştır. Yeniçeriler bundan sonra kahvecilik, kayıkçılık ve hamallık gibi askeri talim ve eğitimleri dışındaki işlerle uğraşmaya başlamışlardır. Bunun yanında evlenmeleri yasak olduğu halde evlenmişler ve “aile hayatı” yaşamaya başlamışlardır. Aynı zamanda yeniçeri ağaları, mütevellileri ve bazı ileri düzey devlet görevlileri yeniçeri esâmeleri satın alarak ya da ölen veya firar eden yeniçerileri görev yapıyor gibi göstererek menfaat sağlama yoluna gitmişlerdir.⁵²⁴

Yeniçeriler, çeşitli bahanelerle 17. ve 18. yüzyıllarda sık sık ayaklanma çıkarmışlar ve kendilerini ıslaha çalışan padişah ve devlet adamlarını ya öldürmüşler ya da öldürtmüşlerdir.⁵²⁵ 19. yüzyıla gelindiğinde Yeniçeri Ocağının artık iflah olmayacağı görülmüştür.⁵²⁶ Islah kabul etmeyen Yeniçeri Ocağı II. Mahmud tarafından 1826 yılında kaldırılmış ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Yeni kurulan bu orduya 15 ile 30 yaşları arasındaki kişiler asker olarak kabul edilmiştir.⁵²⁷ Ancak Asakir-i Mansure-i Muhammediye için asker tahriri yapılırken 15 yaşından küçük çocukların askere alındığı istisnai durumlar da olmuştur. 15 yaşından küçük çocuklar da asker tahririnde bulundukları için bu çocukların ümitsiz bir şekilde geri gönderilmeleri uygun görülmemiştir. 15 yaş altı bu çocuklar için acemi oğlanlar kışlası talimhane yapılmış ve velilerinin rızası alınan çocuklar acemi oğlanları

⁵²³İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 144.

⁵²⁴Ahmet Yaramış, “Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılması ve Yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’nin Kurulması”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1168.

⁵²⁵Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 205.

⁵²⁶Yaramış, a.g.m., s. 1168.

⁵²⁷Özcan, “Osmanlı Devleti’nin Askeri...”, s. 217.

kışlasında iskân edilmiştir. Bu çocuklara terbiyeleri için hoca ve zabitler tayin edilmiştir.⁵²⁸

II. Mahmud, Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile ilgili verilen kararın ardından ocağa ait bütün rütbe, lakap, unvan ve nişanları da kaldırtmış ve bu kararın uygulanmasını bizzat kendisi takip etmiştir.⁵²⁹ Tez kapsamında incelenen defterlerden Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının İzmir üzerinde de birtakım etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususla ilgili 1241/1826 tarihli bir belgede Yeniçeri nam ve nişanlarının kaldırıldığı ve esnafının da birbirlerine kefil yapıldığı belirtilmiştir.⁵³⁰ Yeniçerilikle ilgili olan bir başka belgede ise Yeniçeri Ocağında görevli olan çorbacılar sadakat gösteren kişilerin silahşörlük rütbesi ile istihdam edilebildikleri belirtilmiştir. Fakat aynı belgede, İstanbul'da kendi halleri ile meşgul olup zararlı işlerde bulunmasalar bile bu kişilerin çeşitli dedikodu ve iftiralara maruz kaldığı ifade edilmiştir. Bu durum bu kişilerin zararına olduğu için sadaret İstanbul'da asayiş sağlanıncaya kadar bunların farklı yerlere gönderilmesine karar vermiştir. Bu bağlamda kaldırılmış ocağın başçavuşu hassa silahşörlerinden Ali Ağa İzmir'e gönderilmiştir. Sadaret Ali Ağa'nın uygun bir işte istihdam edilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵³¹

Ayniyat defterlerine yeniçerilikle ilgili yansıyan belgelerden biri de yeniçerilerin yürüttüğü yasakçılık göreviyle ilgilidir. Yeniçerilerin barış dönemlerinde ocak ve askerlik işleri haricinde İstanbul ve taşrada çeşitli görevleri bulunuyordu.⁵³² Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan elçi ve konsolosların her birinin çavuşu ve bir veya daha fazla yeniçerisi bulunuyordu. Bu kişilere yasakçı veya kavas deniliyordu. Bu kişilerin görevi sefirleri, konsolosları ve maiyetleriyle birlikte sefarethane ve konsolosları korumaktı. Ayrıca resmi ya da gayri resmi nedenlerle ikamet ettikleri yerleri terk eden diplomat ve eşlerini koruma ve önlerinde gitmek sureti ile onlara yol açma ve ülkeye geldiklerinde karşılama görevleri de bulunuyordu.⁵³³ Yasakçılık ile ilgili olan 1242/1827 tarihli belgede Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan önce İstanbul'da bulunan dost devletlerin elçi ve maslahatgüzarlarının yanlarında ocak mensubu olan ve yasakçı adı verilen kişilerin istihdam edildiği belirtilmiştir. Yeniçeri Ocağı

⁵²⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1309, C. 12, s. 173.

⁵²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 558-559.

⁵³⁰ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 13, s. 148-149, (22 Cemaziye'l-Evvel Sene 1241/2 Ocak 1826)

⁵³¹ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 111-112, (26 Rebiü'l-Ahir Sene 1242/27 Kasım 1826).

⁵³² Ahmet Yüksel, "Yeniçeri Ocağı, Bozulma ve Casusluk", *History Studies*, C. 9, S. 2, s. 274.

⁵³³ Mehmet Canatar, "Kavas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, s. 66.

kaldırıldığı için dost devletlerin elçi, konsolos ve konsolos vekillerini korumak için adam tayin etmek gerekmiştir. Bu amaçla İstanbul'da yabancı devlet temsilcilerini korumak için yanlarına adamlar tayin edilmiştir. Sadaret aynı uygulamanın İzmir'de de yapılmasını ve İzmir'de ikamet eden dost devletlerin konsolos ve konsolos vekillerinin yanındaki yasakçıların tamamen kaldırılmasını istemiştir. İzmir'de bulunan konsolos ve konsolos vekillerine gereği kadar adam tayin edilmesini, konsolos ve konsolos vekillerinin farklı yerlere gitmeleri durumunda ise yanlarına kendi tatarlarından refakatçi vermesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵³⁴

Ayniyat defterlerine yeniçerilikle ilgili yansıyan bir diğer belge ise Yeniçeri Ocağından Tulumbacı Ali Fevzi adlı haydudun yakalanması ve idam edilmesi talebi ile ilgilidir. Belgede bu kişinin Manisa civarındaki Nif Kasabası Voyvodası Kadri Ağazade Ali Bey'in kethüdası Halil Ağa'nın yanında olduğu belirtilmiştir. Sadaret İzmir muhafızına Tulumbacı Ali Fevzi adlı haydudun yakalanması ve idam edilmesi hususunda kaime göndermiştir. Ayrıca sadaret zikrolunan kaimede Ali Fevzi adlı kişinin idam edildiği haberinin kendisine bildirilmesini de İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵³⁵

Ayniyat defterlerinde Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının esnaf grupları üzerinde etkisinin olduğu da zikredilmiştir. 1243/1827 tarihli bir belgede devletin Yeniçeri Ocağı sorunu ile uğraşması nedeniyle her şeyin düzeninden çıktığı ve gerek İstanbul'da gerekse taşrada her bir sınıfın kendine mahsus erzak ve eşyayı istediği fiyat ile alıp satmaya başladığı belirtilmiştir. Bu durum karşısında devletin bütün sanat ve zanaat erbabının narh sistemi ile satış yapmasını istediği söz konusu belgede ifade edilmiştir. Bu şekilde hem fukara zarardan kurtulacak hem de devlet Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin ihtiyaçları için bir miktar vergi tahsil edecektir. Sadaret almayı planladığı bu verginin hangi mallardan ne oranda alınacağını yerinde mahkemece ve esnaf kethüdaları aracılığı ile belirlenmesini talep etmiştir. Sadaret alınacak verginin fukaraya yük olmayacak şekilde tespit edilmesini ve bu hususta kendisini bilgilendirmek amacıyla bir adet defterinin gönderilmesini Ömer Lütfü Efendi'den talep etmiştir.⁵³⁶

⁵³⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 142, (4 Cemaziye'l-Ahir Sene 1242/3 Ocak 1827).

⁵³⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 104, (23 Rebiü'l-Ahir Sene 1242/24 Kasım 1826).

⁵³⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 88-89, (2 Rebiü'l-Evvel Sene 1243/23 Eylül 1827).

3.2. Asakir-i Mansure-i Muhammediye İçin Asker Talebi

Ayniyat defterlerinde Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra kurulmuş olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu ile ilgili belgeler de bulunmaktadır. Bu belgelerde yer alan bilgiler Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasının da İzmir üzerinde etkileri olduğunu göstermektedir. Söz konusu belgelerde yeni kurulan ordunun asker ihtiyacını karşılamak için İzmir'den asker talebinde bulunduğu bilgisi zikredilmiştir. Bu hususla ilgili 1242/1826 tarihli bir belgede aynı yıl tahrir olunmakta olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu için İzmir muhafızından asker talebinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Merkezi hükümet bu asker talebine ek olarak İzmir muhafızının uhdesinde olan diğer sancaklardan da İstanbul için 1000 adet asker istemiştir.⁵³⁷ 1242/1827 tarihli bir başka belgede ise Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye katılmak için İzmir'den 42 asker gönderildiği tespit edilmiştir. Belgede bu askerlerden birisinin evli olduğu için ayrıldığı diğerlerinin ise Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye katıldığı zikredilmiştir.⁵³⁸

Ayniyat defterlerinde yer alan bilgiler Sakız Adası muhafazasında bulunan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin asker eksikleri için de İzmir'den 28 asker istendiğini ve istenen miktardaki askerin tedarik edilip gönderildiğini göstermektedir. Fakat Sakız Adası muhafazasında bulunan askerlerin bir kısmının vefat etmesi, bir kısmının ise hasta olması nedeniyle bu askerler ordudan çıkarıldığı için orduda 34 asker eksiği oluşmuştur. Sadaret bu durum karşısında zikrolunan miktardaki askerlerin tedarik edilip Sakız Adası'na gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵³⁹ İzmir'den 1243/1827 tarihinde yapılan bir başka asker talebinde ise Sivas, Divriği, Amasya ve Çorum sancaklarından tertip olunan askerlerin 62'sinin hasta oldukları ve askerliğe elverişli olmadıkları için memleketlerine gönderildiği belirtilmiştir. Sadaret, hasta olan askerlerden oluşan 62 asker eksiğinin 42'sinin Aydın ve Saruhan sancaklarından karşılanması için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁵⁴⁰ Sadaret zikredilen bu asker talepleri dışında da ihtiyaç duyduğu zamanlarda Asakir-i Mansure-i Muhammediye için İzmir'den asker talebinde bulunmuştur.⁵⁴¹

⁵³⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 61-62, (1 Rebiü'l-Evvel Sene 1242/3 Ekim 1826).

⁵³⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 138, (2 Cemaziye'l-Ahir Sene 1242/1 Ocak 1827).

⁵³⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 235, (3 Ramazan Sene 1242/31 Mart 1827).

⁵⁴⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 58, (14 Safer Sene 1243/6 Eylül 1827).

⁵⁴¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 38, s. 132, (17 Zilkade Sene 1250/17 Mart 1835), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 53, s. 96-97, (1 Safer Sene 1254/26 Nisan 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu

İncelenen defterlerden Asakir-i Mansure-i Muhammediye için asker talep edilirken, orduya alınan bu askerlerin yiyecek, içecek, giyecek ve yatacak yer gibi ihtiyaçlarına dikkat edilmesi için ilgili kişilerin uyarıldığı da tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1242/1827 tarihli bir belgede, İzmir'den tertip olunan Asakir-i Mansure-i Muhammediye için gerekli malzemelerin hazırlanması için nazır-ı sabık Saib Efendi tarafından Mehmed Efendi'nin memur edildiği bilgisi bulunmaktadır. Fakat aynı belgede, askerlerin iâşe ve ibate gibi ihtiyaçlarına dikkat etmediği için Mehmed Efendi'nin İstanbul'a ihbar edildiği bilgisi de yer almaktadır. Sadaret, kendisine yapılan söz konusu ihbar karşısında durumun araştırılması ve gerçekten durum bildirildiği gibi ise görevli memurun değiştirilmesi hususunda İzmir muhafızına kaime göndermiştir. Zikrolunan kaimede askerlerin yiyecek, içecek, giyecek ve yatacak yer konularına özen gösterilmesi için İzmir muhafızı da ayrıca uyarılmıştır.⁵⁴²

3.3. Asakir-i Mansure-i Muhammediye İçin Kışla İnşası

II. Mahmud, Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik öneme sahip bölgelerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu için askeri kışlalar inşa ettirmiştir. 1826-1829 yılları arasında İzmir'de inşa edilmiş olan İzmir Kışlası bu kışlalardan biridir. İzmir Kışlası günümüzün Konak Meydanı'nın yer aldığı alanda tüm körfezi görecektir şekilde inşa edilmiştir. Bu özelliği ile bir güvenlik duvarı oluşturan İzmir Kışlası günümüze kadar gelememiştir.⁵⁴³ 1955 yılında yıkılan İzmir kışlası, Sarıkışla adıyla da bilinmektedir.⁵⁴⁴

Ayniyat defterlerinde İzmir Kışlası'nın inşa edilmesi süreci ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili 1242/1826 tarihli bir belgede Asakir-i Mansure-i Muhammediye için İzmir'de bir kışla yapılmasının planlandığı bilgisi zikredilmiştir. Sadaret söz konusu kışlanın inşasında ahaliye herhangi bir yük yüklenmemesi ve eziyet edilmemesi hususunda İzmir muhafızına bir kaime göndermiştir. Aynı kaimede kışlanın inşa edilmesi için neresinin daha uygun olacağı konusunda da İzmir muhafızının görüşü sorulmuştur.⁵⁴⁵

Adi, No 54, s. 92, (27 Rebiü'l-Evvel Sene 1254/20 Haziran 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 59, s. 194-195, (27 Safer Sene 1255/12 Mayıs 1839).

⁵⁴²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 191-192, (1 Şaban Sene 1242/28 Şubat 1827).

⁵⁴³Özlem İlban, "Ege'de Bir Askeri Üs: İzmir Kışlası", 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi *Bildiri Tam Metin Kitabı*, 14-17 Şubat 2019/Yalova, s. 125.

⁵⁴⁴İbrahim Alpaslan - Aysu Gülenç, "İzmir Sarıkışla'nın İnşa Evreleri", *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, S. 19, s. 31.

⁵⁴⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 43, (14 Safer Sene 1242/17 Eylül 1826).

Bu hususla ilgili olan bir diğ er belgede İzmir muhafızının Asakir-i Mansure-i Muhammediye için gerekli olan kışlanın resmini İstanbul'a gönderdiği bilgisi bulunmaktadır. Sadaret, kışlanın İzmir muhafızının gönderdiği resme göre yapılmasını karanlık ve küçük olacağı gerekçesi ile kabul etmemiştir. Bu durum üzerine sadaret mimar ağı vasıtası ile yeni bir kışla resmi  izdirmiş ve onu İzmir'e göndermiştir. Sadaret gönderilen resme göre kışla yapıldığında kışlanın planlanan yerlere sığmayacağını da İzmir muhafızına bildirmiştir. Bu nedenle önceden alınması planlanmış olan yerlere ek olarak bir adet sabunhane ve tuzhanenin de kışla inşa edilecek alan için satın alınacak yerlere dahil edilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵⁴⁶ Sadaret inşa edilecek kışlanın hazine için en uygun fiyat ile inşa edilmesi hususunda İzmir muhafızına ayrıca bir kaime göndermiştir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 155, (18 Cemaziye'l-Ahir Sene 1242/17 Ocak 1827).

⁵⁴⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 105-106, (23 Rebil'l-Ahir Sene 1242/24 Kasım 1826).

İzmir’de inşa edilecek kışlaya sabık Menemen Voyvodası Arif Ağa bina emini olarak tayin edilmiştir.⁵⁴⁹ Bu hususla ilgili 1242/1827 tarihli bir belgede İzmir’de Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin iskanı için inşa edilecek kışlanın inşasına başlandığı belirtilmiştir. Aynı belgede İzmir Kışlası Bina Emini Arif Ağa’ya kışlanın bir an önce bitirilmesi için kaime gönderildiği de zikredilmiştir.⁵⁵⁰ Sadaret İzmir Kışlası’nın bir an önce tamamlanması için İzmir muhafızının da üzerine düşen görevleri yapması ve bu iş ile bizzat ilgilenmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁵⁵¹

Kışlanın inşası ile ilgili bir başka belgede ise İzmir’de inşa edilecek Asakir-i Mansure-i Muhammediye Kışlası için çeşitli keresteye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bina Emini Arif Ağa, Filibe’de olan kardeşine durumu bildirmiş ve kardeşinin gönderdiği keresteler Edirne’ye nakledilmiştir. Osmanlı coğrafyasında yetişen kerestenin emir olmadan bir yerden başka bir yere nakli yasak olduğu için Çirmen mutasarrıfı zikrolunan kerestelere el koymuştur. Bu durum karşısında sadaret kerestenin miktarının sicile kaydedilmesi ve İzmir’e nakledilmesi için ruhsat verilmesini Çirmen muhafızından talep etmiştir.⁵⁵²

1243/1828 tarihli belgeler İzmir Kışlası Bina Emini Arif Ağa’nın kışla inşaatı bittikten sonra İstanbul’a çağırıldığını göstermektedir. Belgelerde Arif Ağa aracılığı ile inşa edilen kışlanın tamamlandığı zikredilmiştir. Bu yüzden artık Arif Ağa’nın İzmir’de bulunmasını gerektirecek bir durum kalmadığı belirtilerek Arif Ağa’nın İstanbul’a dönmesi gerektiği hususunda hem Arif Ağa’ya hem de İzmir muhafızına kaime gönderilmiştir.⁵⁵³

Ayniyat defterlerinde yer alan bilgiler İzmir’de redif askerleri için de bir kışlanın inşa edilmesinin gündeme geldiğini göstermektedir. Sadaret bu hususta İzmir muhassılına emir göndermiştir. İzmir muhassılı bu durum karşısında Asakir-i Mansure-i Muhammediye kışlasının ilerisinde yeni bir kışla inşa edilmesi yerine, İzmir’de bulunan Cezayir Hanı’nın⁵⁵⁴ bazı yerleri tamir edildikten sonra kışla olarak

⁵⁴⁹HAT 596/29255 (29 Zilhicce Sene 1242/24 Temmuz 1827).

⁵⁵⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 200, (3 Şaban Sene 1242/2 Mart 1827).

⁵⁵¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 200, (3 Şaban Sene 1242/, 2 Mart 1827).

⁵⁵²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 15, s. 84, (7 Cemaziye’l-Evvel Sene 1242/7 Aralık 1826).

⁵⁵³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 89, (17 Zilkade Sene 1243/31 Mayıs 1828), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 89, (17 Zilkade Sene 1243/31 Mayıs 1828).

⁵⁵⁴Cezayir Hanı ile ilgili detaylı bilgi almak için bkz. Funda Adıtatar, “İzmir’deki Cezayir Hanı’na Dair Yeni Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10, S. 2, Ekim 2023.

kullanılmasını önermiştir. Sadaret, İzmir muhassılının Cezayir Hanı'nın kışla olarak kullanılması önerisini bazı sebeplerden dolayı kabul etmemiştir. Sadaret aynı zamanda yeni kışla inşa etmenin de fazlaca masrafa sebep olacağı kanaatine varmıştır. Neticede sadaret, İzmir muhassılına İzmir'de bir alaya yetecek kadar Asakir-i Mansure-i Muhammediye kışlası olduğunu ve yeni tertip edilecek bir tabur askerin de kışlanın uygun yerlerinde nöbetleşe kalmasını istediğini belirten bir kaime göndermiştir. Söz konusu kaimede yeni gelen askerlerin bu şekilde talim usulünü diğerlerinden görüp hızlıca öğreneceği de belirtilmiştir.⁵⁵⁵

Ayniyat defterlerinde bu bilgilerin dışında İstanbul'da, Anadolu'da ve Rumeli'de Asakir-i Mansure-i Muhammediye askerlerinin iskanları için yapılacak olan kışlaların civarlarına birer hastane inşa edilmesinin planlandığı bilgisi yer almaktadır. Bu bağlamda İzmir'de inşa edilecek olan kışlanın civarına da bir hastane yapılmasının planlandığı söz konusu belgelerden anlaşılmaktadır.⁵⁵⁶ İzmir'de Asakir-i Mansure-i Muhammediye için inşa edilecek hastaneye bina emini olarak Hassa Silahşörlerinden Hafız Ağa'nın tayin edildiği bilgisi belgelerde zikredilmiştir.⁵⁵⁷

3.4. Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin Masraflarının Karşılanması

Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'de en yüksek rütbede olan subaydan ere kadar her askerin maaş ve bunun dışında verilen yiyecek ve erzak hakkı bulunmaktaydı. Ordunun giderlerini karşılamak için "Mansure Hazinesi" adıyla ayrı bir hazine oluşturulmuştur. Mansure Hazinesi'ne yeni gelir kaynakları bulunmaya çalışılmış ve ordunun ihtiyaçları tahsis edilen gelir kaynakları ile giderilmeye çalışılmıştır.⁵⁵⁸

Ayniyat defterlerinde Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin masraflarının karşılanmasına dair belgeler de bulunmaktadır. 1242/1826 tarihli belgelerde Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin masraflarının ahaliye yük olmayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda bazı sancaklarda bulunan mukataa ve diğer iltizam öşürlerinin ordunun masraflarına devredilmesi ve mutasarrıflarının maaşa bağlanması hususunda bir irade-i seniyye çıkarılmıştır. Bu irade gereği İzmir

⁵⁵⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 44, s. 103, (1 Cemaziye'l-Evvel Sene 1252/14 Ağustos 1836).

⁵⁵⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 106, (23 Rebiü'l-Ahir Sene 1242/24 Kasım 1826).

⁵⁵⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 15, s. 87, (8 Cemaziye'l-Evvel Sene 1242/8 Aralık 1826), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 15, s. 93, (15 Cemaziye'l-Evvel Sene 1242/15 Aralık 1826).

⁵⁵⁸Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 457.

muhafızının sorumluluğu altında olan Aydın, Saruhan, Teke ve Hamit sancaklarında bulunan iltizam öşürlerinin İzmir muhafızına ayrılan maaştan fazlası Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin masraflarına tahsis edilmiştir.⁵⁵⁹

Belgelerde Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin masraflarının halka yük olmadan karşılanması için çeşitli yerlerden İzmir'e gelen ve İzmir'de Frenk ülkelerine götürülmek üzere yabancı tüccara satılan afyondan vergi alınması yoluna başvurulduğu da tespit edilmiştir. Afyon üzerinden alınan bu verginin Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin masrafları için kullanılacağı söz konusu belgede belirtilmiştir. Sadaret bu amaçla İzmir'e diğer yerlerden yılda ne kadar afyon geldiği, bu afyonların ne kadarının yabancı tüccara satıldığı ve afyonun kıyyesinin ne kadar olduğu hususunun kendisine bildirilmesini Ömer Lütfü Efendi'den talep etmiştir.⁵⁶⁰

Ayniyat defterlerinde yer alan bilgiler Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla İzmir'de bazı eşyalardan damga resmi alınmasının planlandığını da göstermektedir. Belgede damga resminin İstanbul'da düzenlendiği ve yürürlüğe girdiği belirtilmiş ve bu verginin İzmir'de de bazı eşyalardan alınacağı ifade edilmiştir. Bu durumun gereği olarak İzmir muhafızı ve Ömer Lütfü Efendi damga resmi alınacak eşyaların isimlerinin yer aldığı defteri İstanbul'a göndermiştir. Söz konusu defterde İzmir muhafızı ve Ömer Lütfü Efendi bazı eşyalardan kuruşta bir, bazısından da kuruşta iki para alınmasını teklif etmiştir. Sadaret damga resminin İstanbul'da düzenlenen nizam gereği alınmasını istemiş ve kuruşta iki paranın çok olacağını belirterek kuruşta bir para almanın daha uygun olacağını Ömer Lütfü Efendi'ye bildirmiştir.⁵⁶¹

Ayniyat defterlerinde Redif-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye ile ilgili belgeler de bulunmaktadır. Redif askeri teşkilatı 1834 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye destek sağlamak ve iç güvenliği tesis etmek amacıyla kurulmuştur. Redif-i Asakir-i Mansure ile silah altına alınanlar uzun süre zorunlu hizmette tutulmayacak ve kendi bölgelerinde eğilecekti.⁵⁶² Redif askeri teşkilatına asker yazılması, yazılan askerlerin defterlerinin tutulması ve söz konusu defterlerin İstanbul'a gönderilmesi görevi sancak mutasarrıfları ile valilere verilmiştir. Bu görevin

⁵⁵⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 25, (1 Safer Sene 1242/ 4 Eylül 1826), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 126, (15 Cemaziye'l-Evvel Sene 1242/15 Aralık 1826).

⁵⁶⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 252, (14 Ramazan Sene 1242/11 Nisan 1827).

⁵⁶¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 27-28, (22 Muharrem Sene 1243/15 Ağustos 1827).

⁵⁶²Abdülkadir Özcan, "Redif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 524.

yerine getirilmesi için sancak mutasarrıfları ile valilere emirleri altında bulunan mütesellim ve voyvodalar da yardım edeceklerdi.⁵⁶³

Ayniyat defterlerine Redif-i Asakir-i Mansure ile ilgili yansıyan belgeler redif askeri teşkilatına alınacak askerlerde aranacak nitelikler ve askerlerin maaşlarının ödenmesiyle ilgilidir. Bu hususla ilgili 1250/1834 tarihli bir belgede Redif-i Asakir-i Mansure taburlarına yazılacak askerlerin 22 yaşından 32 yaşına kadar olması gerektiği zikredilmiştir. Belgede 22 yaşından küçük olan kişilerin Redif askeri yazılmasının Asakir-i Hassa ve Mansure için asker tedarik edilmesini engelleyeceği belirtilmiştir.⁵⁶⁴

II. Mahmud döneminde, askeri giderleri karşılamak için 1834 yılında Redif-i Mansure Hazinesi kurulmuştur. Devlet bazı gelir kaynaklarını bu hazineye aktarmıştır.⁵⁶⁵ Ayniyat defterlerine Redif askeri teşkilatı ile ilgili yansıyan belgelerde söz konusu teşkilatta bulunan zabıt ve asker maaşlarının Mansure Hazinesi tarafından ödeneceği zikredilmiştir.⁵⁶⁶

Zikredilen bilgiler Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasının İzmir üzerinde çeşitli etkileri olduğunu göstermektedir. Merkezi hükümet yeni kurulmuş ordu olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin asker ihtiyacını karşılamak için İzmir'den asker talebinde bulunmuştur. Bunun yanında merkezi yönetim ordu ve donanmanın farklı ihtiyaçları için de İzmir'den birtakım taleplerde bulunmuştur. Merkezi hükümetin ordu ve donanmanın ihtiyaçlarına yönelik olarak İzmir'deki yerel görevlilerden talepleri hakkında aşağıdaki alt başlıklarda bilgi verilmiştir.

3.5. Merkezi Yönetimin Ordu ve Donanma İçin İzmir'den Talepleri

3.5.1. Kalyoncu Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda kalyon, 15. yüzyılın sonlarından 16. yüzyılın ortalarına kadar kısmen taşımacılıkta, genel itibariyle ise donanmada savaş gemisi olarak kullanılmış bir gemi çeşididir.⁵⁶⁷ Osmanlı donanmasında kalyon adı verilen

⁵⁶³Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, Mayıs 1963, s. 67.

⁵⁶⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 37, s. 30, (17 Cemaziye'l-Ahir Sene 1250/21 Ekim 1834).

⁵⁶⁵Özcan, "Redif", s. 525.

⁵⁶⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 39, s. 33, (15 Safer Sene 1251/12 Haziran 1835), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 39, s. 98, (17 Rebiü'l-Evvel Sene 1251/13 Temmuz 1835), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 40, s. 56, (24 Şaban Sene 1251/15 Aralık 1835), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 41, s. 91, (25 Receb Sene 1251/16 Kasım 1835).

⁵⁶⁷İdris Bostan, "Gemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 14.

yelkenli savaş gemilerinde görevli denizcilere ise kalyoncu adı verilmekteydi.⁵⁶⁸ Merkezi hükümetin İzmir'e yönelik talepleri arasında donanma için kalyoncu talebi de bulunmaktadır. Bu husus ile ilgili 1227/1812 tarihli bir belgede donanma için İzmir'den 600 kalyoncu talep edildiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede yer alan bilgilerden talep edilen kalyoncuların bir kısmının gönderildiği, 350'sinin ise gönderilemediği anlaşılmaktadır. Bu durum karşısında sadaret geri kalan kalyoncuların da bir an önce toplanıp donanmaya gönderilmesi talebini İzmir kadısına mektup ile bildirmiştir.⁵⁶⁹

Sadaret, İstanbul ve donanmanın ihtiyaçları için İzmir sancağına müracaat ettiğinde, sadaretin talepleri bazen zamanında bazen de gecikmeli olarak karşılanmıştır. Ancak sadaret İzmir'den talep ettiği hususların karşılanmasında ısrarcı davranıyor ve geçerli bir mazeretleri olmadıkça yerel yöneticilerin söz konusu talepleri karşılamasını istiyordu.⁵⁷⁰ 1241/1826 yılında Sığla sancağından istenen kalyoncuların karşılanamayacağı gerekçesi ile bir kısmının affedilerek sayısının düşürülmesi talebi bu hususa örnek olarak verilebilir. İstenilen asker miktarının düşürülmesi için sadarete Sığla sancağından ilam ve mahzar gönderilmiştir. Bu durum karşısında sadaret Rumların kara ve denizde yaptıkları kötülükler karşısında askere gerek duyulduğunu belirtmiş ve talep ettiği kalyoncuların parasının değil şahıs olarak acil bir şekilde gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵⁷¹

1241/1826 tarihli bir başka belgede ise sadaretin İzmir'den 900 nefer kalyoncu ve mellah⁵⁷² talep ettiği tespit edilmiştir. Bu talep karşısında, istenilen miktarda mellahın İzmir'de tedarik edilemeyeceği ve mellah yazılacak kişilerin de bir işe yaramayacağı sadarete bildirilmiştir. Belgede yer alan bilgiler sadaretin İzmir'den gelen bu talebi dikkate aldığını ve istenilen kalyoncu miktarını düşürdüğünü göstermektedir. Sadaret bu durum karşısında istediği kalyoncu miktarını 600'e düşürmüş, 300 nefer mellahın ise bedellerinin tahsil edilerek gönderilmesini talep etmiştir.⁵⁷³

⁵⁶⁸ Ali Fuat Örenç, "Kalyoncu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-C.2, Ankara 2019, s. 10.

⁵⁶⁹ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 1, s. 103, (3 Rebiü'l-Evvel Sene 1227/17 Mart 1812).

⁵⁷⁰ Zeynep Gürel - Ertan Gökmen, "Ayniyat Defterlerine Göre II. Mahmud Döneminde İstanbul'un İzmir'den Talepleri", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2, 2024, s. 119.

⁵⁷¹ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 12, s. 100, (25 Cemaziye'l-Ahir Sene 1241/4 Şubat 1826).

⁵⁷² Mellah gemici, kaptan, denizci manasına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 609.

⁵⁷³ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 12, s. 110-111, (6 Receb Sene 1241/14 Şubat 1826).

Söz konusu örnekler sadaretin İzmir’den talep ettiği kalyoncu miktarının karşılanmasında zaman zaman güçlük yaşandığını göstermektedir. Bu tür durumlarda sadarete ilam ve mahzar gönderilerek talep edilen asker miktarının düşürülmesi istenmiştir. İncelenen belgelerden bu taleplere sadaretin bazen olumlu bazen de devletin içinde bulunduğu zorlu şartları gerekçe göstererek olumsuz cevap verdiği anlaşılmaktadır.

3.5.2. Süvari Talebi

Osmanlı İmparatorluğu’nun Yunan İsyanı ile meşgul olduğu dönemde, İran da doğuda birtakım faaliyetlere girişmiş ve Doğu Bayezid ve Van üzerinden sınırı geçmiştir. İranlılar, Osmanlı’nın sınırları içinde yaşayan ve devlete muhalif olan Kürt aşiretlerinin ikamet ettikleri yerleri ve kaleleri kendi korumaları altına aldıklarını bildirmişlerdir. Bu olaya Rusya’nın kışkırtıcı tutumu da eklenince, İran birçok cepheden Osmanlı topraklarına saldırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı ile İran arasında 1821-1823 yılları arasında cereyan eden bir savaş başlamıştır. Devlet, İran ile 1821 Ocak ayında başlayan bu savaş karşısında ciddi önlemler almak ve Doğu Anadolu’ya önemli miktarda asker sevk etmek zorunda kalmıştır.⁵⁷⁴ Ayniyat defterlerinde Osmanlı ile İran arasında 1821-1823 yıllarında cereyan eden savaş ile ilgili belgeler de yer almaktadır. Bu hususla ilgili 1238/1823 tarihli bir belgede, devletin İran ile savaş halinde olduğu ve İranlıların doğu ve Irak tarafında yapmadıkları saldırı kalmadığı belirtilmiştir. Sadaret bu durum karşısında İzmir muhafızına, İranlıların söz konusu saldırılarının defedilmesi için askere ihtiyaç olduğunu bildirmiş ve İzmir ile Sığıla sancağından 1000 adet süvari talebinde bulunmuştur.⁵⁷⁵

Süvari talebiyle ilgili 1244/1829 tarihli bir başka belgede ise Saruhan sancağında bulunan aşiretlerden 1500 adet süvari talep edildiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede talep edilen askerlerden 1160’ının gönderildiği, 340 tanesinin ise gönderilmediği belirtilmiştir. Sadaret bu durum karşısında gönderilmeyen 340 askerin de bir an önce gönderilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴Aziz Tekdemir, “XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821-1823 Savaşı”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 4, 2009, s. 83.

⁵⁷⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 127-128, (19 Ramazan Sene 1238/30 Mayıs 1823).

⁵⁷⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 74, (17 Zilkade Sene 1244/21 Mayıs 1829).

3.5.3. Fes ve Fes Ustası Talebi

Osmanlı İmparatorluğu’nda Sekban-ı Cedid askerleri başlık olarak “şubara” adı verilen altı, yedi, sekiz dilimli başlığı kullanıyorlardı.⁵⁷⁷ Osmanlı’da Asakir-i Mansure-i Muhammediye askerleri de 1827 yılının ortalarına kadar şubara adı verilen başlığı kullanmışlardır.⁵⁷⁸ Ancak şubaralar dayanıklı bir yapıda olmadığı için yağmurda dağılıyor, güneşte ise soluyordu. Bu durum II. Mahmud’un, askerlerin giymesi için yeni bir başlık arayışına girmesine neden olmuştur. Bu sırada Kaptan-ı Derya Koca Hüsrev Paşa’nın maiyetinde bulunan asker ve kölelere, Fransız asıllı ve Müslüman olan Hurşid Çavuş Fransız usulü talim yaptırır iken başlık olarak Tunus’tan getirttiği fesi giydirmiştir. II. Mahmud askerlerin başındaki bu yeni başlığı görmüş ve çok beğenmiştir. II. Mahmud bu olaydan sonra veziriazama, askerlere başlık olarak fes giydirilmesi talimatını vererek başlık arayışını sonlandırmıştır.⁵⁷⁹

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerinde İzmir’den fes talebinde bulunulduğu ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerde sadaretin Asakir-i Mansure-i Muhammediye için İzmir’den fes talebinde bulunduğu görülmektedir. Bu hususla ilgili olan 1243/1827 tarihli bir belgede İstanbul, Anadolu ve Rumeli’de tahrir olunan Asakir-i Mansure-i Muhammediye’ye başlık olarak şubara giydirildiği zikredilmiştir. Ancak askerler gerekli durumlarda herhangi bir yere sevk edildiklerinde yağmurlu havalarda bu başlık kısa sürede bozulmaktaydı. Bu yüzden savaş ve barış zamanında giyilebilecek ve daha sağlam bir kumaştan üretilen fesin askerlere giydirilmesi oy birliği ile kararlaştırılmıştır. Bu kararın bir sonucu olarak ise İzmir’den 500 adet Tunus fesinin talep edildiği ve numune olarak da bir adet fesin gönderildiği belgede zikredilmiştir. Yine aynı belgede 500 adet yüksek kalitede Tunus fesi bulunamaz ise kumaş ve boyası yüksek kalitede olan yine aynı miktarda Mısır fesinin acilen İstanbul’a gönderilmesi Ömer Lütfü Efendi’den talep edilmiş, gönderilecek feslerin fiyatlarının uygun olması da ayrıca Ömer Lütfü Efendi’den istenmiştir.⁵⁸⁰

Bu hususla ilgili 1243/1827 tarihli bir başka belgede ise sadaret, Ömer Lütfü Efendi’nin tüm terzilere görev dağılımı yapmasını ve saye çuhasından yapılmış olan

⁵⁷⁷ Ahmet Yiğit, “Edirne’de Asâkir-i Mansûre İçin Fes Üretimi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Sonbahar 2014, s. 131.

⁵⁷⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Asâkir-i Mansûre’ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Âzamanın Takriri ve II. Mahmud’un Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, C. XVIII, S. 70, s. 224.

⁵⁷⁹ Yiğit, a.g.m., s. 131.

⁵⁸⁰ BOA. BEO. AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, No 327, s. 42-43, (14 Muharrem Sene 1243/7 Ağustos 1827).

önceki numune tatbik edilerek İzmir'den 4000 adet fes gönderilmesini talep etmiştir.⁵⁸¹ Sadaret zikrolunan feslerin son derece dikkatli ve seri bir şekilde üretilmesi hususunda da Ömer Lütfü Efendi'yi uyarmıştır.⁵⁸²

Ayniyat defterlerindeki belgeler sadaretin Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin fes ihtiyacını karşılamak için Tunus'tan İzmir'e gelen fesleri mübayaa etme yoluna başvurduğunu da göstermektedir. Bu hususla ilgili olan 1243/1828 tarihli belgelerde Tunus tarafından İzmir'e içinde 70 sandık fes bulunan bir sefinenin geldiği belirtilmiştir. Bu durum karşısında sadaret, İzmir Muhafızına İstanbul'da Tunus fesine ihtiyaç duyulduğunu bildiren bir kaime göndermiştir. Sadaret söz konusu kaimede zikrolunan feslerin vurguncu taifesinin eline geçmeden mübayaa edilmesini ve İstanbul'a gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir. Söz konusu belgelerden İzmir'e gelen feslerinin çoğunun İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır. Sadaret, bundan sonraki süreçte Tunus ve diğer yerlerden İzmir'e gelecek feslerin sandıkları açılmadan, fiyatlarını gösteren kaimelerle birlikte İstanbul'a gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵⁸³

Ayniyat defterlerinde merkezi hükümetin İzmir'den fes yapımı için usta talep ettiği de tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak 1243/1827 tarihli bir belgede Asakir-i Mansure-i Muhammediye'de görevli askerlerin fes ihtiyacının karşılanması için fes karhanesi inşa edilmesinin kararlaştırıldığı bilgisi bulunmaktadır. Belgede bu işyerinde çalışacak fesçi amelesine ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir. Bu amaçla İzmir'de bu işi yapabilecek kişiler varsa bu kişilere mürur tezkiresi verilerek İstanbul'a gönderilmeleri hususunda İzmir muhafızına kaime gönderilmiştir. Ayrıca kaimede sadaret, İzmir'de bu işi yapabilecek kişiler yoksa bile bundan sonraki süreçte İzmir'e gelmeleri durumunda bunların hemen İstanbul'a gönderilmelerini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵⁸⁴

Zikredilen bilgiler, sadaretin Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin fes ihtiyacını karşılamak için çeşitli yollara başvurduğunu göstermektedir. Sadaretin, Asakir-i Mansure'nin fes ihtiyacını karşılamak için başvurduğu yerlerden biri İzmir'dir. Yukarıdaki örnekte zikredildiği üzere sadaretin Ömer Lütfü Efendi'den

⁵⁸¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 90, (4 Rebiü'l-Evvel Sene 1243/25 Eylül 1827).

⁵⁸²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 107, (20 Rebiü'l-Evvel Sene 1243/11 Ekim 1827).

⁵⁸³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 51, (21 Şevval Sene 1243/6 Mayıs 1828), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 83-84, (11 Zilkade Sene 1243/25 Mayıs 1828).

⁵⁸⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 94, (9 Rebiü'l-Evvel Sene 1243/30 Eylül 1827).

İzmir'deki tüm terzilere görev vererek 4000 adet fes üretilmesini ve üretilen bu feslerin İstanbul'a gönderilmesini istemesi İzmir'de fes üretimin yapıldığını göstermektedir. Ancak İzmir'in kendi bünyesinde yapılan bu üretim ordunun fes ihtiyacının karşılanmasında yeterli olmamaktadır. Bu yüzden sadaret İzmir'de öncelikle Tunus fesi, Tunus fesi bulunamadığı durumlarda ise kaliteli kumaş ve boyadan üretilmiş Mısır fesi mübayaa edilmesini talep etmiştir. Bu feslerin mübayaa edilmesinde ve İstanbul'a ulaştırılmasında da yine İzmir'deki yerel görevlilere sorumluluklar düştüğü zikrolunan belgelerden anlaşılmaktadır.

3.5.4. Kılıç Ustası Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik çağında kılıççı esnafı önemli esnaf gruplarından birini oluşturmaktaydı. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde kılıççı esnafı değişen şartlara uyum sağlayamamış ve dağılmaya yüz tutmuş bir hale gelmiştir.⁵⁸⁵ Ayniyat defterlerine kılıççı esnafı ile ilgili olarak yansıyan 1244/1828 tarihli bir belgede Cephane-i Amire ve Piyade-i Bostaniyan ve Asakir-i Mansure süvarilerinin zabıt ve askerleri için çok sayıda çeşitli kılıcın imal edilmesi gerektiği bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgede sadaret, İstanbul'da kılıççı esnafının sayısının 35 ile 40 neferden ibaret olduğunu ve mevcut kılıççı esnafı ile gerekli miktarda kılıç imal etmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu yüzden sadaret kılıççı bulunacağını düşündüğü yerlerden biri olarak İzmir'i görmüş ve İzmir yöneticilerine gönderdiği kaime ile⁵⁸⁶ İzmir'de bulunan kılıççı ustalarının yanlarına adam verilerek İstanbul'a gönderilmelerini talep etmiştir.⁵⁸⁷

3.5.5. Beldar Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda ordunun geçeceği yolların bakımının yapılması, İstanbul ile Mekke arasındaki yolların açık tutulması merkezi yönetim açısından önemli bir husustu. Beldar, ordunun geçişinden önce yol açma işlerinde çalıştırılan kişileri ifade etmek için kullanılan bir tabirdi.⁵⁸⁸ Beldarların yazılması ve orduya nakledilmesi esnasında merkezden gönderilmiş olan mübaşirler de görev almaktaydı. Ordu için seçilecek olan beldarların genç ve kuvvetli olması istenirdi. Beldar

⁵⁸⁵Tolga Akay, "Esnaf Teşkilatlarında Şirketleşme Sürecinde Kılıççı Esnafının Yeniden Örgütlenmesi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, Sonbahar 2019, s. 605.

⁵⁸⁶Belgede İzmir ile birlikte Divriği, Kastamonu, Kayseri, Sivas ve Tokat'tan da kılıç ustası talep edildiği bilgisi bulunmaktadır.

⁵⁸⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 18, s. 71, (15 Rebiü'l-Evvel Sene 1244/25 Eylül 1828).

⁵⁸⁸Ekin, a.g.m., s. 388-393.

seçiminde dikkat edilecek bir başka husus ise beldarların zanaatkar kesiminden olmaması, ırgatlar arasından seçilmesi idi. Bu kişilerin aynı zamanda savaş esnasında lağım/tünel açılması işleri hususunda bilgi sahibi olmaları da gerekmektedir. Seçilecek beldarların askeri taifeden ve eli silah tutan kişilerden olmaması şartı bulunmaktaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise beldarların taşımacılıkta kullanılan yük hayvanlarından olan mandaları gütmeyi ve çift sürmeyi bilen kişiler arasından seçilmesi şartı da aranmıştır. Beldarlık hizmeti, örfi vergi karşılığında yürütölen bir hizmetti.

Beldarların kale kuşatmalarında metris kazılması, yollardaki taşların temizlenmesi, çukurların doldurulması, ormanlık alanlarda yol açılması, ordu güzergahında yer alan köprülerin onarılması ve top nakledilmesi gibi birçok görevi bulunmaktaydı. Beldarlar bunların dışında gemi inşası ve nakledilmesi, su kuyusu açılması, köprü inşaatları sırasında hendek kazılması gibi işlerde de görevlendirilmiştir. Beldarlara yaptıkları hizmet karşılığında belirli bir ücret ödenirdi ve devlet bu ücreti halktan toplardı.⁵⁸⁹

Tez kapsamında incelenen belgelerde İzmir’den beldar amelesi gönderilmesi ile ilgili taleplerin olduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1247/1832 tarihli bir belgede sadaretin Rumeli sancağından 500 nefer beldar talep ettiğı bilgisi bulunmaktadır. Sadaret, daha sonra Rumeli’den istediğı 500 nefer beldarın yerine bunların bedelinin gönderilmesine karar vermiş ve bu kararını ilgili kişilere bildirmiştir.⁵⁹⁰ Söz konusu beldar hissesi dağılımından Selanik sancağına 230 nefer beldar amelesi bedeli düşmüştür. Selanik sancağı muhassılı Vecihi Paşa bu karar kendisine ulaşmadan evvel 230 nefer beldarı toplamış ve gemilere bindirerek İzmir’e doğru yola çıkarmıştır. Sadaret bu durum üzerine beldar ameleleri yola çıkarıldığı için İzmir’e geldikleri anda vakit kaybedilmeden bir an önce Konya’ya gönderilmelerini İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey’den talep etmiştir.⁵⁹¹

3.5.6. Barut ve Güherçile Talebi

Güherçile, barut yapımında kullanılan ve potasyum nitrat adıyla bilinen bir maddedir.⁵⁹² Güherçile, karabarut bileşimini oluşturan maddelerin en önemlisidir.

⁵⁸⁹Şenol elik, “Beldar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi*, C. EK-1, Ankara 2020, s. 179-180.

⁵⁹⁰HAT 909/39802 (7 Zilhicce Sene 1247/8 Mayıs 1832).

⁵⁹¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adı, No 30, s. 98, (1 Zilhicce Sene 1247/2 Mayıs 1832), HAT 909/39802 (7 Zilhicce Sene 1247/8 Mayıs 1832).

⁵⁹²Gökmen, a.g.m., s. 466.

Oksijene karşı oldukça duyarlı bir madde olduğu için içinde yer aldığı bileşimin yüksek gaz kütlesine dönüşmesine yol açmaktadır. Ancak istenilen etki- tepkiye ulaşılabilmesi için barut imalinde kullanılan güherçilenin son derece saf halde bulunması gerekmektedir.⁵⁹³

Osmanlı coğrafyasının neredeyse bütün bölgelerinde güherçile üretimi yapılabiliyordu. Güherçile elde edilmesi açısından pahalı bir madde değildi. Kullanım sahası göz önüne alındığında ise sıkı bir denetime tabi tutuluyordu.⁵⁹⁴ Kullanım alanı nedeniyle güherçile savaş sırasında en çok ihtiyaç duyulan maddelerden biri olmuş ve devlet için ihtiva ettiği önem nedeniyle barış zamanında da üzerinde hassasiyetle durulmuştur.⁵⁹⁵

Ayniyat defterlerinde merkezi hükümetin İzmir'den güherçile talep ettiğini gösteren belgeler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olan 1243/1827 tarihli bir belgede İstanbul için güherçileye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve İzmir muhafızının uhdesinde olan Aydın ve Saruhan sancaklarında oldukça yüksek miktarda güherçile olduğu zikredilmiştir. İstanbul'un güherçile ihtiyacını karşılamak için Aydın ve Saruhan sancaklarına güherçile kazanları koyulmuş ve güherçile imal edilmesi istenmiştir. Sadaretin bu talebi karşısında İzmir muhafızı, zikredilen yerlerde güherçile imal edebilecek usta olmadığını belirtmiş ve Konya tarafından usta gönderilmesini talep etmiştir. Sadaret, İzmir muhafızının talebini dikkate almış ve Konya, Kayseri, Ankara ve Karahisar gibi yerlerden 21 güherçile ustasını Aydın ve Saruhan'a göndermiştir. Sadaret, ustaları temin ettikten sonra yüksek miktarda güherçile imal edilmesi ve imal edilen güherçilenin acilen İstanbul'a gönderilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁵⁹⁶

Güherçile imali ile ilgili 1243/1827 tarihli bir başka belgede ise Adala Ovasının güherçile ihraç ve imali işi için İzmir meyve-i ter gümrükçüsü Kapıcıbaşı Süleyman Ağa'nın görevlendirildiği bilgisi bulunmaktadır. Ancak Süleyman Ağa Mısır tarafına memur edildiği için güherçile işi İzmir muhafızına verilmiştir. Sadaret, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin talimleri için yüksek miktarda barut gerektiğini söz

⁵⁹³Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 135.

⁵⁹⁴Eyüp Kul, "Üsküp Nezareti Dâhilinde Güherçile Üretimi (15. Yüzyıl Ortalarından 19. Yüzyıl Ortalarına)", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Aralık 2022, s. 320.

⁵⁹⁵Metin Hülagu, "Osmanlı Devleti'nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, 2001, s. 73.

⁵⁹⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 70, (21 Safer Sene 1243/13 Eylül 1827).

konusu belgede zikretmiş ve şimdiye kadar Adala Ovasından ne kadar güherçile ihraç edildiğinin araştırılmasını ve kendisine bildirilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵⁹⁷ Adala Ovasından güherçile ihraç edilmesi ile ilgili başka bir belgede ise şiddetli yağmur nedeniyle söz konusu Adala Ovasında şimdiye kadar yüksek miktarda güherçile imal edilemediği zikredilmiştir. Sadaret güherçile imal mevsimi olan ağustos ayına kadar yüksek miktarda güherçile imal edilmesi için üzerine düşen gayreti göstermesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵⁹⁸

Ayniyat defterlerinde İstanbul'un barut ihtiyacını karşılamak için barut satın alınması yoluna başvurulduğu da tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili 1244/1828 tarihli bir belgede İngiltere tüccarlarından olan Balak adlı kişiden 36000 kıyye İngiltere âlâ barutunun İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi tarafından hazine için satın alındığı bilgisi bulunmaktadır. Belgede söz konusu barutun her bir kıyyesi için Balak adlı tüccara altı kuruş verildiği zikredilmiştir. Sadaret, satın alınan barutun sağlam bir yere konulmasını ve belirli aralıklarla İstanbul'a gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁵⁹⁹

Barut satın alınması ile ilgili 1248/1832 tarihli bir başka belgede ise İzmir ihtisap nazırından barut satın almasının istendiği bilgisi yer almaktadır. Sadaret satın alınan barutların deniz yoluyla gönderilmesi uygun ise deniz yoluyla kara yolu ile gönderilmesi uygun ise kara yolu ile gönderilmesini ve satın alınan barutların yolda güzel bir şekilde muhafaza edilmesini İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir.⁶⁰⁰

Yukarıda bahsedilen örneklerden de anlaşılacağı üzere barut yapımında kullanılan madde olan güherçile savaş sırasında ordunun en çok ihtiyaç duyduğu maddelerden biridir. Bu yüzden sadaret ordunun güherçile ihtiyacını karşılamak için kaynağında üretim yapılması ve yabancı tüccarlardan barut satın alınması gibi farklı metotlara başvurmuştur. Zikredilen belgelerden Aydın ve Saruhan sancaklarında yüksek miktarda güherçile bulunduğu bilgisine de ulaşılmaktadır.

⁵⁹⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 183, (14 Receb Sene 1242/11 Şubat 1827).

⁵⁹⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 211, (13 Şaban Sene 1242/12 Mart 1827).

⁵⁹⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 119-120, 120, (18 Cemaziye'l-Evvel Sene 1244/26 Kasım 1828).

⁶⁰⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 24, (14 Rebiü'l-Evvel Sene 1248/11 Ağustos 1832).

3.5.7. Deve Talebi

Devenin Osmanlı askeri teşkilatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Deve sahip olduğu özellikler dolayısıyla uzun süren açlık ve susuzluğa, soğuk ve sıcağa dayanabilen ve ağır yükleri taşıyabilen bir yapıya sahiptir. Deve, Osmanlı ordusunda ağırlık taşıyan hayvanlardandı ve orduda kullanılacak develerin sayısı gidilecek sefere göre değişirdi.⁶⁰¹

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerinde merkezi hükümetin İzmir’den deve talebinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili 1238/1823 tarihli bir belgede Şark canibi Seraskeri Rauf Paşa’nın maiyeti için İzmir kazasından 150 mehari deve istendiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede zikrolunan miktardaki devenin İzmir’de toplandığı ve sarbanbaşı tayin edilen Musa Ağa’ya teslim edildiği belirtilmiştir. Ayrıca belgede develerin İzmir’den çıkarıldığı ve serasker Rauf Paşa’ya gönderildiği bilgisi de yer almaktadır.⁶⁰²

Sadaretin İzmir’den deve talebinde bulunduğu 1242/1827 tarihli bir başka belgede ise 238 kıta çadırın Foça’dan develere yükleneceği ve Kale-i Sultaniye’ye sevk edileceği zikredilmiştir. Serasker Paşa söz konusu çadırların Foça’dan Kale-i Sultaniye’ye kadar nakledilmesi hususunda sadaretten yardım talebinde bulunmuştur. Bu durum karşısında sadaret çadırların develere yüklenmesi ve Kale-i Sultaniye’ye sevk edilmesi hususunda üzerine düşeni yapması için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶⁰³

Sadaretin İzmir’den deve talebinde bulunduğu 1244/1829 tarihli bir başka belgede ise ordu-yı hümayun için İzmir muhafızının uhdesinde olan Aydın ve Saruhan sancaklarından 500 mehari deve satın alınmasının istendiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede satın alınacak bu develerin İstanbul’a gönderilmesi ve ücretlerinin hazine tarafından ödeneceği zikredilmiştir.⁶⁰⁴

3.5.8. Katran Talebi

Osmanlı donanmasında katran, keresteden inşa edilen gemilerin kalafatlanması işinde kullanılan malzemelerden biriydi. Kalafatlama işlemi ile inşa edilen gemilerin

⁶⁰¹ Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, “Deve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 225-226.

⁶⁰² BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 109, (7 Receb Sene 1238/20 Mart 1823).

⁶⁰³ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 15, s. 24, (18 Şevval Sene 1242/15 Mayıs 1827).

⁶⁰⁴ C. AS 848/36258 (29 Receb Sene 1244/4 Şubat 1829).

nem ve ısıcağa karşı dirençleri artıyor ve bu sayede kullanım süreleri uzuyordu. Devletin kalafatlama işi için gerekli olan katranı temin ettiği kazalar vardı. Bu kazalar her sene belirli bir miktarda katran üretmek ve bu katranları devlete teslim etmekle görevliydi. Edremit, Balya, Biga, Ezine, Bayramiç, Çan kazaları Osmanlı donanması için katran temin edilen başlıca yerlerdi. Bu kazaların dışında Köyceğiz, Fethiye, Samsun ve Alaplı'dan da donanma için katran temin edilmekteydi. Anadolu dışında Eğriboz, Midilli ve Avlonya'dan da katran temini yapılıyordu. Ancak donanma için devlete katran sağlayan yerleşim yerlerinin çoğu Anadolu'da bulunuyordu.⁶⁰⁵

Ayniyat defterlerinde sadaretin katran talebi ile ilgili belgeler de yer almaktadır. Bu belgeler incelendiğinde sadaretin katranı İzmir'den değil Menteşe sancağından talep ettiği görülmektedir. Bu hususla ilgili 1238/1822-1823 tarihli belgelerde merkezi hükümetin donanma-yı hümayun için Menteşe sancağı ve civarından 5000 kantar katran imal edilmesini istediği bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgelerde donanma-yı hümayun için Menteşe sancağında 5000 kantar katranın üretildiği zikredilmiştir. Ancak Menteşe mütesellimi katranları Tersane-i Amire'ye göndermek için uygun sefine bulamamıştır. Bu durum karşısında sadaret katranların nakledilmesinde kullanılmak üzere uygun bir sefine temin edilmesi için İzmir muhafızına görev vermiştir. Sadaret, İzmir'den münasip bir müste'men gemisi kiralanması ve katranların bir an önce Tersane-i Amire'ye gönderilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶⁰⁶

3.5.9. Kereste Talebi

18. yüzyılda Osmanlı donanması, dış dinamiklerin etkisiyle yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönemde önceki yüzyıllarda kullanılan kadirga türü kürekli savaş gemileri yerini yavaş yavaş kalyon türü gemilere bırakmıştır. Kalyon türü gemiler Midilli, Rodos, İstanbul ve Sinop gibi çeşitli tersanelerde inşa ediliyordu ve sayıları arttırılıyordu. Osmanlı donanmasında kalyon türü gemilerin inşası ile birlikte kereste temin edilmesi meselesi de ön plana çıkmıştır. Çünkü kalyon tipi gemilerin yapımında kadirga, şayka, karamürsel ve kalyete gibi gemilere nazaran daha çok kereste kullanılıyordu. Tersane-i Amire, kalyon inşa edilirken ihtiyaç duyulan kerestelerin tamamını karşılamak hususunda yetersiz kalıyordu. Bu nedenle farklı

⁶⁰⁵Mehmet Taş, "18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Zift ve Katran Temini", *Turkish Studies – History*, 15(4), Aralık 2020, s. 1226-1227.

⁶⁰⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 15-16, (26 Muharrem Sene 1238/13 Ekim 1822), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 57-58, (22 Rebiü'l-Ahir Sene 1238/6 Ocak 1823).

tersanelerde yapılan gemiler için inşaat alanına yakın yerlerdeki ormanlardan kesilen keresteler de kullanılabiliyordu.⁶⁰⁷

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerinde sadaretin İzmir'den kereste talebinde bulunduğu tespit edilmiştir. Sadaretin İzmir'den kereste talebine dair 1228/1813 tarihli belgelerde Bodrum sahasında Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından İzmir Voyvodası Mehmed Ağa'nın marifetiyle kalyon-ı hümayun inşa edileceği bilgisi yer almaktadır. Bu hususla ilgili belgelerde, sadaret inşa edilecek kalyon için kereste kesilmesi gerektiğini belirtmiş ve söz konusu kerestelerin kesilip nakledilmesi için Menteşe Sancağı Mutasarrıfı İbrahim Beşe'nin İzmir Voyvodası Katipzade'ye yardımcı olmasını istemiştir.⁶⁰⁸ Sadaret inşa olunacak kalyonun seri bir şekilde yapılması için elinden gelen gayreti göstermesi için de İzmir voyvodasını uyarmıştır.⁶⁰⁹

Sadaret, İzmir'den köprü tamirinde kullanılması için de kereste talebinde bulunmuştur. Bu hususla ilgili 1255/1839 tarihli bir belgede köprü döşemesindeki bazı yerlerin tamire ihtiyaç duyduğu belirtilmiş ve söz konusu köprünün tamirinde kullanılmak üzere İzmir'den 4000 adet İzmir çubuğunun uygun fiyat ile satın alınması istenmiştir. Belgede kereste bedelleri ödemesinin Tersane-i Amire tarafından yapılacağı, bu konuda fukaraya yük olunmayacağı İzmir muhafızına kaime ile bildirilmiştir.⁶¹⁰

3.5.10. Tüfek Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Mora İsyanı başlangıçta Mora ve çevresini, adaları ve kıyı şeridini tehdit ediyor iken bir süre sonra aynı tehdit Anadolu ve Rumeli topraklarında da görülmeye başlamıştır. Devlet, Anadolu ve Rumeli'de yaşayan Rumların da isyana katılması tehlikesi karşısında bu iki bölgenin güvenliğini sağlamaya yönelik birtakım önlemler almıştır. İhtilal nedeniyle Anadolu ve Rumeli'de yaşayan reayanın elindeki silahların toplatılması bu önlemlerden biridir.⁶¹¹ Bu hususla ilgili olarak ayniyat defterlerinde görülen 1241/1825 tarihli bir belgede Rum

⁶⁰⁷Mehmet Taş, "18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Kereste Temini ve Karşılaşılan Sorunlar", *Turkish Studies – History*, 15(2), Haziran 2020, s. 678-681.

⁶⁰⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 3, s. 72, (18 Receb Sene 1228/17 Temmuz 1813), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 3, s. 72-73, (18 Receb Sene 1228/17 Temmuz 1813).

⁶⁰⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 3, s. 72, (18 Receb Sene 1228/17 Temmuz 1813).

⁶¹⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 63, s. 31, (17 Şevval Sene 1255/24 Aralık 1839).

⁶¹¹Filiz Yaşar, "Yunan İsyanında Osmanlının Rumeli'de ve Anadolu'da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbîr-i Osmâniyye", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 2, Aralık 2015, s 283-289.

fesadından dolayı İzmir ve civarında ikamet eden reayadan bir hayli tüfek, kılıç, bıçak ve piştov toplandığı ve toplanan bu silahların saklandığı zikredilmiştir. Sadaret, İzmir ve civarından toplanan söz konusu silahların İstanbul'a gönderilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir. Kaimeye ayrıca reayadan toplanan silahların miktarını gösteren defterlerin de İstanbul'a gönderilmesi İzmir muhafızından talep edilmiştir.

Osmanlı'da Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması ve bu ordunun kurulmasından kısa bir süre sonra Rusya ile yapılan savaş tüfek ihtiyacını had safhalara çıkarmıştır. Devlet ordunun silah ihtiyacını Avusturya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden silah alımları yaparak karşılamaya çalışmıştır.⁶¹² Tez kapsamında incelenen belgelerden devletin ordunun silah ihtiyacını karşılamak için yabancı tüccarlardan silah alımı yaptığı bilgisine de ulaşılmaktadır. Bu hususla ilgili 1245/1829 tarihli bir belgede İstanbul'da ikamet eden Galavani adlı tüccarın İzmir'de bulunan 4830 adet tüfeğinin devlet adına satın alındığı bilgisi bulunmaktadır. Bu tüfekler İzmir'de İsaverde adlı tüccarda bulunduğu için tüfeklerin devlet adına satın alındığını bildiren kâğıt tacir tarafına gönderilmiştir. Sadaret bu tüfeklerin bir an önce İsaverde adlı tacirden alınıp İstanbul'a gönderilmesi için Ömer Lütfü Efendi'ye ve İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶¹³

Sadaretin İzmir'den tüfek talep etmesi ile ilgili 1244/1828 tarihli bir başka belgede ise İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi'nin Asakir-i Mansure-i Muhammediye için 5000 adet tüfek satın almasını istediği bilgisi zikredilmiştir. Aynı belgede Ömer Lütfü Efendi'nin kendisinden istenen 5000 tüfeğin 1800 tanesini satın aldığı bilgisi bulunmaktadır.⁶¹⁴

⁶¹²Osman Köse, "19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Kullanılan Tüfekler Hakkında Bazı Mülahazalar", *History Studies*, 14/4, Kasım 2022, s. 960.

⁶¹³AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, 328, s. 62, (11 Safer Sene 1245/12 Ağustos 1829).

⁶¹⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 108-109, (9 Cemaziye'l-Evvel Sene 1244/17 Kasım 1828).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR'DE ASAYİŞ VE GÜVENLİĞE DAİR GELİŞMELER

4.1. Eşkıyalık ve İsyan Faaliyetleri

Eşkıya, kelime anlamı olarak soygun yaparak halkın canına ve malına kasteden ve etrafındaki kişileri haraca bağlayan kişileri ifade etmektedir. Osmanlı'nın da içinde bulunduğu Akdeniz dünyasında, eşkıyalık faaliyetlerinin etkisi özellikle 14. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. Akdeniz'deki eşkıyalık faaliyetleri 16. yüzyılda giderek yükseliş eğilimi göstermiş ve 17. yüzyıla gelindiğinde ise büyük bir problem haline gelmiştir. Eşkıya faaliyetlerinin artış eğilimi göstermesinde Akdeniz havzasında yaşanan nüfus artışı, ekonomik zorluklar, ticari faaliyetlerin artması, halkın fakirleşmesi ve siyasi iktidarların otoritesinin zayıflaması faktörleri etkili olmuştur.⁶¹⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 16. yüzyılın ortalarından sonra görülmeye başlanan iktisadi problemler devlet ve toplum düzeni üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Devlet iktisadi problemleri aşabilmek için daha fazla para bulmak zorunda kaldığı için kanunnamelerde miktarı yazılı olmayan vergilerden olan “Tekalif-i Divaniye” vergilerini arttırmış ve mukataaları arttırma usulüne göre iltizama vermiştir. Bu tür vergiler reayanın ezilmesine neden olmuştur. Bu duruma ek olarak yürüttükleri hizmetlere karşılık olarak verilen paranın artan ihtiyaçlara yetmemesi nedeniyle, ücretlerini nakit para ile alan ya da kendilerine “dirlik” verilen memurlar geçimlerini sağlamak için ilgilerine göre çiftçi reayaya musallat olmaya ve onları ekonomik olarak zor durumda bırakmaya başlamışlardır. 16. yüzyılda devlet hizmetlileri, Osmanlı çiftçi reayasının emeğini, usulsüz vergi ve angarya gibi yollarla sömürerek kendilerine servet oluşturmaya başlamışlardır. Devlet hizmetlileri bunun yanında halktan “tekâlif-i şâkka” adı altında para ve erzak toplamışlardır. Gerek devlet yöneticileri gerekse diğer özel iş alanları tarafından doğrudan doğruya köylülerin omuzlarına yüklenen iktisadi darlık çiftçiye zor durumda bırakmış ve bunun sonucunda da “çiftbozanlık” ortaya çıkmıştır. Köylerde yaşayan çiftçi kesim ziraatı bırakıp çiftlerini bozarak köylerden kasaba ve şehirlere doğru yayılmaya başlamışlardır. Bu durum şehirlerde yaşayan halkın da geçim kaynaklarının kurumasına ve asayişsizliğin artmasına neden olmuştur. Çiftbozan diye tabir edilen bu kişiler genel itibariyle bekar genç erkeklerden oluşmakta ve işsiz, boş insan anlamına gelen levend tabiri ile ifade edilmekteydi.

⁶¹⁵Mücteba İlgürel, “Eşkıya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 467.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 16. yüzyılın başından itibaren çiftbozalardan oluşan “bekar ve gurbet taifesi”nin sayısı artarak resmi ve özel iş alanlarında eritilemeyecek seviyeye gelmiştir.⁶¹⁶

Anadolu'daki çiftçi reayanın çeşitli sebeplerden dolayı ziraatlarını bırakıp şehir ve kasabalara göç etmesi ekonomi ve asayiş alanında birçok probleme yol açmıştır. Bunların yanında Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Bayezid ve Selim arasında yaşanan taht mücadeleleri, Avusturya ile yapılan savaşlar da Anadolu'da birtakım karışıklıkların yaşanmasına ve eşkıya topluluklarının türemesine neden olmuştur.⁶¹⁷ Anadolu'da, Osmanlı idaresine karşı 16. ve 17. yüzyıllarda birçok isyan çıkmıştır. Bu isyanlar genel olarak Celali İsyanları olarak isimlendirilmiştir.⁶¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl boyunca ekonomik açıdan oldukça zayıflamış bir durumda olduğu için söz konusu dönemlerde de eşkıyalık faaliyetleri büyük bir ivme kazanmıştır.⁶¹⁹

Ayniyat defterlerinde eşkıyalık ile ilgili belgelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu belgeler incelendiğinde bazı eşkıyalık faaliyetlerinin dolaylı yollardan İzmir'i ve İzmir'deki yerel görevlileri ilgilendirdiği görülmektedir. Bu hususla ilgili olan 1242/1826 tarihli bir belgede, İstanbul'da bulunan Samatya sakinlerinden Ayşe hatun ile eşi Ahmed adlı kişinin, kızları Zeliha'yı da yanlarına alarak hacca gitmek için deniz yolu ile yola çıktıkları belirtilmiştir. Söz konusu belgede bu kişilerin yolda kefare eşkıya sefinelerine rastladıkları ve esir düştükleri zikredilmiştir. Eşküyalar sefinede bulunan erkekleri öldürmüş, kadınları ise Sakız adasına göndermiştir. Bu olaydan sonra Ayşe Hatun Aydın, kızı Zeliha ise İzmir tarafına çıkarılıp satılmıştır. Ayşe Hatun bir süre sonra azat edildiği için kızını aramaya başlamış ve kızını İzmir'de esirci bir Arap'ın elinde görmüştür. Ayşe Hatun, kızı Zeliha'yı esircinin elinden almak istese de kendi kızı olduğunu İzmir'de ispatlayamadığı için sadareten yardım istemiştir. Bu durum karşısında sadaret, Ayşe Hatun ile kızı Zeliha'nın ve esircinin İstanbul'a gönderilmeleri ve burada mahkeme huzurunda yüzleşmeleri için İzmir muhafızına mektup göndermiştir.⁶²⁰

⁶¹⁶Mustafa Akdağ, *Celâli İsyanları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 65-72.

⁶¹⁷İlgürel, a.g.m., s. 467.

⁶¹⁸Mücteba İlgürel, “Celâli İsyanları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, s. 252.

⁶¹⁹Cihan Özgün, “II. Abdülhamit Döneminde Eşküyalıkla Mücadele Politikası ve İzmir”, *Batı Anadolu Eşküyalık Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 13, (Ed. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Ali Özçelik), İzmir 2019, s. 96.

⁶²⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 15, s. 42, (4 Cemaziye'l-Evvel Sene 1242/4 Aralık 1826).

Eşkıyalık ile ilgili bir başka belgede ise İzmir'e iki saatlik mesafede olan Bağ Burnu adlı mahalde Sisam eşkıyasının olaylar çıkardığı bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgede, Sisam eşkıyasının bu uygunsuz davranışlarının Sisam Müdürü İstefanaki'ye bildirilip gereğinin müzakere edileceği zikredilmiştir. Ancak Sisam eşkıyasının gasp ettiği yerler İzmir ihtisap nazırının idaresi altında olduğu için bahsi geçen eşkıyaların araştırılıp açığa çıkarılması ve bir daha böyle uygunsuz olayların yaşanmaması için İzmir ihtisap nazırı sadaret tarafından uyarılmıştır.⁶²¹ Sisam Adası eşkıyalarının faaliyetleri ile ilgili olan 1255/1839 tarihli bir başka belgede ise Sisam Adası eşkıyalarının bir kayığın içinde bulunan akçe ve eşyaları çaldığı, kayığın içinde bulunan üç kişiyi ise yaraladıkları bilgisi bulunmaktadır. Aynı belgede Sisam Adası müdürü tarafından üç eşkıyanın yakalandığı ve İzmir'e gönderildiği bilgisi de zikredilmiştir.⁶²²

İncelenen defterlerde zeybeklerin isyanı ilgili de belgelerin bulunduğu da tespit edilmiştir. Batı Anadolu bölgesi özellikle de Manisa ve Aydın kentleri uzun yıllardan beri ayan Karaosmanoğulları ailesi tarafından yönetilmekteydi. Merkezi hükümet, Sened-i İttifak ile kaybetmeye başladığı otoritesini ayanların nüfuzunu kırarak yeniden kazanmaya çalışmaktaydı. Bu amaçla Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın 1816 yılında ölümünden sonra bölgeye yöneticiler gönderilmiş ve zayıflayan merkezi otoritenin eski gücünün yeniden tesisi istenmiştir. Ancak merkez tarafından bölgeye gönderilen mutasarrıflar görev yerlerine gitmemiş ve yerlerine mültezimler göndermişlerdir. Bu durum yöre halkının daha ağır şartlarda vergi yükümlülüğü altında kalmasına neden olmuştur. Bunun yanında mültezimler de görevlerini voyvodalara bıraktıkları için taşrada sadece ayanlara karşı sorumlu olan halk, bu kez birbirine bağlı birçok görevliye karşı sorumlu hale gelmiştir. Zeybeklerin isyanında etkili olan bir başka faktör ise 1826 yılında Anadolu eyalet sisteminde yapılan değişikliklerdir. Söz konusu değişiklik ile Aydın, Menteşe, Sığla ve Saruhan sancakları birleştirilmiş ve bu sancakların yönetimi İzmir Muhafızı Hasan Paşa'ya verilmiştir. Hasan Paşa da diğer Anadolu valileri gibi görev yerlerine gitmediği için Aydın ve çevresi mültezim ve voyvodalar tarafından yönetilmiştir. Halk, Hasan Paşa'dan korktuğu için voyvodaların baskısına bir müddet dayanmıştır. Fakat Hasan Paşa merkez tarafından Akdeniz muhafızlığı görevine gönderildiği ve Hasan Paşa'nın

⁶²¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 32, s. 53, (22 Şaban Sene 1248/14 Ocak 1833).

⁶²²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 60, s. 50, (26 Rebiü'l-Evvel Sene 1255/9 Haziran 1839).

askerleri de savaş nedeniyle şehrin dışında bulunduğu için şehirde bir otorite boşluğu oluşmuştur. Bu durum ise Aydın ve çevresinde merkezi yönetimdeki bozuklukları düzeltereğini iddia eden Atçalı Kel Mehmed isyanının (1829-1830) çıkmasına neden olmuştur.⁶²³ Bu isyan hareketi Aydın İhtilali olarak da adlandırılmaktadır. İsyanın önderi Atçalı Kel Mehmed, kendisini sınırsız bir güce sahip olarak görmüş ve mührüne “Vali-i Vilayet Atçalı Kel Mehmed” yazısını kazıtmıştır.

Atçalı Kel Mehmed İsyanı’nın çıkmasında mahalli yöneticilerin halkı ağır vergiler altında ezmesinin yanında Mora İhtilali ve Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanması da etkili olmuştur. Mora Yarımadası coğrafi özellikleri nedeniyle üretim yapmaya çok elverişli olmadığı için buradaki halk geçimini daha çok denizcilikle sağlıyordu. Moralılar, bağımsızlıktan sonra adalarda yaşayanlarla birleşerek, geçimlerini sağlamak için Batı Anadolu kıyılarına çıkmıştır. Bu kişiler Ege Bölgesinde eşkıyalık yapmış ve “Rum eşkıyası” olarak tabir edilmişlerdir. Rum eşkıyaları yaklaşık yüzyıl boyunca bölgede faaliyet göstermiş ve bölgenin asayişini bozmuştur. Bunun yanında 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı’nın da bölgedeki eşkıyalık faaliyetleri üzerinde etkisi olmuştur. Savaştan dönen gençler bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerinin insan kaynağını oluşturmuştur. Batı Anadolu’daki eşkıyalık faaliyetlerinin artmasındaki bir başka faktör ise Fransa’nın Cezayir’i işgal etmesidir (1830). Fransa’nın Cezayir’i işgalinden sonra İzmir’deki Cezayir Hanı faaliyetlerini durdurmuş ve bu handan delikanlı gönderme işi son bulmuştur. Böylece Batı Anadolu’da yaşayan birçok gencin ekmek kapısı kapanmış ve nüfusun artması ile de birlikte bu kişiler için eşkıya olmaktan başka çare kalmamıştır.⁶²⁴

Defterlerdeki belgelerde bu isyanın çıkışında mültezimlerin faaliyetlerinin etkili olduğu zikredilmiştir. Bu hususla ilgili 1245/1829 tarihli bir belgede ahalinin eşkıya yanında yer almasında mültezimlerin kanun dışı davranış ve taleplerinin etkili olduğu bilgisi yer almaktadır.⁶²⁵ Merkezi yönetim ve yerel beyler tarafından suçlu kabul edilen eşkıya, gerçekte yasaların dışına çıkmış köylüydü. Zira Batı

⁶²³Mehmet Başaran - Aysun Sarıbey Haykıran, “Osmanlı Merkezi Yönetimine Taşranın Direnişi: Atçalı Kel Mehmed Ayaklanması”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 22, Aralık 2009, s. 156-157.

⁶²⁴Sabri Yetkin, *Ege’de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 51-52.

⁶²⁵HAT 466/22828 (25 Cemaziye’l-Ahir Sene 1245/22 Aralık 1829).

Anadolu'daki çeteler incelendiğinde, çetelerin faaliyet gösterdikleri bölge halkının insanlarından oluştuğu görülmektedir.⁶²⁶

Ayniyat defterlerine zeybeklerin isyanı ile ilgili yansıyan belgeler devletin bu isyanı bastırmak için çeşitli önlemler aldığını göstermektedir. Aydın sancağında bulunan Nazilli ve Kuyucak kazalarında meydana gelen olayları Aydın Mütesellimi Salih Bey'in önleyememesi karşısında, İzmir ileri gelenlerinden Çeşmeli Ahmed Efendi'nin zikrolunan yerlere gönderilmesi bu hususta alınan önlemlerden biridir. Fakat Ahmed Efendi de bölgedeki olayları önlemede başarısız olunca Aydın mütesellimi azledilmiş ve yerine bölgenin durumunu iyi bilen Haşim Ağa mütesellim olarak tayin edilmiştir. Haşim Ağa Aydın'a geldiğinde zeybekler üzerine hücum etmiştir. Taraflar arasında çıkan muharebede zeybeklerin çokluğu karşısında Haşim Ağa bozguna uğramış ve sarayında mahsur kalmıştır. Bu durum karşısında sadaret Aydın sancağı mütesellimliği görevine Kuşadası muhafızı ve Sığla sancağı mütesellimi olan Kapıcıbaşı İlyas Ağa'yı getirmiştir. Sadaret, İlyas Ağa'yı Aydın mütesellimi olarak atadıktan sonra Ömer Lütfü Efendi'ye de bir kaime göndermiş ve fesadın İzmir ve civarına da yayılmadan bir an önce ortadan kaldırılması için Ömer Lütfü Efendi ile İlyas Ağa'nın haberleşmesini istemiştir.⁶²⁷

Aydın ve civarında zeybeklerin çıkardığı olaylar ile ilgili olan bir başka belgede ise Aydın ve Saruhan sancakları mütesellimleri ile Tavashlı Osman Ağa'nın fesadın önlenmesi için memur edildiği bilgisi bulunmaktadır. Yine aynı belgede Saruhan sancağı müteselliminin memur edildiği görevi yürütmeye başladıktan sonra Turgutlu tarafındaki eşkıyanın üzerinde korku oluştuğu zikredilmiştir. Sadaret fesadın tamamen ortadan kaldırılması için Halep Eski Valisi İbrahim Paşa'ya Teke ve Hamit sancaklarını tevcih etmiştir. Sadaret, İbrahim Paşa'yı Teke ve Hamit sancaklarının dışında işi bittiğinde geri dönmesi şartıyla Aydın tarafına da memur etmiştir. Sadaret, Aydın İzmir'e yakın olduğu için İzmir muhtesibi ve İzmir Muhafızı Yusuf Paşa'nın da İbrahim Paşa ile haberleşmesini ve İbrahim Paşa'ya gerekli durumlarda top, cephane ve gerekli olan diğer yardımların yapılmasını istemiştir.⁶²⁸

⁶²⁶Olcaç Pullukçuoğlu Yapucu, "Bir Çetenin Anatomisi", *Batı Anadolu Eşkîyalık Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 13, (Ed. Olcaç Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Ali Özçelik), İzmir 2019, s. 74.

⁶²⁷BOA. BEO. AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, No 328, s. 68, (19 Rebiü'l-Ahir Sene 1245/18 Ekim 1829).

⁶²⁸BOA. BEO. AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, No 328, s. 77, (9 Cemaziye'l-Ahir Sene 1245/6 Aralık 1829).

Defterlerde yer alan bazı belgelerde eşkıyaların yakalanması ve bunlara verilen cezalarla ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olarak 1254/1838 tarihli bir belgede Aydın, Saruhan sancakları ile Gördüs ve Kayacık kazaları ile diğer yerlerde zeybek namı ile eşkıya liderlerinin türediği ve bunlara bazı kişilerin de katıldığı zikredilmiştir. Bu kişilerin ahali, fukara ve yolculara zarar verdiği yağma gibi uygunsuz davranışlarda bulunduğu belgede zikredilen bilgiler arasındadır. Ayrıca belgede Aydın sancağında bulunan İnegöl kazası voyvodasının bir takım eşkıya grubunu yakaladığı bilgisi de zikredilmiştir. Sadaret, söz konusu kişilerin cezalandırılmasını ve bunlara verilen cezanın da diğerleri için caydırıcı olmasını istemiştir. Bu nedenle sadaret, yakalanan eşkıya/eşküyaların donanma-yı hümayunda kürekçi olarak istihdam edilmeleri için İzmir limanında olan padişaha ait firkateyne gönderilmelerini Aydın kaymakamı ve Saruhan müteselliminden talep etmiştir. Söz konusu belgede sadaret, İzmir ihtisap nazırının idaresi altında olan yerlerde eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi için çalışması hususunda da İzmir ihtisap nazırını uyarmıştır.⁶²⁹

Eşküyalıkla ilgili olan bir başka belgede ise Manisa ve Urla tarafında zaman zaman eşkıyalık faaliyetlerinin baş gösterdiği ifade edilmiştir. Eşküyaların faaliyetleri neticesinde bir sürücü ile bir çobanın öldürüldüğü belgede geçen bilgiler arasındadır. Yapılan araştırma sonucunda iki eşkıya yakalanmıştır. Ayrıca İzmir’de paçacı ve kahveci kardeşleri denilen iki gayrimüslim ile bunların arkadaşı olan bir Urlalı gayrimüslimin bunlara yiyecek, barut ve kurşun gibi şeyler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu araştırmadan sonra söz konusu beş kişi kürek cezasına çarptırılmak üzere İstanbul’a gönderilmiştir. Sadaret geri kalan kişilerin de yakalanıp, İstanbul’a gönderilmeleri için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁶³⁰

İzmir’deki eşkıyalık faaliyetleri ile ilgili ayniyat defterlerine yansıyan belgeler incelendiğinde bazı eşkıyalık olaylarının İzmir’i doğrudan bazılarının ise dolaylı yollardan ilgilendirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu başlık altında İzmir’le ilgili olarak ön plana çıkabilecek bir başka husus ise zeybeklerin isyanıdır. Sadaret bu isyanın İzmir’e de yansımalarından korktuğu için İzmir’deki yerel görevlileri dikkatli olmaları için sık sık uyarmıştır. Ayrıca sadaret isyanın bastırılması için bölgede Aydın ve çevresine memur edilen kişiler ile İzmir’deki yerel görevlilerin sık sık irtibat

⁶²⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 54, s. 102-103, (29 Rebiü’l-Evvel Sene 1254/22 Haziran 1838).

⁶³⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 58, s. 185-186, (24 Cemaziye’l-Evvel Sene 1254/15 Ağustos 1838).

halinde olmalarını ve onlara gerekli durumlarda mühimmat takviyesinde bulunmalarını istemiştir.

4.2. İşlenen Suçlar ve Verilen Cezalar

Tez dolasıyla incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde İzmir kazasında işlenen suçlar ile ilgili belgelerin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu defterlerdeki belgeler İzmir’de adam öldürme, darp, gasp, hırsızlık ve kız kaçırma gibi şahıslara yönelik suçların yanında çeşitli iktisadi ve askeri suçların işlendiğini göstermektedir. Defterlere bu hususla ilgili yansıyan bazı belgelerde suç işleyen kişilere verilen cezalar hakkında da bilgiler bulunmaktadır. İzmir kazasında işlenen suçlar ve bu suçlara verilen cezalar ile ilgili bilgiler aşağıdaki alt başlıklarda verilmiştir.

4.2.1. Şahıslara Yönelik Suçlar

4.2.1.1. Adam Öldürme

Şer’i hukukta, hukukullahı (Allah ve cemiyet haklarını) ve hukukulibâdı (kişi haklarını) ihlal eden suçlar olmak üzere iki grup suç bulunmaktadır.⁶³¹ Adam öldürme suçu, kişi haklarını ihlal eden (hukukulibâdı) suçlar arasında yer almaktadır. Hukukulibâdı ihlal eden bütün suçlar aynı zamanda hukukullahın kapsamına da girmektedir. Bu nedenle kişilerin talepleri olmasa bile hükümet suçlu olan şahıslara ceza verebiliyordu.⁶³² Şer’i hukuk, cinayet vakalarında suçun kasıtlı mı yoksa kasıtsız olarak mı gerçekleştirildiğine odaklanmıştır.⁶³³ Tez kapsamında incelenen belgelerde tespit edilen cinayet vakaları kasten adam öldürme ile ilgilidir. Kasten adam öldürme (katl-i amd), hiçbir şekilde katli meşru’ olmayan bir kişiyi yaralayıcı bir alet ile kasten öldürmek şeklinde tanımlanmaktadır. Kasten adam öldürme suçunun cezası üç kısımdan oluşmaktadır:

1. Kasten adam öldürmenin asli cezası kısastı. Kısas cezası, katilin öldürdüğü kişi karşılığında öldürülmesi anlamına gelmektedir. Kısas cezası öldürülen kişinin mirasçılarının ve velilerinin talebi doğrultusunda uygulanırdı. Ancak Osmanlı hukukunda, kısas cezası uygulanırken sadrazamın tenfiz, padişahın ise tasdik etmesi şartı koyulmuştu.

⁶³¹Suçlar; hadd, cinayet ve ta’zir olmak üzere üç grupta da değerlendirilmiştir. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 330.

⁶³²Ekinci, a.g.e., s.330.

⁶³³Özlem Poyraz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (3), 2022, s. 307.

2. Kasten adam öldürme için verilebilen bir diğer ceza çeşidi ise bedeli cezadır. Öldürülen kişinin velilerinden biri ya da hepsi, katil ile diyet karşılığında anlaşıp sulh yapabilmekteydi. Bu durumda kısas cezası düşmekteydi.

3. Kasten adam öldürme vakalarında tebeî cezaları da uygulanabiliyordu. Bu ceza yönteminde katil öldürdüğü kişinin mirasından mahrum kalıyordu.⁶³⁴

Tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde cinayet vakalarının olduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1228/1813 tarihli bir belgede Aişe adlı kadının kardeşi Mehmed'in İzmir'de Derviş Hanı adlı yerde öldürüldüğü bilgisi bulunmaktadır. Belgede bu kişinin öldürüldükten sonra handaki odasında bulunan 15000 kuruşluk emval, eşya ve nakdine el konulduğu da zikredilmiştir.⁶³⁵

Bu hususla ilgili olan 1233/1817 tarihli bir başka belgede ise İstendil Adası reayasından Yakomi adlı zimminin oğlu olan ve İzmir'de pabuççuluk sanatı ile uğraşan Dimitri'nin yine İzmir sakinlerinden ve çilingir esnafından olan Panayot adlı zimmi tarafından 1232/1816-1817 senesinde darp edilip öldürüldüğü bilgisi bulunmaktadır. Oğlunun öldürülmesi karşısında Yakomi adlı zimmi sadareten yardım talep etmiştir. Yakomi adlı zimminin bu talebi karşısında sadaret, durum bildirildiği gibi ise tarafların mahallinde mahkeme olunmaları için çalışmaları hususunda İzmir kadısı ve voyvodasına hüküm göndermiştir.⁶³⁶

Tez dolayısıyla incelenen ayniyat defterlerinde İzmir'de işlenen cinayet vakalarında ölen kişinin varislerinin cinayetin faillerini affettiğini belirten belgelerin olduğu da tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1254/1839 tarihli belgelerde Yorgi adlı zimminin Hırsto adlı zimmiyi öldürerek firar ettiği bilgisi bulunmaktadır. Bu cinayet vakasından sonra Hırsto'nun varisleri başlangıçta hukuk talep etmiş olmalarına rağmen bir müddet sonra davalarından vazgeçerek sadece Yorgi adlı zimminin başka bir yere gönderilmesini istemişlerdir. Sadaret, Yorgi'nin gittiği her yerde sorun çıkaracak nitelikte bir kişi olduğunu bildiği için Hırsto'nun varislerinin talebini olumlu karşılamamıştır. Bu yüzden sadaret hem Yorgi'yi cezalandırmak hem

⁶³⁴Cin, Akgündüz, a.g.e., s. 325-327.

⁶³⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 124, Hüküm No: 150, (Evasıt-ı Safer Sene 1228/13 Şubat-22 Şubat 1813).

⁶³⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 155, s. 88-89, Hüküm No: 229, (Evasıt-ı Safer Sene 1233/21 Aralık-30 Aralık 1817).

de emsallerini korkutmak amacıyla Yorgi'nin kürek cezasına çarptırılması için İstanbul'a gönderilmesini İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir.⁶³⁷

4.2.1.2. Darp

Yaralama suçu bir kişinin vücut bütünlüğüne yönelik olarak, acı ve ıstırap veren eylemleri ifade etmek için kullanılmıştır. Yaralama suçu, kasten ve hataen yaralama olmak üzere iki grupta tasnif edilmiştir. Kişinin ölümüne neden olmadan dövmek, itmek, yaralamak, sıkmak, çekmek, saç yolmak, kesmek gibi eylemler kasten yaralama suçunun kapsamına girmektedir. Şer'i hukukta kasten yaralama suçu için kısas cezası öngörülmüştür. Ancak suçlu ile mağdurun arasında denkliğin olmadığı durumlarda ya da taraflarının birbiriyle sulh oldukları durumlarda kısas cezası diyete dönüşebiliyordu.⁶³⁸ Diyet, kısas cezasının yerine uygulanan bedeli bir ceza çeşidiydi. Bu cezayı suçlunun kendisi öderdi.⁶³⁹ Hataen yaralama ise bir kimsenin kasıt amacı olmaksızın yanlışlıkla başka bir kişinin fiziksel organlarına zarar vermesidir. Bu yaralama şeklinde verilen ceza türü diyet olarak belirlenmiştir.⁶⁴⁰

Bu hususla ilgili olarak ahkam defterlerine yansıyan 1225/1810 tarihli bir belgede İstanbul sakinlerinden Ümmügülsüm Hatun'un İzmir'e gittiği ve orada misafir olarak ikamet ettiği bilgisi bulunmaktadır. Ümmügülsüm Hatun'un misafirligi sırasında kimseye herhangi bir zararı dokunmamış iken yine İzmir sakinlerinden olan Mustafa adlı kişi Ümmügülsüm Hatun'u darp etmiştir. Ümmügülsüm Hatun darp olayından sonra suçlu ile mahkeme olmayı talep etmiştir. Bu durum karşısında tarafların mahallinde mahkeme olunmaları, eğer mahallinde mahkemeleri görülüp olay çözülemezse İstanbul'a gönderilmeleri için İzmir mollasına hüküm gönderilmiştir.⁶⁴¹

4.2.1.3. Gasp ve Hırsızlık

İslam hukukunda hırsızlık, had cezasını gerektiren ve ta'zir cezasını gerektiren olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Had cezasına tabi olan hırsızlık suçu da küçük ve büyük hırsızlık olmak üzere iki çeşittir. Tam ehliyetli bir kişinin, muhafaza altına

⁶³⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 58, s. 76, (10 Zilkade Sene 1254/25 Ocak 1839), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 58, s. 118, (29 Zilkade Sene 1254/13 Şubat 1839).

⁶³⁸Poyraz - Öner, a.g.m., s. 124.

⁶³⁹Ekinci, a.g.e., s. 342.

⁶⁴⁰Poyraz - Öner, a.g.m., s. 124.

⁶⁴¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 155, s. 112, Hüküm No: 146, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Ahir Sene 1225/14 Temmuz-23 Temmuz 1810).

alınmış başkasına ait belirli miktardaki bir malı gizlice alması durumu had cezasının kapsamına giriyordu.⁶⁴² Hırsızlığın had suçu arasında sayılması için malın nisab miktarı olması gerekliydi. Nisab miktarına ulaşmayan hırsızlık suçlarında para cezası veriliyordu. Bunun yanında hırsızlığa konu olan malın koruma altında bulunması şartının sağlanmadığı durumlarda da ta'zir cezası uygulanıyordu.⁶⁴³

Tez kapsamında incelenen ahkam defterlerinde gasp ve hırsızlık suçları ile ilgili belgelerin olduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1239/1823 tarihli bir belgede Samsun sakinlerinden ve tüccar taifesinden olan Ahmed adlı kişinin İzmir’de misafir olarak ikamet ettiği zikredilmiştir. Ahmed adlı kişi ikamet ettiği meskende kendi işleri ile meşgul ve kimseye zararı dokunmuyor iken yine İzmir sakinlerinden Yusuf adlı kişi 1238/1822-1823 senesinde bunun meskenini basmıştır. Yusuf adlı kişi bu baskın sırasında, Ahmed adlı kişiye ait olan iki cariyeye, dört adet şal, yedi adet elmaslı yüzük, bir çift incili iki taşlı küpe, bir çift bilezik ve üç adet saati çalmıştır. Ahmed adlı kişi yaşadığı bu gasp olayı karşısında 13000 kuruştan fazla emval ve eşyasının çalındığını belirtmiş ve gasp edilen cariyeye ve eşyalarının kendisine geri verilmesi için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir. Ahmed adlı kişinin bu talebi karşısında davanın mahallinde mübaşir marifetiyle görülmesi için İzmir naibine hüküm gönderilmiştir.⁶⁴⁴

Ahkam defterlerine gasp ve hırsızlık ile ilgili olarak yansıyan 1250/1834-1835 tarihli belge ise Ilıca-i Saruhan kazası sakinlerinden Hacı Mehmed adlı kişi ile ilgilidir. Hacı Mehmed, Ilıca-i Saruhan kazasında sakin iken İzmir sakinlerinden Hacı Halil Bey, Hacı Karacaoğlu Mustafa, Baltaoğlu Mehmed, Molla İbrahim ve Berber Hüseyin adlı kişiler 1247/1831-1832 senesinde Hacı Mehmed’in hanesini basmış ve sandığının içinde bulunan 24500 kuruş para ile bir adet beygir ve ambarında bulunan 15000 kile zahiresini çalmışlardır. Bu durum karşısında Hacı Mehmed, zikrolunan kişiler ile mahallinde muhakeme olunmak ve mahallinde mahkemeden sonuç alınmaz ise davanın İstanbul’da görülmesini talep etmiştir. Sadaret, Hacı Mehmed’in talebi doğrultusunda davanın mahallinde görülmesi ve dava mahallinde sonuçlanmaz ise

⁶⁴²Cin - Akgündüz, a.g.e., s. 321.

⁶⁴³Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, s. 479.

⁶⁴⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 163, s. 51, Hüküm No: 130, (Evail-i Muharrem Sene 1239/7 Eylül-16 Eylül 1823).

davacı ve davalının İstanbul'a gönderilmesi için İzmir Voyvodası ve İhtisap Nazırı Mehmed Tahir Bey ile İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁶⁴⁵

4.2.1.4. Kız Kaçırma

Osmanlı ceza kanunlarında kız ve kadın kaçırma suçlarına da yer verilmiştir. Kanunda bahsi geçen suçlar için ölüm, hapse atma, para cezası, kürek cezası, yüzün karalanması ve dağlanması, sakalın kesilmesi, belirli uzuvların kesilmesi, kalebentlik ve sürgün gibi ta'zir cezalarının verilebileceği zikredilmiştir.⁶⁴⁶

Ayniyat defterleri incelendiğinde İzmir'de kız kaçırma suçunun işlendiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bu hususla ilgili 1250/1834 tarihli bir belgede Zahir Nazırı Ağa, tebaasından Üsküdarlı Mehmed Ağa'nın baldızının kızı İfakat'ı, bir gayrimüslim ile Mehmed Ağa'nın bacanağının Arap kölesi Selim'in kaçırdığı bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgeden bu kişilerin zikrolunan olaydan sonra İzmir'e firar ettikleri anlaşılmaktadır. Belgede ayrıca İfakat adlı kız ile Arap kölenin yakalandığı bilgisi de zikredilmiştir. Sadaret bu durum üzerine zikrolunan kızın korkutulmadan uygun bir gemiye bindirilerek İstanbul'a gönderilmesi hususunda İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir. Sadaret ayrıca söz konusu kaimede İfakat'ı kaçırdığı ileri sürülen Arap kölenin ise zincire vurulmasını ve bu şekilde İstanbul'a gönderilmesini de İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir.⁶⁴⁷

4.2.1.5. Nikah Akdine Müdahale

İslam hukukunda küçük yaştaki erkek ve kız çocuklarının velilerinin rızası ile evlenebilmelerine izin verilmiştir. İslam hukukunda, bu yetkiye "evlenmede cebir hakkı" denilmiş ve mezheplerin bazılarında bu hak geniş bir akraba topluluğu tarafından sırayla kullanılmıştır. Ancak küçüklerin veli ve vasilerine verilen bu yetkinin kötüye kullanılması ihtimali de bulunmaktaydı. Bu yüzden İslam hukuku velisi veya vasisi tarafından evlendirilen küçüğe, buluş çağına ulaştığında evliliği feshettirebilme hakkını tanımıştır.⁶⁴⁸

Ahkam defterlerine bu hususla ilgili olarak yansıyan 1224/1809 tarihli bir belgede Hatice Hatun'un kız kardeşi Safiye adlı küçük kızın İzmir sakinlerinden Şerif

⁶⁴⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 18-19, Hüküm No: 58, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Ahir Sene 15 Ekim-24 Ekim 1834), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 172, s. 9, Hüküm No: 27, (Evahir-i Şevval Sene 1250/20 Şubat-28 Şubat 1835).

⁶⁴⁶Poyraz, a.g.m., s. 303.

⁶⁴⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 36, s. 120, (20 Cemaziye'l-Evvel Sene 1250/24 Eylül 1834).

⁶⁴⁸Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 87.

Mustafa adlı kişi ile 1220/1805-1806 senesinde evlendirildiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede Hatice Hatun'un, vasisi olduğunu gerekçe göstererek kardeşi Safiye'yi şerif Mustafa'dan geri almak istediği zikredilmiştir. şerif Mustafa eşi Safiye'yi vermediği için Hatice Hatun durumu dilekçe ile sadarete bildirmiş ve bu hususta kendisine yardımcı olunmasını istemiştir. Bu durum karşısında şerif Mustafa da sadarete ayrıca bir dilekçe yazmıştır. şerif Mustafa dilekçesinde küçük Safiye ile Hatice Hatun'un izni ile evlendiklerini, fakat şimdi Hatice Hatun'un nikahta izni olduğunu inkâr ettiğini belirtmiş ve kendisine yapılan müdahalenin engellenmesini istemiştir. Yapılan araştırmada şerif Mustafa'nın davasında haklı olduğu görülmüştür. Bu yüzden sadaret Hatice Hatun'un vakadaki müdahalesinin engellenmesi ve küçük kız Safiye'nin şerif Mustafa'ya teslim edilmesi hususunda İzmir kadısına ve İzmir voyvodasına hüküm göndermiştir.⁶⁴⁹

4.2.2. İktisadi Suçlar

4.2.2.1. Kalpazanlık

Kalpazan, kelime anlamı olarak akçeyi taklit ederek sahtekarlık yapan kişiler için kullanılan bir terimdir.⁶⁵⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nda kalpazanlık önceki yüzyıllarla kıyaslandığında, 19. yüzyılda daha büyük bir sorun teşkil etmiştir. 19. yüzyılda yerli ve yabancılardan oluşan kalpazanlar gerek yurt içinde gerekse yurt dışında ürettikleri sahte Osmanlı sikke ve kâğıt paralarını yoğun olarak piyasaya sürmüşlerdir. Devlet kalpazanlıkla mücadele etmeye çalışıyordu ve piyasada ele geçirilen sahte para az miktarda bile olsa tahkikat başlatıyordu. Devlet, bu tarz bir politika izleyerek kalpazanlık faaliyetlerinin günden güne artmasını engellemeye çalışıyordu.⁶⁵¹

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerinde kalpazanlık faaliyetleri ile ilgili belgelerin olduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1239/1824 tarihli bir belgede İzmir'de iki adet sahte Cedid-i Adli altınının ele geçirildiği bilgisi bulunmaktadır. Bu durum üzerine sadaret, hangi millettten olur ise olsun bu altını imal eden kişinin alet ve edevatlarıyla birlikte yakalanması için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶⁵²

⁶⁴⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 145, s. 164-165, Hüküm No: 416, (Evasıt-ı Ramazan Sene 1224/20 Ekim-29 Ekim 1809).

⁶⁵⁰Sami, a.g.e., s. 1078.

⁶⁵¹Muharrem ztel, "Osmanlı Devleti'nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)", *Belleten*, C. 84, S. 299, Nisan 2020, s. 315-322.

⁶⁵²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 10, s. 40, (12 Receb Sene 1239/13 Mart 1824).

Kalpazanlıkla ilgili olan bir başka belgede ise Rodos'ta üç Frenk'in Felemenk konsolosunu darp edip öldürdükleri bilgisi bulunmaktadır. Bu olayın failleri araştırılıp bulunduğunda, ilgili kişilerin yanında kalp akçeler ve kalpazan defterleri bulunduğu tespit edilmiştir. Devlet bu tür durumlarda kalpazanlıkla mücadele ederken ilk olarak ilgili kişi hakkında tahkikata başlıyordu. Bu şekilde kalp paranın kaynağını bulmaya ve onu kurutmaya çalışıyordu.⁶⁵³ Belgede de katl olayını gerçekleştiren kişilere kalp paraların kaynağı sorulduğunda içlerinden İstendilli Panayot adlı kişi Şıra Adasında ikamet eden dört Sakızlı gayrimüslimin İzmir'e gelip gitmekte olduğunu ve ticaretlerini kalp altın para ile yaptıklarını söylemiştir. Bunların asıl bazerganlarının Marcin adlı zimmi olduğunu da sorgulama sırasında beyan etmiştir. Sadaret Panayot adlı zimminin beyan ettiği bilgiler karşısında durumun araştırılması ve kalpazanlık yaptığı iddia edilen kişilerin kalpazanlık aletleriyle beraber ele geçirilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶⁵⁴

Kalpazanlık ile ilgili 1244/1828 tarihli belgelerde ise İzmir'de Hayriye altınına benzeyen Mısır altınının dolaştığı zikredilmiştir. Sadaret söz konusu belgelerde Hayriye altınına benzeyen Mısır altınının İzmir'de dolaşmasının padişah emrine aykırı olduğunu İzmir muhafızına bildirmiştir. Fakat bu uyarıya rağmen söz konusu belgelerde İzmir Meyve-i Ter Gümrüğü ve Frenk Gümrüklerinde ihtisap memurlarının alışverişte Mısır altınını aldıkları bilgisi yer almaktadır. Sadaret bu durumun nizamaya aykırı olduğu ve alıverişlerde Mısır altınının tamamen yasak olduğu hususunda İzmir muhafızına uyarıcı nitelikte bir kaime göndermiştir. Sadaret, bundan sonraki süreçte bu tarz olayların yaşanmaması için gümrük memurlarının uyarılmasını da söz konusu kaimede İzmir muhafızından talep etmiştir.⁶⁵⁵

Ayniyat defterlerine kalpazanlık ile mücadele etme hususunda yansıyan 1243/1828 tarihli bir diğer belgede ise bir müddet önce on ikilik altının basılmasının terk edildiği zikredilmiştir. Bundan sonraki süreçte Darphane-i Amire'de Hayriye ismiyle 40, 20 ve 10 kuruşluk üç çeşit yeni sikke darp edileceği bilgisi söz konusu belgede bulunmaktadır. Devlet zikrolunan yeni sikkelerin basılması ile kalp olan on

⁶⁵³Öztel, a.g.m., s. 323.

⁶⁵⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 122-123, (30 Rebiü'l-Evvel Sene 1241/12 Kasım 1825), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 13, s. 96, (4 Zilkade Sene 1241/10 Haziran 1826).

⁶⁵⁵BOA. BEO. AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, No 328, s. 9, (22 Rebiü'l-Evvel Sene 1244/2 Ekim 1828), BOA. BEO. AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, No 328, s. 9-10, (6 Cemaziye'l-Evvel Sene 1244/14 Kasım 1828), BOA. BEO. AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, No 328, s. 11, (6 Cemaziye'l-Ahir Sene 1244/14 Aralık 1828).

ikilik altınının tamamen ortadan kalkacağını ve bu durumda da halkı zarardan korunabileceğini düşünmektedir. Sadaret bu amaçla yeni kullanılacak olan sikkelerin sahtelerinin taklit edilip kullanılmaması için İzmir muhafızına kaime göndermiştir. Bu kaimede ayrıca eğer bu yeni sikkeler de taklit edilirse ve bir kişinin elinde yakalanırsa ve bu kişi İstanbul'da olursa zabite verilip araştırılmak için Bâbîâlî'ye gönderilmesini, eğer yakalanan kişi taşrada ise o mahallin zabiti aracılığıyla araştırılıp sorumlu olan kişi ya da kişilerin hapsedilmesini ve durumun İstanbul'a bildirilmesini istemiştir.⁶⁵⁶

Kalpazanlık ile ilgili 1243/1828 tarihli bir başka belgede ise kalpazanlık işi yaptıkları zannıyla Zentalı Covani ve Sakızlı Corci adında iki kişinin yakalandığı bilgisi bulunmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda Zentalı Covani'nin masum olduğu, olayın Sakızlı Corci'den kaynaklandığı anlaşılmıştır. Belgede, bu işe meyledecek diğer kişilere ibret olması için Sakızlı Corci'nin idam edildiği bilgisi yer almaktadır. Bu olaydan sonra Covani adlı kişi serbest bırakılmış ve İzmir'de tutulan eşyalarını almak istemiştir. Sadaret bu durum üzerine Covani'nin İzmir'de tutulan eşyalarının teslim edilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶⁵⁷

Söz konusu belgelerde yer alan bilgiler devletin kalpazanlığı ortadan kaldırmak için yoğun çaba sarf ettiğini göstermektedir. Kalpazanlık yaptığı tespit edilen Sakızlı Corci adlı kişinin diğerlerine caydırıcı örnek olması için idam edilmesi devletin bu husustaki kararlılığını göstermesi açısından önemlidir.

4.2.2.2. Afyon Kaçakçılığı

Osmanlı İmparatorluğu'nda afyon yed-i vahid sisteminin uygulandığı ürünler arasında yer alıyordu.⁶⁵⁸ Ayniyat defterlerinde Osmanlı sınırları dahilinde yetişen afyonun tamamının yed-i vahid üzere satın alınacağı, bir dirhemnin bile başka yerlere nakledilmeden tamamen İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁶⁵⁹ Ancak afyon ile ilgili ayniyat defterlerine yansıyan belgeler afyonun devlet tarafından satın alınmaması için saklandığını ve muhtekir taifesine satılmak istendiğini göstermektedir. 1247/1831 tarihli belgede üç rençberin elinde 26 çeki kaçak afyon bulunması bu hususa örnek olarak verilebilir. Söz konusu belgede kaçak afyonların devlet için zapt edildiği ve

⁶⁵⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 19-20, (8 Ramazan Sene 1243/24 Mart 1828).

⁶⁵⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 77, (6 Zilkade Sene 1243/20 Mayıs 1828).

⁶⁵⁸Mehmet Genç, "Yed-i Vâhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 381.

⁶⁵⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 35-36, (25 Şevval Sene 1246/8 Nisan 1831).

afyon kaçırın üç rençberin ise hapse atıldığı bilgisi bulunmaktadır.⁶⁶⁰ Bu hususla ilgili olan 1248/1832 tarihli bir başka belgede ise İzmir dışında Taşlı Kahve adlı mahalde İnegöllü Çıldır? Hasan adlı kişinin yükünde 27 kıyye halis ve 11 kıyye adi afyon olduğu bilgisi yer almaktadır. Söz konusu belgede kaçak afyonların afyon memurları tarafından yakalandığı ve devlet için zapt edildiği zikredilen bilgiler arasındadır.⁶⁶¹ Yine bu hususla ilgili 1248/1832 tarihli bir başka belgede ise Mısırcı Hacı Kerim adlı kişi ile diğer birkaç kişinin elinde halis ve karışık olmak üzere 140 kıyye kaçak afyon olduğunun tespit edildiği ve bu afyonların da devlet için zapt edildiği bilgisi bulunmaktadır.⁶⁶²

Tez kapsamında incelenen belgelerde devletin afyon kaçakçılığını önlemek için bazı önlemler aldığı tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1249/1833 ve 1250/1834 tarihli belgelerde devletin afyon kaçakçılığını önlemek amacıyla afyon satın alma ücretlerine zam yaptığını göstermektedir. Bu bağlamda âlâ afyonun önceki fiyatı olan 47 kuruşa 3 kuruş zam yapılmış ve âlâ afyonun satın alma fiyatı 50 kuruşa yükselmiştir. Afyonun daha aşağı kalitede olanına ise 5 kuruş zam yapılmış ve o da bu zamdan sonra 20 kuruş olmuştur. 1250/1834 yılına gelindiğinde ise âlâ afyonun 50 kuruş olan fiyatına üç kuruş daha zam yapılmış ve âlâ afyon 53 kuruş, daha aşağı kalitede olan afyonun fiyatı ise 3 kuruş zam ile 23 kuruşa yükseltilmiştir. Devlet söz konusu belgelerde afyonun farklı yerlere satılmasının hazineyi zarara soktuğu hususunda ilgili kişileri uyarmıştır. Bu amaçla afyon satın alma fiyatlarına zam yapıldığını ve ahalinin artık hileye başvurup afyon saklamasına gerek kalmadığını zikrolunan belgede ifade etmiştir.⁶⁶³

Afyon kaçakçılığı ile ilgili 1254/1838 tarihli bir başka belgede ise sadaret İzmir'den afyon kaçırılmasını önlemek amacıyla İzmir ihtisap nazırına uyarıcı nitelikte bir kaime göndermiştir. Bu kaimede İzmir'den her sene çok miktarda afyon kaçırıldığı haberinin Dersaadet'e geldiği bilgisi yer almaktadır. Merkezi hükümet bundan sonraki süreçte bir dirhem bile afyon kaçırılmaması için İzmir gümrüğünde oturması ve gerekli durumlarda yol, geçit ve benzeri yerlerde ikamet etmesi amacıyla memurlar göndermiştir. Merkezi hükümet bu hususta gönderilen emrin harfiyen

⁶⁶⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 28, s. 115, (28 Safer Sene 1247/8 Ağustos 1831).

⁶⁶¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 110, (21 Cemaziye'l-Evvel Sene 1248/16 Ekim 1832).

⁶⁶²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 32, s. 17, (8 Receb Sene 1248/1 Aralık 1832).

⁶⁶³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 32, s. 121, (26 Muharrem Sene 1249/15 Haziran 1833), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 35, s. 11-12, (9 Safer Sene 1250/17 Haziran 1834).

uygulanmasını ve afyon memurlarına gerekli yardımların yapılmasını İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir. Merkezi hükümet İzmir'den bir dirhem bile afyon kaçırılmaması için çalışması hususunda da İzmir ihtisap nazırını ayrıca uyarmıştır.⁶⁶⁴

Afyon kaçakçılığı ile ilgili olan 1254/1838 tarihli bir başka belgede ise devlet adına satın alınmasını önlemek için saklanan/tutulan afyonu ihbar edenlere bahşış verileceği bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgede afyonun devlet tarafından gönderilen adamlar ve kumpanya tüccarları tarafından satın alınacağı ifade edilmiştir. Ancak aynı belgede geçmiş yıllarda bazı yerlerin ahalisinin afyon mahsullerinin tamamını afyon memurlarına ve kumpanya tüccarlarına vermedikleri ve bir kısmını sakladıkları zikredilmiştir. Ahali afyonun birazını devlete satıyor çoğunu ise daha yüksek fiyat ile muhtekir taifesine veriyordu. Muhtekir taifesi de ahaliden satın aldıkları afyonları yapağı, pamuk gibi eşyaların arasına saklayarak İzmir civarında bulunan Birunabad, Pınarbaşı, Foça ve Seydiköy gibi yerlere naklediyor ve orada gizlice satıyordu. Belgede bu durum karşısında afyon kaçırılmasını engellemek amacıyla kaçırılmak üzere saklanan afyonları ihbar edenlere bahşış verileceği bildirilmiştir.⁶⁶⁵

Yukarıdaki örnekler devletin afyon kaçakçılığını önlemek için çeşitli önlemler aldığını göstermektedir. Devletin ahaliden alınacak afyon alım ücretlerine zam yapması ve afyon kaçırın kişileri ihbar edenlere bahşış verileceğini bildirmesi bu hususta alınan önlemlerden bazılarıdır. Devletin İzmir gümrüğünden afyon kaçırılmasını önlemek amacıyla başvurduğu bir başka yöntem ise İzmir gümrüğünde ya da gerekli durumlarda yol, geçit gibi yerlerde ikamet edecek memurları görevlendirmesidir. Devlet bu şekilde afyon kaçakçılığını önleyerek afyon işini kendi kontrolü altında yapmak ve bu işten hazine için gelir sağlamak istemiştir.

4.2.2.3. Kira Anlaşmazlıkları

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal, kültürel ve dini hizmetlerin yürütülmesinde vakıflardan faydalanılmıştır. Vakıfların temel gelir kaynakları genel itibariyle para vakıflarının kredi olarak verilmesinden; arazi, hamam, han, çarşı,

⁶⁶⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 54, s. 75, (20 Rebiü'l-Evvel Sene 1254/13 Haziran 1838).

⁶⁶⁵C..ML../200-8252 (10.03.1254/3 Haziran 1838).

dükkân ve hane kira gelirlerinden oluşmaktaydı. Bu gelir kaynaklarının kiralamaları icare-i vahideli, icareteynli ya da mukataalı olarak yapılabiliyordu.⁶⁶⁶

Tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde yer alan belgeler vakıflara ait bazı çatılı yapıların kiralalarının toplanması hususunda sorun yaşandığını göstermektedir. Bu hususla ilgili olan 1242/1826 tarihli bir belgede Esbak Kıbrıs Muhassılı Müteveffa el-Hac Ali Ağa'nın vakfı müsakkafatından olan ve İzmir'de Fasulye Çeşmesi denilen yerde bulunan sekiz adet nar bahçesinin 1241/1825-1826 senesinden beri kirasının biriktiği zikredilmiştir. Vakfın mütevelliyesinin kızı olan Ümmügülsüm Hanım, biriken kiralarn tahsil edilmesi hususunda yardımcı olunması için sadareten yardım istemiştir. Bu durum karşısında sadaret senelik olarak birikmiş olan 800 kuruşun tahsil edilip Ümmügülsüm Hanım'a verilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶⁶⁷

Vakıf müsakkafatlarının kiralarnn toplanmasında yaşanan sorunlarla ilgili 1238/1823 tarihli bir başka belgede ise Ahmed Kethüda Vakfı müsakkafatından olan ve İzmir'de bulunan Büyük Frenkhane'nin yıllık 4000 kuruş kirası olduğu ve bir müddetten beri kiracısı tarafından kiranın ödenmediği bilgisi bulunmaktadır. Zikredilen hanın 8000 kuruş kirası birikmiş ve vakfın mütevelliyeleri olan Şerife Zeliha ve Ümmügülsüm Hanımlar bu kiralarn tahsil edilmesi için sadarete dilekçe yazarak yardım talep etmişlerdir.⁶⁶⁸

Defterlerde vakıf müsakkafatları dışındaki gayrimenkullerin kiralarnn tahsil edilmesi hususunda da sorun yaşandığı görülmektedir. Sarraf taifesinden olan Serkiz adlı zimminin İzmir sancağında bulunan Buca nahiyesinde mutasarrıf olduğu kasaphanesinin üç senelik toplam 2400 kuruş birikmiş kirasının olması bu hususa örnek olarak verilebilir. Serkiz adlı zimmi kiracısı Giridi Hüseyin adlı kişiden zikrolunan meblağı birçok kez talep ettiği halde tahsil edemediğini beyan ederek sadaretin bu hususta kendisine yardımcı olmasını talep etmiştir. Sadaret, Serkiz adlı zimminin zikrolunan talebi karşısında durum gerçekten anlatıldığı gibi ise biriken kiralarn tahsil edilip kendisine verilmesi için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶Kenan Yıldız, "Osmanlıda İcâreteynin Başlangıç Tarihi Meselesi: İlk Uygulamalara Dair Tespitler", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. V/2, Aralık 2019, s. 26-28.

⁶⁶⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 52, (22 Safer Sene 1242/25 Eylül 1826).

⁶⁶⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 65, (12 Cemaziye'l-Evvel Sene 1238/12 Ocak 1823).

⁶⁶⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 59, s. 134-135, (13 Safer Sene 1255/28 Nisan 1839).

İncelen defterlerde yer alan belgeler mülkü kiraya veren kişi ile kiracı arasında kiranın tahsil edilmesi sorunu dışında başka problemlerin yaşandığını da göstermektedir. Mülk sahibinin malını kiraladıktan sonra aldığı kira miktarından pişman olup kirayı arttırmaya çalışması bu hususta önemli örneklerden biridir. Bu husus ile ilgili olan 1223/1808 tarihli bir belgede Kasap Hızır Mahallesi sakinlerinden Anton Veled-i Nikola'nın, yine İzmir sakinlerinden olan Karine Bint-i Banaki adlı kişiye mülk arsasını aylık beş kuruşa kiraladığı zikredilmiştir. Ancak Anton Veled-i Nikola bir süre sonra arsasını kiraya verdiği ücretten pişman olmuş ve kiracısına şu kadar miktar daha⁶⁷⁰ para vermezsen kirayı feshederim demiştir. Karine Bint-i Banaki durumu dilekçe ile sadarete bildirmiş ve Anton Veled-i Nikola ile davalarının mahallinde görülmesini talep etmiştir.⁶⁷¹

Defterlere yansıyan bir başka kira anlaşmazlığı ise daha önce kiraya verilmiş olan dükkânın kira süresi dolduğu halde boşaltılmaması ile ilgilidir. Bu hususla ilgili olan 1227/1812 tarihli belgede İzmir mahallelerinden Hatuniye mahallesinde bulunan ismi belirtilmemiş vakfın müsakkafatından olan bir dükkânın kira süresi dolduğu halde kiracısı tarafından boşaltılmadığı bilgisi yer almaktadır.⁶⁷²

Ahkam defterlerine kiracılarla ilgili olarak yansıyan bir başka sorun ise kiracıların kiraladıkları yeri satmaları ile ilgilidir. Eci Kostantin'in İzmir'de mutasarrıf olduğu terzi dükkânını, dükkânın kiracısı olan Markos'un satması bu hususa örnek olarak verilebilir. Bu hususa dair belgede, Eci Kostanti'nin kiracısı olan Markos adlı zimminin, Eci Kostanti şehir dışında iken Eci Kostanti'nin eşi Eci Fatal adlı kadını korkutarak dükkânı 3000 kuruşa sattığı zikredilmiştir. Eci Kostanti şehir dışından gelip dükkânını talep ettiğinde alamadığını bildirerek, dükkânının bedeli geri verilerek kendisine alınması için emir gönderilmesini talep etmiştir. Sadaret bu durum karşısında davanın mahallinde şer'le görülmesi için İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁶⁷³

⁶⁷⁰Belgede mülk sahibinin fazladan istediği meblağın miktarı belirtilmeyerek yukarıda ifade edildiği şekilde yazılmıştır.

⁶⁷¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 74, Hüküm No: 186, (Evail-i Şaban Sene 1223/22 Eylül-1 Ekim 1808).

⁶⁷²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 256, Hüküm No: 631, (Evail-i Receb Sene 1227/11 Temmuz-20 Temmuz 1812).

⁶⁷³BOA. DVNS.AHK.A.D, No 169, s. 370, Hüküm No: 964, (Evasıt-ı Rebiü'l-Evvel Sene 1250/18 Temmuz-27 Temmuz 1834).

4.2.2.4. Tefecilerin Fazla Nema Talebi

Murabaha, bir malın alış fiyatının veya maliyetinin üzerine belirli miktarda kâr oranı eklenmesiyle yapılan satış sözleşmesini ifade eden bir fıkıh terimidir.⁶⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde para vakıfları başta olmak üzere, kişiler arasındaki alacak verecek davalarında kanunun izin verdiği ölçüde hile-i şer'iyye (şer'i çare) yöntemi ile murabaha uygulanmıştır. Murabaha İslam hukukunda meşru olarak kabul edilse de Osmanlı İmparatorluğu'nda zamanla meşru olmaktan çıkmış gayrimeşru bir hal almıştır. Osmanlı'da murabahacılık süreç içerisinde tefeciliğe dönüşmüştür. Bu süreç 18. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, 19. yüzyıl itibarıyla ise net bir biçimde İslam hukukunun dışına çıkmıştır. Faiz ile borç para verme işine murabaha, bu işi yasal sınırların dışında yapan kişiye ise murabahacı denilmiştir. Murabahacılık bir nevi tefecilik ile eş anlamlı hale gelmiştir.⁶⁷⁵

Tez kapsamında incelenen ahkam defterlerinde şahıslar arası borçlarda fazla murabaha istendiği ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olan 1239/1823 tarihli bir belgede Fatma Hatun'un babası İsmail adlı kişinin murabahacı Haham Oğlu Yahudi'den 1238/1822-1823 senesinde 25000 kuruş borç aldığı bilgisi bulunmaktadır. Belgede Haham Oğlu Yahudi'nin, Fatma Hatun'un babasından murabaha adı ile 40000 kuruş aldığı zikredilmiştir. Fatma Hatun'un babası bir süre sonra ölmüştür. Fatma Hatun babasının ölümünden sonra babasından alınan fazla paranın kendisine iade edilmesi için sadaretten yardım talebinde bulunmuştur. Sadaret bu durum üzerine borç verilen paranın üzerine her sene devr-i şer-i⁶⁷⁶ olmamış ise murabaha talep edilmemesini, devr-i şer-i olmuş ise senede onu on bir buçuktan (%15) fazla murabaha alınmaması gerektiğini bildirerek, davanın mahallinde muhakeme olunması için İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁶⁷⁷

Murabaha hususunda ahkam defterlerine yansıyan 1248/1832 tarihli bir başka belgede ise Yemişçiler Esbak Kethüdası Ahmed adlı kişinin İzmir'de sakin olan Raşid

⁶⁷⁴İbrahim Kâfi Dönmez, "Murâbaha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, s. 148.

⁶⁷⁵Kurtuluş Demirkol, "Toplumsal Trajedi: Osmanlı İmparatorluğunda Tefecilik (1848-1864)", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S.1, 1 Mart 2018, s. 626-627.

⁶⁷⁶Bir kişinin zimmetinde sabit olan borcun vadesinin uzatılması durumunda yapılan muameleye devr-i şer-i veya devir denilmektedir. Bkz. Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 3, 2007, s. 17.

⁶⁷⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 164, s. 59, Hüküm No: 156, (Evasıt-ı Safer Sene 1239/17 Ekim-26 Ekim 1823).

ve Menemenli Oğlu Şerif Mehmed ve Dürzi Oğlu Abdullah? ve ...⁶⁷⁸ Oğlu İbrahim adlı kişiler ile Anderkozme, Finlaki ve Eci İstefan Dimitri adlı zimmilerden 1243/1827-1828 senesinde 15000 kuruş borç aldığı zikredilmiştir. Bu borcun üzerine devr-i şer-i olmamış iken zikrolunan kişiler murabaha zammı yapmışlardır. Yemişçiler Esbak Kethüdası Ahmed murabaha zammını asıl meblağdan, küsuratını ise taksit ile ödemek istediğini ilgili kişilere teklif etmiş olsa da alacaklıları bu durumu kabul etmemiştir. Bu durum üzerine Yemişçiler Esbak Kethüdası Ahmed, söz konusu kişiler ile mahallinde muhakeme olunmak istemiştir. Sadaret, Yemişçiler Esbak Kethüdası Ahmed'in talebi karşısında, devr-i şer-i olmadı ise alacaklılarının murabaha talep etmemesi, devr-i şer-i oldu ise senede onu on bir buçuktan (%15) fazla murabaha talep etmemelerini bildirerek davanın mahallinde şer'le görülmesi için İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁶⁷⁹

4.2.2.5. Çalışanların Ücretinin Ödenmemesi

Tez kapsamında incelenen ahkam defterlerinde ücret karşılığı çalışan bazı kişilerin, hizmetlerinin karşılığı olan ücretleri alamadığı bilgisi bulunmaktadır. Bu hususa ilgili olan 1232/1816-1817 tarihli bir belgede Haçador adlı zimminin ücret karşılığında hizmet eden kişilerden olduğu zikredilmiştir. Bu kişi, 1228/1813 senesinden beri Kara İmam, Ulucak Zabiti Ömer ve Mükerrermezade diye bilinen kişilerin hizmetinde çalışmaktadır. Haçador adlı zimmi, yanında çalıştığı kişilerden hizmet ettiği senelerin ücretini talep ettiğinde, zikrolunan kişilerin söz konusu ücreti vermediklerini ve buna ek olarak da Mükerrermezade adlı kişi tarafından bir miktar eşyasının sebepsiz yere zapt edildiğini beyan etmiştir. Haçador adlı zimmi bu kişilerle mahallinde mahkeme olmak için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir. Bu durum karşısında davanın mahallinde şer'le görülmesi için İzmir naibine hüküm gönderilmiştir.⁶⁸⁰

Bu konu ile ilgili 1249/1833 tarihli başka bir belgede ise es-Seyyid Mustafa adlı kişinin İzmir'de sakin olan Hacı Talebi? adlı kişiye 1246/1830-1831 senesinden beri hizmet ettiği bilgisi bulunmaktadır. Ancak söz konusu belgeden es-Seyyid Mustafa'nın da hizmet ettiği senelerin ücretini alamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum

⁶⁷⁸Buradaki isim okunamamıştır.

⁶⁷⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 170, s. 211, Hüküm No: 476, (Evasıt-ı Muharrem Sene 1248/10 Haziran-19 Haziran 1832).

⁶⁸⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 154, s. 95, Hüküm No: 309, (Evasıt-ı Safer Sene 1232/31 Aralık 1816-9 Ocak 1817).

üzerine es-Seyyid Mustafa hizmet ettiği senelerin birikmiş olan ücretini almak için Talebi? adlı kişi ile mahkemeleşmek istemiş ve bu hususta emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir. Sadaret es-Seyyid Mustafa'nın talebi karşısında davanın mahallin mahkemesinde görülmesi hususunda İzmir Voyvodası ve İhtisap Nazırı Mehmed Tahir Bey'e ve İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁶⁸¹

4.2.2.6. Haksız Para Talepleri

İzmir'de bazı kişilerden haksız bir şekilde para talep edildiği de oluyordu. 1223/1808 tarihli bir belgede Hırsto adlı zimminin Yuvakim adlı zimmiden 500 kuruş istemesi bu hususa örnek olarak verilebilir. Hırsto, Yuvakim'in kardeşi Todoros'un kendisine 500 kuruş borcu olduğunu belirtmiş ve bu borcu kardeşine kefil olmadığı halde Yuvakim'den talep etmiştir. Yuvakim söz konusu borç için kardeşine kefil olmadığını beyan ederek kendisine yapılan bu haksız müdahalenin engellenmesi için mahallinde Hırsto adlı zimmi ile muhakeme olmak istemiştir. Sadaret bu durum karşısında tarafların mahallinde muhakeme olunmaları için İzmir mollasına hüküm göndermiştir.⁶⁸²

Bu hususla ilgili 1227/1812 tarihli bir diğer belge ise İzmir'e bağlı Karaburun nahiyesinde ikamet eden Hacı Mehmed adlı kişiden haksız yere para talep edilmesi ile ilgilidir. Belgede Hacı Mehmed'in kimseye borç ve kefilliği yok iken yine İzmir sakinlerinden Ali adlı kişinin kendisinden yüklü miktarda para talep ettiği bilgisi bulunmaktadır.⁶⁸³

Ahkam defterlerindeki 1235/1819 tarihli bir başka belgede ise İzmir kazası sakinlerinden Esbiro adlı zimminin, İstefani adlı zimminin 500 kuruşunu gasp ettiği bilgisi bulunmaktadır. İstefani adlı zimmi kimseye borcunun ya da kefilliğinin olmadığını beyan ederek kendisine yapılan bu müdahalenin engellenmesi ve gasp edilmiş 500 kuruşunun geri alınarak kendisine verilmesi için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir. Bu durum karşısında sadaret davanın mahallinde görülmesi için İzmir naibine hüküm göndererek sorunu çözmeye çalışmıştır.⁶⁸⁴

⁶⁸¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 169, s. 275, Hüküm No: 698, (Evasıt-ı Rebiü'l-Evvel Sene 1249/29 Temmuz-7 Ağustos 1833).

⁶⁸²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 122, Hüküm No: 291, (Evail-i Rebiü'l-Evvel Sene 1223/27 Nisan-6 Mayıs 1808).

⁶⁸³BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 246, Hüküm No: 605, (Evahir-i Cemaziye'l-Ahir Sene 1227/2 Temmuz-10 Temmuz 1812).

⁶⁸⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 159, s. 5, Hüküm No: 13, (Evahir-i Safer Sene 1235/9 Aralık-17 Aralık 1819).

Zikrolunan bu belgeler İzmir kazasında ikamet eden şahısların birbirinden haksız para talep etmesine dair birkaç örnektir. Ahkam defterlerinde zikrolunan bu belgelerin dışında da şahısların birbirinden haksız para talep etmeleriyle ilgili belgeler bulunmaktadır.⁶⁸⁵

4.2.2.7. Mera ve Su Kullanımına Müdahaleler

Mera, yaylak ve kışlaklar tarihin her döneminde şahısların ve toplumların davranışlarını etkileyen başlıca unsurlar arasında yer almıştır. Söz konusu araziler, ekonomik nedenlerden dolayı tarih boyunca köy ve şehir halkını karşı karşıya getirmiş ve birçok anlaşmazlığın çıkmasına neden olmuştur.⁶⁸⁶ İzmir’de de incelenen dönemde benzer sorunlarla karşılaşmıştır. Mesela 1248/1833 ve 1253/1837 tarihli belgelerde, İzmir ileri gelenlerinden ve müderrislerden Çelebizâde el-Hac Mehmed Said ve Kancianzâde’nin İzmir kazasına bağlı Birunabad nahiyesinde müştereken mutasarrıf oldukları çiftlik hayvanlarını otlattıkları meralara dışarıdan müdahale edildiği bilgisi bulunmaktadır. Zikrolunan meraya dışarıdan bazı kişiler hayvanlarını getirip otlatdığı için Çelebizâde el-Hac Mehmed Said ve Kancianzâde’nin çiftlik hayvanları zor durumda kalmıştır. Bu durum üzerine merkezi hükümet, el-Hac Mehmed Said ve Kancianzâde’nin çiftlik hayvanlarına mahsus olan merada eskiden olduğu gibi zikrolunan çiftliğin hayvanlarının otlatılması, dışarıdan kimsenin müdahale etmesine izin verilmemesi hususunda İzmir naibi ve İzmir mütesellimine hüküm göndermiştir.⁶⁸⁷

Ahkam defterlerinde meraların kullanımları sırasında yaşanan meselelerin yanında, su kaynaklarının kullanımları ile ilgili problemlerin yer aldığı da tespit edilmiştir. Büyük yerleşim yerlerinin su ihtiyacını karşılamak Osmanlı idarecilerini en çok ilgilendiren meselelerden biri olmuştur. Şehirlerin su ihtiyacının karşılanmasında ve bu ihtiyacın giderilmesi hususunda gerekli yapıların inşasında ve tamirinde, bundan sonra mevcut olan suların kullanım ilkelerinin tespit edilmesinde ve bu ilkelere uyulmasının sağlanmasında birçok merkezi ve yerel idareciye görev düşmüştür. Bunun yanında su, kırsal bölgelerde önemli mali kaynaklar arasında yer alıyordu.

⁶⁸⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 156, s. 28, Hüküm No: 83, (Evasıt-ı Şevval Sene 1232/24 Ağustos-2 Eylül 1817), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 162, s. 35, Hüküm No: 87, (Evail-i Şaban Sene 1236/4 Mayıs-13 Mayıs 1821).

⁶⁸⁶Taşcan, “Ahkâm Defterlerine Göre XIX. Yüzyılda...”, s. 2772-2773.

⁶⁸⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 169, s. 255, Hüküm No: 641, (Evahir-i Şaban Sene 1248/13 Ocak-21 Ocak 1833), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 218, Hüküm No: 702, (Evahir-i Rebiü’l-Evvel Sene 1253/25 Haziran-4 Temmuz 1837).

Kırsal kesimlerde de devlet ve vakıflar bu hususta etkin rol alıyordu. Ancak merkezi otoritenin daha zayıf ve su kaynakları üzerindeki etkisinin daha az olduğu kırsal kesimlerde alternatif otoriteler devreye giriyordu. Devlet, kırsal kesimlerdeki su kaynaklarını istediği gibi yönetemiyordu. Bu durum da çeşitli hak ihlallerinin yaşanmasına ve insanların su kaynaklarının kullanımı konusunda karşı karşıya gelmesine neden oluyordu.⁶⁸⁸

Tez kapsamında incelenen defterlerde su kaynaklarının kullanımında karşılaşılan sorunlarla ilgili belgelerin de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili 1232/1817 ve 1234/1819 tarihli belgelerde İzmir kasabası mahallerinden Halkapınar mahallesi sakinlerinden Ayşe Hatun'un yine İzmir kasabası toprağında bulunan ve Bayındır Baba Zaviyesi Vakfı arazilerinden olan bağının içindeki kuyunun suyundan eskiden beri herkesin faydalandığı bilgisi bulunmaktadır. Aynı belgede, Bayındır Baba Zaviyesi mütevellilerinden Katipoğlu Mehmed'in, Ayşe Hatun'un bağındaki suyu künk ile kendi bahçesine akıtmak istediği belirtilmiştir. Bu durum üzerine Ayşe Hatun kendi kuyusuna yapılan bu müdahalenin engellenmesi için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Kâtipoğlu Mehmed'in Ayşe Hatun'un bağında bulunan iki pınara müdahale etmediği anlaşılmıştır. Ancak Ayşe Hatun'un bağının sonunda bulunan pınarın suyu ise tamir edilmesi gerektiğinde tamir etmesi şartı ile Katipoğlu Mehmed'e verilmiştir. Bu yüzden sadaret, Ayşe Hatun'un iddiasının doğru olmadığı kanaatine varmış ve Ayşe Hatun'un Kâtipoğlu Mehmed'e yaptığı haksız müdahalenin engellenmesi için İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁶⁸⁹

Yukarıda bahsedilen örnekler İzmir'de mera ve su kaynakların kullanımı hususunda bazı sorunların yaşandığını ve bu sorunların çözülmesi için sadarete aksettirildiğini göstermektedir. Söz konusu sorunlar araştırmaya tabi tutulduğunda ise bazı kişilerin iddialarının asılsız olduğu da yine aynı belgelerden anlaşılmaktadır.

4.2.2.8. Ziraat Arazilerinin Sebepsiz Yere Boş Bırakılması

Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar, küçük aile işletmelerine dayalı bir toprak düzeniydi.⁶⁹⁰ İmparatorluğun Asya ve Avrupa'da bulunan topraklarının büyük bir

⁶⁸⁸Zafer Karademir, "Osmanlı Sosyo-Ekonomik Yaşamında Su: 18. Yüzyıl Eyalet-i Rum Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIX, S. 1, s. 189-190.

⁶⁸⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 155, s. 41, Hüküm No: 108, (Evasıt-ı Zilkade Sene 1232/22 Eylül-1 Ekim 1817), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 157, s. 111-112, Hüküm No: 357, (Evail-i Cemaziye'l-Evvel Sene 1234/-26 Şubat-7 Mart 1819).

⁶⁹⁰Pamuk, *Osmanlı-Türkiye...*, s. 43.

bölümünde geçerli olan ve “miri” adı verilen sistemle, zirai topraklar işlenebilecekleri küçük birimler halinde köylü ailelere tahsis ediliyordu. Bu toprakların tasarruf hakkı tapu resmi karşılığında köylülere veriliyordu. Özel mülkiyetten farklı olarak köylü, tasarruf hakkı kendisine verilen toprağı vakıf ya da hibe edemediğı gibi devletin izni olmadan ferağ da edemiyordu. Bu sistemde herhangi bir mazeret göstermeden tasarruf ettiğı toprağı üç yıl üst üste ekmeyen kişilerin elinden toprağı alınıyor ve ihtiyacı olan başka kişilere veriliyordu.⁶⁹¹

Ahkam defterlerindeki belgelerde tasarruf etmeleri için kendilerine arazi verilen bazı kişilerin arazilerini sebepsiz bir şekilde üç yıl üst üste boş bıraktıkları için ellerindeki tapularının alındığı bilgisi bulunmaktadır. Bu hususla ilgili 1229/1814 tarihli bir belgede İzmir nahiyesine tabi Tiryanda köyünde arazi tasarruf eden Abdullah adlı iki kişinin kendilerine ziraat yapmaları için verilen arazilerini üç yıl üst üste boş bıraktıkları zikredilmiştir. Bu durum karşısında Abdülkerim oğlu Osman ve Ahmed adlı sipahilerin zikrolunan arazileri talep eden başka kişilere vermek üzere Abdullah adlı iki kişinin ellerinden aldıkları bilgisi söz konusu belgede ifade edilmiştir.⁶⁹²

Ahkam defterlerine yansıyan başka bir husus ise arazisini düzenli olarak ziraat edip, öşür ve resmini sipahiye ödeyen kişilere müdahale edilmemesi gerektiğı ile ilgilidir. Bu hususla ilgili olan 1244/1829 tarihli bir belgede İzmir kazasına tabi Yelki ve Çamlı köylerinde es-Seyyid Hasan bin Ömer’in tasarruf ettiğı tarlalarını her sene ziraat ederek öşür ve resmini sipahiye ödediğı belirtilmiştir. Bu durumda es-Seyyid Hasan bin Ömer’in tasarruf ettiğı tarlalara müdahale etmek gerekmez iken köy sakinlerinden Ali Oğlu Hasan, Hacı İbrahim, Hacı Osman, Kara Mustafa ve Kefli Oğlu Hüseyin adlı kişiler zikrolunan tarlalara 1242/1826-1827 senesinde kanuna aykırı bir şekilde müdahale etmiş ve söz konusu tarlaları zapt etmişlerdir. Es-Seyyid Hasan bin Ömer bu durum karşısında tarlaların kendisine geri verilmesi için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir. Es-Seyyid Hasan bin Ömer’in talebi karşısında sadaret, zikrolunan tarlalar üç yıl sebepsiz yere boş bırakılıp sipahi tarafından adı geçen kişilere tapu resmi ile verilmediyse müdahale edilmemesi ve bu yerlerin ilgili kişilerden alınıp

⁶⁹¹Mehmet Genç, “Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 526.

⁶⁹²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 151, s. 14, Hüküm No: 48, (Evahir-i Ramazan Sene 1229/6 Eylül-15 Eylül 1814).

es-Seyyid Hasan bin Ömer'e verilmesi hususunda İzmir Muhafızı Hasan Paşa ve İzmir kadısına hüküm göndermiştir.⁶⁹³

4.2.3. Askeri Suçlar

4.2.3.1. Asker Kaçağı Vakaları

Ayniyat defterlerinde bazı asker kaçağı vakalarına rastlanmaktadır. Bu hususla ilgili 1242/1827 tarihli bir belgede İzmir'den donanma için 600 asker istendiği bilgisi yer almaktadır. İzmir'den istenilen askerlerin her bayrağında 50'şer nefer olarak gönderileceği ve şu ana kadar sekiz bayrak asker gönderildiği söz konusu belgede belirtilmiştir. Ancak İzmir'den donanmaya gönderilen sekiz bayrak askerin, beş bayrağında toplamda 96 asker eksiğinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum karşısında sadaret, yolda firar eden 96 asker kaçağının ve İzmir'den başlangıçta talep edilen 600 askerden geriye kalanlarının da donanmaya gönderilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁶⁹⁴

Bu hususla ilgili 1244/1829 tarihli bir başka belgede ise ordu-yı hümayun için Saruhan sancağından tertip olunacak askerlerden Akhisar kazasının hissesine 78 asker, Gördük kazasının hissesine ise 75 asker düştüğü belirtilmiştir. Bu askerler ordu-yı hümayuna geldiklerinde Akhisar kazasından 46, Gördük kazasından ise 33 asker geldiği tespit edilmiştir. Bu durum başbuğlarına sorulduğunda, başbuğları söz konusu askerlerin yolda firar ettiklerini söylemiştir. Belgede, Saruhan sancağına bağlı Akhisar ve Gördük kazalarından gönderilen askerlerin dışında Aydın sancağına bağlı Bayındır kazasının hissesine düşen askerlerden de firar edenlerin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu belgede Bayındır kazasından ordu-yı hümayuna gönderilen 180 piyade ve süvari askerin 35'inin Gelibolu'ya gelince, 60'ının ise ordu-yı hümayuna gelinceye kadar yolda firar ettikleri belirtilmiştir. Sadaret bu kişilerin ordu-yı hümayun mürettebatından olduğunu belirterek zikrolunan asker kaçaklarının her ne surette olursa olsun yakalanmasını ve ordu-yı hümayuna gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁶⁹⁵

Yine bu hususla ilgili olan 1244/1829 tarihli bir başka belgede ise ordu-yı hümayun için Aydın sancağından 3700, Saruhan sancağından 1500 ve Saruhan

⁶⁹³BOA. DVNS.AHK.A.D, No 167, s. 343-344, Hüküm No: 642, (Evasıt-ı Şevval Sene 1244/16 Nisan-25 Nisan 1829).

⁶⁹⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 214, (17 Şaban Sene 1242/16 Mart 1827).

⁶⁹⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 28, (15 Şevval Sene 1244/20 Nisan 1829).

sancağında bulunan aşiretlerden 1500 asker istendiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede bu askerlerin kazaları tarafından ordu-yı hümayuna gönderildikleri bilgisi bulunmakla birlikte bazılarının yolda firar ettiği zikredilmiştir. Sadaret bu durum karşısında kaçan askerlerin isim ve şöretlerinin yazıldığı defterleri İzmir muhafızına göndererek firar eden askerlerin bulunmasını ve söz konusu kazalardan gönderilmeyen askerler var ise onların da gönderilmesini talep etmiştir.⁶⁹⁶ Sadaret aynı zamanda bahsi geçen asker kaçaklarının acilen yakalanması hususunda da İzmir muhafızından talepte bulunmuştur. Sadaret firari askerlerin içlerinden bazılarının bulunamama ihtimalini de göz önüne almış ve bu sorunu çözüme kavuşturmak adına firari askerlerin ellerine daha önceden harçlık verildiğini belirterek bu harçlıkların kendilerine kefil olan kişilerden tahsil edilmesini istemiştir. Sadaret harçlıkların tahsil edilmesi talebi ile firar eden askerlerin miktarı kadar yerlerine yeni asker tedarik edilip ordu-yı hümayuna gönderilmesini de İzmir muhafızından talep etmiştir.⁶⁹⁷

Bu hususla ilgili 1254/1839 tarihli bir belge incelendiğinde ise devletin asker kaçağı vakalarını önlemek için bazı tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu belgede ordu ve donanmadan firar olaylarının önünün alınamadığı belirtilmiştir. Bahsi geçen belgede bundan sonraki süreçte Osmanlı topraklarında bulunan derbent memurlarının derbentlerden geçen kişilerin ellerinde bulunan tezkirelere dikkat etmesi ve ellerinde tezkire bulunmayan kişilere geçiş izni vermemesi ve bu konuda müsamaha gösteren kişilerin ağır bir şekilde cezalandırılacağı belirtilmiştir. Belgede ayrıca köy ve çiftliklerin firarilere sığınak olduğu, firarilerin ulufe sahiplerine ücretsiz bir şekilde hizmet ettiği bilgisi bulunmaktadır. Sadaret bu durumun kabul edilemez olduğunu beyan ederek bundan sonraki süreçte kimin köyünde ve emlakında firari bulunur ise emlak sahibinin mahallinden alınıp demirbent/demire bağlanarak İstanbul'a gönderileceği ve bu kişilerin Tersane-i Amire'de bir sene müddet ile hizmet-i süfliyyede⁶⁹⁸ istihdam edileceği hususunda Dar-ı Şura-yı Askeri'de karar alındığını ilgili kişilere bildirmiştir.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 76-77, (17 Zilkade Sene 1244/21 Mayıs 1829).

⁶⁹⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 123-124, (18 Cemaziye'l-Evvel Sene 1244/26 Kasım 1828).

⁶⁹⁸Çöpçülük, süprüntücülük gibi işler. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 967.

⁶⁹⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 56, s. 99, (23 Zilkade Sene 1254/7 Şubat 1839).

4.2.3.2. Askerlerin İşlediği Katl Suçları

Ayniyat ve ahkam defterleri kayıtları askerlerin katl vakalarına karıştığını göstermektedir. Mesela, 1224/1809 tarihli bir belgede İzmir’de serseri bir şekilde gezip dolaşan asker taifesinin Fransa tebaasından suçsuz bir müste’meni haksız bir şekilde idam ettikleri bilgisi verilmiştir. Bu olaydan sonra sadarete, İzmir’de Fransalıların emniyetlerinin kalmadığı ve perişan oldukları ihbarı gitmiştir. Söz konusu ihbar karşısında sadaret müste’menin katilinin acilen bulunup İstanbul’a gönderilmesi için emr-i şerif göndermiş ve bu konuda İzmir mollasının ve ayanının üzerlerine düşeni yapmasını istemiştir.⁷⁰⁰

Bu konuyla ilgili 1252/1836 tarihli bir başka belgede Redif-i Asakir-i Mansure taburu birinci bölüğünün birinci onbaşısının üçüncü neferi Osman ile üçüncü topun ikinci neferi Veli adlı kişilerin katl olayı gerçekleştirdikleri bilgisi bulunmaktadır. Devlet suç işlendiği durumlarda suçlulara verilecek ağır cezaların diğer kişileri de benzer suçları işlemekten vazgeçireceğini düşünüyordu. Bu yüzden askeri personellere de sivillere olduğu gibi ağır cezalar veriliyordu. Askeri personelin işlediği suçlar, ceza çeşitlerinin belirlenmesinde temel etken oluyordu.⁷⁰¹ Söz konusu belgede bu hususla ilgili olarak katl suçunu işleyen kişilerin yakalandıkları ve hapse atıldıkları bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca belgede İzmir’de daha önce de katl olayının görüldüğü ve katl olayına karışan kişilerin İstanbul’a götürülerek ayaklarına demir vurularak süfli hizmetlerde istihdam edildikleri zikredilmiştir. Sadaret söz konusu belgede ayrıca İzmir’de her çeşit insan bulunduğunu ve bu tarz olayların da sadece İzmir taburunda yaşandığını belirtmiştir. Bu nedenle sadaret, İzmir ihtisap nazırı ve İzmir Redif-i Asakir-i Mansure Binbaşısı Raşid Ağa’ya kaime göndererek bu tarz olayların yaşanmaması için gayret göstermelerini talep etmiştir.⁷⁰²

4.2.3.3. Askerlerin Ahaliye Zarar Vermesi

Asker taifesinden bazı kişilerin ahaliye zarar verdikleri de oluyordu. İzmir’deki asker taifesinin reayaya karşı düşmanca tavırlar sergilediği ve reayanın bu durum karşısında korku içinde olduğu ihbarının İzmir Muhafızı Hasan Paşa’ya gitmesi bu hususa örnek olarak verilebilir. İzmir Muhafızı Hasan Paşa, bu olay ile ilgili gördüğü

⁷⁰⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 159, Hüküm No: 359, (Evail-i Safer Sene 1224/18 Mart-27 Mart 1809).

⁷⁰¹Özlem Poyraz - Merve Öner, “II. Mahmut Döneminde Askerî Personele Uygulanan Ağır Cezalar (1823-1826),” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, S. 33, 2021, s. 48.

⁷⁰²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 43, s. 60-61, (16 Safer Sene 1252/2 Haziran 1836).

kişileri yanına çağırarak söz konusu davranışlarından vazgeçmeleri için uyarmıştır. İzmir Muhafızı Hasan Paşa, durumu Dersaadet'e de bildirmiştir. Merkezi hükümet, bu durum karşısında İzmir'e Ser-turnayı Ahmed Ağa'yı tayin etmiştir. Merkezi hükümet Ahmed Ağa'nın maiyetine bir yazıcı ve Kol Çavuş'u da vererek İzmir'e göndermiş ve İzmir'e geldiklerinde bu kişilere yardımcı olması için İzmir Muhafızı Hasan Paşa'ya kaime göndermiştir.⁷⁰³

1242/1827 tarihli bir belgede donanma-yı hümayun için Denizli kazasından istenilen kalyoncuların ahaliye karşı olan olumsuz davranışlarda bulunması bu hususla ilgili bir başka örnektir. Belgede Denizli kazasından gönderilen kalyoncu askerlerinin eşkiya takımından çıktığı ve bu askerlerin Adala kazasına geldiklerinde ahaliye çeşitli zulümde bulundukları ve ahaliyi korkuttukları belirtilmiştir. Hatta bazı askerlerin reayadan birinin 1000 kuruşunu gasp ettikleri ve daha sonra da onu öldürdükleri söz konusu belgede zikredilen bilgiler arasındadır. Sadaret bu durum karşısında fukara ve ahalinin malını gasp ederek halka zulmeden askerlerin Tersane-i Amire'ye geldiklerinde bayrak ağaları aracılığı ile tespit edilmesini istemiştir. Yapılan araştırma neticesinde katl olayını gerçekleştiren iki asker tespit edilmiş ve bu askerler kavaslar eliyle Adala kazasına gönderilmiştir. Sadaret katl olayına karışan askerlerin tespit edilip Adala kazasına gönderilmesinden sonra İzmir muhafızına da bir kaime göndermiştir. Bu kaimede sadaret, zikrolunan askerlerin, katlettikleri kişinin mirasçılara gasp ettikleri 1000 kuruşu ödemek üzere gönderildikleri hususunda İzmir muhafızını bilgilendirmiştir.⁷⁰⁴

Zikredilen örnekler İzmir'de askerlerin çeşitli suçlara karıştığını göstermektedir. Bu suçlardan biri asker kaçağı vakalarıdır. İncelenen belgelerden asker kaçağı vakalarının önlenmesi ve İzmir'den talep edilen asker miktarının eksiksiz bir şekilde gönderilmesi hususunda devletin ısrarcı bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Zikrolunan belgeler bazı askerlerin askeriye ve sivilde katl olaylarına karıştığını bazılarının ise ahaliye yönelik olarak gasp suçu işlediğini göstermektedir.

⁷⁰³23 Şaban Sene 1236/26 Mayıs 1821. Bkz. Şânî-zâde Târîhi, s. 1193-1194.

⁷⁰⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 240, (8 Ramazan Sene 1242/5 Nisan 1827).

4.3. Kamu Görevlilerinin Görevlerini Kötüye Kullanmaları

4.3.1. Ayan ve Voyvodaların Usulsüzlükleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda taşra idaresinde görev alan vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvodalar merkezi hükümet tarafından tayin edilirdi. Bu yöneticilerin dışında bütün şehir ve kasabalarda “ayan-ı vilayet” arasından seçilmiş olan bir ayan bulunmaktaydı.⁷⁰⁵ Ayan kelime anlamı olarak bir yerleşim yerindeki ekonomik açıdan kuvvetli ve sözü geçen kişileri ifade etmek için kullanılan bir tabirdi.⁷⁰⁶ Osmanlı'da merkezi yönetime karşı ahalinin, ahaliye karşı da merkezi yönetimin temsilcisi durumunda olan ve ahali ile devlet arasındaki işlerin yürütülmesini sağlayan kişiye baş ayan denilmekteydi.⁷⁰⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nda ayanlar, ahali ve devlet arasındaki işlerin yürütülmesinde önemli görevler alan kişiler olmasına rağmen ayniyat ve ahkam defterlerinde yer alan belgeler kimi zaman ayanların da usulsüz davranışlarda bulunduğunu göstermektedir. Bu husus ile ilgili olarak ayniyat defterlerine yansıyan 1246/1831 tarihli bir belgede ayan ve voyvodaların zahire satışı hususunda usulsüz davranışlarda bulundukları bilgisi bulunmaktadır. Belgede, Ayazmend, Soma ve Bergama kazası ile yine bu civardaki diğer kazaların ayan ve voyvodalarının fukaranın elinde bulunan zahireyi düşük fiyat ile zorla alarak ambarlarına koydukları ve daha sonra yüksek fiyat ile muhtekir ve müste'men taifesine sattıkları zikredilmiştir. Yine aynı belgede söz konusu ayan ve voyvodaların merkezden giden Devlet-i Aliyye tüccarlarına size şu fiyattan aşağı zahire vermeyiz diyerek zahire satmaktan kaçındıkları bilgisi de yer almaktadır. Sadaret bu durum karşısında Devlet-i Aliyye tüccarlarından başkasına en ufak miktarda bile zahire verilmesinin yasak olduğu hususunda İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey'e bir kaime göndermiştir. Söz konusu kaimede bu yasağa uymayanların cezalandırılacağı belirtilmiş ve zahire kaçırılmaması hususunda dikkatli olması için İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey ayrıca uyarılmıştır.⁷⁰⁸

Ayanların yapmış olduğu usulsüz davranışlar ile ilgili olarak ahkam defterlerine yansıyan 1250/1834 tarihli bir başka belgede ise İzmir Sabık Ayanı Mansurzade Emin'in yalancı şahit ifadesi ile bir terekeden pay aldığı bilgisi

⁷⁰⁵Özcan Mert, “Âyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 196.

⁷⁰⁶Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel...*, s. 96.

⁷⁰⁷Mert, a.g.m., s. 196.

⁷⁰⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 125, (21 Zilhicce Sene 1246/2 Haziran 1831).

zikredilmiştir. Belgede İzmir’de bulunan Pazar Yeri Mahallesi sakinlerinden ...⁷⁰⁹ el-Hac Salih’in 1248/1832-1833 senesinde vefat ettiği ve bütün mal ve eşyasının marifeti şer’le satıldığı ve bu satıştan elde edilen 79600 kuruşun mirasçılara intikal ettiği ifade edilmiştir. Ancak bu esnada İzmir Sabık Ayanı Mansurzade Emin ortaya çıkmış ve müteveffa hayatta iken malının üçte birine beni vasi tayin etti demiştir. Bu hususta yalancı şahit ifadesine de başvurarak terekeden hasıl olan meblağın 22764 kuruşunu alarak Mısır tarafına firar etmiştir. Bu durum ... el-Hac Salih’in mirasçıları tarafından sadarete bildirilmiştir. Sadaret, ... el-Hac Salih’in mirasçılarının beyanı karşısında İzmir Sabık Ayanı Mansurzade Emin’in vekil-i şer’isi ile ... e-Hac Salih’in mirasçıları arasındaki davanın mahallinde görülmesi hususunda İzmir voyvodası ve İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey’e ve İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁷¹⁰

Osmanlı maliyesinde voyvoda, başlangıçta “has” adı verilen gelir bölgelerini sahibi adına yöneten kişilere denilmekteydi.⁷¹¹ Osmanlı’da, 15. yüzyıla kadar indirilebilen voyvodalık uygulaması, 16. yüzyıldan itibaren daha yaygın hale gelmiştir. Voyvodalık 16. yüzyıl boyunca devletin eyalet maliyesi içindeki vergi gelirlerinin tahsil edilmesinde önemli bir kurum haline gelmiştir.⁷¹² Osmanlı’da tımar sisteminde yaşanan değişiklikler, iltizam ve mukataa sistemlerinin yaygınlaşması voyvodalık kurumunun gelişmesine ve yayılmasına neden olmuştur.⁷¹³ Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyılda uzun müddet devam eden savaşlar, kıtlık ve siyasal istikrarsızlık gibi nedenlerin yol açtığı mali sıkıntılar karşısında vergi toplama sisteminde önemli değişiklikler yapmıştır. Bu dönemde merkezi hazineye tımar sektöründen kaynak aktarma süreci hızlandırılmış ve merkezi hazinenin gelirleri daha çok iltizam yolu ile tahsil edilmeye başlanmıştır.⁷¹⁴ 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise birçok kasaba, köy ve şehir voyvodalar tarafından yönetilir hale gelmiştir.

Voyvodalar atanmaları ve görevleri bakımından incelendiğinde iki grupta ele alınabilir. Bunlardan ilki vali ve mutasarrıfların kendi adları için görevlendirdikleri voyvodalardır. İkinci gruptakileri ise geliri doğrudan doğruya hazineye bağlı yerler için hazine yöneticileri tarafından atanan voyvodalar oluşturmaktadır. Voyvodalara

⁷⁰⁹Bu isim okunamamıştır.

⁷¹⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 171, s. 12, Hüküm No: 35, (Evail-i Cemaziye’l-Evvel Sene 1250/5 Eylül-14 Eylül 1834).

⁷¹¹Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*..., s. 29.

⁷¹²Erol Özvar, “Voyvoda”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 129.

⁷¹³Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 29.

⁷¹⁴Özvar, a.g.m., s. 129.

sancaktan küçük gelir bölgeleri veriliyordu ve onlar kendilerine verilen bölgelerin hem yöneticisi hem de hazine adına gelirlerini toplayan tahsildarı konumundaydılar.⁷¹⁵

İzmir’de görevli olan voyvodaların usulsüz davranışlarda bulundukları görülmektedir. Bu hususta ayniyat ve ahkam defterlerinde kayıtlar bulunmaktadır. Mesela, 1223/1808 ve 1224/1809 tarihli belgelerde Birunova hassı voyvodasının ahaliden kanunda belirtilenden fazla miktarda öşür talep ettiği bilgisi bulunmaktadır. Belgelerde, İzmir kazasına tabi Hoca Ataullah Vakfı köylerinden Pınarbaşı ve Şeyhlü köyleri ahalilerinin Birunova’da tasarruf ettikleri yerlerde ziraatları karşılığı kanun gereği sekizde bir öşür ve bağ ve bahçe ürünlerinden on da bir vergi verdikleri halde has voyvoda bunlarla yetinmeyip daha fazla vergi talep etmiştir. Pınarbaşı ve Şeyhlü köyleri ahalileri bu usulsüz davranış karşısında, hass-ı hümayun voyvodasının almış olduğu fazla akçelerin kendilerine iade edilmesi için emr-i şerif gönderilmesini talep etmişlerdir.⁷¹⁶

Bu hususla ilgili olan 1223/1808 tarihli bir başka belgede ise Birunova kasabasında voyvodalık iddiasında olan Kürt Abdullah ve Kürt Ömer adlı kişilerin Esbir adlı zimminin 1220/1805-1806 senesinde bir miktar akçesini gasp ettiği bilgisi yer almaktadır.⁷¹⁷ Voyvodaların ahaliye yönelik olarak giriştikleri gasp faaliyetleri ile ilgili 1224/1809 tarihli başka bir belgede ise voyvodanın İzmir’de ikamet eden Giridi Yorgi adlı kişinin 1525 kuruşu ile 170 kuruşluk saatini gasp ettiği bilgisi zikredilmiştir.⁷¹⁸ Yine gasp hususuna dair 1224/1809 tarihli bir diğer belgede ise el-Hac Yusuf adlı kişinin Karabirun voyvodalığı sırasında 1222/1807-1808 senesinde Mustafa adlı kişiyi darp edip bıçak ile kolunu yaraladığı bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgede bu yaralama eylemi dışında Karabirun Voyvodası el-Hac Yusuf’un zikrolunan Mustafa adlı kişi ile Osman adındaki bir kişinin 1500 kuruşunu gasp ettiği bilgisi de zikredilmiştir.⁷¹⁹

⁷¹⁵Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu...*, s. 29-30.

⁷¹⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 53, Hüküm No: 153, (Evasıt-ı Cemaziye’l-Ahir Sene 1223/4 Ağustos-13 Ağustos 1808), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 138, s. 184-185, Hüküm No: 414, (Evahir-i Rebiü’l-Evvel Sene 1224/6 Mayıs-15 Mayıs 1809).

⁷¹⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 139, s. 67, Hüküm No: 171, (Evasıt-ı Receb Sene 1223/2 Eylül-11 Eylül 1808).

⁷¹⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 145, s. 83, Hüküm No: 198, (Evasıt-ı Receb Sene 1224/22 Ağustos-31 Ağustos 1809).

⁷¹⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 146, s. 6, Hüküm No: 14, (Evahir-i Şevval Sene 1224/29 Kasım-7 Aralık 1809).

Voyvodalar işlerini her zaman istenilen şekilde yapmayıp bazen kanun dışına da çıkabiliyorlardı. Mesela, 1232/1817 tarihli bir belgede İzmir Voyvodası Hacı Davud Oğlu Hüseyin Efendi adlı kişinin voyvodalık işlerini ihlal ettiği ve İzmir kadısının da voyvodalık işlerine müdahalede bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Sadaret bu durum karşısında, İzmir voyvodasının söz konusu faaliyetlerinin memleketin nizamına aykırı olduğunu belirtmiş ve hem İzmir voyvodasını hem de İzmir kadısını bu davranışlarından vazgeçmeleri için uyarmıştır.⁷²⁰

Ayniyat defterlerinde yer alan belgelerden voyvodaların mirasçısı olan terekelere müdahale ederek onları zapt ettiği bilgisi bulunmaktadır. İzmir’de bulunan Ağa Hanı kiracılarından Menemenli Oğlu Hacı Bayraktar’ın vefat etmesi ve bu kişinin mirasçıları olduğu halde Menemen voyvodasının terekeye el koyması bu hususa örnek olarak verilebilir. Sadaret, Menemen voyvodasının bu davranışı karşısında mirasçısı olan terekelere hazine adına el konulamayacağını belirtmiş ve terekenin mirasçılarına teslim edilmesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁷²¹

Ayniyat defterlerine Menemen voyvodasının ahaliye karşı yapmış olduğu usulsüzlüklere dair yansıyan 1242/1827 tarihli bir başka belgede ise Menemen Voyvodası Arif Ağa’nın ahaliye zulmettiği bilgisi yer almaktadır. Bu belgede Menemen ahalişi kabul etmediği halde Voyvoda Arif Ağa’nın ahaliden iki yük elli dokuz bin sekiz yüz kırk bir kuruş (259841 kuruş) ve haksız bir şekilde cerime adı ile 49204 kuruş aldığı zikredilmiştir. Bu durum üzerine Menemen ahalişi, voyvoda Arif Ağa ile aralarındaki hesabın görülmesi için İzmir’e gelmişler ve durum İzmir muhafızı tarafından sadarete bildirilmiştir. Sadaret, durumu değerlendirmiş ve bu parayı voyvodanın hangi amaçla aldığının tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sadaret, Menemen voyvodasının mukataa hazinesine üç yük kırk sekiz bin yüz iki kuruş (348102 kuruş) borcu olmasına rağmen bu parayı voyvodanın elinden aldığımız takdirde onun güçsüz olduğu düşünülür diyerek zikrolunan meblağı voyvodanın elinden almaktan vazgeçmiş ve Menemen Voyvodası Arif Ağa’yı İzmir’de inşa edilecek kışla için bina emini tayin etmiştir. Sadaret, bu şekilde Arif Ağa’nın zimmetinde olan parayı kışla için sarf etmesini istemiştir. Menemen Voyvodası Arif

⁷²⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 123, (20 Zilkade Sene 1232/1 Ekim 1817).

⁷²¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 13, s. 101, (12 Zilkade Sene 1241/18 Haziran 1826).

Ağa'nın 1242/1826-1827 tarihinde voyvodalık süresinin dolmasından sonra ise Menemen voyvodalığı İbrahim Ağa'ya ihale olunmuştur.⁷²²

Ayniyat defterlerinde yer alan bilgiler Menemen voyvodalığının İbrahim Ağa'ya verilmesinden sonra da olayların yatışmadığını göstermektedir. Bu husus ile ilgili 1244/1828 tarihli bir belgede Menemen kazası ahalisinin hesaplarının görülmesini talep ederek voyvodaları İbrahim Ağa'nın üzerine hücum ettikleri bilgisi bulunmaktadır. Menemen ahalisi bu saldırı sırasında Menemen Voyvodası İbrahim Ağa'nın adamlarından birkaçını öldürmüş ve idam etmiştir. Bu olaylar karşısında Menemen Voyvodası İzmir muhafızının yanına gitmek zorunda kalmış ve korktuğu için de tekrar Menemen'e dönmek istememiştir. Bu durum karşısında Menemen voyvodalığı vekaleten Saruhan Esbak Mütesellimi Ali Bey'e verilmiştir. Menemen ahalisi voyvoda ile hesaplarının görülmesi hususunda ısrarcı olsa da sadaret, ahalinin önce İzmir muhafızına gelip hesaplarının görülmesini talep etmeden fesat çıkarmaları ve voyvoda ile hesaplarının görülmesi taleplerinin kabul edilmesinin ahaliyi daha da şımartacağı düşüncesiyle ahalinin taleplerini olumlu karşılamamıştır. Sadaret, aynı zamanda olayları yatıştırmak adına Ali Bey'in vekaleten olan voyvodalık görevini de asla çevirmiştir. Sadaret, ayrıca fesat olayına karışan kişilerin gizli ve aleni bir şekilde araştırılması hususunda İzmir muhafızına kaime göndermiştir. Söz konusu kaime bundan sonraki süreçte böyle bir olayın yaşanmaması için İzmir muhafızının gayret sarf etmesini istemiştir.⁷²³

Zikredilen örneklerden İzmir ve İzmir'e bağlı kazalarda görev alan bazı ayan ve voyvodaların zahire kaçakçılığı, ahaliden fazla öşür alma, darp, yaralama, mirasçıları olan terekelere müdahale etme ve ahaliden çeşitli adlar altında haksız para talep etme gibi usulsüz davranışlar sergilediği anlaşılmaktadır. Voyvodaların sergilediği bu usulsüz davranışlar karşısında Menemen örneğinde de görüldüğü üzere halktan bazı kişilerin voyvodalara karşı gelerek birtakım karışıklıklar çıkardığı bilgisine de söz konusu örneklerden ulaşılmaktadır.

4.3.2. Naiblerin Usulsüzlükleri

Osmanlı hukukunda “naib” kelimesi iki anlamda kullanılmaktaydı. Bunlardan ilkinde, tüm kadılar sultanın vekilleri olarak görüldükleri için bunlara naib

⁷²²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adı, No 14 s. 160-161, (21 Cemaziye'l-Ahir Sene 1242/20 Ocak 1827).

⁷²³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adı, No 18, s. 3, (4 Muharrem Sene 1244/17 Temmuz 1828).

deniliyordu. İkincisinde ise kadılar davalara bakmaları için kendi görev yerlerine naibler görevlendiriyorlardı.⁷²⁴ Naibler, medrese eğitimi almış ve bilhassa fıkıh alanında kendi kaza dairelerindeki anlaşmazlıkları çözebilecek seviyeye gelmiş ilmiye mensubu kimselerdi. Osmanlı adli teşkilatında kadı yardımcılığı ve vekilini ifade eden naib, kadı tarafından belirleniyordu. Kadının seçtiği naibi daha sonra Anadolu veya Rumeli kazaskeri onaylıyordu.⁷²⁵

Tez dolayısıyla incelenen ahkam defterlerinde terekelerin taksim edilmesi hususunda naiblerin birtakım usulsüzlükler yaptığı tespit edilmiştir. Şer'i hukukta terekeler kadılık makamına intikal ettirilmeden de taksim edilebiliyordu. Terekede hak sahibi olan kişilerin talebi ya da devletin mirasçılığı söz konusu olduğu durumlarda tereke kadılık makamına intikal ettiriliyordu. Bunun dışında terekenin varislerinin uzakta olduğu durumlarda ya da tasarruf ehliyetine henüz sahip olmayan küçük yaştaki çocukların mirasçı olduğu durumlarda da terekelerin taksiminde kadılık kurumuna başvuruluyordu.⁷²⁶ Şer'i hukukta miras paylaşımı hususunda böyle bir kural olsa da ahkam defterlerine yansıyan belgeler uygulamada bu iş ile görevli bazı kişilerin usulsüz davranışlarda bulunabildiğini göstermektedir. Bu husus ile ilgili olarak ahkam defterlerine yansıyan 1230/1815 tarihli bir belgede İzmir naibinin bu tarz bir davranışta bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Söz konusu belgede İzmir'de ölen Rumların terekelerinde sagir, sagire, gaib ve gaibe olmadığı ve mirasçılardan da terekenin paylaşımı hususunda herhangi bir talep gelmediği halde İzmir naibinin terekelere müdahale ettiği ve zorla resm-i kısmet talep ettiği bilgisi bulunmaktadır. İzmir'de yaşayan Rum reayası bu durumu Dersaadet'e bildirmiştir. Sadaret, İzmir'de ikamet eden Rumların beyan ettikleri durum karşısında, sagir, sagire, gaib ve gaibesi olmayan terekelerden resm-i kısmet alınmaması hususunda İzmir naibini uyarmıştır.⁷²⁷

Ahkam defterlerine naibler ile ilgili olarak yansıyan bir başka husus ise yerliden naib atamasının yasak olması ile ilgilidir. Zira yerliden naib olan kişiler ehl-i örf (seyfiye) taifesi ile ittifak yapabiliyordu. Mahkemelerde rüşvet alarak haksız olan kişileri haklı gösterebiliyor ve haklı olan kişileri de haksız duruma düşürebiliyordu.

⁷²⁴Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 72.

⁷²⁵Mehmet İpşirli, "Nâib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 312.

⁷²⁶Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 26.

⁷²⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 151, s. 176, Hüküm No: 734, (Evail-i Zilhicce Sene 1230/4 Kasım-13 Kasım 1815).

Ayrıca yerliden naib olan kişiler kendilerini ve akrabalarını kayırmacı davranışlarda da bulunabiliyordu. Bu durumda da adaletin sağlanması hususunda sorun yaşanıyordu.⁷²⁸

Ahkam defterlerine yerliden naip olmanın yasak olması ile ilgili olarak yansıyan 1233/1818 tarihli bir belgede İzmir kazasına tabi Urla nahiyesi ahalisinin naiblerini sadarete şikâyet ettikleri bilgisi bulunmaktadır. Urla nahiyesi ahalisi yerliden naib olan Hacı Ahmed adlı kişinin bu görevden uzaklaştırılması için emr-i şerif gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Merkezi hükümet Urla nahiyesi ahalisinin bu talebi karşısında Hacı Ahmed gerçekten yerliden naib tayin edilmiş bir kişi ise ve aynı zamanda ahalinin belirttiği gibi halka zulüm ve saldırısı vaki ise naiblik görevinden alınması için İzmir mollasına hüküm göndermiştir.⁷²⁹

Tez kapsamında incelenen ahkam defterlerinde yer alan bu belgelerden bazı naiblerin zaman zaman usulsüz davranışlar sergilediği ve halka zulmettiği anlaşılmaktadır. Ancak defterlerde yer alan belgeler ahalinin bazı naiblerden memnun olduğunu ve bunların değiştirilmesini istemediklerini de göstermektedir. Bu husus ile ilgili olarak ayniyat defterlerine yansıyan 1254/1838 tarihli bir belgede ahalinin güzel hal ve davranışları nedeniyle İzmir Naibi Ali Raik Efendi'den hoşnut oldukları belirtilmiştir. İzmir ahalisi sadarete mahzar göndererek Ali Raik Efendi'den memnun olduklarını belirtmiş ve Ali Raik Efendi'nin naiblik görevinde kalmasını talep etmişlerdir. Ancak söz konusu belgeden İzmir ahalisinin talebinin kabul edilmediği bilgisine ulaşılmaktadır. Sadaret, İzmir ihtisap nazırına bir kaime göndererek İzmir kazasının Arabzade Sadullah Efendi'nin oğlu Zeki Efendi'ye tevcih edildiğini bildirmiştir.⁷³⁰

4.3.3. Kocabaşların Usulsüzlükleri

Bir şehir veya kasabadaki Müslümanların ileri gelenlerine ayan denildiği gibi Hristiyanların ileri gelenlerine de kocabaşı denilmektedir. Osmanlı'da Hristiyanların ileri gelenlerine kocabaşı tabirinin yanında çorbacı ve arhont da denilmekteydi. Osmanlı'da ayanlık dönemine geçişe benzer bir durum Hristiyan nüfusun yoğun olduğu yerlerde de yaşanmıştır. Devlet, cemaatlerin kocabaşılarıyla anlaşmalar

⁷²⁸Samettin Başol - Nazmiye Gül Kantaroğlu, "Osmanlı Devleti'nde Naip Hakkında Devlet Merkezine Yansıyan Yolsuzluk ve Şikâyetler (1544-1795)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 9, Ocak 2023, s. 185.

⁷²⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 156, s. 115, Hüküm No: 333, (Evahir-i Safer Sene 1233/31 Aralık 1817-8 Ocak 1818).

⁷³⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 55, s. 75-76, (16 Cemaziye'l-Evvel Sene 1254/7 Ağustos 1838).

yaparak toplanacak cizye miktarını belirliyordu. Bu sistemin yaygınlaşmasıyla merkezi yönetimin vergi mükellefleri üzerindeki kontrol ve otoritesi zayıflamıştır. Vergi toplama işini Müslümanlar arasında ayanlar, Hristiyanlar arasında ise kocabaşılar üstlenmiştir. Ancak ayanlar gibi kocabaşılardan da halka zulmettiği, halktan fazla vergi aldığı, halktan topladığı vergileri İstanbul'a geç veya eksik teslim ettiği durumlar oluyordu.⁷³¹

Tez kapsamında incelenen defterlerde yer alan belgeler İzmir'de bulunan bazı kocabaşılardan usulsüz davranışlarda bulunduğunu göstermektedir. Bu husus ile ilgili 1229/1814 tarihli bir belgede İzmir'de kocabaşı olan Coya/Coba adlı kişinin kanun dışı hareketlerde bulunduğu bilgisi yer almaktadır.⁷³² Bu durum karşısında sadaret, bu tarz hareketlerin reayayı fesada uğrattığını gerekçe göstererek Coya/Coba adlı zimmiyi kocabaşılık görevinden almıştır. Sadaret, Coya/Coba adlı kişinin bundan sonraki süreçte kendi halinde olmasını, halkı fesada uğratacak faaliyetlerde bulunmamasını istemiştir. Sadaret, söz konusu isteklerini İzmir mollası ve voyvodasına gönderdiği emr-i şerifte belirtmiş ve bu hususta Coya/Coba adlı kişinin uyarılmasını istemiştir.⁷³³

Kocabaşılardan usulsüz davranışları ile ilgili 1236/1821 tarihli bir başka belgede ise İzmir kazasına tabi Buca köyü sakinlerinden Hatice Hatun'un oğlu, Şerife Hatun'un eşi olan Mehmed adlı kişiyi Bölükbaşı Mustafa adlı kişi ile kocabaşılardan Kostantin, Yani ve isimleri bilinen diğer kişilerin 1230/1814-1815 senesinde darp edip öldürdükleri bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgede Hatice ve Şerife Hatunlar, maktulün kendi işleri ile meşgul olduğunu ve kimseye herhangi bir zararının dokunmadığını belirtmişlerdir. Hatice ve Şerife Hatunlar, katl olayını gerçekleştiren kişiler ile mahallinde muhakeme olunmak için emr-i şerif gönderilmesini talep etmişlerdir.⁷³⁴

4.3.4. Beytülmal Eminlerinin Usulsüzlükleri

İslam miras hukukuna göre mirasçısı olmadan vefat eden kişilerin terekeleri beytülmal (devlete) kalıyordu. Bunun dışında vefat eden kişilerin evli olması ve yalnızca eşlerinin mirasçı olarak kalması durumunda ise terekenin ½ veya ¼'ü

⁷³¹Özcan Mert, "Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşıları (1839-1876)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 35, 2004, s. 139-142.

⁷³²BOA. C. ZB 91/4535.

⁷³³BOA. DVNS. ŞKT. A.D. No. 208, s. 150, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Evvel Sene 1229/1 Mayıs-10 Mayıs 1814).

⁷³⁴BOA. DVNS.AHK.A.D, No 162, s. 15, Hüküm No: 40, (Evasıt-ı Cemaziye'l-Ahir Sene 1236/16 Mart-25 Mart 1821).

beytûlmala kalıyordu. Mirasçısı olmadan ölen gayrimüslimlerin terekeleri ile hayatta olup olmadıkları hakkında herhangi bir haber alınamayan kişilerin malları da beytûlmala ait oluyordu.⁷³⁵ Ölen kişinin sivil olması durumunda mallarını “amme beytûlmal eminleri”, askeri sınıftan olması durumunda ise “hassa beytûlmal eminleri” kabzetmekteydi. Sivil kesimin terekelerinin 10000 akçe ve üzerinde olduğu durumlarda da terekeye bakma görevi hassa beytûlmal eminine ait oluyordu.⁷³⁶

Tez kapsamında incelenen ayniyat ve ahkam defterlerinde beytûlmal eminlerinin bir takım usulsüz davranışlarda bulundukları tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak ahkam defterlerine yansıyan meselelerden biri alacak/verecek konusu ile ilgilidir. 1235/1820 tarihli bir belgede seyyitlerden es-Seyyid Mehmed’in İzmir kazası sakinlerinden sabık beytûlmal emini el-Hac Yusuf’un zimmetinde 1233/1817-1818 senesinden beri cariye satışından ve borçtan kaynaklı 3000 kuruş alacağı olduğu zikredilmiştir. Es-Seyyid Mehmed, zikrolunan meblağı birçok kez talep etmiş olmasına rağmen sabık beytûlmal emini el-Hac Yusuf’un ödemekten kaçındığını beyan etmiştir.⁷³⁷

Beytûlmal eminlerinin yapmış olduğu bir başka usulsüz davranış ise miras paylaşımı ile ilgilidir. Bu hususla ilgili olarak ahkam defterlerine yansıyan 1239/1824 tarihli bir başka belgede ise Aişe Hatun, babası Mustafa Bölükbaşı öldüğünde Beytûlmal Emmini Katipzade Hacı Mehmed’in babasının emlak, emval ve eşyasını marifet-i şer’le tahrir ettiğini beyan etmiştir. Beytûlmal emini miras paylaşımı sırasında Aişe Hatun’un ölen babasından annesine düşen hissesini teslim etmiş olmasına rağmen annesinin Aişe Hatun’a hamile olduğunu inkâr ederek Aişe Hatun’un hissesini ayırmamıştır. Aişe Hatun doğduktan sonra annesi doğan kızı Ayşe Hatun’un hissesini talep etmiştir. Aişe Hatun, Beytûlmal Emmini Hacı Mehmed’in kendisine düşen hissesini vermediğini bildirmiş ve bir süre sonra da Katipzade Hacı Mehmed’in öldürüldüğünü belirtmiştir. Aişe Hatun dava açabilecek yaşa geldiğinde babasından kendisine intikal etmiş olan hisseyi maktul Hacı Mehmed’in mirasından talep etmiştir. Aişe Hatun babasından intikal eden hisseyi Hacı Mehmed’in mirasçılarından alamadığını beyan ederek bu kişilerle mahallinde muhakeme olunmak istemiştir. Bu

⁷³⁵Öztürk, *Askeri Kassama Ait...*, s. 87.

⁷³⁶Arif Bilgin - Fatih Bozkurt, “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytûlmâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2010, s. 3.

⁷³⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 160, s. 72, Hüküm No: 149, (Evahir-i Cemaziye’l-Evvel Sene 1235/6 Mart-15 Mart 1820).

durum üzerine sadaret Aişe Hatun'un davalıları ile mahallinde yargılanması için İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁷³⁸

Beytülmal eminlerinin miras paylaşımı hususunda yapmış olduğu bir başka usulsüz davranış ise İzmir Beytülmal Memuru olan Hasan adlı kişinin İzmir'de vefat eden Hatice adlı kadının 50000 kuruştan fazla malını sebepsiz yere zapt etmesi ile ilgilidir. Bu durum üzerine Hatice adlı kadının yeğeni olan Havva Hatun mirasın kendilerine kaldığını beyan etmiştir. Havva Hatun'un kızı, Beytülmal Memuru olan Hasan adlı kişinin yapmış olduğu kanunsuz davranış karşısında onunla İstanbul'da mahkeme olmak istemiştir. Sadaret davanın mahallinde görülmesi, eğer dava mahallinde çözülmez ise Beytülmal Memuru Hasan adlı kişinin İstanbul'a gönderilmesi için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁷³⁹

4.4. Sürgün ve Af Talepleri

Sürgün cezası, bir suçlunun bulunduğu yerden çıkarılarak belirli bir süre zarfında başka bir belde kalmaya anlamına gelmektedir.⁷⁴⁰ Sürgün cezası İslam ceza hukukunda bir tazir cezası olarak uygulanmış ve bu şekliyle Osmanlı İmparatorluğu'nun ceza hukukunda da yer almıştır. Osmanlı ceza hukukunda sürgün cezasını ifade ederken “nefy ü icla,” “nefy ü tagrib” ve “menfiyyen meks” gibi tabirler kullanılmıştır.⁷⁴¹

Sürgün cezası, Osmanlı hukuk sisteminde üç farklı şekilde tanımlanmıştır. Bunlardan ilki iskân ve yerleştirmeyi ifade etmektedir. Devlet, egemenliği altında yaşayan bazı toplulukları ikamet ettikleri yerlerden çeşitli gerekçelerle almış ve belirli bir program ve kurallar dahilinde başka bölgelere yerleştirmiştir. Bu uygulamada iskana tabi tutulacak reaya tespit edilerek eski yerleşim birimlerinden yeni mekanlarına gönüllülük esasına göre yerleştirilmiştir. Söz konusu uygulama Osmanlı hukukunda sürgün kelimesi ile tanımlanmıştır.

Sürgün, suçluların cezalandırılması anlamına da gelmektedir. Devletin uyguladığı iskân ve yerleştirme politikası gereği, sürgün göndermekle mükellef olan

⁷³⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 164, s. 141, Hüküm No: 355, (Evahir-i Receb Sene 1239/22 Mart-31 Mart 1824).

⁷³⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 54, s. 102, (29 Rebiü'l-Evvel Sene 1254/22 Haziran 1838).

⁷⁴⁰Gülbadi Alan, “19. Yüzyılda Osmanlıda Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar”, *Belleten*, C. 78, S. 281, s. 245.

⁷⁴¹Ahmet Hikmet Kıvrak, *II. Abdülhamid Devrinde Sürgün Siyaseti ve Uygulamaları*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2022, s. 21-23.

yerleşim bölgeleri, işsiz ve topluma çeşitli yollardan zararı dokunan kişileri seçerek göndermeyi tercih etmişlerdir. Bu anlamda sürgün Osmanlı sınırları dahilinde yaşayan toplulukların, aynı yerleşim yerinde birlikte yaşamak istemedikleri sabıkalı, hırsız, fahişe ve çeşitli yaramaz kişileri içinde bulundukları toplumdan uzaklaştırmak amacıyla başvurdukları bir ceza yöntemi olmuştur.

Sürgün, zikredilen anlamları dışında siyasi suçlara verilen cezaları ifade etmek için de kullanılmıştır. Sürgün cezası ile suçlu ya da suçlular ikamet ettikleri yerlerden başka yerlere gönderilerek idare merkezlerinden uzaklaştırılıyorlardı.⁷⁴² Bu ceza yöntemi ile bozulan devlet teşkilatının ıslah edilmesi ve devlet teşkilatındaki bozulmalar nedeniyle halkta oluşan şikâyet ve huzursuzlukların önlenmesi amaçlanmıştır.⁷⁴³ Siyasi suçlar için verilen sürgün cezası özellikle 19. yüzyıldan itibaren uygulama alanı bulmuştur.⁷⁴⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda sürgün cezasının belirlenmesinde ve bu cezanın uygulanacağı yerin tespit edilmesinde padişah tek yetkili merciiydi. Osmanlı'da kadı olay çıkan mahalde incelemelerde bulunuyor ve şahitleri dinleyip delilleri topluyordu. Kadı yargılama sürecini tamamladıktan sonra olayı Dersaadet'e bildiriyordu. Kadı tarafından Dersaadet'e bildirilen olay Divan'da görüşülüyordu. Kadı, bildirdiği olay hakkında herhangi bir ceza önerisi sunmuş ise bu göz önüne alınarak suçun cezası belirleniyordu. Kadının bu hususta herhangi bir önerisi yok ise Divan'daki kişi veya kişiler ceza ve uygulanış şekli konusunda karar alıyorlardı. Alınan karar padişahın onayı olmadan uygulamaya konulamıyordu.⁷⁴⁵

Tez kapsamında incelenen ahkam ve ayniyat defterlerinde sürgün cezası verilen kişilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1233/1818 tarihli bir belgede İzmir efenc gümrüğünde önceden kantarcı olan Sakızlı Niyaki Veled-i Baba Kostanti adlı kişinin müteveffa Katipzade'nin voyvodalığı sırasında, Katipzade'ye dayanarak türlü hileye ve fesada başvurduğu ve birçok kişiyi zor durumda bıraktığı zikredilmiştir. İzmir ahalisi bu şahıstan emniyetleri olmadığını gerekçe göstererek kendilerinin bu kişiden kurtarılmasını talep etmiştir. Bu durum

⁷⁴²Alan, a.g.m., s. 245-246.

⁷⁴³Kıvrak, a.g.e., s. 26.

⁷⁴⁴Alan, a.g.m., s. 246.

⁷⁴⁵Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devletinde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (13-14 Mayıs 2016), s. 832.

üzerine merkezi hükümet, Niyaki Veled-i Baba Kostanti adlı kişinin İzmir'den kovulması için İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁷⁴⁶

Belgelerde ayrıca sürgün cezasına çarptırılan kişiler için af talebinde bulunulduğu bilgisi de yer almaktadır. Söz konusu af talepleri bazen sürgün edilen kişinin yakınlarından bazen de bizzat sürgün edilen kişi tarafından gelmiştir. Bu hususla ilgili olan 1245/1829 tarihli bir belgede sabık mahkeme kâtibi Hasan Efendi ile sabık ayan Küçük Ahmed Bey'in işlediği suçlar nedeniyle Kütahya'ya sürüldükleri bilgisi yer almaktadır. Belgede, Hasan Efendi'nin eşi ve çocuğunun Hasan Efendi, Ahmed Bey'in ise kendisi için af talebinde bulunduğu zikredilmiştir. Bu durum üzerine Hasan Efendi ve Küçük Ahmed Bey'in hallerine merhamet edildiği için affedildikleri ve salıverilecekleri hususunda İzmir muhafızına kaime gönderilmiştir.⁷⁴⁷

Defterlere yansıyan bir başka af talebi ise İzmir sakinlerinden olan ve İzmir'den kovulan sabık Pasbanbaşı es-Seyyid Mehmed ile ilgilidir. Belgede, sürgün edildiği tarihten bu yana es-Seyyid Mehmed'in evine gelemediği ve bu esnada eşinin öldüğü zikredilmiştir. Es-Seyyid Mehmed, eşinin ölümünden sonra iki küçük evladının kaldığını belirterek sürgün cezasının affedilmesini talep etmiştir. Sadaret bu durum karşısında kanuna aykırı faaliyetlerde bulunmayıp kendi işleri ile meşgul olması şartıyla es-Seyyid Mehmed'in İzmir'de ikamet etmesine izin vermiştir.⁷⁴⁸

Tez kapsamında incelenen ahkam ve ayniyat defterlerinde bu örneklerin dışında da sürgün cezasının verildiği kişilerle ilgili af talepleri bulunmaktadır. Defterlerde bu hususla ilgili olan belgeler incelendiğinde af taleplerinin genel itibarıyla sürgün edilen kişilerin eş ve çocuklarının mağdur olmaları nedeniyle yapıldığı görülmektedir.⁷⁴⁹

4.5. Şehir Güvenliğine Yönelik Faaliyetler

4.5.1. Mescid-i Şerif Yakınlarına Meyhane Açılmaması

İslam dini, alkollü içeceklerin içilmesini tamamen yasaklamıştır. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu, sınırları dahilinde yaşayan Müslümanların alkollü içki

⁷⁴⁶BOA. DVNS.AHK.A.D, No 155, s. 197, Hüküm No: 544, (Evasıt-ı Şaban Sene 1233/16 Haziran-25 Haziran 1818).

⁷⁴⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 20, s. 147, (13 Safer Sene 1245/14 Ağustos 1829).

⁷⁴⁸BOA. DVNS.AHK.A.D, No 157, s. 84, Hüküm No: 265, (Evail-i Rebiü'l-Evvel Sene 1234/29 Aralık 1818-7 Ocak 1819).

⁷⁴⁹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 161, s. 34, Hüküm No: 86, (Evahir-i Receb Sene 1236/24 Nisan-3 Mayıs 1821), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 9, s. 32, (8 Ramazan Sene 1238/19 Mayıs 1823), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 63, s. 176, (16 Zilhicce Sene 1255/20 Şubat 1840).

içmelerini, üretmelerini ve ticaretini yapmalarını yasaklamıştır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslümanlarla birlikte Hristiyanlar, Yahudiler ve diğer din ve mezheplere mensup olan kişiler de yaşadığı için alkollü içkiler konusunda farklı uygulamalar görülebiliyordu. Müslüman olmayan unsurlar için alkollü içeceklerin üretimi, tüketimi, nakliyesi ve ticareti hususunda belirli şartlar bulunuyordu. Osmanlı sınırları dahilinde açılacak olan meyhanelerin kontrolünün kolaylıkla yapılması için merkezden çok uzak yerlerde olmaması şartı bulunmaktaydı. Bunun dışında açılması planlanan meyhanelerin cami, mescit ve Müslümanların meskûn olduğu mekanlara yakın olmaması da bu hususta aranan şartlardandı. Meyhanelerin bulunduğu yerlerde Müslümanlara karşı hakaret ve tacizlerin olması bu kararın alınmasında önemli bir etkeni.⁷⁵⁰

Ahkam defterlerinde İzmir'de açılan ya da açılması düşünülen meyhaneler ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili 1234/1819 tarihli bir belgede İzmir'in Asmalı Mescit Mahallesi'nde Eci Panayot adlı zimmi ile Kostanti adlı zimminin meyhane inşa ettikleri bilgisi zikredilmiştir. Sadaret bu durumun meyhanelerin artmasına sebep olacağını ve Müslüman mahallesinde mescit yakınında meyhane açılmasının yasak olduğunu belirterek söz konusu meyhanenin marifet-i şer'le kapatılması hususunda İzmir naibine hüküm göndermiştir.⁷⁵¹ Ahkam defterlerine İzmir'de açılan ya da açılması düşünülen meyhaneler ile ilgili yansıyan hükümler incelendiğinde kanuna aykırı olarak açılan meyhaneler karşısında devletin bu husustaki kontrolünü kaybedeceği ve meyhanelerin sayısının giderek artacağı düşüncesinin önemli bir endişe kaynağı olduğu sonucuna varılmaktadır.⁷⁵²

4.5.2. İzinsiz Kahvehane Açılamaması

Kahvehane, “kahve evi” anlamında kullanılan bir terimdir. Kahvehane türündeki mekanların ilk örnekleri 16. yüzyılın başlarında görülmeye başlanmıştır. İlk kahvehanelerin ortaya çıktığı yerler Mekke, Kahire ve Şam olmakla birlikte yüzyılın ortalarına gelindiğinde İstanbul'da da kahvehanelerin açıldığı görülmektedir.⁷⁵³

⁷⁵⁰Uğur Akbulut, “Meyhanelerle Mukaddes Mekânlar Arasında Mesafe Tayini: Sultan II. Abdülhamid Devri İstanbul'undan Örnekler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49, Bahar 2016, s. 212-214.

⁷⁵¹BOA. DVNS.AHK.A.D, No 157, s. 110, Hüküm No: 353, (Evail-i Cemaziye'l-Evvel Sene 1234/26 Şubat-7 Mart 1819).

⁷⁵²BOA. DVNS.AHK.A.D, No 162, s. 133-134, Hüküm No: 344, (Evahir-i Safer Sene 1237/17 Kasım-25 Kasım 1821).

⁷⁵³Ahmet Yaşar, “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 6, 2005, s. 238-239.

Kahvehaneler yaklaşık bir asır sonra, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Viyana, Paris, Londra gibi büyük Avrupa şehirlerine taşınmıştır.⁷⁵⁴

Kahvehaneler, bireyler için toplumsal paylaşımların gerçekleştirildiği, geçmişin anıldığı önemli kültürel mekanlar olmuştur.⁷⁵⁵ Kahvehaneler bu işlevlerinin yanında, siyasi iktidarlar ve yöneticiler için de ayrıca dikkat edilmesi gereken mekanlar arasında yer almıştır. Kahvehaneler 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet sohbetleri adı verilen söylenti ve dedikoduların yayıldığı mekanlar olarak görülmeye başlanmıştır. Devlet bu durum karşısında, mevcut düzene karşı bir tehdit olarak gördüğü için zaman zaman kahvehanelerin yasaklanması ve kapatılması yoluna başvurmuştur. 17. yüzyıla gelindiğinde bazı padişahlar tütün kullanımını ve kahvehaneleri yasaklasa da bunu uzun süre sürdürmek mümkün olmadığından kahvehanelerin kapatılması yerine devletin kontrolü ve gözetimi altında olması politikası daha uygun görülmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra sadece uygunsuzluğun görüldüğü kahvehaneler kapatılmıştır. Kahve ticaretinin ve kahveden alınan verginin devlet hazinesi için düzenli bir gelir kaynağı oluşturması söz konusu kararın alınmasında önemli bir etken olmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde ise devlet, kahvehanelere ve dolayısıyla da tebaasına karşı daha uzlaşmacı bir tavır almıştır. Yeniçerilerin kahveci esnafı içinde yer almaları bu tutumu etkileyen önemli faktörlerdendi.⁷⁵⁶

Tez kapsamında incelenen ahkam defterlerinde İzmir'de kahvehane açılması ile ilgili hükümlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1227/1812 tarihli belgelerde İzmir'de 181 adet kahvehanenin açılmasına izin verildiği, bu kahvehanelerin içinde bulunan kişilerin birbirine kefil oldukları ve bunların sicile kaydedildikleri belirtilmiştir. Belgelerde ayrıca içinde hırsız ve eşkıya bulunan kahvehanelerin yıkılmasının gerektiği de zikrolunan bilgiler arasındadır. Bu kararın alınmasından sonra İzmir'de açılmasına ruhsat verilmiş olan 181 adet kahvehanenin dışında kalan 50 kahvehanenin yıkıldığı söz konusu belgelerde zikredilmiştir. Sadaret, İzmir'de bundan sonra kahvehane açmak isteyen kişi ya da kişilerin Matbah-ı Amire'ye 2000 kuruş vermesini ve baş muhasebeye kayıt yaptırmalarını istemiştir.

⁷⁵⁴Ahmet Yaşar, "Kahvehane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 3.

⁷⁵⁵Cengiz Yıldız, "Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1189.

⁷⁵⁶Yaşar, "Kahvehane", s. 3.

Sadaret daha önce açılmış olan kahvehaneleri kayıt altına alıp, yeni açılacak olanların ise baş muhasebeye kayıt yaptırmalarını isteyerek kahvehaneleri kontrol altına almak istese de zikrolunan belgelerden İzmir’de ikamet eden bazı kişilerin bu karara uymadıkları anlaşılmaktadır. İzmir sakinlerinden Balcı Hacı Şerif adlı kişinin Kefeli Mahallesinde bulunan İki Çeşmelik adlı yerde Kurtbaşızade Camii bitişiğinde yeni bir kahvehane açması bu hususa örnek olarak verilebilir. Balcı Hacı Şerif’in açmış olduğu bu kahvehanede birtakım şahısların hainlik ve fesada dönük faaliyetlerde bulundukları ahali tarafından dilekçe ile sadarete bildirilmiştir. Sadaret, yeni açılan bu kahvehanenin İzmir’de açılmasına izin verilen 181 adet kahvehanenin dışında olduğunu ve içindeki şahısların halka zarar verici faaliyetlerde bulunduğunu gerekçe göstererek söz konusu kahvehanenin mahkemece kapatılması hususunda İzmir kadısı ve voyvodasına hüküm göndermiştir.⁷⁵⁷

4.5.3. Hane Yakınlarına Fıçı İmalathanesi Açılmaması

Osmanlı İmparatorluğu’nda, yüzyıllar boyunca İzmir ve çevresinden başta tarım ürünleri olmak üzere iç ve dış piyasaya birçok ürün satışı yapılmıştır. İç ve dış piyasaya satışı yapılan bu ürünlerin naklinde fıçı ve variller ambalaj malzemesi olarak kullanılmıştır. Osmanlı’da fıçı kullanılarak su, alkollü içecekler, sirke, zeytinyağı gibi sıvılar ve alçı, çimento, barut, un, reçine, yağ ve katran benzeri katı ve yarı sıvı nitelikteki maddeler taşınmıştır.

Kestane, gürgen ve dişbudak ağaçları fıçı yapımında kullanılsa da fıçı yapımına en uygun ağaç meşeydi. Meşe ağacının lifleri boyunca düz ve muntazam bir şekilde yarılabilmesi, sızdırmayan bir yapıya sahip olması ve kırılmadan eğilip bükülebilmesi bu durumun nedeniydi. Bunun dışında meşe ağacının fıçı üretiminde tercih edilmesinin bir başka sebebi ise bu ağaçtan elde edilen kerestelerden imal edilen fıçının içine konulan malzemenin olgunlaşması ve özel bir tat almasıydı.⁷⁵⁸

Tez dolayısıyla incelenen defterlerdeki belgeler fıçı dükkânı açılması hususunda yangın çıkma ihtimalinin önemli bir engel ve tehdit oluşturduğunu göstermektedir. Fıçı imal edilirken tahtaları terbiye etmek için ateşin kullanılması nedeniyle fıçı imal edilen yerlerde yangın çıkması ihtimali her zaman bir tehdit unsuru

⁷⁵⁷BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 197, Hüküm No: 483, (Evail-i Cemaziye’l-Ahir Sene 1227/12 Haziran-21 Haziran 1812), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 197-198, Hüküm No: 484, (Evail-i Cemaziye’l-Ahir? Sene 1227/12 Haziran-21 Haziran 1812), BOA. DVNS.AHK.A.D, No 148, s. 231, Hüküm No: 567, (Evail-i Cemaziye’l-Ahir Sene 1227/12 Haziran-21 Haziran 1812).

⁷⁵⁸Şimşir, “19. Yüzyılın İlk Yarısında ...”, s. 89-92.

oluşturmuştur. Bu hususla ilgili olan 1229/1814 tarihli bir belgede fıçı imal işinin İzmir’de Kasap Hızır mahallesinde Fıçıcı Hanı diye bilinen yerde yapılacağı ve başka yerde fıçıcı dükkânı açılmasına izin verilmeyeceği zikredilmiştir. Ancak söz konusu belgede böyle bir kural zikredilmiş olmasına rağmen bazı kişilerin bu kuralın dışına çıktığı anlaşılmaktadır. Belgede Fıçıcı Hanı dışında bulunan ve şerbethane olan dükkânı kiracısı Hırsto’nun fıçıcı dükkanına çevirdiği bilgisi bulunmaktadır. Hırsto’nun yapmış olduğu bu eylem karşısında Fıçıcı Hanı’nda bulunan fıçıcı esnafları Hırsto’ya müdahalede bulunmuşlardır. Bu durum karşısında Hırsto kendisine yapılan müdahalenin engellenmesi için emir gönderilmesini talep etmiştir. Hırsto’nun zikrolunan talebi karşısında durum incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda fıçıcı esnaflarının imal ettikleri tahtaları ateşle terbiye ettikleri ve şerbethaneye çevrilen dükkânın da evlere karşı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yangına sebep olabileceği ve ahaliye zarar vereceği için nizama aykırı kabul edilmiştir. Sadaret bu durum üzerine Hırsto’ya daha önce fıçıcı dükkânı açması için gönderilen emri bozmuştur. Ayrıca sadaret söz konusu dükkânın eskiden olduğu gibi şerbethane olarak kalması hususunda İzmir voyvodası ve naibine hüküm göndermiştir.⁷⁵⁹ Yine bu hususla ilgili olan 1248/1832 tarihli bir belgede de yangın tehlikesi nedeniyle İzmir’de Fasulye Hanı dışındaki yerlerde fıçıcı dükkânı açılmasına izin verilmeyeceği, Fasulye Hanı’nın içinde sanatlarını icra eden fıçıcı esnafına ise müdahale edilmeyeceği belirtilmiştir.⁷⁶⁰

4.5.4. Müslüman Mahallelerinde Gayrimüslimlere Ev Satılmaması

Osmanlı İmparatorluğu’nda mahalle düzenine bakıldığında aynı mahalleyi paylaşan kişilerin genellikle aynı dini inanç, etnik köken ya da mezhepten oluştuğu görülmektedir.⁷⁶¹ İmparatorluk genelinde böyle bir durum söz konusu olmasına rağmen gayrimüslimlerin, Müslümanlara ait olan mahallelerde ikamet etmesi ile ilgili herhangi bir sınırlama bulunmamaktaydı.⁷⁶² Gayrimüslimlere ikametleri hususunda getirilen kısıtlama çeşitli nedenlerden dolayı Müslümanlara ait evleri satın

⁷⁵⁹BOA. DVNS. ŞKT. A. D. No. 208, s. 125, (Evahir-i Rebiü’l-Evvel Sene 1229/13 Mart-22 Mart 1814).

⁷⁶⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 34, (18 Rebiü’l-Evvel Sene 1248/15 Ağustos 1832).

⁷⁶¹Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 182.

⁷⁶²Ali İhsan Karataş, “Bursa’daki Uygulamalar Işığında Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Meskenleriyle İlgili Düzenlemeler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 2007, s. 128.

alamamalarıydı.⁷⁶³ Bu nedenlerden ilki, gayrimüslimlerin Müslüman mahallelerinde ev satın alarak nüfus bakımından çoğunluğu ele geçirmeleri endişesiydi. Varlıklı zimmilerin yüksek miktarda ödemeler yaparak Müslümanlara ait olan evleri satın almasının ilerleyen süreçte Müslümanların aleyhine bir durum olacağı düşünülmüştür. Bir diğer sebep ise Müslümanlara ait olan evlerin camii, türbe ve zaviye gibi yerlere yakın olmasıdır. Söz konusu durumun camiye giden cemaatin azalmasına, gayrimüslimlerin Müslümanları rahatsız edici davranışlarda bulunmasına neden olacağı düşünülmüştür. Bu yüzden gayrimüslimlerin Müslüman mahallerinden ev satın almalarının yanında Müslüman mahallerinde kiracı olarak oturmalarına da kısıtlayıcı tedbirler konulmuştur.⁷⁶⁴

Tez kapsamında incelenen ahkam defterlerine bu hususla ilgili olarak yansıyan 1226/1811 tarihli bir belgede, İzmir mahallelerinden olan Cedit Mahallesi ahalisi sadarete gönderdikleri dilekçelerinde mahallerinin İslam mahallesi olduğunu ve bu zamana kadar içinde zimmi ahaliden kimsenin bulunmadığını belirtmişlerdir. Cedit Mahallesi ahalisi söz konusu dilekçelerinde, mahalle sakinlerinden bazı kişilerin evlerini açgözlülük yaparak Yahudi ve Hristiyan taifesinden olan kişilere sattıklarını da zikretmişlerdir. Sadaret Cedit Mahallesi ahalisinin dilekçesi karşısında ahalisi Müslüman olan yerlerde bulunan evlerin satılması ya da kiralanması söz konusu olduğunda Müslüman ahaliden birine verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Müslümanlara ait bu evlerin Yahudi ve Hristiyan taifesinden olan kişilere satılmasına ve kiralanmasına izin verilmemesi gerektiğini gönderdiği yazıda İzmir naibine bildirmiştir.⁷⁶⁵

4.5.5. Rum ve Ermeni Kızlarının Yabancılar Nikahlanmaması

İslam hukukunda gayrimüslimler ehl-i kitap ve ehl-i kitap olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kendilerine ilahi kitap gönderilmiş olanlar ehl-i kitap (Yahudi ve Hristiyanlar) olarak nitelenirken puta tapan müşriklerle, Mecusiler ehl-i kitap olmayanlar olarak değerlendirilmektedir. Ehl-i kitap gayrimüslimler, Müslüman bir devletin hakimiyeti altında yaşamayı kabul ettiklerinde kendilerine zimmi statüsü verilmekteydi. Zimmiler, hakimiyeti altına girdikleri devletin egemenliğini kabul

⁷⁶³Nuri Adıyeke, “İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 258.

⁷⁶⁴Karataş, a.g.m., s. 131-139.

⁷⁶⁵BOA. DVNS.AHK.A.D, No 146, s. 235, Hüküm No: 572, (Evasıt-ı Rebiü’l-Evvel Sene 1226/5 Nisan-14 Nisan 1811).

ettikleri müddetçe can, mal, ırz ve namusları güvence altına alınmakta ve korunmaktaydı. Zimmiler, kendilerine sağlanmış olan bu olanaklar karşısında devlete “cizye” ve “haraç” denilen vergileri ödemekle mükellef tutulmaktaydı. Ayrıca zimmiler kamu düzenine aykırı davranışlarda bulunmamakla da mükelleftiler. Müslümanların lehine olan şeyler zimmilerin de lehlerine, Müslümanların aleyhine olan şeyler zimmilerin de aleyhine kabul edilmekteydi.⁷⁶⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nda zimmiler aile hukuku açısından kendi dinlerinin hukukuna tabiydiler. Evlilik, evliliğin sonlandırılması, çeyiz, mehir, nafaka ve benzeri meseleler Osmanlı İmparatorluğu’nda dini işler olarak kabul edilmiştir. Din adamları kendilerine verilen beratlar sayesinde bu tür meselelerde kendi dini kurallarını uygulama hakkını kazanmıştır. Zimmiler aile hukuku açısından kendi dini hukuklarına tabi olsalar da kendileri dışında başka kişilerle evlilikleri söz konusu olduğunda bazı kısıtlamalar ile karşılaşmışlardır. Bu kısıtlamalardan ilki şer’i hukukun zimmi erkekler ile Müslüman kadınların evlenmelerini yasaklamasıydı. Ancak şer’i hukukta Müslüman erkeklerin zimmi kadınlarla evlenmelerinde ise herhangi bir engel bulunmamaktaydı. Bu evlilikten doğan çocuklar İslam dinine mensup sayılmaktaydı.⁷⁶⁷ Bu durum İslam dininin yayılmasını sağlayan bir faktör olarak kabul edilmekteydi.⁷⁶⁸ Osmanlı İmparatorluğu’nda zimmilerin evlilikleriyle ilgili dikkat çeken bir başka husus ise “Efrenç taifesi” diye adlandırılan Avrupalılarla evlenmelerinin yasak olmasıydı.⁷⁶⁹

Ahkam defterlerine zimmilerin evlilikleri ile ilgili olarak yansıyan 1233/1818 tarihli bir belgede Ermeni ve Rum kızlarının efrenç taifesinden olan kişilere nikahlanmasının yasak olduğu belirtilmiştir. Belgede efrenç taifesinden olan ve Osmanlı memleketinde misafir olarak ikamet eden kişilerin Osmanlı reayasından olan kızları nikahlamak gibi bir davranışlarının daha önceleri olmamasına rağmen bir müddetten beri bu tarz bir girişimde bulundukları zikredilmiştir. Efrenç taifesinden olan bazı kişiler Rum ve Ermeni kızlarını nikahlamak için anne ve babalarından istemişlerdir. Rum ve Ermeni kızlarının anne ve babaları bu işe rıza göstermeyince efrenç taifesinden olan kişiler voyvoda ve zabıtlere giderek evlenmek istedikleri Rum

⁷⁶⁶Cevdet Küçük, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 208-209.

⁷⁶⁷Bozkurt, a.g.e., s. 14-15.

⁷⁶⁸Cin, a.g.e., s. 113.

⁷⁶⁹Ali İhsan Karataş, “Fethinden XIX Yüzyılın Sonlarına Kadar Bursa’da Ermeniler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2005, s. 89.

ya da Ermeni kızını nikahlayacağını söylemişlerdir. Efrenc taifesinden olan kişiler voyvoda ve zabıtlere bir miktar akçe vererek bu hususta izin tezkiresi almışlardır. Bu izin tezkirelerini bazı naib ve mahalle imamlarına göstererek İslam dini üzere hareket ettiklerini beyan ederek nikahın yapılmasını istemişlerdir. Bu durum üzerine sadaret, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni ve Rum kızlarının efrenc taifesine nikahlanmasının öteden beri yasak olduğunu belirtmiş ve bundan sonra kızlarını efrenc taifesine nikahlayanların yakalanıp kürek cezasına çarptırılacağını belirtmiştir. Sadaret ayrıca efrenc taifesine voyvoda ve zabitanlar tarafından verilen izin tezkirelerine mahkemelerde naiplerin, mahalle aralarında ise imamların itibar etmemesi için İzmir naibi ve İzmir voyvodasını uyarmıştır.⁷⁷⁰

4.6. Seyahat İzni Talepleri

4.6.1. Karaosmanoğulları Hanedanı Üyelerinin Seyahat İzni Talepleri

Karaosmanoğulları, Batı Anadolu bölgesinde 18. yüzyılda faaliyet göstermiş olan ayan ailesidir. Aile ismini Manisa'nın Akhisar ilçesine bağlı Yaya Köyü'nde (bugünkü Zeytinlioğlu) ikamet eden emekli bir sipahi olan Kara Osman Ağa'dan almaktadır. Kara Osman Ağa, 1666'da III. Murad Camii vakıflarından Bahadırılı mukataası ve 1676'da beytülmal-i amme ve hassa mukataası eminliklerine atanmıştır. 1687 yılında ise Aydın'da deftere kaydedilmeyen Hristiyan halkın cizyesini tespit etmekle görevlendirilmiştir. Kara Osman Ağa kendisine verilen bu görevler sayesinde servet ve nüfuz sahibi olmuş ve adı Manisa ayanı olarak zikredilmeye başlamıştır.

Karaosmanoğulları ailesinin Manisa ve civarında nüfuzunun yayılmasında Kara Osman Ağa'nın büyük oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın önemli payı olmuştur. Hacı Mustafa Ağa da eminlik görevi yapmış ve İran seferi sırasında (1724) bölgeden talep edilen develerin toplanması işinde kendini göstermiştir. 1730 yılında Manisa'nın serdengeçti ağası olmuş ve kendisine Aydın yöresinden toplanmış olan 1000 kişilik askerin kumandanlığı görevi verilmiştir. Gerek İran seferinde gerekse Manisa bölgesinde faaliyet gösteren eşkıyaların bertaraf edilmesinde gösterdiği başarı sonucunda 1743 yılında Saruhan sancağı mütesellimliğine getirilmiştir.

⁷⁷⁰BOA. DVNS.AHK.A.D, No 155, s. 208, Hüküm No: 573, (Evahir-i Şaban Sene 1233/26 Haziran-4 Temmuz 1818).

Karaosmanoğulları ailesinin bölgedeki nüfuzu azil, idam ve diğer ayanlarla olan mücadeleler gibi nedenlerle zaman zaman zayıflamıştır.⁷⁷¹ Ancak 1768 ve 1787 yıllarında çıkan Osmanlı-Rus savaşları Karaosmanoğulları ailesinin yeniden güç kazanmasında oldukça etkili olmuştur. Bu savaşlar tımarlı sipahilerin eski güçlerini kaybettiğini ve Yeniçeri Ocağının da bozulduğunu göstermiştir. Bu durum üzerine Osmanlı yöneticileri, Anadolu ve Rumeli ayanlarının topladıkları askerlerle savaşa devam etmek dışında bir alternatif olmadığını anlamışlardır. Savaşın gerektirdiği bu durum ve İzmir’de asayişin temin edilmesi ve eşkıyadan korunması hususu Karaosmanoğulları ailesinin Manisa bölgesinde yeniden güçlenmesine neden olmuştur.⁷⁷²

Ayniyat defterlerinde Karaosmanoğulları ile ilgili belgelerin de yer aldığı tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan belgelerde, Saruhan sancağı muhassıllık görevinin uzun müddetten beri söz konusu ailenin uhdesinde olduğu belirtilmiştir. Bu kişiler Manisa’da çiftliklerinde ikamet etmekte iken Saruhan sancağı vezirlere tevcih edilmiş, Karaosmanoğulları ailesine mensup kişiler gerekli hizmetlerde istihdam edilmek üzere İstanbul’a çağırılmıştır. Bu bağlamda Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Karaosmanzâde Mehmed Ağa’ya Yunda Adası muhafızlığı görevi verilmiştir. Mehmed Ağa Yunda Adası muhafızlığı görevinde bulunduğu sırada fazla miktarda borçlandığını belirterek işlerini düzenlemek amacıyla Manisa tarafına gitmek için ruhsat talep etmiştir.⁷⁷³ Bu dönemde Aydın, Saruhan, Teke ve Hamit sancakları İzmir muhafızına tevcih edilmiş ve zikrolunan sancaklar İzmir muhafızının uhdesinde bulunmaktaydı.⁷⁷⁴ Bu yüzden sadaret Karaosmanzâde Mehmed Ağa’nın Manisa’ya gitmesinde herhangi bir sakınca olup olmadığının araştırılması için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁷⁷⁵ Bu hususla ilgili olan bir başka belgede ise Karaosmanzâde Mehmed Ağa’nın Manisa’ya gelip iki üç ay kaldıktan sonra İstanbul’a dönmesine izin verildiği bilgisi bulunmaktadır.⁷⁷⁶

⁷⁷¹Yuzo Nagata, “Karaosmanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 468.

⁷⁷²Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 33.

⁷⁷³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 188, (22 Receb Sene 1242/19 Şubat 1827).

⁷⁷⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s.25, (1 Safer Sene 1242/4 Eylül 1826), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 126, (15 Cemaziye’l-Evvel Sene 1242/15 Aralık 1826).

⁷⁷⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 188, (22 Receb Sene 1242/19 Şubat 1827).

⁷⁷⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 216, (18 Şaban Sene 1242/17 Mart 1827)

1243/1827 tarihli bir başka belgede ise İstanbul'da görevli olan Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarından Karaosmanzâde Hacı Mehmed Ağa ve Hacı Hüseyin Ağa'nın taleplerinden bahsedilmiştir. Bu kişiler söz konusu belgede vilayetleri olan Saruhan ve Bergama taraflarında tasarruf ettikleri emlak ve çiftliklerini idare edecek muktedir kimseleri olmadığı için emlak ve çiftliklerinin harap olduğunu belirtmişlerdir. Karaosmanzâde Hacı Mehmed Ağa ve Hacı Hüseyin Ağa vilayetlerine gidip daimî olarak orada kalarak emlak ve çiftliklerini idare etmek ya da bir müddet kalıp sonra tekrardan İstanbul'a dönmeleri şartıyla kendilerine ruhsat verilmesini talep etmişlerdir. Sadaret bu durum karşısında zikrolunan kişilerin vilayetlerine gitmesinde herhangi bir sakınca olup olmadığının dikkatli bir şekilde araştırılıp kendisine bildirilmesi hususunda İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁷⁷⁷

4.6.2. Diğer Seyahat İzni Tezkiresi Talepleri

Ayniyat defterlerinde muhacirlerin ve Karaosmanoğlu hanedanı üyeleri dışındaki kişilerin de seyahat izni tezkiresi taleplerine dair bilgiler bulunmaktadır. Bu talepler incelendiğinde bazı kişilerin kendilerine uygun bir iş bulmak için, bazılarının da işlerinin gereği olarak tezkire talep ettiği görülmektedir. Bu hususla ilgili 1244/1828 tarihli bir belgede Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarından Himmet Ağa'ya İzmir'de haline uygun bir iş vaat edildiği belirtilmiştir. Himmet Ağa kendisine vaat edilen işte çalışmak amacıyla İzmir'e gitmek için ruhsat talep etmiştir. Sadaret bu durum karşısında Himmet Ağa'nın İzmir'e gitmesine dair izin tezkiresi talebinin kabul edildiğine ve İzmir muhafızının hizmetinde istihdam edilmesi isteğine olumlu bakıldığına dair İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁷⁷⁸ Bir diğer izin tezkiresi talebi ise İzmir ihtisap nazırı ile ilgilidir. 1250/1834 tarihli belgede, İzmir ihtisap nazırı İzmir'e geleli dört beş yıl olduğunu belirtmiş ve İstanbul'da bazı işleri olduğunu gerekçe göstererek bir müddet İstanbul'da kalmak ve daha sonra İzmir'e dönmek için ruhsat talep etmiştir. Bu durum karşısında sadaret, yerine birini vekil olarak bıraktıktan sonra İstanbul'a gelmesi hususunda İzmir ihtisap nazırına ruhsat verildiğini bildiren bir kaime göndermiştir.⁷⁷⁹

Belgelerde bazı kişilerin ise görevli oldukları yerlere eşleri ve çocuklarını getirmek için yol izni tezkiresi talebinde bulundukları tespit edilmiştir. Tersane-i

⁷⁷⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 16, s. 111, (23 Rebiü'l-Evvel Sene 1243/14 Ekim 1827).

⁷⁷⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 18, s. 109, (20 Rebiü'l-Ahir Sene 1244/30 Ekim 1828).

⁷⁷⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 38, s. 13, (13 Şaban Sene 1250/15 Aralık 1834).

Âmire kaptanlarından Hasan Kaptan'ın İzmir'de olan eşi, kayınvalidesi ve dört zenci kölesini İstanbul'a getirmek için ruhsat talep etmesi bu hususa örnek olarak verilebilir. Hasan Kaptan'ın bu isteği sadaret tarafından olumlu karşılanmış ve zikredilen kişilerin İstanbul'a gelmesine izin verilmiştir.⁷⁸⁰ Bu hususla ilgili bir başka belgede ise Asakir-i Hassa-i Mansure-i Şahane dördüncü alayının birinci taburunun dördüncü bölümünde yüzbaşı olan Mustafa Ağa İzmir'de olan eşi, çocuğu ve akrabalarının İstanbul'a gelmesi için ruhsat talebinde bulunmuştur. Sadaret Mustafa Ağa'nın eşi, çocuğu ve akrabalarının İstanbul'a gelmesine ruhsat vermiştir. Ancak Mustafa Ağa'nın akrabalarının kaç kişi olduğunun araştırılmasını ve kendilerine gerekli olan yol izni tezkirelerinin verilmesini, İstanbul'a gelmesi yasak olan diğer kişilerin ise gönderilmemesini de İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir.⁷⁸¹

Ayniyat defterlerinde bazı kişilerin ise bulundukları yerlerde kimseleri olmadığı için yol tezkiresi talep ettikleri tespit edilmiştir. 1254/1838 tarihli bir belgede bal kabağı tüccarlarından İzmirli Hasan adlı kişinin kız kardeşi olan ve İzmir'de İkiçeşme Mahallesi'nde ikamet eden Hatice adlı kadının İzmir'de kimsesi olmadığını beyan ederek İstanbul'a gitmek için ruhsat talep etmesi bu hususa örnek olarak verilebilir. Sadaret zikrolunan kadının İstanbul'a gelmesi için ruhsat verildiğini kaime ile İzmir ihtisap nazırına bildirmiştir. Sadaret zikrolunan kaimede İstanbul'a gelmesi yasak olan kişilerin gönderilmemesi hususunda da İzmir ihtisap nazırını uyarmıştır.⁷⁸²

Ayniyat defterlerinde verilen bu örnekler dışında da seyahat izni talepleri bulunmakla birlikte⁷⁸³ izinsiz seyahat edilmemesi hususunda ilgili kişilerin uyarıldığı tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak 1255/1839 tarihli bir belgede nizamın gereği olarak görevli memurların hiç kimseye tezkiresiz yol geçiş izni vermemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca belgede Anadolu ve Rumeli'de bulunan bazı yerlerde bazı kişilerin serseri gezip tozduğu ve hatta Asakir-i Muntazama-i Şahaneden bazı kişilerin de istedikleri yerlere firar ettiği zikredilmiştir. Bu durum karşısında sadaret İzmir ihtisap nazırı ile Konya, Ankara, Hüdavendigâr, Bolu, Bursa, Saruhan ve Sinop'ta bulunan görevlilere kaime göndererek idareleri altındaki bölgelerde tezkiresiz geçiş

⁷⁸⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 24, s. 9, (4 Safer Sene 1246/25 Temmuz 1830).

⁷⁸¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 30, s. 66, (16 Zilkade Sene 1247/17 Nisan 1832).

⁷⁸²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 53, s. 106, (5 Safer Sene 1254/30 Nisan 1838).

⁷⁸³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 90, (20 Cemaziye'l-Ahir Sene 1238/4 Mart 1823), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 24, s. 21, (10 Safer Sene 1246/31 Temmuz 1830), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 24, s. 47-48, (22 Safer Sene 1246/12 Ağustos 1830), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 27, s. 65, (13 Zilkade Sene 1246/25 Nisan 1246).

yapan kişilerin ve asker kaçaklarının yakalanmasını, ellerinde tezkire bulunan kişilerin ise tezkirelerinin dikkatlice incelenmesini talep etmiştir.⁷⁸⁴

⁷⁸⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 61, s. 184, (16 Recep Sene 1255/25 Eylül 1839).

BEŞİNCİ BÖLÜM

MERKEZİ İDARENİN YEREL İDARECİLERDEN TALEPLERİ

5.1. Vazifesi Dolayısıyla İzmir'e Gelecek Kişilere Yardımcı Olunması Talebi

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerindeki belgelerden sadaretin, İzmir'e herhangi bir vazife ile görevlendirilen ya da görevli olduğu yere gitmek için İzmir'e uğrayan kişilere İzmir'de görevli olan yerel yöneticilerin yardımcı olmasını istediği anlaşılmaktadır. Bu belgelerden ilki İzmir'e serdar tayin edilen Hacı Hasan Ağa ile ilgilidir. Serdar kelime anlamı olarak Türk İslam devletlerinde genel itibarıyla ordu kumandanlarını ifade etmek için kullanılan bir tabir⁷⁸⁵ olsa da şehirlerde bulunan yeniçerilerin komutanlarına da bu isim veriliyordu. Bu hususla ilgili olan 1238/1822 tarihli belgede Ocağ-ı Amire turnacılarından Hacı Hasan Ağa'nın İzmir'e serdar tayin edildiği bilgisi bulunmaktadır. Sadaret, Hacı Hasan Ağa'nın söz konusu vazifeye tayin edildiğini belirtmiş ve Hasan Ağa'ya yardımcı olunması ve kendisinin himaye edilmesi için İzmir muhafızına mektup göndermiştir.⁷⁸⁶

İzmir'deki yerel görevlilere yönelik olarak yapılan bir başka talep ise önemli haberler getiren tatarların sağlıklı ve güvenli bir şekilde geldikleri yerlere gönderilmeleri ile ilgilidir. Bu hususla ilgili olan 1241/1825 tarihli bir belgede Hanya Muhafızı Lütfullah Paşa'nın bir nefer tatarının önemli işler için İzmir tarafına hareket ettiği bilgisi bulunmaktadır. Sadaret, zikrolunan tatarın İzmir'e vardığında uygun bir gemiye bindirilerek güvenli ve sağlıklı bir şekilde Lütfullah Paşa tarafına gönderilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁷⁸⁷ Yine İzmir'den tatarlara yönelik olarak yapılan bir başka talepte ise bazı önemli işlerden dolayı Girit Defterdarı Hacegan-ı Divan-ı Hümayundan Ragıb Efendi'ye tatar gönderileceği ifade edilmiştir. Sadaret, Girit'e gönderilecek tatarın İzmir'e geldiğinde uygun bir müste'men sefinesine bindirilmesini ve güvenli bir şekilde Girit'e gönderilmesini İzmir muhafızından ve İzmir Efrenc Gümrükçüsü Silahşoran-ı Hassadan Abdullah Cevdet Bey'den talep etmiştir.⁷⁸⁸

Ayniyat defterlerinde bazı kişilerin tayin edildikleri görev yerlerine gitmek için yola çıktıklarında İzmir'e uğramaları nedeniyle de sadaretin İzmir'deki yerel

⁷⁸⁵ Abdülkadir Özcan, "Serdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, s. 551.

⁷⁸⁶ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 8, s. 28, (1 Rebiü'l-Evvel Sene 1238/16 Kasım 1822).

⁷⁸⁷ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 94, (2 Rebiü'l-Evvel Sene 1241/15 Ekim 1825).

⁷⁸⁸ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 205, (3 Şaban Sene 1242/3 Mart 1827).

görevlilerden taleplerinin olduğu görülmektedir. Hacegan-ı Divan-ı Hümayundan ve dahiliye kâtibi efendi hulefasından Naşir Efendi ile ilgili yapılan talep bu hususa örnek olarak verilebilir. Söz konusu belgede Naşir Efendi'nin bazı işlerini halletmesi için verilen emir üzerine Kıbrıs'a memur tayin edildiği belirtilmiştir. Sadaret, Naşir Efendi İzmir'e geldiğinde kendisine gerekli hürmetin gösterilmesi ve uygun bir sefineye bindirilerek görevlendirildiği memuriyetine gönderilmesi için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁷⁸⁹

Ayniyat defterlerinde bunlar dışında hac, seyahat ya da bazı hususi işlerini halletmek için İzmir'e gelen kişileri yerel yöneticilerin himaye etmesi ve bunlara yardımcı olması hususları ile ilgili belgeler de yer almaktadır. 1242/1826 tarihli bir belgede ulemadan olan Ahmed Efendi adlı kişinin hacca gitmek için yola çıkması bu hususa örnek olarak verilebilir. Belgede Ahmed Efendi ulemadan olan bir kişi olduğu için kendisine gerekli hürmetin gösterilmesi ve İzmir'e geldiğinde uygun bir sefineye bindirilerek Mısır'a gönderilmesi İzmir muhafızından talep edilmiştir.⁷⁹⁰ 1252/1836 tarihli bir başka belgede ise İstanbul'da Alaca Mescit adlı mahalde bulunan Rufai Dergahı'nda Tekke Şeyhi olan Şeyh Ali Efendi'nin seyahat amacı ile İzmir tarafına gittiği belirtilmiştir. Sadaret bu kişinin de İzmir'e geldiğinde himaye edilmesi ve kendisine gerekli yardımların yapılması için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁷⁹¹ Yine bu hususla ilgili olan 1253/1837 tarihli bir başka belgede ise Asakir-i Mansure-i Muhammediye feriklerinden Revandizli Mehmed Paşa'nın emektarlarından ve tüccar taifesinden Hacı Osman adlı kişinin bazı işlerini görmek için İzmir'e gideceği bilgisi bulunmaktadır. Hacı Osman İzmir'e gittiğinde kendisine yardımcı olunması için sadarete dilekçe yazmıştır. Sadaret bu durum üzerine Hacı Osman adlı kişi İzmir'e geldiğinde kendisine yardımcı olunması için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁷⁹²

Yukarıda zikredilen belgeler, sadaretin İzmir'e vazifeli ya da belirli bir amaçla gelen kişileri yerel yöneticilerin himaye etmesini istediğini göstermektedir. Ayrıca İzmir'e gelen kişilerin vazifeleri ya da hacca gitmek gibi amaçları nedeniyle İzmir dışına çıkması gerektiği durumlarda da sadaret bu kişilerin güvenliklerinin sağlanmasını ve uygun sefinelere bindirilmesini yerel yöneticilerden talep etmiştir.

⁷⁸⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 59, s. 168, (23 Safer Sene 1255/8 Mayıs 1839).

⁷⁹⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 125, (15 Cemaziye'l-Evvel Sene 1242/15 Aralık 1826).

⁷⁹¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 43, s. 62, (18 Safer Sene 1252/4 Haziran 1836).

⁷⁹²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 46, s. 81, (28 Safer Sene 1253/3 Haziran 1837).

Ayniyat defterlerinde İzmir'e herhangi bir sebeple gelen kişilere yerel yöneticilerin yardım etmesi ve onları himaye etmesi ile ilgili başka belgeler de bulunmaktadır.⁷⁹³

5.2. Yabancı Devlet Temsilcilerine Gereken Hürmetin Gösterilmesi Talebi

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerinde, Avrupalı devletleri temsil etmek amacıyla görevlendirilen kişilere gittikleri yerlerdeki yerel görevlilerin gerekli saygıyı göstermesi ve bu kişilerin gidecekleri yerlere ulaşmalarında yardımcı olunması hususu ile ilgili taleplerin yer aldığı tespit edilmiştir. Elçi kelime anlamı olarak bir devleti başka bir devlet nezdinde temsil etmek amacıyla görevlendirilen diplomatlar için kullanılan bir tabirdir.⁷⁹⁴ Elçilerle ilgili olarak ayniyat defterlerine yansıyan 1244/1828 tarihli bir belgede sadaretin, Avrupalı devletler tarafından gönderilen elçilere yönelik olarak İzmir muhafızından bazı taleplerde bulunduğu tespit edilmiştir.⁷⁹⁵

Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu andan itibaren birçok devletle münasebette bulunmuştur. Birçok Avrupalı devlet Osmanlı başkentine geçici veya daimî elçiler göndermişlerdir. İstanbul'da ilk daimî elçilik 1454 yılında Venedik Cumhuriyeti tarafından açılmıştır. Venedik Cumhuriyeti'nden sonra Rusya, Avusturya, Fransa, İngiltere ve Hollanda da İstanbul'da daimî elçilikler açmıştır. Yabancıların 15. yüzyılda Osmanlı ile gerçekleştirdikleri bu diplomasi girişimlerine karşılık Osmanlı İmparatorluğu belirli amaçlar dışında elçi göndermemiştir.⁷⁹⁶ Osmanlı'da padişah değişiklikleri ve devletin kazandığı zaferleri bildirmek, Avrupa'da yeni taç giymiş olan kral ve imparatorları tebrik etmek, barış anlaşmalarının şartlarını görüşmek, yapılan anlaşmalarının onaylı metinlerini göndermek, barış anlaşmasından sonra dostluğu pekiştirmek, sınır anlaşmazlıklarını gidermek, mektuplara cevap vermek gibi nedenlerle veya yeni gelen elçiye karşılık olarak ya da yabancı bir devletin talebi karşısında fevkalade elçiler gönderilmiştir.⁷⁹⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk daimi

⁷⁹³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 9, s. 73, (28 Şevval Sene 1238/8 Temmuz 1823), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 9, s. 91, (19 Cemaziye'l-Evvel Sene 1238/1 Şubat 1823), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 50, (2 Rebiü'l-Evvel Sene 1248/30 Temmuz 1832), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 32, s. 114, (7 Muharrem Sene 1249/27 Mayıs 1833), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 36, s. 78, (2 Cemaziye'l-Evvel Sene 1250/6 Eylül 1834), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 37, s. 28, (16 Cemaziye'l-Ahir Sene 1250/20 Ekim 1834), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 47, s. 13, (7 Rebiü'l-Evvel Sene 1253/11 Haziran 1837), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 62, s. 47, (13 Şaban Sene 1255/22 Ekim 1839).

⁷⁹⁴Mehmet İpşirli, "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 3.

⁷⁹⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 110, (12 Cemaziye'l-Evvel Sene 1244/20 Kasım 1828).

⁷⁹⁶Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra İstanbul'a Gelen Yabancı Elçilerin Ağırlandığı ve Yapılan Harcamalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.37, S. 63, 2018, s. 332-333.

⁷⁹⁷İpşirli, a.g.m., s. 9.

elçilikler III. Selim döneminde açılmıştır. III. Selim kendini Fransa'ya yakın hissettiği ve ihtiyaç duyduğu anda kendisine buradan teknik yardım geleceğini düşündüğü için ilk daimî elçilik Paris'te açılmıştır.⁷⁹⁸

Ayniyat defterlerine Avrupalı devletlerin göndermiş olduğu elçilerle ilgili olan 1244/1828 tarihli belgede İngiltere elçisinin İzmir'e, Fransa elçisinin ise İzmir'e yakın olan Karaburun'a geldiği bilgisi bulunmaktadır. Sadaret elçilerin güvenliği ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla İzmir muhafızına bir kaime göndermiş ve kendilerine gereken hürmetin gösterilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir. Sadaret aynı zamanda söz konusu kaimede elçilerin Bahr-i Sefid boğazına gönderilmelerini de İzmir muhafızından talep etmiştir.⁷⁹⁹

Ayniyat defterlerinde Avrupalı devletlerin temsilcilerine İzmir'de kötü muamelede bulunduğu bilgisi de yer almaktadır. Bu hususla ilgili olan 1228/1813 tarihli bir belgede İzmir'de İngiltere konsolosu baş tercümanı ...⁸⁰⁰ veled-i İstefan adlı kişi kendi halinde işleriyle meşgul olduğu halde bu kişiye Ermeni milleti tarafından saldırıda bulunduğu bilgisi zikredilmiştir. Sadaret bu durum karşısında İzmir kadısına mektup göndererek baş tercüman ... veled-i İstefan adlı kişiye yapılan söz konusu saldırının engellenmesini talep etmiştir.⁸⁰¹

5.3. Görev Süresi Dolan Kişilerin İstanbul'a Gönderilmesi Talebi

Ayniyat defterlerinde çeşitli nedenlerle İzmir'e görevli olarak gönderilen kişilerin vazifelerini tamamladıktan sonra geri dönmeleri ile ilgili belgelerin olduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1227/1812 tarihli belge merkezi yönetimin İzmir'e gönderdiği mübaşir ile ilgilidir. Merkezi yönetim taşradaki işlerin takip edilmesi ve değişik meseleleri halletmesi için taşraya çok sayıda mübaşir gönderiyordu. Merkezi yönetim taşraya belirli görevler vererek gönderdiği mübaşirlerin bir an evvel işlerini tamamlamasını ve İstanbul'a dönmelerini talep ediyordu.⁸⁰² Bu hususla ilgili olan belgede Avrupa tüccarı olan ve İzmir'de ikamet eden ismi bilinen tüccar ile dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından İzmir meyve-i ter gümrüğü emini Ahmed Ağa arasında gümrük resmi nedeniyle dava olduğu bilgisi

⁷⁹⁸Stanford Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 253.

⁷⁹⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 19, s. 110, (12 Cemaziye'l-Evvel Sene 1244/20 Kasım 1828).

⁸⁰⁰Bu kelime okunamamıştır.

⁸⁰¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 3, s. 17, (9 Rebiü'l-Evvel Sene 1228/12 Mart 1813).

⁸⁰²Gökmen, a.g.m., s. 476.

bulunmaktadır. Davanın taraflarından olan Gümrük Emni Ahmed Ağa İstanbul'da olduğu için davanın İstanbul'da görülmesine karar verilmiştir. Sadaret bu durum karşısında dava için görevlendirilmiş olan mübaşirin İzmir'de bulunmasına gerek kalmadığını belirterek mübaşiri İstanbul'a çağırmıştır. Sadaret söz konusu mübaşiri İstanbul'a göndermeleri için İzmir kadısı ve voyvodasına mektup göndermiştir.⁸⁰³

Bu hususla ilgili olan 1243/1832 bir başka belge ise dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından Arif Ağa ile ilgilidir. Belgede Arif Ağa'nın İzmir'de inşa edilecek olan kışla için görevlendirildiği ve kışlanın inşası tamamlandığı için İzmir'de ikamet etmesine gerek kalmadığı bilgisi zikredilmiştir. Sadaret İzmir muhafızına kaime göndererek durumu bildirmiştir. Sadaret zikrolunan kaimede Arif Ağa'nın İstanbul'a iade edilmesini İzmir muhafızından talep etmiştir.⁸⁰⁴

Görev süresi dolan kişilerin geri çağırılması ile ilgili olan 1247/1832 tarihli bir başka belge ise muhalefat zaptına memur edilen Hasan Fehim Efendi ile ilgilidir. Belgede Hasan Fehim Efendi'nin padişah emri ile hazine için Cezayirli Ali adlı kişinin terekesini zapt ve tahrir etmeye memur edildiği bilgisi bulunmaktadır. Ancak Cezayirli Ali adlı kişinin terekesi mirasçıları arasında paylaşıldığı için Hasan Fehim Efendi'nin İzmir'de kalmasına gerek kalmamıştır. Sadaret Hasan Fehim Efendi'nin İstanbul'a gelmesi için Hasan Fehim Efendi'ye ve İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁸⁰⁵

5.4. İstihdam Talepleri

Sadaretin bazı kişilerin uygun işlerde istihdam edilmesi için İzmir'deki yerel görevlilerden talepte bulunduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1242/1827 tarihli bir belgede İstanbul civarında bulunan Maltepe'de ikamet eden Sadr-ı Esbak Ali Paşa'nın vefat ettiği ve bu kişinin dairesinde bulunan maiyetinin uygun işlerde istihdam edilmelerinin gerekli olduğu bilgisi bulunmaktadır. Sadaret, Ali Paşa'nın maiyetinde olan Hüseyin Ağa'yı İzmir'e göndermiş ve bu kişiye dairesinde uygun bir iş vermesi için İzmir muhafızına kaime göndermiştir.⁸⁰⁶ Sadaret tarafından yapılan 1246/1831 tarihli bir başka istihdam talebinde ise Kandiye Muhafızı Sabık Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Hasan Ağa ve Osman Ağa'nın İzmir ihtisap nazırının dairesinde istihdam edilmeleri için gönderildikleri bilgisi bulunmaktadır. Sadaret,

⁸⁰³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 2, s. 15, (29 Cemaziye'l-Evvel Sene 1227/10 Haziran 1812).

⁸⁰⁴BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 17, s. 89, (17 Zilkade Sene 1243/31 Mayıs 1828).

⁸⁰⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 29, s. 116, (29 Şaban Sene 1247/2 Şubat 1832).

⁸⁰⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 183, (16 Recep Sene 1242/13 Şubat 1827).

İzmir ihtisap nazırına kaime göndererek bu kişilerin İzmir ihtisap nazırının dairesinde uygun bir işte istihdam edilmelerini talep etmiştir.⁸⁰⁷

İstihdam talepleri ile ilgili olan belgelerden bazı kişilerin kendi rızası ile İzmir’de istihdam olunmayı talep ettikleri bilgisine de ulaşılmaktadır. Bu hususla ilgili 1250/1834 tarihli bir belgede ketebeden İzzet Efendi’nin İzmir ihtisap dairesinde kendisine uygun bir işte istihdam edilmeyi istediği bilgisi zikredilmiştir. Sadaret, bu durum üzerine İzmir ihtisap nazırına şukka göndermiş ve İzzet Efendi’nin uygun bir işte istihdam edilmesini istemiştir.⁸⁰⁸ Yine bu hususla ilgili olan 1252/1836 tarihli bir başka belgede ise hademedden Mustafa Ağa’nın İzmir ihtisap nazırının hizmetinde istihdam edilmeyi istediği bilgisi bulunmaktadır. Sadaret bu durumu İzmir ihtisap nazırına kaime göndererek bildirmiş ve Mustafa Ağa’ya İzmir ihtisap nazırının dairesinde uygun bir iş verilmesini talep etmiştir.⁸⁰⁹ Bu hususla ilgili olan 1254/1838 tarihli bir başka belge ise tebaadan olan Hacı Ömer adlı kişi ile ilgilidir. Hacı Ömer adlı kişi sadarete yazdığı dilekçesinde İzmir ihtisap nazırının dairesinde uygun bir işte istihdam edilmeyi istediğini beyan etmiştir. Sadaret, bu durum karşısında Hacı Ömer adlı kişinin İzmir ihtisap nazırının yanında istihdam edilmesi için İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir.⁸¹⁰

Ayniyat defterlerinde yukarıda zikredilen örneklerin dışında da İzmir’deki yerel görevlilere yönelik olarak istihdam taleplerinde bulunulduğu tespit edilmiştir. Söz konusu istihdam talepleri incelendiğinde bunların İzmir muhafızı⁸¹¹ ve muhassılına⁸¹² ve genel olarak İzmir ihtisap nazırına yönelik olarak yapıldığı tespit edilmiştir.⁸¹³

⁸⁰⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 25, s. 70, (28 Şaban Sene 1246/11 Şubat Sene 1831).

⁸⁰⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 34, s. 149, (30 Muharrem Sene 1250/8 Haziran 1834).

⁸⁰⁹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 43, s. 32, (5 Cemaziye’l-Evvel Sene 1252/18 Ağustos 1836).

⁸¹⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 57, s. 102, (11 Ramazan Sene 1254/28 Kasım 1838).

⁸¹¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 14, s. 183, (16 Receb Sene 1242/13 Şubat 1827), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 18, s. 109, (20 Rebiü’l-Ahir Sene 1244/30 Ekim 1828).

⁸¹²BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 61, s. 108, (29 Cemaziye’l-Ahir Sene 1255/9 Eylül 1839).

⁸¹³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 29, s. 110, (26 Şaban Sene 1247/30 Ocak 1832), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 47, s. 32, (15 Rebiü’l-Evvel Sene 1253/19 Haziran 1837), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 52, s. 14, (5 Zilkade Sene 1253/31 Ocak 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 52, s. 27, (14 Zilkade Sene 1253/9 Şubat 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 53, s. 51, (14 Muharrem Sene 1254/9 Nisan 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 53, s. 65, (19 Muharrem Sene 1254/14 Nisan 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 56, s. 139, (5 Receb Sene 1254/24 Eylül 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 57, s. 88, (3 Ramazan Sene 1254/20 Kasım 1838), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 58, s. 6, (16 Şevval Sene 1254/2 Ocak 1839), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 60, s. 33, (16 Rebiü’l-Evvel Sene 1255/30 Mayıs 1839), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 60, s. 83, (8 Rebiü’l-Ahir Sene 1255/21 Haziran 1839), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 60, s.104, (19 Rebiü’l-Ahir Sene 1255/2 Temmuz 1839), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 60, s.

5.5. Müsadere ile İlgili Talepler

Hazineye gelir kaydetmek veya ceza ya da tedbir amacıyla devletin belirli bir süre bir şahsın malına el koymasına müsadere denilmektedir. Müsadere genel itibariyle kamuda görev alan kişilerin haksız yollardan elde ettikleri gelir ve emlakların bir kısmına ya da tamamına devlet tarafından el koyulması eylemini ifade etmektedir.⁸¹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda müsadere Fatih döneminden itibaren sistematik bir şekilde ceza metodu olarak ya da ölüm halinde müsadere olmak üzere iki şekilde uygulanmıştır. Müsadere cezası bazen tek başına bazense başka bir cezaya ek olarak verilmiştir.

Devletin müsadere uygulamasını benimsemesinin belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki devletin güçlü bir merkezi otorite kurmak istemesi ve merkezi otoriteye karşı rakip güçlerin oluşmasını engelleme düşüncesidir. Bunun dışında devlet müsadere uygulaması ile ekonomik açıdan zor durumda olduğu dönemlerde veya savaş sırasında hazine için gelir sağlamıştır. Devletin müsadere uygulamasını benimsemesindeki bir başka neden ise üst düzey görevlerde bulunan kişilerin öldükten sonra miraslarını mirasçılara bırakamayacaklarını bilmeleri sayesinde işlerini dürüstlükle yapmalarını sağlamaktır.⁸¹⁵ Devlet bu uygulama ile kişinin kendi çocuklarına servet bırakma kaygısı gütmeden çalışmasını ve kamu için daha yararlı hizmetler yapmasını hedeflemiştir. Bu şekilde servet bırakmadan ölen devlet görevlilerinin çocuklarına devlet tarafından maaş bağlanmıştır.⁸¹⁶ Devletin müsadere uygulamasına başvurmasındaki bir başka neden ise devlet adamları ve güç sahibi diğer kişilerin kanun dışı yollarla devlete ait olan malları ele geçirmeleri düşüncesinin engellenmesidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda malına müsadere uygulanacak kişiye siyaseten katl cezası verilmişse katl cezasının uygulanmasından sonra kişinin mal varlığı tespit edilmekteydi. Yönetici sınıfından olan ve eceliyle vefat etmiş kişilerin ise ölüm haberi merkeze ulaştırılır ve ne yapılması gerektiği hakkında yetkililerden bilgi istenirdi. Malına müsadere uygulanacak kişinin ilk olarak malları mühürlenmekteydi. Daha

150, (13 Cemaziye'l-Evvel Sene 1255/25 Temmuz 1839), BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 61, s. 38, (12 Cemaziye'l-Ahir Sene 1255/23 Ağustos 1839).

⁸¹⁴Cengiz Tomar, "Müsâdere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 65.

⁸¹⁵Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, 2008, s. 399.

⁸¹⁶Mehmet Karataş, "18.-19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Bazı Müsâdere Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, S. 19, 2006, s. 220.

sonra ise bütün mal, mülk, nakit, alacak ve borçları bir deftere kaydedilirdi. Mal varlıklarının yazıldığı defterler İstanbul'a gönderilmekteydi.⁸¹⁷

Tezde incelenen döneme ait ayniyat defterlerinde müsadere ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili 1236/1821 tarihli bir belgede müteveffa İzmir Ayanı Hacı Mustafa Efendi'nin İzmir'de olan hanesinin mühürlendiği ve bu durum nedeniyle de Hacı Mustafa Efendi'nin eşi ve çocuğunun açıkta kaldığı bilgisi bulunmaktadır.⁸¹⁸ Devlet, müsadere uygulaması nedeniyle ölen kişinin mirasçılarının mağduriyet yaşadığı durumlarda müsadere kararından vazgeçebiliyordu. Bu durumda miras, ölen kişilerin varislerine kalıyordu.⁸¹⁹ Söz konusu belgede de sadaret, Hacı Mustafa Efendi'nin eşi ve çocuğunun mağdur olmaması için müsadereden vazgeçmiş ve zikrolunan hanenin mührünün kaldırılmasını istemiştir.⁸²⁰

Ayniyat defterlerine müsadere ile ilgili olarak yansıyan 1236/1821 tarihli bir başka belgede İzmir Voyvodası Mehmed Ağa'nın konağının mühürlendiği bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca belgede İzmir Voyvodası Mehmed Ağa'nın mübaşire teslim edildiği ve yanına adamlar konularak İstanbul'a gönderildiği bilgisi de yer almaktadır. Sadaret İzmir muhafızına bir kaime göndererek Mehmed Ağa'nın İzmir'de olan emval ve eşyalarının mahkemece tahrir olunmasını ve defterinin İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir.⁸²¹

5.6. Ahaliden Hediye Alınmamasına Dair Emirler

Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlete ait vazifeler para karşılığı verilmeye başlanmıştır. Bu uygulamanın amacı padişah, sadrazam ve diğer üst düzey devlet görevlilerinin gelir kayıplarının engellenmeye çalışılmasıdır. Söz konusu uygulamanın hayata geçirilmesindeki bir başka amaç ise devletin büyümesine paralel olarak sadrazam dairesinin de büyümesi ve devlet teşkilatına yeni birimlerin eklenmesiyle birlikte masrafların da artmasıdır.⁸²² Devlet zikredilen hususlardaki ihtiyaçları karşılamak için özellikle yüksek makamlara atanan kişilerden caize adı altında aynı ve nakdi hediyeler almıştır.⁸²³ Caize merkezdeki

⁸¹⁷ Akyılmaz, a.g.m., s. 399-409.

⁸¹⁸ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 7, s. 42, (27 Şevval Sene 1236/28 Temmuz 1821).

⁸¹⁹ Akyılmaz, a.g.m., s. 411.

⁸²⁰ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 7, s. 42, (27 Şevval Sene 1236/28 Temmuz 1821).

⁸²¹ BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 7, s. 76, (18 Zilhicce Sene 1236/16 Eylül 1821).

⁸²² Muzaffer Doğan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Makam Vergisi: Caize", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 7, İstanbul 2002, s. 46-47.

⁸²³ Mustafa İsmet Uzun, "Caize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, s. 29.

memuriyetlerden, taşradaki idari birimler olan eyalet ve sancaklardan ayrıca vezirlik rütbesi verilen kişilerden alınıyordu.⁸²⁴

Ayniyat defterlerine bu hususla ilgili olarak yansıyan 1254/1838 tarihli bir belgede bütün memuriyetlerin ve dairelerin bir nizama bağlandığı ve kendilerine yetecek miktarda maaşlar tahsis edildiği bilgisi yer almaktadır. Belgede ayrıca kendilerine çeşitli memuriyetler verilen kişilerin herhangi bir yere hediye göndermek istediklerinde bu hediyenin ücretini ahaliden değil kendi maaşlarından vermeleri gerektiği bilgisi de zikredilmiştir.⁸²⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde yetişmiş elemene ihtiyaç olduğu için değişik mansıplara atanan kişiler görevlerinde uzun süre kalmışlardır. Ancak medrese ve Enderun'dan yetişen kişilerin sayısı 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artınca devlet bu kişileri istihdam etmekte zorlanmıştır. Devlet bu durumu çözüme kavuşturmak için pâyê usulünü uygulamaya koymuş ve mansıpta kalma süresini bir ya da iki yıl olarak sınırlamıştır.⁸²⁶ Ancak devlet, hizmetinden memnun kaldığı ve görevini değiştirmeyerek görev süresini uzattığı kişilerden de “ibka uygulaması” adı altında caize alıyordu.⁸²⁷ Bu hususla ilgili olarak 1254/1838 tarihli bir belgede sadaret, taşralarda bulunan memurların senelik göndermekte oldukları hediye parasının kesinleşmiş bir miktara bağlanmasını istemiştir. Söz konusu belgede bazı yerlerde hediye bahanın kesinleşmiş ödeme miktarlarının belirlendiği ve bu meblağların 1253/1837-1838 senesi martından itibaren ödenmesi için sarrafları tarafına taahhüt ettirildiği bilgisi bulunmaktadır. Belgede bu bilgiye ek olarak taşrada görevli olan memurların miktarı belirlenmiş olan hediye parasını kendi kazançlarından vermeleri ve ahaliden bir akçe bile talep etmemeleri bilgisi de yer almaktadır. Söz konusu belgede ayrıca sadaretin bu hususta gereken özeni göstermesi için İzmir ihtisap nazırını uyardığı bilgisi de bulunmaktadır.⁸²⁸

⁸²⁴Doğan, a.g.m., s. 55.

⁸²⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 53, s. 119-120, (7 Safer Sene 1254/2 Mayıs 1838). Söz konusu belgede İzmir muhassılına 100000 kuruş, Sivas müşirine 300000 kuruş, Trabzon valisine 200000 kuruş, Karesi mütesellimine 50000 kuruş, Midilli nazırına 150000 kuruş, Aydın müşirine ise 150000 kuruş maaş tahsis edildiği bilgisi bulunmaktadır.

⁸²⁶Mehmet İpşirli, “Mansıb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 4.

⁸²⁷Doğan, a.g.m., s. 61.

⁸²⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 54, s. 121, (8 Rebiü'l-Ahir Sene 1254/1 Temmuz 1838).

ALTINCI BÖLÜM

DOĞAL AFETLER VE SALGIN HASTALIKLAR

6.1. İzmir’de Veba Hastalığının Görülmesi

Salgın hastalıklar, tarih boyunca insan yaşamını tehdit eden önemli felaketler arasında yer almıştır. Salgın hastalıklar ortaya çıktıkları bölgelerde binlerce hatta milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Salgın hastalıkların ortaya çıkmasının ve insanlar arasında yayılmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Savaş dönemlerinde yetersiz ve kötü beslenme, hava şartlarındaki olumsuzluklar, kıtlık, sel, deprem gibi doğal afetler, mülteciler, firariler, kervanlar, hac yolculukları, askeri sevkiyatlar, alt yapı yetersizlikleri gibi etkenler nedeniyle salgın hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlara ek olarak ticari ilişkilerin artmasına paralel olarak sosyal ve kültürel etkileşimlerin artması da salgın hastalıkların çıkmasına ve hızla yayılmasına neden olan faktörler arasındadır.

Veba hastalığı, Orta Çağ boyunca kıta Avrupası’nda etkili olmuş ve etkisini 18. yüzyılın ortalarına kadar sürdürmüştür. Kıta Avrupası’nda zikrolunan bu tarihten sonra veba hastalığı etkisini yitirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise veba hastalığı 17. yüzyılın ortalarında başlamış, 19. yüzyılın ortalarına kadar etkisini devam ettirmiş ve bu tarihten sonra yıkıcı etkisini kaybetmiştir.⁸²⁹

Bulunduğu konum nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu’nda birçok salgın hastalık görülmüştür.⁸³⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nda görülen salgın hastalıklardan biri vebadır. Bu hastalık sanayi ve ticaret nedeniyle dışarıya açık önemli bir liman kenti olan İzmir’de de görülmüştür.⁸³¹ Veba hastalığı İzmir’e gemi ya da kervanlar aracılığıyla uzak mesafelerden taşınmıştır.⁸³² İzmir’de 1708 ile 1800 yılları arasında etkileri bakımından farklı boyutlarda olan 54 veba salgını görülmüştür. Bu salgınların 7’si 1709, 1728, 1735, 1741, 1759, 1762 ve 1788 yıllarında görülmüş ve etkileri çok ciddi boyutlarda olmuştur. Bu örneklerle benzer şekilde 1791, 1792 ve 1793

⁸²⁹Osmanlı İmparatorluğu’nda 17. yüzyıldan önce de veba salgınları görülmesine rağmen bu salgınlar hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Sabri Yetkin, “İzmir’de Veba Salgını (Mayıs-Ağustos 1900)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Haziran 1993, s. 371.

⁸³⁰Sevda Özkaya Sofu - Gülşah Kaya, “Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre İstanbul ve İzmir’de Salgın Hastalıklar (Kolera, Veba), ve Türk-Amerikan Ticaretine Olan Etkileri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ‘C.25, S. 1, Haziran 2023, s. 166.

⁸³¹Yetkin, a.g.m., s. 371.

⁸³²Sofu - Kaya, a.g.m., s. 171.

yıllarındaki veba salgınlarının etkisi de İzmir’de çok büyük olmuş ve salgın nedeniyle hastaneler dolmuştur.⁸³³

19. yüzyıla gelindiğinde, 1800 yılında İzmir’de veba salgını görülmüş ve bu salgın nedeniyle önemli can kayıpları yaşanmıştır. İzmir’de görülen bir diğer veba salgını ise 1809 yılında yaşanmıştır. 1812 yılına gelindiğinde ise sadece İzmir’de değil özellikle İstanbul olmak üzere İmparatorluğun farklı bölgelerinde de büyük veba salgınları yaşanmıştır. 1812 ile 1814 yılları arasında süren bu veba salgını nedeniyle İzmir’de 45000 civarında kişi hayatını kaybetmiştir. 1818 yılına gelindiğinde ise İzmir’de veba salgınından 5000 civarında kişinin hayatını kaybettiği görülmektedir. Bu örnekler, İzmir’de veba salgının yapmış olduğu şiddetli tahribatı ortaya koymak amaçlı olup, bunların dışında İzmir’de 19. yüzyılın ilk yarısının büyük bir kısmında küçük çaplı veba salgınları görülmüştür.

1814 ile 1837 yılları arasında görülen büyük veba salgınlarından biri 1831, diğeri ise 1832 yılında kolera salgını ile birlikte ortaya çıkmıştır. 1831 yılında görülen veba salgını nedeniyle İzmir neredeyse ölü bir kent görünümüne dönüşmüştür. Söz konusu veba salgını nedeniyle kentten kaçma imkânı bulabilen kişiler kaçmış, kalanlar ise evlerine kapanmıştır. 1831-1832 yıllarında veba ile görülen kolera salgını ise ilk etapta Musevi mahallesinde başlamış daha sonra ise kentin diğer bölgelerine de yayılmıştır. Bu salgın sırasında toplam 17000 civarında İzmirli hastalığa yakalanmış ve salgının bitiminde yaklaşık 7000 kişi hayatını kaybetmiştir. İzmir’de 1832 yılında görülen bu çifte salgından sonraki ilk büyük veba salgını 1837 tarihinde ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda bu hastalığa yakalanan kişiler ve hastalığın seyri hakkında bilgiler verilmiştir.⁸³⁴

Tablo 7 1837 Yılında İzmir’de Veba Salgınına Yakalanan Kişiler⁸³⁵

	Nüfus	Hastalığa Yakalanan Kişi Sayısı	Ölen Kişi Sayısı	İyileşen Kişi Sayısı
Türk	58000	4500	4000	500
Rum	48000	600	450	150
Katolik	10000	50	30	20
Musevi	8000	457	297	160
Ermeni	6000	120	54	66
Toplam	130000	5727	4831	896

⁸³³Yetkin, a.g.m., s. 371-372.

⁸³⁴Beyru, *19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık...*, s. 18-29.

⁸³⁵Tablodaki veriler Rauf Beyru’nun *19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam* adlı kitabının 43. sayfasından alınmıştır.

Tablodaki veriler 1837 yılında İzmir’de görülen veba salgınında 5000 civarında kişinin öldüğünü göstermektedir. Ayrıca İzmir’de yaşayan farklı etnik kökenli kişiler incelendiğinde en fazla ölümlerin Türkler arasında olduğu ve ikinci sırada ise Rumların yer aldığı görülmektedir.

Ayniyat defterlerinde İzmir’de salgın hastalıkların görülmesi ile ilgili belgeler bulunduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1247/1831 tarihli bir belgede İzmir’de salgın hastalığın görüldüğü bilgisi verilmiştir. Sadaret söz konusu hastalığın Asakir-i Mansure-i Muhammediye içinde de görülmesi durumunda askerlerin İzmir kalesinin arkasına çıkarılmasını ve burada çadırlarda ikamet ettirilmeleri hususunda İzmir ihtisap nazırına kaime göndermiştir. Belgede sadaretin askerler için bu bölgeyi seçmesinde İzmir kalesinin daha havadar ve memleketin suyunun oradan geçmesi hususlarını göz önüne aldığı bilgisi bulunmaktadır.⁸³⁶ Ancak bu hususla ilgili olan aynı yıla ait bir başka belgede sadaretin söz konusu talebinin İzmir’de karşılanmasının mümkün olmadığı bilgisi yer almaktadır. Belgede İzmir’de iki tabur Asakir-i Mansure-i Muhammediye olduğu, ancak hastalık çıkması durumunda askerleri İzmir kalesinin arkasına çıkarıp ikametlerini orada sağlamada kullanılacak bir tane bile çadır olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bölgede çadır temin edecek imkânın da olmadığı bilgisine de söz konusu belgede yer verilmiştir. İzmir ihtisap nazırı mevcut durum karşısında askerlerin kışlalarından çıkıp dışarıda gezmelerine izin verilmediğini ve bu konuda askerlerin başında bulunan binbaşı, kol ağaları, zabitan ve diğer görevlilerin uyarıldığını belirtmiştir. Belgede yer alan bilgiler askerlerin bu hususta kendilerine söylenenleri dinlediğini ve kışlalarından dışarı çıkmadıklarını göstermektedir. Askerlerin bu hususa dikkat etmesi nedeniyle askerler arasında salgın hastalık vakasının görülmediği de belgede yer alan bilgiler arasındadır.⁸³⁷ İzmir’de çıkan salgın hastalık ile ilgili aynı yıla ait bir diğer belgede ise İzmir’deki salgın hastalığın ortadan kalktığı ve herkesin işiyle meşgul olduğu belirtilmiştir.⁸³⁸

İncelenen belgelerden 1250/1834 yılına gelindiğinde İzmir’de yeni bir salgın vakasının görüldüğü bilgisine ulaşılmaktadır. Bu salgın veba hastalığı olup ilk olarak Yahudi milleti arasında görülmüştür. Belgede hastalığın ne olduğu anlaşılınca kadar İslam ve reaya arasında salgının yayıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bu salgın İzmir’de

⁸³⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 28, s. 43-44, (16 Muharrem Sene 1247/27 Haziran 1831).

⁸³⁷HAT 307/18125 (9 Safer Sene 1247/20 Temmuz 1831).

⁸³⁸BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 29, s. 16-17, (9 Cemaziye’l-Ahir Sene 1247/15 Kasım 1831).

bulunan Asakir-i Mansure-i Muhammediye taburları arasında da görülmüş ve bir iki askerde veba hastalığı çıkmıştır. Bu durum karşısında hastalığa yakalanmış olan askerler kışladan çıkarılarak hastaneye koyulmuştur. İzmir'deki Asakir-i Mansure-i Muhammediye taburları arasında veba salgınının görülmesi üzerine tedbir olarak bir tabur asker kışladan çıkarılmış ve İzmir'e iki üç saat mesafede olan Kızıldağ civarındaki Anarlı Dere Yaylağı'na gönderilmiştir. İzmir'de veba salgınının ahali arasında yayılmasını önlemek amacıyla İslam ve reayadan kule, bağ ve bahçesi olanlar buralara, zikrolunan yerlere sahip olmayanlar ise civar köylere nakledilmiştir. Bu şekilde müste'men mağazaları, çarşı ve pazarlardaki dükkanların çoğu kapalı olduğu için hastalık hafiflemiştir. Söz konusu belgede alınan tedbirlerin olumlu sonuç verdiği ve askeriye içinde de yeni veba vakalarının görülmediği ve askerlerin kışlalarına döndüğü belirtilmiştir.⁸³⁹

Ayniyat defterlerinde yer alan belgeler 1253/1837 yılında İzmir'de veba hastalığının yeniden zuhur ettiğini göstermektedir. Bu durum karşısında sadaret İzmir ihtisap nazırına kaime göndererek hastalık tamamen ortadan kalkıncaya kadar tedbirli olunmasını istemiştir. Sadaret söz konusu kaime İzmir ve civarına gelip giden vapur ve sefinelerin durumlarının araştırılmasını ve araştırma bittikten sonra gidecekleri yerlere salınmalarını talep etmiştir.⁸⁴⁰ Sadaret uygulanmasını talep ettiği bu tedbir ile veba salgınının yayılmasını engellemeye çalışmıştır.

Sadaretin veba salgınına önlemek için başvurduğu bir başka tedbir ise karantina usulünün uygulanmasıdır.⁸⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu, karantina uygulaması ile Avusturya-Macaristan arasında imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonra tanışmıştır. Bu antlaşmadan sonra iki devlet arasındaki ticari ilişkiler ile mal değişimi artmıştır. Avusturya, Doğu'dan taşınarak gelen vebayı engellemek için Osmanlı İmparatorluğu ile arasındaki kara sınırında sürekli sınır kontrolleri yapmış ve zorunlu karantina bölgeleri oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu şekilde karantina uygulaması ile tanışmıştır.⁸⁴² Ayniyat defterlerinde İzmir'de karantina usulünün uygulandığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olan 1254/1838 tarihli bir belgede İzmir tarafında hastalık olduğu ve İzmir limanının da gemilerin uğrak yeri olduğu bilgisi zikredilmiştir. Belgede İzmir limanına mal ve eşya için sefinelerin geleceği bilindiği için İzmir ihtisap nazırının karantina usulünü uyguladığı bilgisi yer

⁸³⁹HAT 1330/51866 (17 Safer Sene 1250/25 Haziran 1834).

⁸⁴⁰BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 47, s. 2, (1 Rebiü'l-Evvel Sene 1253/5 Haziran 1837).

⁸⁴¹BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 54, s. 4, (29 Safer Sene 1254/24 Mayıs 1838).

⁸⁴²Sofu - Kaya, a.g.m., s. 166.

almaktadır. Sadaret bu durum karşısında İzmir ihtisap nazırına İzmir’de karantina usulünün uygulandığı haberinin kendilerine ulaştığını bildiren bir kaime göndermiştir. Sadaret aynı zamanda bu kaimede, İzmir limanına çok sayıda gemi gelip gittiğini belirterek İzmir ihtisap nazırının uyguladığı karantinada gerekli dikkati göstermesini istemiştir.⁸⁴³

6.2. İzmir’de Yangın Olayının Görülmesi

İzmir kenti sık sık deprem faaliyetleri ile karşılaştığı için ev ve binalarda kullanılan malzemeler de bu duruma uygun olarak seçilmiştir. Ev ve binalarda hafif malzeme olmaları nedeniyle ahşap karkas ve döşeme kullanılmıştır. Bunun yanında kerpiç dolgudan ya da tamamen ahşap malzemeden yapılan ev ve binalar da çoğunlukta idi. Bu durum kentte yaşayanları depreme karşı korusa da depremden daha fazla karşılaşılan yangınlara karşı savunmasız durumda bırakmıştır.⁸⁴⁴

Tez kapsamında incelenen ayniyat defterlerinde İzmir’de çıkan yangınlar ile ilgili belgelerin olduğu tespit edilmiştir. Bu hususla ilgili olan 1232/1816 tarihli bir belgede İzmir’de yangın olayının görüldüğü bilgisi bulunmaktadır. Söz konusu belgede yangının çıkış sebebi ve yol açtığı zarar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte bir Rusya tüccarının daha önceden almış olduğu meyvelerinin yangın tehdidi nedeniyle bir müddet alıkoyulduğu bilgisi zikredilmiştir.⁸⁴⁵

İzmir’deki yangınlar ile ilgili olarak ayniyat defterlerine yansıyan bir başka belgede ise 1241/1825 tarihinde İzmir’de bir yangın çıktığı ve bu yangında 1000’den fazla evin yandığı bilgisi bulunmaktadır. Bu belgede de yangının çıkış sebebi hakkında bilgi bulunmaz iken yangın dolayısıyla söz konusu evlerin sahiplerinin perişan durumda kaldığı belirtilmiştir. Belgede bu durumun ev sahiplerinin yanında muhacir taifesini de olumsuz etkilediği bilgisi zikredilmiştir. Mevcut durum karşısında muhacir taifesine İzmir’de ev tedarik edilmesi hususunda yetersiz kalınmıştır. Bu nedenle muhacirlerin bir kısmının İzmir’den çıkarılarak Bayındır, Ödemiş, Aydın ve Manisa taraflarına gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁴⁶

İzmir’de vuku bulan bir başka yangın olayı ise 1248/1832 tarihlidir. Bu hususla ilgili olarak ayniyat defterlerine yansıyan belgede İzmir’de Camii-i Atik mahallesi

⁸⁴³BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 54, s. 4, (29 Safer Sene 1254/24 Mayıs 1838).

⁸⁴⁴Beyru, *19. Yüzyılda İzmir’de Doğal ...*, s. 87.

⁸⁴⁵BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 4, s. 10, (29 Muharrem Sene 1232/19 Aralık 1816).

⁸⁴⁶BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 11, s. 88, (28 Safer Sene 1241/12 Ekim 1825).

civarında yangın olayının görüldüğü ve bu yangının zararsız bir şekilde söndürüldüğü zikredilmiştir. Belgede yangın olayları mukadderattan olarak değerlendirilmiş olsa da insanların da ellerinde olan kuvvetler oranınca korunma tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir. Sadaret bu hususla ilgili olarak çalışılması ve gerekli tedbirlerin alınması için İzmir ihtisap nazırına şukka göndermiştir.⁸⁴⁷

Tez kapsamında incelenen dönemde İzmir’de görülen bir başka yangın ise 1250/1834 tarihli dir. Bu hususla ilgili olan belgede İzmir’de Kasap Hızır Mahallesi’nde Muharrem ayının 25. günü (3 Haziran 1834), saat altı civarında bir yangın çıktığı bilgisi bulunmaktadır. Belgede söz konusu yangının bir reayanın evinde başladığı ve rüzgârın etkisiyle hızlıca yayıldığı bilgisi zikredilmiştir. Yangın görevlilerin altı saat süren çabaları neticesinde söndürülmüştür.⁸⁴⁸ Bu yangının yol açtığı tahribat nedeniyle Frenk mahalleleri ile çarşının bir kısmı zarar görmüştür.⁸⁴⁹

⁸⁴⁷BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi, No 31, s. 102, (16 Cemaziye’l-Evvel Sene 1248/11 Ekim 1832).

⁸⁴⁸HAT 1351/52783 (27 Muharrem Sene 1250/5 Haziran 1834).

⁸⁴⁹Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını: 3, İzmir 1978, s. 127.

SONUÇ

Bu çalışmada ayniyat ve ahkam defterlerinde yer alan İzmir ile ilgili kayıtlar incelenerek 1808 ile 1839 yılları arasında İzmir’de yaşanan ekonomik, sosyal ve idari gelişmeler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İzmir, İstanbul’un iaşesinin sağlanmasında önemli merkezlerden biri olmuştur. İzmir bu dönemde Batı Anadolu’dan yapılan ihracatta yabancı tüccarların faaliyet gösterdiği önemli liman kentleri arasında yer alıyordu. Bu yüzden söz konusu defterlere İzmir’deki ticari hayatla ilgili birçok kayıt yansımıştır.

Ayniyat ve ahkam defterlerinde İzmir’e ait pek çok kayıt bulunmakta ve bu kayıtlar değişik defterlerde yer almaktadır. Ayniyat defterlerinin vilayet bazlı tutulduğu 1866 yılına kadar *Anadolu Adi* olarak kataloglanan 168 defter bulunmaktadır. Defter sayısının ve defterlerde İzmir’e dair kayıtların fazlalığı çalışmanın sınırlandırılmasını gerektirmiş ve bu sınır II. Mahmud dönemi olarak belirlenmiştir. Bu dönem Osmanlı merkez teşkilatında, taşra idaresinde, orduda ve mali alanda çeşitli reformların hayata geçirildiği zaman dilimi olmuştur. Bu reformların İstanbul dışında taşra üzerinde de etkileri olmuştur. Tez kapsamında incelenen belgeler söz konusu reformlardan İzmir’in de etkilendiğini göstermektedir. Özellikle Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasının İzmir üzerinde önemli etkileri olmuştur. Yeni kurulan orduya asker temin edilmesi, ordu ve donanmanın ihtiyaçlarının karşılanması hususunda İzmir sık sık başvurulmuş merkezlerden biri olmuştur. Bunun yanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının İzmir üzerinde ekonomik etkileri de olmuştur. Yeniçeri Ocağının kaldırılması sırasında yaşanan kargaşa ortamı ve devletin kontrolünün zayıflaması nedeniyle İzmir’deki esnaf, narh düzenine dikkat etmemiş bu durum da ahalinin zarara uğramasına neden olmuştur.

II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen reformlara benzer şekilde İzmir bu dönemde yaşanan bazı siyasi gelişmelerden de etkilenmiştir. Özellikle II. Mahmud döneminde ortaya çıkan 1821 Mora İsyanının İzmir üzerinde ciddi etkileri olmuştur. İzmir coğrafi konumu ve içinde barındırdığı çok sayıda Rum ve Avrupalı nedeniyle isyan sırasında yaşanan şiddet olaylarından etkilenmiştir. İzmir’de yaşanan şiddet olaylarında Türk ve Rum nüfustan hayatını kaybeden kişiler olmuştur. Defterlerde görülen belgeler devletin İzmir’de yaşanan şiddet olaylarını önlemek için birtakım tedbirlere başvurduğunu göstermektedir. Daha önce Kayseri Muhafızlığı görevinde bulunan Hasan Paşa’nın İzmir’de yaşanan şiddet olaylarını önlemesi için İzmir

Muhafızlığı görevine atanması bu hususta alınan önlemlerden biridir. Bunun dışında 1821 Mora İsyanının İzmir'e bir başka etkisi ise yaşanan şiddet olayları sırasında İzmir Başayanı Sabık Filibe Kadısı Çelebizade es-Seyyid Mustafa'nın öldürülmesidir.

1821 Mora İsyanının İzmir üzerinde bir başka etkisi ise isyan bölgelerinden gelen muhacirlerle ilgilidir. Bu dönemde isyan bölgelerinden İstanbul'a birçok muhacir gelmiştir. Sadaret, İstanbul'a gelen bu muhacirleri ikamet için İzmir, Edirne, Bursa ve Kuşadası gibi yerlere göndermiştir. Sadaret, İzmir'e gönderdiği muhacirlerin iâşe ve ibatelerinin karşılanmasını İzmir'deki yerel yöneticilerden talep etmiştir. Sadaret, İzmir'deki yerel yöneticilere gönderdiği yazılarda muhacirlerin misafir olarak kabul edilmelerini, memleketleri istiladan kurtulunca memleketlerine geri döneceklerini belirtmiştir. Bu durum devlet nezdinde Mora İsyanının geçici olarak algılandığını ve isyanın bastırılabilceği düşüncesinin var olduğunu göstermektedir.

Devlet, yerel yöneticilere muhacirlerin İzmir'deki iskanının geçici olduğunu ve misafir olarak kabul edilip iâşe ve ibatelerinin temin edilmesini talep etse de muhacirler İzmir'de birtakım problemlerle karşılaşmışlardır. Muhacirler kendilerine tahsis edilen yevmiyeleri bazen alamamışlar bazen de belirlenen ücretten eksik olarak almışlardır. Mora İsyanının uzun sürmesi nedeniyle İzmir'deki muhacirler ahali üzerinde yük olmaya başlamıştır. İsyanın gidişatı ve muhacirlerin ahali üzerindeki yükü arttırması devletin muhacirlere yönelik politikasının değişmesine neden olmuştur. Devlet isyanın uzun sürmesi ve muhacirlerin de memleketlerine dönememesi karşısında artık muhacirlerden yetişkin ve sağlıklı olan kadın ve erkeklerin çalışıp kendi ihtiyaçlarını karşılamasını istemiştir. Muhacirlerin İzmir'de yaşadığı sorunlar ele alınırken değinilmesi gereken bir başka husus ise muhacirlerin de birtakım usulsüz davranışlar sergilemesidir. Kızılhisar muhacirleri ikamet ettikleri yerde birtakım usulsüz davranışlar sergilemiş ve ahaliye zarar vermişlerdir.

İncelenen defterlerdeki belgelerden İzmir ve mülhakatında vergi toplanması sırasında problem yaşandığı tespit edilmiştir. Yerel yöneticiler ahaliden vergi toplanması sırasında bazı usulsüzlüklere başvurarak kanunda olandan fazla öşür ve çeşitli adlarla kanunsuz paralar talep etmişlerdir. Bunun dışında İzmir gümrüğüne gelen yabancı tüccarlara karşı da İzmir gümrükçüsü ve diğer yerel yöneticilerin birtakım kanunsuz davranışları olmuştur. İzmir gümrükçüsü ve İzmir'de görevli yerel yöneticilerden bazıları, yabancı tüccarlardan ahitnamelerde olandan daha fazla vergi talep etmiştir. İncelenen belgelerden İzmir'e ticaret maksadı ile gelen bazı yabancı

tüccarların da birtakım usulsüzlüklere başvurarak gümrük vergisi ödemekten kaçındığı görülmüştür. Bunun dışında İzmir’de yabancı tüccarların Osmanlı’da ihracı yasak olan ürünlere miri mübayaa fiyatlarından daha yüksek ücret vererek devlete ve ahaliye zarar verdikleri anlaşılmaktadır. Miri mübayaa fiyatları ile yabancı tüccarların verdikleri fiyatlar arasında fark olması, vurguncu taifesinin ellerindeki ürünleri yabancı tüccarlara satmasına neden olmuştur. Vurguncu taifesi adı ile zikredilen kişiler İzmir’de üretilen ya da İzmir’e dışarıdan gelen bazı ürünleri satın alıp daha yüksek fiyatlar ile yabancı tüccarlara satmışlardır. Bu durum İstanbul’un iaşesinin sağlanması hususunda birtakım aksaklıkların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak hammaddelerin yabancı tüccarlara satılarak ihraç edilmesinin sadece İstanbul üzerinde etkisi olmamıştır. Söz konusu durum İzmir’deki esnaf kesimini de etkilemiş ve İzmir’deki debbağ esnafı üretimlerini gerçekleştirmek için hammadde bulma sıkıntısı yaşamıştır.

Defterlerde yer alan belgelerden merkezi idarenin İstanbul ahalisinin ihtiyaçları için İzmir’den birçok talepte bulunduğu tespit edilmiştir. Merkezi hükümet, İstanbul’un ihtiyaçları için İzmir’den zahire (buğday, arpa, zeytinyağı, nohut, un, tahıl), peksimet, kahve ve sabun talep etmiştir. Sadaretin İzmir’den talep ettiği ürünlerin bir kısmı İzmir’de yetişmekte bir kısmı ise İzmir dışındaki yerlerden İzmir’e gelerek buradan İstanbul’a gönderilmektedir. Bu anlamda sadaret İzmir’den yaptığı zahire talebinde, zahirenin İzmir İskeleyi ve civarında bulunan kazalardan temin edilmesini istemiştir. Sadaret İzmir gümrüğüne Mısır ve Sayda tarafından gelen zahirenin İstanbul’a gönderilmesini istiyordu. İzmir ve çevresinde üretilen sabunlar da İzmir üzerinden İstanbul’a naklediliyordu. Sadaret İzmir’de pişmiş olan peksimetin ve Mısır üzerinden gelen kahvenin İstanbul’a gönderilmesi hususunda İzmir yöneticilerine emirler göndermiştir.

Merkezi idare, İzmir’deki yöneticilerden yürürlüğe konulan yed-i vahide dikkat etmelerini istemiştir. Yed-i vahide dahil olan afyon ile ilgili olarak İzmir İhtisap nazırının görevini hakkıyla yerine getirmesini istemiştir. Sadaretin İstanbul’un ihtiyaçları için İzmir’den yaptığı talepler arasında debbağ esnafı için palamut, kazancı esnafı için ise bakır talebi bulunmaktadır. Hükümet merkezindeki ordu ve donanmanın ihtiyaçları için de İzmir’den taleplerde bulunulmuştur. Ordu ve donanmanın ihtiyaçları için İzmir’den kalyoncu, süvari, beldar, barut, güherçile, tüfek, kereste, deve, kılıç ustası, fes ve fes ustası talep edilmiştir. Ancak defterlerde yer alan bilgiler bu taleplerin karşılanmasının her zaman mümkün olmadığını göstermektedir. Bu tür durumlarda

ilgili sancak ya da kazalardan istenilen asker miktarının düşürülmesine dair sadarete ilam ve mahzarlar gönderilmiştir. Hükümet bu tür talepleri bazen olumlu bazense olumsuz karşılamıştır.

Yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu için İzmir’de üretilen ve İzmir’e dışarıdan gelen feslerin İstanbul’a gönderilmesi hususunda İzmir yöneticilerine yazılar gönderilmiştir. Sadaretin fes hususunda ilk tercihi Tunus fesi, Tunus fesi olmadığı durumlarda ise kaliteli kumaş ve boyadan üretilmiş Mısır fesi olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Barut imalinde kullanılan güherçileye dair de İzmir yanında Aydın ve Saruhan sancakları idarecilerine de emirler gönderilmiştir.

İncelenen dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan bazı eşkıyalık ve isyan faaliyetlerinden İzmir’in de etkilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle, yerel yöneticilerin ahaliyi ağır vergiler altında ezmesi nedeniyle 1829 yılında Aydın ve çevresinde çıkan Atçalı Kel Mehmed isyanının İzmir üzerinde etkisi olmuştur. Hükümet, Aydın’ın İzmir’e yakın olması nedeniyle isyanın İzmir’e sıçramasından korkmuş ve bu durumun yaşanmaması için İzmir’deki yerel yöneticileri dikkatli olmaları hususunda sık sık uyarmıştır. Sadaret, Aydın ve çevresindeki isyanın bastırılması için bazı kişileri bu bölgeye görevli olarak göndermiş, İzmir’deki yerel yöneticilerin de gerekli olduğu durumlarda bu kişilere mühimmat takviyesinde bulunmasını istemiştir.

Ayniyat ve ahkam defterlerinde yer alan belgelerden İzmir’de cinayet, darp, gasp, hırsızlık, kız kaçırma ve nikah akdine müdahale gibi birçok suçun işlendiği tespit edilmiştir. Bunun yanında İzmir’de kalpazanlık, afyon kaçakçılığı, tefecilik, mera ve su kullanımına müdahale etme gibi iktisadi suçların da işlendiği görülmüştür. İncelenen defterlerdeki belgeler İzmir’de askerlerin de birtakım suçlara karıştığını göstermektedir. Sadaretin orduya katılmaları için İzmir’den talep ettiği askerlerin yolda firar etmeleri dışında, askerlerin ahali arasında ve askeri birliklerde cinayet işledikleri bilgisine söz konusu belgelerden ulaşılmaktadır. Askerlerden bazıları da gasp olaylarına katılmışlardır.

İncelenen dönemde İzmir ve mülhakatı yöneticileri usulsüz davranışlar sergilemiş ve görevlerini kötüye kullanmışlardır. İzmir ve İzmir’e bağlı kaza/nahiyelerdeki voyvodalar görevlerini kötüye kullanarak ahaliden kanunda olandan fazla vergi talep etmişlerdir. Bunun dışında söz konusu yerel yöneticilerin

mirasçısı olan terekelere müdahale ettiği ve ahaliden çeşitli adlarla kendileri için vergi aldıkları da olmuştur. İzmir’de görevli naip, kocabaş ve beytülmal emini gibi kişilerin de görevlerini kötüye kullandıkları ve ahaliyi suistimal ettikleri tespit edilmiştir.

Belgelerden elde edilen bilgiler devletin şehir güvenliği için de İzmir’de birtakım tedbirler aldığını göstermektedir. Bu tedbirlerden biri İzmir’deki kahvehanelerin sayısının 181 olarak sınırlandırılması ve bu kahvehane sahiplerinin birbirine kefil yapılarak sicile kaydedilmesidir. Sadaret, kahvehanelerde bulunan bazı kişilerin faaliyetlerini kendi bekası için zararlı görmüş ve İzmir’de ruhsatsız kahvehane açılmasına izin verilmemesini istemiştir. Hükümet İzmir’deki kahvehane sayısını 181 olarak sınırlamış bu miktarın dışında kalan 50 kahvehanenin yıkılmasını istemiştir. Sadaret kahvehaneler üzerindeki kontrolünü kaybetmemek için bundan sonraki süreçte İzmir’de kahvehane açacak kişilerin yetkili kişilerden izin almasını talep etmiştir. Devlet bunun dışında mescid-i şerif yakınlarına meyhane açılmaması, Müslüman mahallelerinde gayrimüslimlere ev satılmaması, yangın tehdidinden dolayı hane yakınlarına fıçı imalathanesi açılmaması gibi tedbirlere de başvurarak İzmir’de şehir güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

II. Mahmud döneminde İzmir ahalisi birtakım afetlere maruz kalmıştır. İncelenen dönemde İzmir’de görülen afet olaylarından biri veba salgınıdır. İzmir, sanayi ve ticaret hususunda hareketli bir kent olduğu ve dışarıdan birçok gemi gelip gittiği için İzmir’de veba salgını daha önceki dönemlerde de görülmüştür. İncelenen dönemde de İzmir’de veba salgını görülmüş ve bu salgının İzmir’deki Asakir-i Mansure-i Muhammediye taburlarına sıçramasından büyük endişe duyulmuş ve bunun önlenmesi için bazı tedbirler alınmıştır. Hükümet, veba salgının yayılmasını önlemek için İzmir’e gelip giden gemilerin durumlarının araştırılmasını istemiş ve söz konusu gemilerin durumları belli olmadan gidecekleri yerlere salınmamasını İzmir ihtisap nazırından talep etmiştir. Sadaretin bu konuda aldığı bir başka tedbir ise İzmir’de karantina usulünün uygulanmasını istemesidir. İncelenen dönemde İzmir ahalisi yangın afetine maruz kalmıştır. Defterlerde yer alan belgelerden 1816, 1825, 1832 ve 1834 yıllarında İzmir’de yangın meydana geldiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bu dönemde deprem tehdidine karşı İzmir’de evler daha çok ahşap malzemeden yapıldığı için şehir yangınlara daha fazla maruz kalmış ve ciddi zararlar görmüştür. Nitekim 1825 yılında İzmir’de çıkan yangında 1000’den fazla ev yanmış, ahali zor durumda kalmış ve bu durum yerel yöneticileri ve merkezi idareyi sıkıntıya sokmuştur.

KAYNAKÇA

a-T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-ı Ali Evrak Odası, Ayniyat Defterleri

BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi No: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63.

BOA. BEO. AYN.d. Hafaya Anadolu ve Rumeli, No: 327, 328.

Bab-ı Asafi, Anadolu Ahkam Defterleri

BOA. DVNS.AHK.A.D, No: 138, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173.

Bab-ı Asafi, Atik Şikayet Defterleri

BOA. DVNS. ŞKT. A.D. No: 208.

NFS Nüfus Defterleri

BOA. NFS.d.02902; 02934; 03188; 03189; 03868

Cevdet İktisat

BOA. C.İKTS 5/240; 17/835

Cevdet Maliye

BOA. C..ML../200-8252

Cevdet Belediye

BOA. C.BLD 47/2320

Cevdet Askeri

BOA. C. AS 848/36258

Cevdet Zabtiye

BOA. C. ZB 91/4535

Hat

HAT.318/18694; 653/31948; 244/13766; 307/18125; 336/19271.E; 596/29255; 466/22828; 909/39802; 1291/50136; 1330/51866; 1351/52783

Ali Emiri

AE.SSLM.III/267-15440; 83/5011

AE.SMHD.II. 28/1728

Salname

Salname-i Vilayet-i Aydın, Sene-i Hicri 1308 (1890/1891), Sene-i Mali 1307 (1892/1893), Vilayet Matbaası.

Salname-i Vilayet-i Aydın, Sene-i Hicri 1296 (1879), İzmir Aydın Vilayeti Matbaası.

b-Tetkik Eserler

Adıatar, Funda, *İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011.

Adıatar, Funda, “İzmir İngiliz Başkonsolosluğunun Askerî İstihbaratı” *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26 (1), 2011, ss. 1-34.

Adıatar, Funda, “İzmir İngiliz Konsolosluğunun Siyasi Faaliyetleri Kapsamında Ermeni Meselesi”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, No 5, Nisan 2011, ss. 57-70.

Adıatar, Funda, “On Dokuzuncu Yüzyılda Aydın Vilayetinin Mülki Teşkilatı ve Nüfusu”, *OTAM*, 51, Bahar 2022, ss. 1-47.

Adıatar, Funda, “İzmir’deki Cezayir Hanı’na Dair Yeni Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10, S. 2, Ekim 2023, ss. 554-573.

Adıyeke, Nuri, “İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 255-261.

Adıyeke, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1994.

Afyoncu, Erhan, “Sipahi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 256-258.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 12, İstanbul 1309.

Akay, Tolga, “Esnaf Teşkilatlarında Şirketleşme Sürecinde Kılıççı Esnafının Yeniden Örgütlenmesi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, Sonbahar 2019, ss. 605-618.

Akbaş, Muhittin, *H.1095/1684 Tarihli Ahkam Defteri (Mad 2931) s. 168-332 (Metin ve Değerlendirme)*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Akbulut, Uğur, “Meyhanelerle Mukaddes Mekânlar Arasında Mesafe Tayini: Sultan II. Abdülhamid Devri İstanbul’undan Örnekler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49, Bahar 2016, ss. 211-224.

Akgündüz, Ahmet, *Şer’iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

Akın, Fatma “Ayniyat Defterleri ve Hafaya Anadolu Tasnifine Dair Bir İnceleme”, *OTAM*, 46/Güz 2019, ss. 1-14.

Aksakal, Hatice, *833 numaralı Erzurum ve Van Ayniyat Defteri’nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Aksoy, Selçuk, *1718 numaralı ayniyat defterinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Aktaş, Necati, “Ayniyat Defteri,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991.

Aktaş, Necati, “Atik Şikâyet Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991.

Akyılmaz, Sevgi Gül, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, 2008, ss. 389-420.

Alan, Gülbadi, “19. Yüzyılda Osmanlıda Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar”, *Belleten*, C. 78, S. 281, ss. 245-272.

Alpaslan, İbrahim - Gülenç, Aysu, “İzmir Sarıkışla’nın İnşa Evreleri”, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, S. 19, ss. 29-46.

Altunç, Nihal, *8 Numaralı Bosna Ahkam Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Altundağ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi (1831-1841)*, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Arıkan, Zeki, “XIV – XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ”, *Belleten*, C. 54, S. 209, Nisan 1990, ss. 121-180.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Arslan, Enise, *831 numaralı Erzurum Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Atasoy, Anıl, *826 numaralı Edirne, Adana, Şarki Rumeli Ayniyat Defterinin Edirne Vilâyeti'ne ait 1291-1292/1874-1875 yıllarındaki kayıtlarının transkripsiyon ve değerlendirilmesi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Atay, Çınar, *Tarih İçinde İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını: 3, İzmir 1978.

Aydın, Mehmet Akif, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 478-482.

Aydın, Veli, “1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/2, 2018, ss. 303-334.

Babalık, Abdulkadir, *830 numaralı Erzurum Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Bağış, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar- Beratlı Tüccarlar- Avrupa Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.

Başaran, Mehmet - Sarıbey Haykıran, Aysun, “Osmanlı Merkezi Yönetimine Taşranın Direnişi: Atçalı Kel Mehmed Ayaklanması”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 22, Aralık 2009, ss. 155-164.

Başol, Samettin - Gül Kantaroğlu, Nazmiye, “Osmanlı Devleti’nde Naipler Hakkında Devlet Merkezine Yansıyan Yolsuzluk ve Şikayetler (1544-1795)”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 9, Ocak 2023, ss. 177-198.

Baykara, Tuncer, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 160, Ankara 2000.

Baykara, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Akademi Kitapevi, İzmir 2001.

Bayram, Selahattin, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2012, ss. 81-115.

Baytimur, Suha Oğuz, “Osmanlı Devletinde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)”, *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (13-14 Mayıs 2016), ss. 831-852.

Beydilli, Kemal, “Mahmud II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, ss. 352-357.

Beyru, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayınları, İstanbul 2011.

Beyru, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam*, Literatür Yayınları, İstanbul 2000.

Beyru, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir 2011.

Beyru, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları, İzmir 2005.

Beyru, Rauf, *18. ve 19. Yüzyıllarda İzmir*, İzmir 1973.

Bıçakcı, Feray, *15 Numaralı Sivas Ahkam Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bilgi, Nejdet, “İşgal Öncesi İzmir Nüfusu”, *International Aegean Conferences on Social Sciences&Humanities-VI*, December 20-22, 2022/ İzmir, ss. 158-174.

Bilgin, Arif - Bozkurt, Fatih, “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2010, ss. 1-31.

Bostan, İdris, “Gemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, ss. 11-15.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Burulday, İlyas, 829 numaralı Erzurum Ayniyat Defterinin transkripsiyon ve değerlendirmesi (H. 2 Muharrem 1283-17 Safer 1295, M. 17 Mayıs 1866-20 Şubat 1878), Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Cantemir, Mehmet İhsan, “Müste’menlerden Mültecilere Ahidnâmeliler (Beratlılar, Patenteliler, Mahmiler)”, *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Yayını, 2020/I, ss. 2100-2115.

Cıkay, Nezif, “Osmanlı’da Cerime Uygulaması ve İstismarı”, *MECMUA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, 2021, ss. 272-288.

Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974.

Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, C. 2, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.

Çadircı, Musa, “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, Mayıs 1963, ss. 63-75.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Çadircı, Musa, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürûr ve Pasaport Nizâmnâmeleri”, *TTK Belgeler*, C. XV, S. 19, Ocak 1993, ss. 169-186.

Çakar, Minibe, 28 Numaralı Rumeli Ahkam Defteri S. 1-40 (1777) (İnceleme Metin), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çakır, Yunus Emre, *Tarih Kaynağı Olarak Jurnal Defteri ve Çankırı Jurnal Defterlerinin Değerlendirilmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Çakır, Mert, *2 Numaralı Karaman Ahkam Defteri'nin (S. 1-149) Transkripsiyonu*, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Çaluk, Aleyna, *832 numaralı Erzurum Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Çelik, Şenol, “Beldar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. EK-1, Ankara 2020, ss. 179-181.

Çiçek, Rumeysa, *Ayniyat Defterleri Işığında Selanik, Tırhala, Varna Sancakları (1840-1864)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 16, Ankara 2004, ss. 153-171.

Çolak, Filiz, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Batı Anadolu'da Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2005.

Çolak, Filiz, “Anadolu'da Afyon Ziraatı ve Ticaretine Dair İzlenimler”, *International Journal of Social Science*, C. 6, S.1, Ocak 2013, ss. 513-529.

Delice, Umutcan, *İstanbul Ahkam Defterine Göre Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul Esnafı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Demirkol, Kurtuluş, “Toplumsal Trajedi: Osmanlı İmparatorluğunda Tefecilik (1848-1864)”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S.1, 1 Mart 2018, ss. 625-648.

Demirtaş, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2007.

Doğan, Muzaffer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Makam Vergisi: Caize”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 7, İstanbul 2002, ss. 35-74.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “Murâbaha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, ss. 148-152.

Dönmez, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde Devletlerarası Hukuka ve Avrupa Diplomasisine Uyum Süreci: Londra Konferansı ve Mehmed Şekib Efendi (1840-1841)”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 2024, ss. 109-127.

Ekin, Ümit, “Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)”, *Belleten*, C. 81, S. 291, Ağustos 2017, ss. 387-418.

Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Elsöz, Ümit, *İslam Hukukunda Şirket Ortaklarının Hakları, Sorumlulukları ve Şirketlerin Tasfiyesi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Emecen, Feridun, “Ayasuluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 225-227.

Emecen, Feridun, “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, 2005, ss. 107-139.

Emecen, Feridun - Şahin, İlhan, *II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

Ercan, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, C. 55, S. 213, 1991, ss. 371-392.

Erdoğan, Mehmet Akif, “Onaltıncı Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*, Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri, (Hazırlayan: Tuncer Baykara), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, ss. 221-230.

Faroqhi, Suraiya, “İstanbul’un İaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16. ve 17. Yüzyıllar)”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II, 1980, ss. 139-154.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Genç, Mehmet, “Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 525-532.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

Genç, Mehmet, “Yed-i Vâhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, ss. 378-383.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023.

Goffman, Daniel, “17. Yüzyıl Öncesi İzmir”, *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992.

Goffman, Daniel, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Goffman, Daniel, “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Gök, İlhan, “Eyalet Ahkam Defterleri Çerçevesinde Akçaabat’ın Sosyal ve Hukuki Durumu (1742-1800)”, *History Studies*, 12/6, 2020, ss. 2943-2968.

Gökmen, Ertan, “Ayniyat Defterlerinin Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemi, Bir Numaralı Anadolu Adi Ayniyat Defteri Örneği,” *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 4, Aralık 2018, ss. 443-478.

Gökmen, Ertan – Yazıcı Özdemir, Ömür, *Ayniyat Defterleri Işığında Aydın Vilayeti’nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1866-1880)*, Libra Kitap, İstanbul 2018.

Göktepe, Kaya, “İstanbul’un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul’un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII. – XIX. Yüzyıllar), *Belleten*, C. 81, S. 292, 2017, ss. 857-916.

Göktepe, Kaya, “Osmanlı Sosyoekonomik Hayatında Uyuşturucu Madde Kaynaklarının Arz Boyutu: Haşhaş ve Kenevir Bitkisi”, *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, ss. 3031-3055.

Gölen, Zafer, *Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Gözübenli, Beşir, “İnan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 260-261.

Güçer, Lütfi, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, 1952, ss. 79-98.

Güçer, Lütfi, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, Sermet Matbaası, İstanbul 1964.

Güler, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2, Güz 2000, ss. 121-158.

Günay, Ramazan, “Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 17, 2013, ss. 9-29.

Günel, Oğuzhan, *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti’nde Suçlar ve Cezalar (Değerlendirme Metin)*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Güran, Tefvik, “İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü (1793-1839)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2011, 44/1-4, ss. 245-275.

Güran, Tefvik, “Zahire Nezareti ve İstanbul’un İaşesindeki Rolü”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., İstanbul 2015, ss. 63-67.

Gürel, Zeynep - Gökmen, Ertan, “Ayniyat Defterlerine Göre II. Mahmud Döneminde İstanbul’un İzmir’den Talepleri”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2, 2024, ss. 102-121.

Gürsoy, Melih, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz*, MG Yayınları, İstanbul 2013.

Horton, George, *The Blight of Asia*, Sterndale Classics, London 2003.

Hülagu, Metin, “Osmanlı Devleti’nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, 2001, ss. 73-93.

İşıktaş, Erkan, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Gümrük Merkezlerinde Avrupalı Tüccarların Karşılaştıkları Sorunlar”, *Osmanlı’da Toplum, Şehir ve Ticaret*, Sonçağ Yayıncılık, Ankara 2021, ss. 45-69.

İlban, Özlem, “Ege’de Bir Askeri Üs: İzmir Kışlası”, *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı*, 14-17 Şubat 2019/Yalova, ss.125-133.

İlgürel, Mücteba, “Celâlî İsyanları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, ss. 252-257.

İlgürel, Mücteba, “Eşkîya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 466-469.

İnalcık, Halil, “Köy, Köylü ve İmparatorluk” *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVI. Dizi-S. 4, Ankara 1990, ss. 1-11.

İnalcık, Halil, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 45-48.

İnalcık, Halil, “Tımar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41. İstanbul 2012, ss. 168-173.

İpek, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-26, Samsun 2013.

İpşirli, Mehmet, “Elçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 3-15.

İpşirli, Mehmet, “Mansıb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 4.

İpşirli, Mehmet, “Nâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 312-313.

İşbilir, Ömer, “Yük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, ss. 46-48.

Kafesoğlu, İbrahim, “Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Bey’inin Adı: Çaka Mı, Çağa Mı, Çakan Mı?”, *Tarih Dergisi*, S. 34, Haziran 2011, ss. 55-60.

Kal’a, Ahmet, “Esnaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 423-430.

Kalaycı, Zeliha Buket, *Osmanlı Sarayında İaşe ve Tüketim (1680-1730)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023.

Kallek, Cengiz, “Çeki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 251.

Kallek, Cengiz, “Kantar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss. 317-320.

Kallek, Cengiz, “Okka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 338-339.

Kandemir, Ayşe, *İstanbul Ahkam Defterine Göre Sultan II. Mahmud Döneminde İstanbul Esnafı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Kara, Canan, *13/1 Nolu Dubrovnik Ahkam Defterine Göre Osmanlı Venedik İlişkilerinde (1603/4-1613/14) Diplomasi ve Ticaret (1-100. Sayfalar)*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Karabulut, Özdemir, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrası Üzerine Bir Değerlendirme: Ayniyat Defterleri Işığında Ankara, Bursa/Hüdavendigar ve Kütahya Sancaklarının Sosyal ve İktisadi Tarihi (1839-1864)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Karademir, Zafer, “Osmanlı Sosyo-Ekonomik Yaşamında Su: 18. Yüzyıl Eyalet-i Rum Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIX, S. 1, ss. 189-211.

Karakaş, Ramazan, *094/1 Numaralı Sırbistan Nişan Defteri ve 095/2 Numaralı Ahkam Defterleri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1997.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

Karataş, Ali İhsan, “Fethinden XIX Yüzyılın Sonlarına Kadar Bursa’da Ermeniler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2005, ss. 81-106.

Karataş, Ali İhsan, “Bursa’daki Uygulamalar Işığında Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Meskenleriyle İlgili Düzenlemeler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, 2007, ss. 123-154.

Karataş, Mehmet, “18.-19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Bazı Müsâdere Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, S. 19, 2006, ss. 219-237.

Kasaba, Reşat, “İzmir”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914)*, Editörler: Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, ss. 1-22.

Kasaba, Reşat, *Dünya, İmparatorluk ve Toplum Osmanlı Yazıları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

Katıracı, Fatma, *Taşra İdaresinde Merkezi Otoritenin Sağlanması Sürecinde Manisa Kazası Örneği (1808-1861)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2024.

Kavak Çeken, Çiğdem, “İstanbul Ahkam Defterlerinde Yer Alan Tarımsal Faaliyetlerle İlgili Hükümlerin Tahlili (1800-1875)”, *Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20, s. 32, 2015, ss. 155-190.

Kaya, Süleyman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 3, 2007, ss. 13-41.

Kaya, Yücel, 839 numaralı *İşkodra Eyaleti Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Kayapınar, Ayşe, “Osmanlı Döneminde Mora’da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1 Temmuz 2015, ss. 67-93.

Kazıcı, Ziya, “Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, İstanbul 1986, ss. 285-310.

Keleş, Ahmet, “1765-1768 Yılları Arası Kadınların Şikayet Hakkını Kullanmaları Üzerine Bir Değerlendirme (3 Numaralı Bosna Ahkâm Defterine Göre)”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (6), 2020, ss. 423-443.

Kıray, Mübeccel, *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 1972.

Kıvrak, Ahmet Hikmet, *II. Abdülhamid Devrinde Sürgün Siyaseti ve Uygulamaları*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2022.

Kocaoğlu, Mehmet, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6, S.6, Temmuz 1995, ss. 195-210.

Kocaoğlu, Burak, “Osmanlı Kara Ordusunda Kirpas Kullanımına Genel Bir Bakış (1752-1836)”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Erzurum 2019, ss. 33-44.

Koyuncu, Nuran, “Osmanlı Hukukunda Esnaf Gediği”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi, C. 1, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul, ss. 365-388.

Köse, Osman, “19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Kullanılan Tüfekler Hakkında Bazı Mülahazalar”, *History Studies*, 14/4, Kasım 2022, ss. 955-963.

Kul, Eyüp, “Üsküp Nezareti Dâhilinde Güherçile Üretimi (15. Yüzyıl Ortalarından 19. Yüzyıl Ortalarına)”, *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Aralık 2022, ss. 320-351.

Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 24, Ankara 1966.

Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul 2007.

Kurtaran, Uğur, “Karlofça Antlaşması’ndan Sonra İstanbul’a Gelen Yabancı Elçilerin Ağırlanması ve Yapılan Harcamalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.37, S. 63, 2018, ss. 331-370.

Kutluoğlu, Muhammed Hanefi, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2022, ss. 62-65.

Kuzucu, Kemalettin, “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, ss. 687-699.

Küçük, Cevdet, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 208-216.

Küçüker, Paki, “Kitâb-ı Güzîde-i ‘İlm-i Tıbb’da (Sultâniyye İngiltere Nüshası) Tespit Edilen Bitki Adları”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKİAD)*, C. 4, S. 1, 2020, ss. 50-65.

Küçükkalay, A. Mesud, *Osmanlı İzmir’inde İthalat İzmir Efrenç Gümrüğü (1818-1838)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

Küçükkalay, A. Mesud, “Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 1626-1650.

Kütükoğlu, Mübahat, “Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5, İstanbul 1974, ss. 334-393.

Kütükoğlu, Mübahat, “Redif Askeri Giderlerini Karşılama Üzere Alınan Bir Vergi İâne-i Cihadiyye”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II*, Ankara 1983, ss. 145-167.

Kütükoğlu, Mübahat, “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, ss. 133-161.

Kütükoğlu, Mübahat, “Ahidnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, ss. 536-540.

Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlılar’da Gümrük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, ss. 263-268.

Kütükoğlu, Mübahat, “XVI. Yüzyıl İzmir Kazasında Cemaat Adını Taşıyan Köyler”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000, ss. 1-9.

Kütükoğlu, Mübahat, “İzmir Şehri Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000, ss. 11-34.

Kütükoğlu, Mübahat, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2000.

Kütükoğlu, Mübahat, “İzmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, ss. 515-524.

Kütükoğlu, Mübahat, “Narh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 390-391.

Kütükoğlu, Mübahat, “Mürur Tezkiresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 60-61.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Mansel, Philip, *Levant Akdeniz’de İhtişam ve Felaketler*, Everest Yayınları, İstanbul 2011.

Martal, Abdullah, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1992.

Martal, Abdullah, *Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1999.

Martal, Abdullah, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt Yayıncılık, İzmir 2007.

Menekşe, Metin, “Girit’teki Muhtacîn-i İslamiye’ye Yönelik Aydın Vilayeti’nde Yürütülen Yardım Faaliyetleri (1896-1898)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37, ss. 443-473.

Menekşe, Metin “Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyân, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XLV, Nisan 2020, ss. 784-832.

Menekşe, Metin, “Mora İsyânı Sonrasında İzmir (Sığla) Sancağı’na Gelen İlk Türk Muhacirlerinin Nüfus Bilgileri (H.1246/M.1830-31-H.1259/1843-1844 Yıllarına Ait Nüfus Kayıtlarına Göre)”, *Mora Katliamı ve Anadolu’da Yunan Mezalimi Sempozyumu (15-16 Kasım 2021) Bildiriler Kitabı*, ss. 229-280.

Mert, Özcan, “Âyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 195-198.

Mert, Özcan, “Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 174-180.

Mert, Özcan, “Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşıları (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 35, 2004, ss. 139-154.

Mutaf, Abdülmecit, “Osmanlı Arşivindeki Ayniyat Defterleri,” *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 7, Ankara 1996, ss. 385-391.

Nagata, Yuzo, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Nagata, Yuzo, “Karaosmanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss. 468-470.

Önkal, Ahmet - Bozkurt, Nebi, “Deve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, ss. 222-226.

Örenç, Ali Fuat, “Sakız Adası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, ss. 6-10.

Örenç, Ali Fuat, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, S. 11, Kasım 2011, ss. 5-32.

Örenç, Ali Fuat, “Kalyoncu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-C.2, Ankara 2019, ss. 10-13.

Örenç, Ali Fuat, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2011.

Örenç, Ali Fuat, “1821 Mora İsyanı Sürecinde İzmir”, *Şehir Kültür Medeniyet Çaka Bey’den Günümüze İzmir*, C. 3, (Ed. Turan Gökçe, Mahmut Halef Cevrioğlu), İzmir 2022, ss. 1073-1104.

Özcan, Abdülkadir, “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, ss. 457- 458.

Özcan, Abdülkadir, “II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S. 1, Haziran 1995, ss. 13-39.

Özcan, Abdülkadir, “Îâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul 1999.

Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 199-223.

Özcan, Abdülkadir, “Redif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, ss. 524-526.

Özcan, Abdülkadir, “Serdar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, ss. 551-552.

Özdeğer, Mehtap, “İstanbul’un İaşe ve Malzeme İkmalinde Vize Sancağı’nın Yeri ve Önemi (XVI. – XVII. Yüzyıllar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 214, Şubat 2015, ss. 41-64.

Özdemir, Fulya, *Eyalet-i Sivas’ta Ekonomik ve Sosyal Hayat (1 No’lu Sivas Ahkam Defterine Göre)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Özdemir, Zeynep Sümeyye, *870 Numaralı Halep Ayniyat Defteri’nin transkripsiyon ve değerlendirilmesi (H. 1295-1296/M. 1878-1879)*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Özgün, Cihan, *İzmir ve Artalanında Tarımsal Üretim ve Ticareti (1844-1914)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2011.

Özgün, Cihan, “II. Abdülhamit Döneminde Eşkıyalıkla Mücadele Politikası ve İzmir”, *Batı Anadolu Eşkıyalık Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları İzmir Araştırma ve

Uygulama Merkezi Yayın No: 13, (Ed. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Ali Özçelik), İzmir 2019, ss. 95-111.

Özkaya, Yücel, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları”, 9. *Türk Tarih Kongresi*, C. 2, Ankara 1981, ss. 1037- 1048.

Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Özkaya, Yücel, “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 165-173.

Özkaya Sofu, Sevda - Kaya, Gülşah, “Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre İstanbul ve İzmir’de Salgın Hastalıklar (Kolera, Veba) ve Türk-Amerikan Ticaretine Olan Etkileri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ‘C.25, S. 1, Haziran 2023, ss. 164-181.

Özmen, Ayşe, *1720 numaralı Ayniyat Defteri'nin transkripsiyonu*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Öztaş, Canfeda, *867 numaralı Halep Ayniyat Defteri'nin transkripsiyon ve değerlendirilmesi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Öztel, Muharrem, “Osmanlı Devleti'nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)”, *Belleten*, C. 84, S. 299, Nisan 2020, ss. 315-356.

Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

Öztürk, Sait, “Kayseri ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Karaman Ahkam Defteri”, *III. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 2000, ss. 401-413.

Öztürk, Sait, “Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkam Defterleri”, *Pax Ottomana (Nejat Göyünç'e Armağan)*, C. 1, S. 1, Ankara 2001, ss. 611-639.

Öztürk, Sait, “Osmanlı’da Sabun Sanayi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 1444-1463.

Özvar, Erol, “Voyvoda”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, ss. 129-131.

Pamuk, Şevket, “Kuruş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, ss. 458-459.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Parlaz, Selim, “Osmanlı Ceneviz Ticaretinde Sakız Adasının Yeri ve Önemi (1346-1566)”, *Ulakbilge*, C. 5, S 14, 2017, ss. 1285-1299.

Pınar, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XVIII. Yüzyıl*, Akademi Kitapevi, İzmir 1996.

Poyraz, Özlem - Öner, Merve, “II. Mahmut Döneminde Askerî Personele Uygulanan Ağır Cezalar (1823-1826),” *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, S. 33, 2021, ss. 37-62.

Poyraz, Özlem - Öner, Merve, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 73, 2022, ss. 114-129.

Poyraz, Özlem - Doğan, Cuma, “22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine Göre Anadolu Eyaletinin Merkez-Taşra İlişkileri”, *Selçuk Türkiyat*, Nisan, (57), 2022, ss. 37-60.

Poyraz, Özlem, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (3), 2022, ss. 301-318.

Pullukçuoğlu Yapucu, Olcay, “Bir Çetenin Anatomisi”, *Batı Anadolu Eşkîyalık Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayınları İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 13, (Ed. Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Ali Özçelik), İzmir 2019.

Pullukçuoğlu Yapucu, Olcay, - Özgün, Cihan, “Batı Anadolu’nun Yol Ağı Araştırmaları- III İzmir’in Ardalanında Kervan Yolları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, S. 2, Aralık 2011, ss. 527-549.

Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2009.

Sarçın, Simge, *1913-1914 Yıllarında Ahenk ve Köylü Gazetelerinde İzmir Merkezin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Sarı, Arif, “Osmanlı Kara Taşımacılığında Deve ve Türkmen Deveciler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 1, 2019, ss. 303-322.

Sarıyıldız, Gülden, “İstanbul Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri”, *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, Bildiriler*, C. 1, 2002, ss. 363-373.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Yunan İhtilali ve II. Mahmud’un Politikaları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 12, Ekim 2004, ss. 49-56.

Sezgin, İbrahim, XVII-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Şehirlerinden Donanma İçin Peksimet Tedariki”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 7, Ağustos 2009, ss. 27-37.

Shaw, Stanford, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

Syrett, Elena Frangakis, *18. Yüzyılda İzmir’de Ticaret (1700-1820)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2006.

Şahin, İlhan - Emecen, Feridun, *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Şânî-zâde Mehmed Atâullah Efendi, Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821), C. 2, (Hazırlayan: Ziya Yılmaz), Çamlıca Basım Yayın Kitapları, İstanbul 2008.

Şeker, Fadime, *2 Numaralı Sivas Ahkam Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 51-100)*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Şenel, Şennur – Terzi, Hülya, “Trabzon’daki İran Konsolosluğu Faaliyetleri (1877-1923)”, *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1), Ankara 2019, ss. 83-95.

Şimşir, Nahide, “Ahkam Defterleri’nin Tarihi Kıymeti ve 107 No’lu Ahkam Defteri’ndeki İzmir ile İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S. 1, Yıl 1994, ss. 357-390.

Şimşir, Nahide, “103 No’lu Anadolu Ahkâm Defteri’ndeki İzmir ile İlgili Hükümler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 10, S. 1, 1995, ss. 329-341.

Şimşir, Nahide, *İzmir Şehri Araştırmaları 18. ve 19. Yüzyıllar*, Post Yayınları, İstanbul 2017.

Şimşir, Nahide, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Çeşme ve İzmir Fıçıcı Esnafı”, *Türkiye’nin Mirası Somut Olmayan Kültürel Miras Serisi I*, Lale Yayıncılık, İstanbul 2023, ss. 89-99.

Tabakoğlu, Ahmet, “Tekalif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, ss. 336-337.

Tabakoğlu, Ahmet, “Osmanlı Döneminde İstanbulun İâşesi”, *Bildiriler*, Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu II, 2014, ss. 99-168.

Tabakoğlu, Ahmed, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2017.

Tabakoğlu, Ahmet - Büşra Karataşer, Büşra, “İstanbul’un İâşesinde Trakya Bölgesinin Rolü”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017/1, (Haziran 2017), ss. 1-23.

Taş, Mehmet, “18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Kereste Temini ve Karşılaşılan Sorunlar”, *Turkish Studies – History*, 15(2), Haziran 2020, ss. 677-695.

Taş, Mehmet, “18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Zift ve Katran Temini”, *Turkish Studies – History*, 15(4), Aralık 2020, ss. 1225-1242.

Taşcan, Arzu, “1876 Yılında Edirne Vilayeti’ndeki Asayiş Problemleri (826 Numaralı Ayniyat Defteri Verilerine Göre)”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 2021, ss. 179-193.

Taşcan, Arzu, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Edirne Vilayeti’nin İdari, İktisadi ve Sosyal Tarihinden Bir Kesit (826 Numaralı Ayniyat Defteri Kayıtlarına Göre)”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S.1, 2021, ss. 267-306.

Taşcan, Arzu, “XIX. Yüzyılda Saruhan Sancağı’nda Meydana Gelen Mera Anlaşmazlıkları”, *Tarih Okulu Dergisi*, 15 (60), 2022, ss. 2771-2789.

Taşlıgil, Nuran - Şahin, Güven, “Türk Tarım Hayatında Kenevir/Kendir (Cannabis sativa L.) Yetiştiriciliğinin Yeniden Başlaması ve Yaşanan Gelişmeler”, *İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 20-22 Haziran 2019, ss. 456-478.

Tekdemir, Aziz, “XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821-1823 Savaşı”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 4, 2009, ss. 77-95.

Telci, Cahit, *XV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ Kazası*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1999.

Telci, Cahit - Kokdaş, İrfan, “Anadolu’da “Eramine-i Acem-i Haritalandırmak: Yollar, Hanlar, Mallar ve Gümüş”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVII-2, 2022, ss. 687-726.

Temizkan, Abdullah - Akan, Mertcan, *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi’nin Gözüyle İzmir ve Çevresi-1 (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nin İzmir Kısımının Transkripsiyonlu, Sadeleştirilmiş ve Orijinal Metni)*, (Ed. Metin Ekici, Turan Gökçe), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2013.

Tomar, Cengiz, “Müsâdere”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 65-67.

Torun, Hakan, *961 nolu Karesi Ayniyat Defteri*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Tuğluca, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

Tukin, Cemal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Girit İsyanları 1821 Yılına Kadar Girit”, *Belleten*, C. IX, S. 34, Nisan 1945, ss. 163-206.

Tunç, Gizem, *44 Numaralı Rumeli Ahkâm-ı Şikâyet Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Turan, Şerafettin “Sakız’ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4, S. 6, Mayıs 1966, ss. 173-199.

Turan, Şerafeddin, “1829 Edirne Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), ss. 111-151.

Uzun, Mustafa İsmet, “Caize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 28-29.

Uzun, Ahmet, “İstanbul’un İaşesi”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 6, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ., İstanbul 2015, ss. 56-80.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Asâkir-i Mansûre’ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Âzamın Takriri ve II. Mahmud’un Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, C. XVIII, S. 70, ss. 223-230.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Ülker, Necmi, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi*, Akademi Kitapevi, İzmir 1994.

Ülker, Necmi, *Ticaret Limanı: İzmir’in Doğuşu 1688-1740*, (Çeviren Nurettin Elhüseyni), T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir 2023.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2010.

Ünal, Neslihan, “Osmanlı Şem’haneleri ve Mumcu Esnafı”, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2(3), 2020, ss. 231-250.

Vak’anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C. 4-5, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Yağlıdere, Mustafa, *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezası*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yaramış, Ahmet, “Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılması ve Yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’nin Kurulması”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 1168-1178.

Yaranga, Olaf, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2000.

Yarcı, Güler, “Osmanlı’da Mum ve Beykoz İspermeçet Mumu Fabrikası”, *Mum Kitabı*, Kitabevi, İstanbul 2015, ss. 5-99.

Yaşar, Ahmet, “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 6, 2005, ss. 237-256.

Yaşar, Ahmet, “Kahvehane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara 2019, ss. 3-5.

Yaşar, Filiz, “Yunan İsyanında Osmanlının Rumeli’de ve Anadolu’da Aldığı Güvenlik Önlemleri: Tedâbîr-i Osmâniyye”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 2, Aralık 2015, ss. 277-297.

Yazıcı, Ömür, *812 Numaralı Aydın Ayniyat Defteri’nin transkripsiyon ve değerlendirmesi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Yetkin, Sabri, “İzmir’de Veba Salgını (Mayıs-Ağustos 1900)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Haziran 1993.

Yetkin, Sabri, *Ege’de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Yıldırım, Mehmet Zahit, “Jurnal Defterleri ve Jurnal Defterlerinde Menteşe Sancağı”, *OTAM*, 43, Bahar 2018, ss. 319-336.

Yıldız, Cengiz, “Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 1189-1198.

Yıldız, Kenan, “Osmanlıda İcâreteynin Başlangıç Tarihi Meselesi: İlk Uygulamalara Dair Tespitler”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. V/2, Aralık 2019, ss. 25-46.

Yıldız, Semih, *Ayniyat Defterleri Işığında II. Mahmud Dönemi Merkez-Taşra İlişkileri: Ankara, Bursa, Kütahya, Selanik, Tırhala Sancakları Örneğinde*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

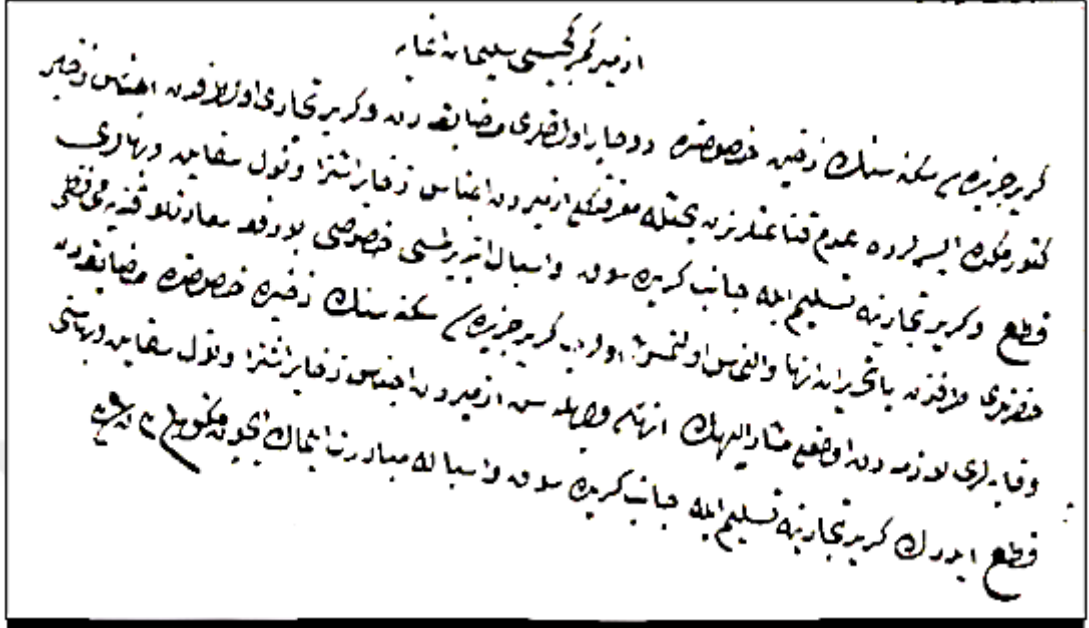
Yılmaz, Fikret - Yetkin, Sabri, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2002.

Yiğit, Ahmet, “Edirne’de Asâkir-i Mansûre İçin Fes Üretimi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, Sonbahar 2014, ss. 129-150.

Zorlusoy, Hasan, *XVII. Yüzyıldan Günümüze Fransız Gezginlerin Gözüyle İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2013.

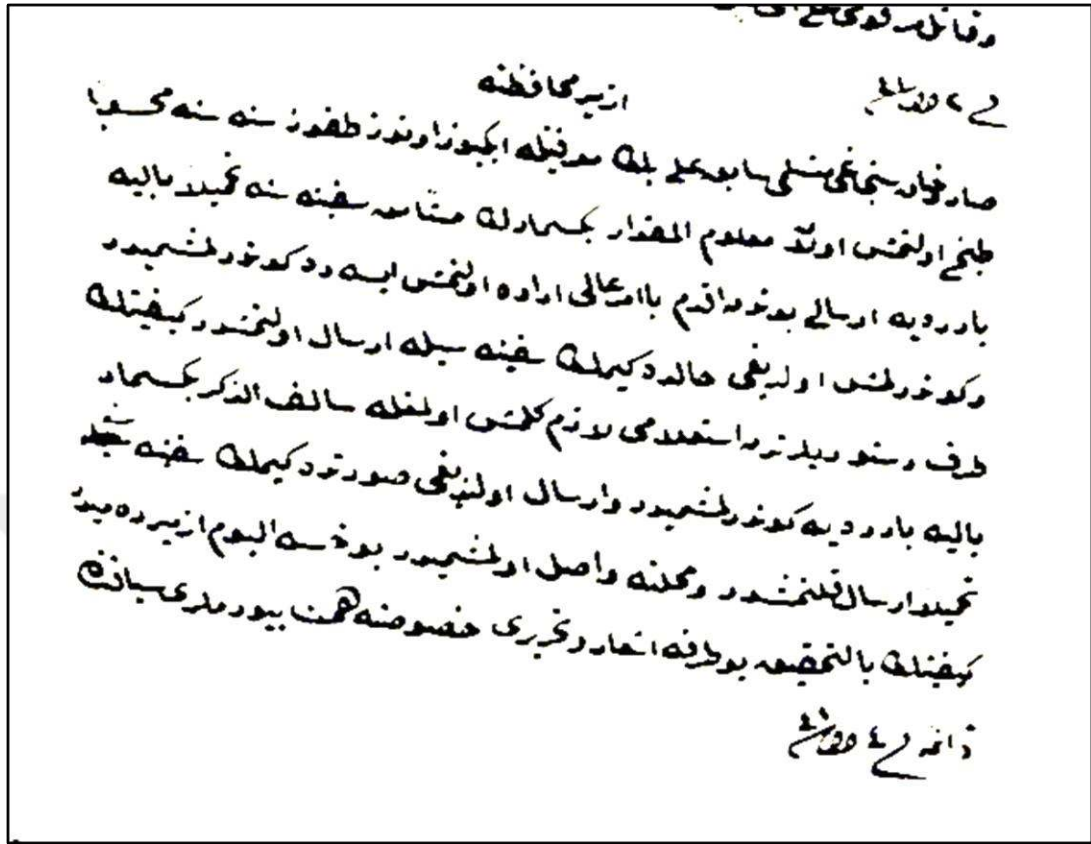
EKLER

Ek-1 İzmir Gümrükçüsü Süleyman Ağa'ya Gönderilen Mektup Sureti. BOA. BEO.AYN.d. Anadolu Adı, No 10, s. 100.

İzmir Gümrükçüsü Süleymân Ağa'ya

Girid cezîresi sekenesinin zahîre husûsunda dûçâr oldukları müzâyakadan ve Girid tüccarı oltarafdan ecnâs zahâir getürmekde iseler de adem-i kanâatlerinden bahsle ma'rifetinle İzmir'den ecnâs zahâir iştirâ ve nevl-i sefâin ve bahaları kat' ve Girid tüccarına teslîm ile cânib-i Girid'e sevk ve isbâl itdirilmesi husûsu bu def'a saadetlü Kandiye muhafızî hazretleri tarafından ba tahrîrât inhâ ve iltimâs olunmuş olub Girid cezîresi sekenesinin zahîre husûsunda müzâyakadan vikayeleri lâzımeden olmağla müşâru'n-ileyhin inhâsı vechle sen İzmir'den ecnâs zahâir iştirâ ve nevl-i sefâin ve bahasını kat' iderek Girid tüccarına teslîm ile cânib-i Girid'e sevk ve isbâle mübâderet eylemen için mektûb Fi 3 Ramazan Sene 1239.

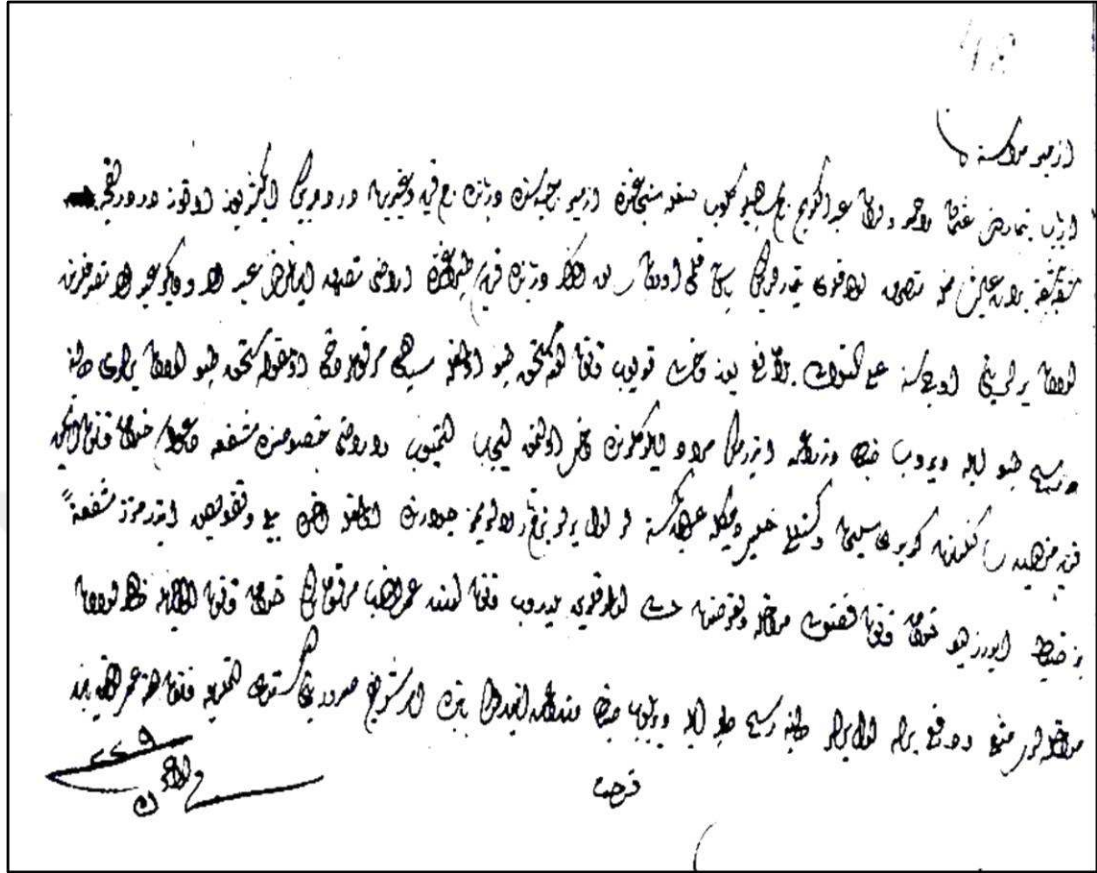
İzmir Muhâfızına

Saruhan sancağı Mütesellimi sâbık Ali Bey ma'rifetiyle iki yüz otuz dokuz senesine mahsûben tabh olunmuş olan malûmu'l-mikdâr peksimedin müste'men sefinesine tahmîlen Balya Badra'ya irsâli bundan akdem ba emr-i âlî irade olunmuş ise de gönderilmiş midir gönderilmiş olduğu halde kimin sefinesiyle irsâl olunmuşdur keyfiyyetin taraf-ı düstûrilerinden isti'lâmı lâzım gelmiş olmağla sâlifü'z-zikr peksimed Balya Badra'ya gönderilmiş midir ve irsâl olunduğu sûretde kimin sefinesine tahmîlen irsâl kılınmışdır ve mahalline vâsıl olmuş mudur yohsa el-yevm İzmir'de midir keyfiyyetin bi't-tahkîk bu tarafa iş'ar ve tahrîri husûsuna himmet buyurmaları siyâkında kaime Fi 4 Zilka'de Sene 1241.

الحمد لله الذي اراد ان يرفع كبريى عباده
اريدوه وداره جله فوه وداره ساره وداره فكه وداره فكه
مطالبه اوله فكه وداره ساره وداره فكه وداره فكه
اخبار اوله فكه وداره ساره وداره فكه وداره فكه
نبار طائفه سله وداره ساره وداره فكه وداره فكه
سكه وداره ساره وداره فكه وداره فكه وداره فكه
كره مطالبه سكه وداره ساره وداره فكه وداره فكه

Silahşorandan İzmir Gümrükçüsü Süleyman Ağa'ya

İzmir'den Dersaadet'e tevârüd eyleyecek kahve ve erzâk-ı sâireden tarafından bir buçuk kat resm-i gümrük mutâlebe olunduğundan bu keyfiyyet kahve ve erzâk-ı sâirenin adem-i vürûduna bâdî olduğu bu def'a ihbâr olunub o makule ziyâde gümrük mutâlebesi hilâf-ı şürût olacağına binâen bu bâbda tüccar taifesinin himâyesi ve bundan böyle Dersaadet'e tevârüd idecek kahve ve erzâk-ı sâirenin sekteden vikayesi lâzımeden olmağla vusûl-i kağıdımızda bu misilli erzâkdan kadîme mugâyir ziyâde gümrük mutâlebesinden hazer ve mücânebet eylemen için kaime Fi 27 Rebiü'l-Evvel Sene 1242.

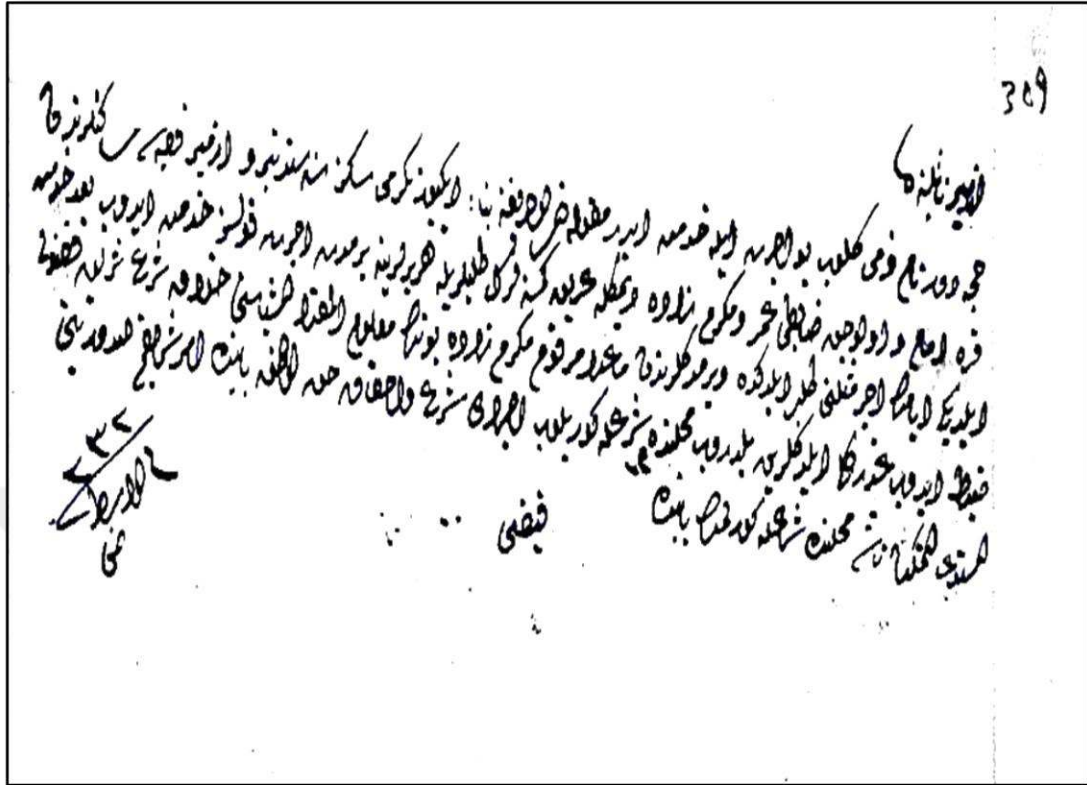

İzmir Mollasına

Erbâb-ı tımardan Osman ve Ahmed veledan Abdülkerim nam sipahiler gelüb Sığla sancağında İzmir nahiyesinde ve Deryande nam karye ve gayride dörder bin ikişer yüz otuz dörder akçe başka başka berât-ı âlişânımla mutasarrıf oldukları tımarlarının başkalemi olan salifü'z-zıkr Deryande karyesi toprağında arazi tasarruf eyledikleri Abdullah ve diğer Abdullah tasarruflarında olan yerlerini üç sene ale't-tevâlî bilâ-mâni boz ve hali tutub kanûn üzere müstahikk-i tapu olmağla sipahi-i merkûmlar dahi o makule müstahikk-i tapu olan yerleri talibine resm-i tapu ile virüb zabt ve ziraat itdirmek murad eylediklerinde dahl olunmak icab etmeyüb ve arazi husûsunda şüf'a davası hilâf-ı kanûn iken karye-i mezbûre sâkinlerinden Giridi Süleymân ve Kestelli Halîl demekle arif kimesneler ol yerler bizim tarlalarımız civârında olmağla ahire bey' ve tefvîz itdirmeziz şüf'aten biz zabt ideriz deyü hilâf-ı kanûn fuzûlî müdahale ve taarruzdan hali olmadıkların bildirüb kanûn üzere amel olunub merkûmların hilâf-ı kanûn olvechle zâhir olan müdahaleleri men' ve def' birle talibine resm-i tapu ile

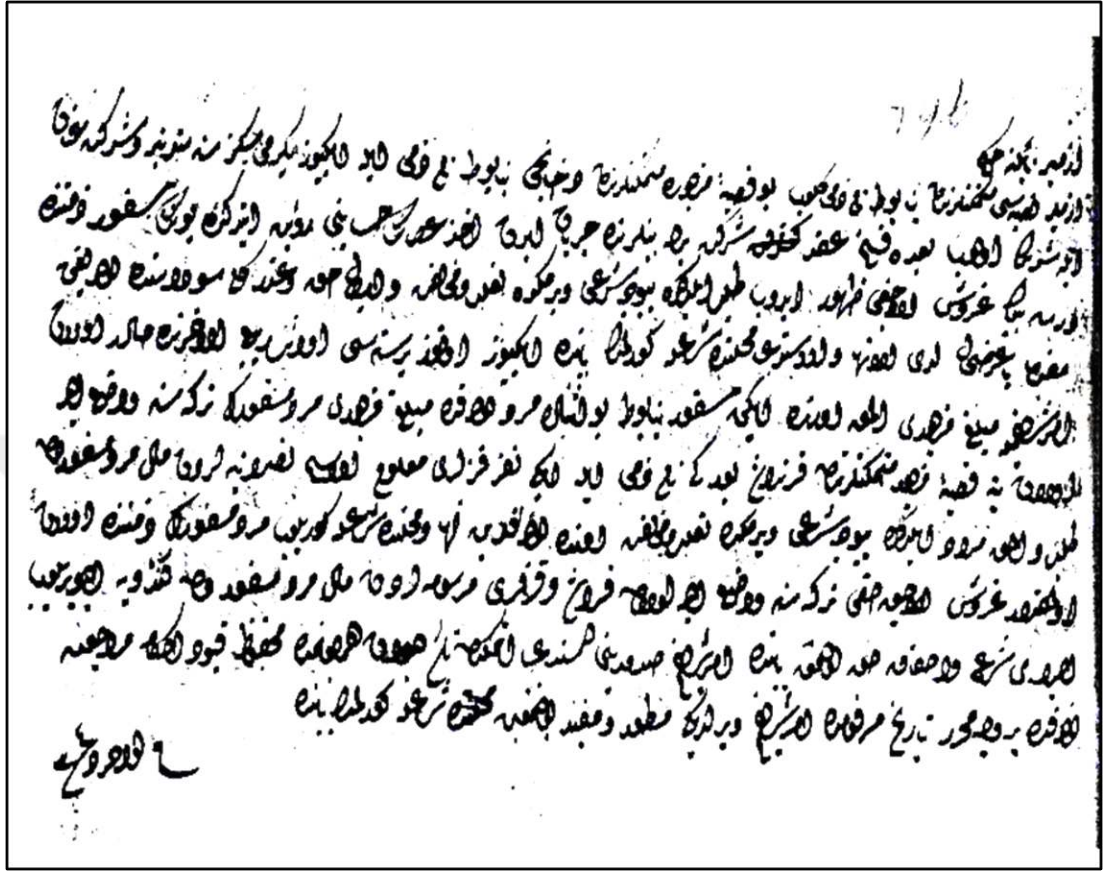
verilüb zabt ve ziraat itdirmek babında emri şerîfîm sudûru istid'â etmeleriyle kanûn üzere amel olunmak babında Fi Evahir-i Ramazan Sene 1229.

İzmir Naibine

Hacador nam zımmi gelüb bu ücret ile hidmet ider makuleden olduğuna binaen iki yüz yirmi sekiz senesinden beri İzmir kasabası sakinlerinden Kara İmam ve Ulucak zabiti Ömer ve Mekramzâde dimekle arif kimesnelerin talebleriyle her birlerine bir müddet ücret-i kavilsiz hidmet idüb bade hidmet eylediği eyyamın ecr-i mislini talep eyledikde virmediklerinden maada merkûm Mekramzâde bunun malûmu'l-mikdar eşyasını hilâf-ı şer'i şerîf fuzûlî zabt idüb gadr-i külli eylediklerin bildirüb mahallinde şer'le görölüb icra-yı şer've ihkâk-ı hakk olunmak babında emr-i şerîfim sudûrunu istid'â etmekden naşı mahallinde şer'le görölmek babında Fi Evasıt-ı Safer Sene 1232.

İzmir naibine hükm

İzmir kasabası mütemekkinlerinden Panayot nâm zımmi gelüb bu kasaba-i mezbûre mütemekkinlerinden Duhancı Panayot nâm zımmi ile iki yüz yirmi sekiz senesinden beri şirket-i inân ile şerik olub ba'de fesh-i akd-i şirket birle beynlerinde cereyân iden ahz u ita hesâbını rü'yet itdikde bunun mesfûr zimmetinde dört bin guruş alacağı zuhûr idüb taleb eyledikde bi vech-i şer'i virmekde taallül ve muhâlefet ve ibtal-i hakk ve gadr-i külli sevdasında olduğun mukaddemâ ba arzuhal lede'l-inhâ ve'l-istid'â mahallinde şer'le görölmek bâbında iki yüz otuz bir senesi evâil-i rebîü'l-ahirinde sâdır olan emr-i şerîfimle meblâğ-ı mezbûru almak üzere iken mesfûr Panayot bu esnada mürd oldukda meblâğ-ı mezbûru mürd-i mesfûrun terekesine vazı'l-yed olan yine kasaba-i mezbûr mütemekkinlerinden karındaşı Yorgi nâm zımmi ile iki nefer kızları malûmu'l-esâmî nasraniyelerden mal-ı mürd-i mesfûrdan taleb ve almak murâd eyledikde bi vech-i şer'i virmekde taallül ve muhâlefet üzere oldukların inhâ ve mahallinde şer'le görölüb mürd-i mesfûrun zimmetinde olan ol-mikdâr guruş alacak

hakkı terekesine vazı'l-yed olan karındaş ve kızları mersûmelerden mal-ı mürd-i mesfûrdan kendüye alıverilüb icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hakk olunmak bâbında emr-i şerîfim sudûrunu istid'a etmekden nâşî divân-ı hümayunumda mahfûz kuyûd-ı ahkâma mürâcaat olundukda ber vech-i muharrer tarih-i merkûmda emr-i şerîfim verildiği mestûr ve mukayyed olunmağın mahallinde şer'le görûlmek bâbında Fi Evâhir-i Zilhicce Sene 1234.

